T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI AMERİKA İLİŞKİLERİ (1861-1876)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZNUR FEYİZOĞLU

ANABİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : SİYASİ TARİH

KOCAELİ – 2009

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI AMERİKA İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZNUR FEYİZOĞLU

ANABİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : SİYASİ TARİH

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. BEKİR GÜNAY

KOCAELİ – 2009

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI AMERİKA İLİŞKİLERİ (1861-1876)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Öznur FEYİZOĞLU
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No:16/09/2009-2009/20

Doç.Dr.	Yrd. Doç. Dr.	Yrd.Doç.Dr
İrfan Kaya Ülger	Bekir GÜNAY	Mert Sunar

KOCAELİ, 2009

ÖNSÖZ

Bu incelemede, Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı-Amerika arasında yürütülen ilişkilerin nasıl bir etkileşim ve değişim geçirdiği ve nasıl bir sonuca ulaştığı Osmanlı arşiv belgeleri ekseninde ortaya konulup analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Abdülaziz dönemi ilişkilerinde ön plana çıkan konular arşiv belgeleri çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir.

Bugüne kadar Osmanlı Amerika ilişkileri hakkında bir kısım çalışmalar yapılmışsa da yapılan bu çalışmalar sınırlı sayıda olmuştur. Son yıllarda Osmanlı Amerika ilişkileri hakkında yüksek lisans ve doktora çalışmalarının ağırlık kazandığı görülmektedir. Ancak Abdülaziz dönemi ile ilgili bugüne kadar bağımsız bir araştırma yapılmamıştır. Abdülaziz dönemi ile ilgili bir araştırmanın olmaması ve bu dönemin iki ülke ilişkileri açısından önem arz etmesi, bu dönemin ortaya konulup aydınlatılması için bu konunun araştırılmasını gerekli kılmıştır.

Sınırları belli bir dönemi iki ülke ilişkileri açısından incelemek zevkli olsa da çalışılması bir o kadar zordur. Zorluğu yaratan ise iki ülke ilişkilerinin sadece belli bir konu ile sınırlı olmaması çok yönlü özellikler taşıması oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle çok detaylı bir araştırma ve incelemeyi gerekli kılması nedeniyle çalışmanın temel kaynaklarını Başbakanlık Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Arşiv belgelerine dayalı bir tez hazırlanması nedeniyle bazı önemli problem ve zorluklarla da karşılaşılmaktadır. Belgelerin zenginliğine karşılık zamanın kısıtlı olması, Osmanlıca belgelerin okunmasında karşılaşılan güçlükler ile dönemin geçerli dilinin Fransızca olması, konunun çeşitliliği nedeniyle bu bilgilerin derlenip toparlanması ve değerlendirilmesinin hayli zaman gerektirmesi yaşanan zorluğu daha da artırmaktadır.

Kaynak seçiminde arşiv belgeleri esas olsa da arşiv belgelerinin eksikliklerini tamamlayacak ya da destekleyecek çeşitli kitaplar, makaleler, tezler, sempozyum ve kongre bildirileri ve bir dereceye kadar İngilizce eserlerden yararlanıldı.

Araştırma konusu, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sultan Abdülaziz Dönemi Osmanlı- Amerika İlişkileri (1861-1876)" başlığıyla verilmiştir. Araştırma dört bölüm ve bu bölümlere bağlı alt temalarla şekillendirilmiştir. Her konu başlığının başlı başına araştırma olabilecek genişlikte olması dolayısıyla alt başlıklarda birer bölüm özelliği taşımaktadır. Konunun kapsamı nedeniyle ilişkileri 1861 yılından itibaren değerlendirmeye başlasak da Sultan Abdülaziz dönemi iki ülke ilişkilerinin hazırlık ve ortaya çıkış aşamalarını görebilmemiz için, iki devlet arasındaki ilişkilerin başlangıç tarihine kadar inilerek araştırmanın her konuya netlik getirebilmesi amacıyla gerekli ayrıntılar verilmiştir.

Birinci bölümde bağımsızlığını kazanan Amerika'nın devleti güçlendirmek ve birliğini korumak için ekonomik kalkınmaya öncelik vermesi sonucu gelişimini ticaret yoluyla sağlamak için Akdeniz'e gelişi ve burada Amerikan gemilerinin güvenli ticaret yapabilmesi için Osmanlı Devleti'ne tabii Garp Ocakları ile ticaret antlaşmaları yapma serüveni anlatılmıştır. Ayrıca Amerika'nın Akdeniz'de ticaret gemilerinin sürekli güvenliğini sağlama adına girdiği mücadele ortaya konulmuştur.

Garp Ocakları'ndan sonra Amerika'nın Osmanlı Devleti ile antlaşma yapma girişimleri ve 1830 antlaşmasının yapılması ile antlaşma sonrası ortaya çıkan durum incelenmiştir. Bu bölümde ağırlıkla değinilen bir konuda Amerikan Board'ın Osmanlı topraklarını programına alması sonucu Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarına gelmesi ve Protestanlaştırılacak kitle olarak Ermenilere yönelmesine değinilmiştir. Amerikan misyonerlerin özellikle Ermeniler ve diğer azınlıklara yönelik eğitim, basın yayın faaliyetlerinin neler olduğu, Protestanların bağımsız bir dini topluluk olmasında Amerikan misyonerlerin etkisi incelenmiştir. Ayrıca Amerikan Board'ın Osmanlı topraklarındaki teşkilatlanmasının çerçevesi çizilmiştir.

Devletlerin ilişkilerinde yaşanan dönemin özellikleri ve iktidardaki kişilerin yönetimlerinin devletlerin ilişkilerinde belirleyici olması nedeniyle çalışmanın ikinci bölümünde Abdülaziz Dönemi Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasını Tanzimat'ın uygulayıcıları Âlî ve Fuat Paşa'nın yönetimlerindeki dönem ile bu kişilerin ölümünden sonra Abdülaziz'in devlet yönetimin de kişisel egemenliğini kurduğu dönem olarak ele alınmıştır. Devletin içinde bulunduğu mali durumun bozuk olduğu,

Yeni Osmanlıların Osmanlı hükümetinin uygulamalarından memnun olmadığı, Mısır'ın muhtariyet haklarını genişletmeye çalıştığı bir süreçte Abdülaziz'in Mısır seyahati ile Mısır'ın Osmanlı'nın bir eyaleti olduğunu gösterdiği ve bütün mali sıkıntılara rağmen ordu ve donanmaya verilen önem sonucunda Osmanlı donanmasının Avrupa'da üçüncü donanma olduğu vurgulanmıştır.

Abdülaziz döneminin barış ortamında, iç sorunların nasıl dış sorun haline getirildiği, sorunların çözümünde Osmanlı Devleti'nin nasıl bir yol izlediği ve Osmanlı dış politikasında İngiliz ve Fransız yanlısı politikanın nasıl Rus yanlısı bir politikaya dönüştüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın esasını oluşturan üçüncü bölümde iki ülke ilişkilerinin Amerika boyutu Amerikan vatandaşları, tüccarları, misyonerleri, diplomatik temsilcilerinden yola çıkarak nasıl bir seyir izlediği takip edilirken, Osmanlı'nın Amerika'daki faaliyetleri Amerika'daki Osmanlı elçilik ve şehbenderliklerinin faaliyetleri takip edilerek ortaya konmaya çalışılmıştır. İki ülke arasında ticaret konusunda ayrıntılı düzenlemeler getiren 1862 antlaşmasının iki ülke ticaretine etkisi ve iki ülke arasındaki ticaret hacminde ki artışta önemli rolü olan petrol ticareti ile ilgili sorunlar üzerinde durulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ordusunu güçlendirmek için İç savaş sonrası Amerika'dan savaş artığı silahların alınması ile hükümetler arasında başlayan ve özel şirketlerden modern silah ve mühimmat alınması şeklinde devam eden silah ticaretinin, hangi esaslar üzerinden yapıldığı açıklanmıştır. Amerikan İç savaşı ve Avrupa'da Sanayi devrimi ile artan hammadde ihtiyacı gibi uluslararası değişimlerin Osmanlı ticareti üzerindeki etkisi Amerikan pamuk tohumu ithali ve Osmanlı tarımını geliştirme çabası ekseninde ele alınmıştır.

Osmanlı topraklarına gelen Amerikalılar arasında çalışmaları ile en etkili olan Amerikan misyonerlerin, çalışmalarını hangi araçlarla gerçekleştirdikleri ve karşılaştıkları zorlukların neler olduğu açıklanmıştır. Misyonerlerin çalışmaları sonucu Amerika'ya göçün boyutlarının ne olduğu ve Amerikan Board'un eğitim politikasında ortaya çıkan değişim sonucunda misyoner Cyrus Hamlin'in

Anadolu'daki ilk Amerikan koleji olan Robert Kolej'in kuruluşu için verdiği mücadele ve Osmanlı Devleti'nin kolej inşaatına karşı tavrı ortaya konulmuştur.

İki ülke ilişkilerinde en önemli sorunlardan birinin Amerikan vatandaşlığına geçen Osmanlılar olduğu vurgulanarak bu sorunu çözebilmek adına atılan adımlar ve Amerikan vatandaşlarının Osmanlı ülkesinde karşılaştıkları sorunlarda Osmanlı Devleti'nin tutumu ile Amerikan diplomatlarının olay karşısında izlediği yol açıklanmıştır. Amerikan konsoloslarının Osmanlı ülkesindeki faaliyetleri ve bu faaliyetleri sonucu Osmanlı yerel yöneticileri ve Osmanlı hükümeti ile yaşadıkları sorunlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca Selanik konsolosunun nasıl uluslararası bir krize neden olduğu incelenmiştir.

Amerika'dan Osmanlı ülkesine yapılan ziyaretlerin iki ülke ilişkilerine etkisi ortaya konmaya çalışılırken Amerika'nın Boğazlar geçiş konusunda karşılaştığı güçlükler ve bunların nasıl aşıldığı vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti'nin İç savaşı takibi ve İç savaş sırasındaki tutumu ortaya konularak bunun iki ülke ilişkileri üzerindeki, etkisi ortaya konulurken Amerika'daki gelişmeleri takip eden Osmanlı'nın gelişen siyasi koşullar neticesinde Washington'da elçilik tesis etmesinin nedenleri ve Amerika'da görev yapan Osmanlı elçilerinin faaliyetlerine değinilmiştir.

Abdülaziz dönemi gelişmelerinin devamı niteliğindeki dördüncü bölümde üçüncü bölümde anlatılan konuların nasıl sonuçlandığı anlatılmıştır. Ayrıca Amerikalı misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıklar üzerinde gerek mezhep, gerekse milliyetçilik fikirlerinin asılanmasında başarılı olmaları nedeniyle Abdülhamit devir ve sonraki dönemde ortaya çıkan Ermeni olayları ve bunun iki ülke ilişkilerinde yaşattığı gerginlikler ortaya konmuştur.

Bu konuyu seçmemde ve çalışmamda beni cesaretlendiren, sabrı, anlayışı ve verdiği güvenle daha fazla çalışma gayreti kazandıran, bana tarihçi olma yolunda yol gösteren ve çalışmamın son aşamasına kadar görüş ve yardımlarını gördüğüm danışman hocam Yrd. Doç Dr. Bekir Günay'a, tezimi okuyarak yaptığı eleştiriler ile beni yönlendiren Yrd. Doç. Dr. Mert Sunar'a ve tezimin her aşamasında gerek teknik desteği gerekse görüşleri ile her zor anımda kurtarıcım olan arkadaşım Mukaddes

Ayvaz'a ve yardımlarından dolayı arkadaşlarım Nihat Yalçın ve Emin Çaycı'ya teşekkür ederim.

Çalışmanın alt yapısının hazırlanması aşamasında büyük desteklerini gördüğüm Başbakanlık Osmanlı arşivi çalışanları ile İSAM'ın kütüphane ve fotokopi kısmı görevlilerine ayrıca teşekkür ederim. Bütün bunların yanında bu araştırmanın ortaya çıkmasında sıkıntılarımı rahatça paylaştığım, bana kitaplığının kapılarını açan ve tezimin bitmesini çok arzu ettiği halde yazım aşamasında kaybettiğim amcam Dursun Reisoğlu'na, bütün stres ve yorgunluğumu en aza indirip hayatımı kolaylaştırmaya çalışan Emine Reisoğlu ve ailesine, son olarak her zaman yanımda olan ve varlıkları ile bana güç veren aileme teşekkür ederim.

4 Eylül 2009
Öznur FEYİZOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **I**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
ÖZET ..... **VIII**
ABSTRACT ..... **IX**
KISALTMALAR ..... **X**
GİRİŞ **1**

I. ABDÜLAZİZ ÖNCESİ OSMANLI AMERİKAN İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ
A.OSMANLI AMERİKA İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI **4**
1. 1830 Öncesi Osmanlı Amerika İlişkileri 4
2. 1830 Sonrası Osmanlı Amerika İlişkileri 14

II. ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ
A. ABDÜLAZİZ'İN İKTİDARA GELİŞİ VE İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER **28**
B. ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI DIŞ POLİTİKASI **39**

III. OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI - AMERİKA İLİŞKİLERİ
A. OSMANLI DEVLETİ İLE AMERİKA ARASINDAKİ DİPLOMATİK FAALİYETLER **52**
1. Osmanlı Devleti'nin Amerika'da Daimi Elçiliğinin Kurulması ve Elçilerin Faaliyetleri 53
2. Amerika'daki Osmanlı Şehbenderlikleri ve Faaliyetleri 67
3.Osmanlı Topraklarındaki Amerika Konsolosları'nın Faaliyetleri ve Selanik 73
a. Amerikan Konsolosların Faaliyetleri 75
b. Selanik Olayı 91
4. Amerika'dan Osmanlı Ülkesine Yapılan Ziyaretler 96

B. OSMANLI İLE AMERİKA ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER 103

1. 1862 Ticaret Antlaşması ve Osmanlı Dış Ticaretine Etkisi..... 105

2. Osmanlı Tarımını Geliştirme Çabası ve Amerika'dan Pamuk Tohumu İthali 117

C. OSMANLI DEVLETİ AMERİKA ARASINDAKİ SİLAH TİCARETİ 128

1. Amerika'dan Silah Alımı..... 130

D. SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİNDE AMERİKAN MİSYONERLERİN FAALİYETLERİ ve ROBERT KOLEJİ..... 170

1 . Abdülaziz Döneminde Amerikan Misyonerlerin Faaliyetleri 172

2. Robert Koleji..... 199

E. OSMANLI DEVLETİ İLE AMERİKA ARASINDAKİ TÂBİİYYET SORUNLARI 219

1.Osmanlı- Amerika Tâbiiyyet Antlaşması..... 220

2.Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Amerikalılar ve Karşılaştıkları Sorunlar 227

IV. SULTAN ABDÜLAZİZ SONRASI OSMANLI AMERİKA İLİŞKİLERİ..... 238

SONUÇ..... 257

KAYNAKÇA 268

EKLER..... 304

ÖZGEÇMİŞ

ÖZET

XVIII. yy sonlarından itibaren *"yabancı ülkelerle daha fazla ekonomik ilişki, daha az siyasi bağlantı"* ilkesi ile hareket eden genç Amerika ile İbn-i Haldun'un medeniyet safhalarının göreli de olsa son kısmına gelmiş Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler, güçlenmeye çalışan Amerika'nın ilgisi ile Osmanlı'nın tevazu ve gururu üzerine inşa edilmiştir.

1830'da iki ülke arasında resmi ilişkilerin kurulması ile Amerika elçilik ve konsolosluk kurumlarını oluştururken, Osmanlı daha geç bir tarihte 1867'de Washington'da elçilik açmıştır. Elçiliğin açılmasından sonra Amerika'daki şehbenderlik ağını güçlendirmiştir. Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten Amerikan konsolosları, ülkelerinin ve Amerikan vatandaşlarının çıkarlarını sonuna kadar korumuşlardır. Kural tanımaz tavırları ve Osmanlı yöneticileri ile yaşadıkları sorunlar yüzünden iki ülke ilişkilerinde diplomatik krizlere neden olmuşlardır. 1830 antlaşmasından sonra iki ülke arasında ticaretin kurallarının daha detaylı belirlendiği yeni bir antlaşma 1862'de yapılmıştır. Ancak Amerikan İç savaşı nedeniyle ticarette beklenilen artış gerçekleşmemiştir. İç savaş sonrası hükümetler arasında yapılan silah ticareti iki ülke ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Amerika'dan yapılan savaş artığı silah alımlarını Osmanlı'ya özel üretim yapan şirketlerin modern silahları takip etmiştir.

Resmi ilişkilerin yanında eş zamanlı olarak Amerikan misyonerleri kültürel ve sosyal ilişkilerinde temelini atmıştır. Eğitim, basım yayım ve sağlık alanında çalışmalarını yürüten Amerikan misyonerlerinin en etkili olduğu alan okullar olmuştur. Bu okullar içinde Amerika'nın eğitim alanında itibarını simgeleyen ilk yüksekokul olan Robert Kolej, Osmanlı ile girişilen uzun bir mücadele sonucu inşa edilmiştir. Amerika'ya giden Osmanlı vatandaşlarının Amerikan vatandaşlığı iddiası ile bazı ayrıcalıklardan yararlanmaya çalışması tâbiiyet sorunlarına neden olmuştur. Tâbiiyyet Antlaşması yapma teşebbüsünün başarısız olması üzerine bundan sonrada tâbiiyyet sorunu devam etmiştir.

ABSTRACT

Dating from the eighteenth century, the relationship between the young America, which acted based on the principle of *"more economical relationships with foreign countries, less political connection",* and the Ottoman State, which reached the last phases of Ibn Khaldun's civilization, even if relatively, were built upon the modesty and pride of the Ottomans with America's interest which was trying to strengthen.

While America set up embassies and consulates with the establishment of official relationships between the two countries in 1830, the Ottoman State later opened an embassy in Washington in 1867. After the establishment of the embassy, it strengthened the consulship network. American consuls carrying out activities in the Ottomans lands protected the interests of their country and citizens all the while. Because of their noncompliant behaviors and problems they had with the Ottoman authorities, they caused diplomatic crisis between the two countries. After the 1830 agreement, a new agreement was signed in which the trade rules were defined in more detail between the two countries in 1862. However, because of the American civil war, the expected increase in trade couldn't be achieved. The arms trade between the governments after the civil war created a new dimension for the relationship of the two countries. The purchase of arms leftovers from America was followed by modern arms specially manufactured by the companies for the Ottomans.

Besides formal relationships, American missionaries simultaneously laid the foundations of the social and cultural relationships. The areas the American missionaries who carried out their missions in the fields of education, publication and health were effective in schools most. Among these schools, the first high school to symbolize the reputation of America in the field of education was Robert College, which was built after a long challenge with the Ottomans. The fact that Ottoman citizens who went to America tried to benefit from some of the privileges with the claim of American citizenship led to the problems of citizenship. Since they failed to sign a subordination agreement, the problem of citizenship continued to be a matter between the relationships of the two countries.

KISALTMALAR

ABCFM	**: American Board of Commisioners for ForeignMissions**
A.DVN.M	**: Sadaret Divân-ı Hümayun Mühimme Kalemi Kısmı**
A.DVN. NHM	**: Sadaret Divân-ı Hümayun Name-i Hümayun Kısmı**
A.DVN. DVE	**: Sadâret Divân-ı Hümâyûn Düvel-i Ecnebiye Kısmı**
Amerikan Board	**: American Board of Commisioners for ForeignMissions**
A.Ü	**: Ankara Üniversitesi**
A.Ü.D.T.C.F.	**: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi**
a.g.e.	**: Adı geçen eser**
a.g.m.	**: Adı geçen makale**
A.MKT. MHM.	**: Sadaret Mektûbi Kalemi Mühime Kalemi**
A. MKT. MVL	**: Sadaret Mektûbi Kalemi Meclis-i Vâlâ**
A. MKT. UM	**: Sadaret Mektûbi Kalemi Umum Vilayat**
Bkz.	**: Bakınız**
B. O. A.	**: Başbakanlık Osmanlı Arşivi**
Çev.	**: Çeviren**
C.ADL	**: Cevdet Adliye**
C.AS	**: Cevdet Askeriye**
C.DH	**: Cevdet Dahiliye**
C.HR.	**: Cevdet Hariciye**
C.	**: Cilt**
DİA	**: Diyanet İslâm Ansiklopedisi**
DUIT	**: Dosya Usulü İrade**
Düz.	**: Düzenleyen**
Ed.	**: Editör**
HR.H	**: Hariciye Nezareti Hukuk Kısmı**
HR.MKT	**: Hariciye Nezareti Mektûbi Kalemi**
HR.SYS	**: Hariciye Nezareti Siyâsi Kısım**
HR. TO	**: Hariciye Nezareti Tercüme Odası**
Haz.	**: Hazırlayan**
İ. DH.	**: İrâde Dâhiliye**
İ. HR.	**: İrâde Hâriciyye**

İ. MMS.	**: İrâde Meclis-i Mahsûs**
İ.MVL	**: İrade Meclis-i Vâlâ**
İ. ŞD	**: İrâde Şûrâ-yı Devlet**
İ. DUİT	**: Dosya Usulü İradeler**
İ.Ü.E.F	**: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi**
MF. MKT	**: Maarif Nezareti Mektûbi Kalemi**
OTAM	**: Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi**
S.	**: Sayı**
s.	**: Sayfa**
Yay.	**: Yayınlayan**
Yay.Haz.	**: Yayına Hazırlayan**
Y.E.E	**: Yıldız Esas Evrakı**

GİRİŞ

XVIII. Yüzyılda uluslararası sisteme bağımsız olarak katılan ABD, kendisini yapay bağlarla eski dünyanın merkezi olan Avrupa'nın sıradan iniş çıkışlarına düşmanlık ve çatışmalarına bağlamak istemediğinden, Amerika'nın uzaklığının verdiği avantajdan da yararlanarak dış politikasında barışın korunmasının öneminin farkında olarak birliğini korumak, güçlendirmek ve geleceğini tesis edebilmek için ekonomik yoldan kalkınmaya öncelik verdi. Ekonomik kalkınmanın ticaret sayesinde gerçekleşeceğini düşündüğünden bu yönde adımlar atmaya başlayan Amerika'nın yöneldiği bölgelerden biri de Osmanlı Devleti'ne ait topraklardı.

Amerika'nın dünyanın en uzun ömürlü devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti ile ilk teması daha fazla ticaret yapma amacıyla geldiği Akdeniz'de, Osmanlı'ya bağlı Garp Ocakları ile karşılaşması sonucu oldu. Geldikleri bu bölgede Akdeniz'e özgü olan Garp Ocakları'nın korsanları ile karşılaştılar. Rahat ve serbest bir ticaret ortamı bulamayan Amerikalılar, Osmanlıların kendilerinden çok önce bölgeye ticaret yapmak için gelmiş olan Avrupalılarla ticaretin kurallarını çoktan belirlemiş olduğunu gördü. Akdeniz'deki ticaretinin güvenliğini sağlamak isteyen Amerika, bölgede Amerikan çıkarlarının uzun vadede korunmasının Garp Ocakları'na donanma göndermekle mümkün olacağı fikrinde olsa da donanmasının hazır olmaması nedeniyle sürekli savaşı göze alamayarak bunun yerine Garp Ocakları ile dostluk ve ticaret antlaşması yapma yoluna seçti.

Amerikan Kongresi'nin anlaşma yapmak üzere görevlendirdiği heyet harekete geçeceği Cezayir korsanlarının Amerikan gemisi ve mürettebatını ele geçirmesi üzerine esirlerin kurtarılması için başlayan müzakereler sonucunda uzalşmaya varılaması ve bundan sonraki girişimlerden de bir sonuç alınamaması ve Cezayir ile barış yapılamaması üzerine Kongre yapılan ticaretin korunması için kuvvetli bir donanma oluşturulmasını kabul ederek Amerikan Başkanı'na donanma kurma yetkisi vermesi ile modern anlamda Amerikan donanmasının temelleri atıldı.

Modern Amerikan donanmasının hazırlıklarına başlanmasına rağmen Cezayir, Trablusgarp ve Tunus ile antlaşmalar imzalandı. Anlaşma yapılmasına rağmen Amerika korsanlıkla geçinen bu ülkeler ile uzun süreli bir barışın mümkün olamayacağının bildiğinden donanmasının geliştirilmesine ayrıca önem verdi. Garp Ocakları ile uzun süreli bir barış mümkün olmadı ve çeşitli nedenlerden dolayı Amerika Trablusgarp (1801- 1805) ve Cezayir ile 1815'te savaştı. Böylece Amerika'nın garp Ocakları ile başlayan macerası Amerikan donanmasının Akdeniz'de hâkim bir güç haline gelmesi ile sonuçlandı. Bu savaşlardan sonra Amerika ticari çıkarları için gerektiğinde güç kullanmayı dış politikasının temel ilkelerinden biri haline getirdi.

Garp Ocakları ile verilen mücadelenin ardından Amerikan tüccarının ilgisi Doğu Akdeniz limanlarına özellikle İzmir limanına yöneldi. İlk Amerikan bayrağının 1797 yılında görüldüğü İzmir limanı, Osmanlı-Amerika ticaret ilişkilerinde bir başlangıç ve merkez olma özelliği taşımaktaydı. Amerika'nın İzmir'e konsolos atama çabaları Osmanlı Devleti'nin iki ülke arasında antlaşma olmaması nedeniyle sonuçsuz kaldı. 1820'lerden itibaren Osmanlı Devleti ile ticareti belli kurallara bağlamak için antlaşma girişimlerinde bulunan Amerika'nın çabaları Osmanlı Devleti'nin antlaşmaya yanaşmaması üzerine sonuçsuz kaldı. Ancak Osmanlı donanmasının Navarin'de yakılmasının Osmanlı Devleti'ni Avrupa Devleti dışında bir müttefik arayışına yöneltmesi ve yeniden donanma kurmak için Amerika'dan yararlanma düşüncesi Osmanlı devlet adamlarını Amerika ile görüşmeler yapmaya sevk etti ve yapılan uzun görüşmeler sonucunda Mayıs 1830'da Osmanlı-Amerika arasında Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması imzalanarak resmi ilişki kuruldu.

Bu antlaşma ile Amerika "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü kazandı. Osmanlı Devleti'nin Osmanlı donanmasının yeniden kurulmasında Amerika'dan yararlanma düşüncesiyle konulan gizli maddenin Amerikan Senatosu'nda onaylanmamasına rağmen Osmanlı Devleti pratikte Amerikan gemi mühendislerinden Osmanlı donanmasının inşasında yararlandı. 1830 antlaşmasının iki ülkeyede karşılıklı konsolosluklar açabilme hakkı vermesi Amerika'nın Osmanlı ülkesinde elçilik ve konsolosluklar açmasını sağlarken Osmanlı Devleti Amerika'ya özel temsilciler göndermeyi tercih etti.

Amerika'nın Osmanlı ülkesindeki hareketlerinin en önemli ayağını Hırıstiyanlığın doğduğu bu toprakları sonsuza kadar İslam'ın pençesinde kalmaktan kurtarmak için Osmanlı ülkesini programına alan Amerikan Board'un faaliyetleri oluşturmaktadır. Amerika'nın Osmanlı Devleti'ni bir pazar olarak saptaması ile başlayan tüccar akımının ardından Akdeniz'de ulaşım güvenliğinin sağlanması sonucu 1820 yılında ilk öncü Amerikan misyonerleri Osmanlı topraklarına geldi. Görevleri Osmanlı topraklarındaki Müslümanları ve Yahudileri Protestanlaştırmak olan Amerikan misyonerleri Osmanlı topraklarında başladıkları keşif hareketleri sonucu Protestanlaştırmaya en müsait topluluğun Ermeniler olduğunu tespit ettiler. Osmanlı Devleti ile Amerika arasında imzalanan antlaşmanın etkisi ile de çalışmalarını hızlandıran Amerikan misyonerleri Hıristiyan azınlıklar–özellikle Ermeniler- üzerinde çalışmaya başladılar. Çalışmalarının ağırlık noktasını eğitim öğretim ve yayın faaliyetleri oluşturdu. Osmanlı topraklarındaki mücadeleleri sonucunda Protestanlaşan bir kitle ortaya çıktı. İngiltere'nin İstanbul elçisi Canning'in mücadelesi ve desteğiyle Protestanlaşan bu kitlenin ayrı bir olarak tanınması sağlandı. Osmanlı ülkesinde misyon merkezleri açarak çalışma alanını Islahat Fermanı'nın tanıdığı haklarla geçen gün büyüten Board 1860 yılında Anadolu'daki çalışmalarını Batı Türkiye misyonu, Doğu Türkiye misyonu ve Merkezi Türkiye misyonu diye üç misyon bölgesi etrafında teşkilatlandırıldı.

Ticaretini artırmak amacıyla tüccarlar vasıtasıyla geldiği Osmanlı topraklarında misyoner ve konsoloslar aracılığıyla teşkilatlanan Amerika geçmişin tecrübesi ile Abdülaziz döneminde ilişkilerini geliştirmeye devam edecek ve Amerikan varlığı Osmanlı topraklarında daha hissedilir hale gelecektir.

I. ABDÜLAZİZ ÖNCESİ OSMANLI – AMERİKA İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ

A. OSMANLI -AMERİKA İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI

Akdeniz ticaretine 1700 yılından itibaren önem veren Amerikan kolonileri, İngiliz bayrağı altında Osmanlı coğrafyasına defalarca gidip gelmişlerdir. Bağımsızlık savaşının başlaması üzerine Amerikan gemilerinin durumunda değişiklik oldu. İngilizler kendilerine isyan eden Amerikalı tacirlerin kendi bayrakları altında ticaret yapmalarını kabul etmediler. Ancak bağımsızlıktan sonra da Akdeniz ticareti devam etti ve Amerikan gemileri Akdeniz limanları ile ticaret yapmak için gidip geldi.[1]

Amerika'nın ilk Başkanı George Washington, *"Kendimizi yapay bağlarla, Avrupa politikasının sıradan iniş çıkışlarına veya onun dostluk veya düşmanlıklarının çakışmasına, ya da çatışmasına bağlamamız" akıllıca bir hareket değildir. "Bizim ayrı ve uzak durumumuz, bizi değişik bir rota izlemeye çağırıyor ve aynı zamanda bunu mümkün de kılıyor."* [2] diyerek Amerikan dış politikasında barışın korunmasının önemini vurguladı. Bu ilke doğrultusunda güçlenmek ve birliğini korumak isteyen Amerika, ekonomik yönden kalkınmaya öncelik verdi. Bunun içinde gelişimini ticaret yoluyla sağlayabileceğinden hedefini Baltık, Doğu Akdeniz ve Uzak Doğu olmak üzere üç yönde belirledi.[3]

1. 1830 Öncesi Osmanlı -Amerika İlişkileri

Ticarete büyük önem veren Amerika'nın, Osmanlı Devleti ile ilk teması Osmanlıların toprakları üzerinde güneşin son olarak battığı ve Garp Ocakları adını verdiği Mağrip ülkelerinde gerçekleşti.[4] Resmen Osmanlı Devleti'ne bağlı olan bu

---

[1]Mine Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları**, Konya, (Tarihsiz), s. 9.
[2] Henry Kıssınger, **Diplomasi,** çev. İbrahim H. Kurt, Ankara, 1998, s. 16.
[3]Uygur Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları,** Ankara, 2002, s. 12.
[4]Recep Sarıhan, "Tarih Boyunca Türk-Amerikan İlişkileri"**, Mostar,** S. IV, Haziran, 2005, s. 40.; Hasan Tahsin Fendoğlu, **Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri,** İstanbul, 2002, s. 179.

Ocaklar *"Dayı"* tabir edilen kişiler tarafından yönetiliyordu. Bağımsızlık sonrası İngiliz koruyuculuğundan yoksun olarak Akdeniz ticaretine devam eden Amerikan ticaret gemileri Garp Ocakları ve onların korsanları ile karşılaştıklarından rahat ve serbest bir ticaret ortamı bulamadılar. Akdeniz'de tarih kadar eski olan korsanlık, Akdeniz'e özgü bir olgu olarak doğmuş ve meşruluk kazanmıştı. Bu eskiliğinden dolayı başka yerlerde olduğundan daha doğal bir tavır kazanmıştı.[5] Bu nedenle korsanlardan korunmak için Akdeniz'de seyreden Batılı devletler Osmanlı sultanından kapitülasyon ve Akdeniz'de serbest dolaşım izni alarak korsanlardan korunabiliyor ve ticaretlerinin güvenliği için Garp Ocakları ile anlaşma yaparak yıllık vergi ödemeyi kabul ediyorlardı.[6]

Amerikan ticaret gemilerinin 1783'ten itibaren kendi bayraklarını taşımaları ile Akdeniz'de korsanlara yeni bir faaliyet sahası açıldı ve Amerikan gemileri taciz edilmeye başlandı. Bu durum karşısında korsanlara karşı ya kuvvet kullanılacaktı ya da uzlaşma sağlanacaktı. Akdeniz ülkeleri ile ticari ilişkilerinin daha fazla gelişme ihtimali olması nedeniyle Amerikan Kongresi ticaretinin güvenliğini sağlamak için korsan devletler olarak nitelendirdiği Garp Ocakları ile dostluk ve ticaret antlaşmaları yapmaya karar verdi.[7] Bu iş için 1784'te Benjamin Franklin, Thomas Jefferson ve John Adams'tan oluşan bir heyeti görevlendirdi.[8]

Bu heyet harekete geçtiği sırada iki Amerika ticaret gemisinin Cezayir korsanları tarafından ele geçirilmesi üzerine heyet esirleri kurtarmak için Cezayir'e bir temsilci gönderdi Cezayir Dayısı Mehmet Paşa ile yapılan müzakereler sonucunda Dayı'nın taleplerini fazla tutması nedeniyle uzlaşma sağlanamadı.[9] Bu görüşmelerden sonra heyet arasındaki görüş ayrılıkları ve para sıkıntısı nedeniyle

---

[5] Uğur Altuğ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz Siyasetinde Korsanların Rolü", **Doğu- Batı**, Yıl. 9, S. XXXIV, Kasım Aralık Ocak 2005-2006, s. 290.
[6] Altuğ, **a.g.m.,** s. 294.; Hasan Tahsin Fendoğlu , "Osmanlı-ABD Ticari İlişkileri", **Türkler**, C. XIV, 2002, s. 273.; Fuat Ezgü, Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadi, Siyasi ve Kültürel Münasebetlerin Kuruluşu ve Gelişmesi (1795-1908), **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1949, s. 33.
[7] Mine Erol ,"Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785- 1816)", **İ.Ü.E.F.Tarih Dergisi**, S. XXXII, Mart 1979, s. 689.
[8] Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 179.
[9] Erol, **a.g.m.,** s. 690–691.; Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)", **A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi,** C. II, S. II-III, Ankara, 1964, s. 18.

uzun bir süre Amerikalılar esirleri kurtarmak ve barış antlaşması yapmak için Cezayir'e delege göndermediler.[10] Cezayir Dayısı Mehmet Paşa'nın ölümü üzerine yeni dayı ile anlaşma umuduyla Cezayir'e görüşme yapmak için temsilciler görevlendirilse de antlaşma yapılamadı. Bunun üzerine Kongre 1794 yılının başlarında ticaretin kuvvetli bir donanma oluşturularak korunmasını kabul etti ve [11] 27 Mart 1794 tarihli bir kanun ile Amerikan Başkanına donanma kurması için yetki verdi. Böylece bu kanun ile modern anlamda Amerikan donanmasının temelleri atılmış oldu.[12]

Bu yetki çerçevesinde donanma hazırlıklarına başlanılmasına rağmen bir taraftan da Cezayir ile anlaşmak için temsilciler gönderildi. Yapılan görüşmeler sonucunda 5 Eylül 1795 tarihinde Cezayir ile Türkçe olarak antlaşma imzalandı Bu anlaşma ile Amerika, Cezayir'e yıllık vergi olarak 12.000 Cezayir altını yani 21.600 dolar veya bu miktarda savaş malzemesi verecekti.[13] Böylece Amerika Cezayir'e haraç vermeye başlamış oldu.

Cezayir'den sonra Dayı Hasan Paşa'nın nüfuzundan yararlanarak Ocaklar ile antlaşma zemini yaratan Amerika yapılan görüşmeler sonucunda Trablusgarp adına Dayı Hasan Paşa ile 4 Kasım 1796'da antlaşma imzaladı.[14] Burada Cezayir Dayısı Trablusgarp Beyi'nin hâmisi ve garantörü durumunda idi.

Amerika'nın Trablusgarp'la anlaşma yapmasından sonra Garp Ocakları'ndan anlaşma yapmadığı yalnızca Tunus kaldı. Tunus Beyi Hamuda Paşa ile görüşmelerde antlaşma sağlanamayınca Amerika Cezayir Dayısı Hasan Paşa'ya başvurdu. Hasan Paşa'nın girişimlerine rağmen Tunus Beyi'nin anlaşmaya yanaşmaması üzerine Cezayir Dayısı Tunus'a savaş ilan ettiğini açıkladı.[15] Bu durum karşısında 28 Ağustos 1797 tarihinde başlayan antlaşma görüşmeleri sonucunda 26 Mart 1799 tarihinde Tunus ile orijinali Türkçe bir antlaşma imzalandı, fakat onaylanmak üzere

---

[10] Erol, **a.g.m.,** s. 691.
[11] Kurat, **a.g.m.,** s. 187–190.
[12] James A. Field, **America and the Mediterranean World 1776-1882**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1969, s. 42.
[13] Fendoğlu, **a,g,e.,** s. 183-184.
[14] Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 185.
[15] Çağrı Erhan, **Türk- Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri,** Ankara, 2001, s. 53.

Amerikan Senatosuna sunulan antlaşma, geri iade edilince bazı maddeleri yeniden görüşüldü ve 10 Ocak 1800 yılında antlaşma onaylandı ancak yayınlanmadı.[16]

Garp Ocakları ile antlaşma yapmasına rağmen Amerikan tacirlerinin huzurlu ortamı uzun sürmedi. Amerika'nın kendisine zaman zaman hediyeler vermesini isteyen Trablusgarp Beyi Yusuf Paşa, 14 Mayıs 1801 tarihinde Amerika'ya savaş ilan etti. Bu sıralarda Ocaklara gözdağı vererek barış antlaşmalarına uymalarını sağlamak ve ticaret gemilerini korumak için Akdeniz'e gönderilen Amerikan donanması Trablusgarp'ın savaş ilan ettiğini öğrendi.[17] Trablusgarp Amerika'ya savaş ilan etmiş olduğundan Amerikan donanması komodoru Dale Trablus'u ablukaya aldı. Kongre'de 6 Şubat 1802'de Başkan Jefferson'a Amerikan donanmasının Trablusgarp gemilerini yakalayabilmesi için emir verme yetkisi vermesi üzerine Akdeniz'e ek bir donanma gönderildi.[18]

Trablusgarp abluka altına alınmış iken Yusuf Paşa'ya karşı ağabeyi Hamit'i kullanmayı düşünen Amerika, Hamit'i Trablusgarp Beyi yapmaya karar verdi. Amerikan elçisi ile Hamit arasında yapılan sözleşme ile Hamit'in Trablusgarp Beyi olması kararlaştırıldı. Bu anlaşma üzerine harekete geçen Eaton ve Hamit Amerikan savaş gemilerinin denizden de desteğiyle Derne şehrini ele geçirdiler.[19]Bunun üzerine yapılan görüşmeler sonucunda 4 Haziran 1805 yılında Amerika ile barış antlaşması yapıldı. Böylece 1802'den beri süren savaş durumu sona erdi. Savaşın sona ermesi üzerine Amerika, Hamit ile olan işbirliğine de son verdi.[20] Bu olay, Amerika'nın çıkarları söz konusu olduğunda başka ülkelerin iç politikasına nasıl karışabildiğini göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Cezayir Ocağı, Amerika'nın Trablusgarp ile savaşı sırasında Trablusgarp'ı korumak için hiçbir harekette bulunmadı. İki tarafta antlaşmayı ihlal edecek, barışı tehlikeye sokacak hareketlerden kaçındılar. Amerikalılar vergilerini ödeyerek barışı

---

[16] Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 186–187.
[17] Mine Erol, "Amerikan Trablusgarp İlişkileri", **A.Ü. D.T.C.F.Tarih Araştırmaları Dergisi,** C.XIII, S.XXIV, s. 137–138.
[18] Field, **a.g.e.,** s. 49.
[19] Field, **a.g.e.,** s. 53.
[20] Kurat, **a.g.m.,** s. 205.

tehlikeye sokacak herhangi bir gerekçe vermemeye çalışsalar da zaman zaman ödemelerin gecikmesi nedeniyle ilişkilerde sorunlar yaşandı.

1810 yılında Cezayir Dayısı Hacı Ali Paşa'nın Amerika'dan yıllık verginin karşılığı barut ve halat takımları almak istemesi ve Amerikalıların bu istekleri reddetmesi üzerine Ağustos 1812'de Cezayir gemileri Amerikan gemilerini yakaladı. Bu sırada İngilizlerle Amerikalılar savaş halinde olduğundan Cezayir meselesinin çözümlenmesine Amerika savaş bitince karar verdi. Başkan James Madison'ın Kongre'ye Cezayir'e savaş açılmasını tavsiye etmesi üzerine Şubat 1815'te Cezayir'e savaş açılması kabul edildi. Akdeniz'e gelen Amerikan savaş gemilerine karşı koyamayacağını anlayan Dayı Ömer Paşa görüşmelere başladı ve görüşmeler sonucunda 30 Haziran 1815'te barış yapıldı. Bu barışa göre Amerika, Cezayir'e artık yıllık vergi ödemeyecekti.[21] Böylece Amerika'nın Garp Ocakları ile başlayan macerası, Amerikan donanmasının Akdeniz'de hâkim bir güç haline gelmesi ile sonuçlandı. Amerika bu savaşlardan sonra ticari çıkarlarını korumak için gerektiğinde güç kullanmayı dış politikasının ana ilkelerinden biri haline getirdi.

1811–1815 yılları arasında yapılan bu mücadeleden sonra Amerikan tüccarının ilgisi Doğu Akdeniz limanlarına yönelecekti. Böylece Amerika'nın Garp Ocakları'ndaki ticaretinden ziyade İzmir'deki ticaret hacmi genişleyecekti. Bu nedenle Amerikan tüccarı kendileri için büyük hammadde ve pazar kaynağı olan Anadolu topraklarına yöneldi. Garp Ocakları ile imzaladıkları antlaşmaların tecrübesiyle Osmanlı Devleti ile anlaşmanın yollarını aramaya başladılar. Gerçi Amerikan tüccarı bağımsızlık kazanılmadan önce Anadolu ürünlerinin ününü duymuştu. 1780'lerde Amerikan gazetelerinde İzmir incirinin ve diğer Anadolu ürünlerinin reklâmları yer almıştı.[22]

Osmanlı-Amerikan ticaret ilişkilerinde bir başlangıç ve merkez olma özelliği taşıyan İzmir limanında Amerikan bayrağı ilk kez 1797 yılında görülmüştü.[23] Bu

---

[21] Erol, **Amerika'nın Cezayir,** s. 718–722.
[22]Bilal Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu (8–12 Ekim) 1984**, Erzurum, s. 80.
[23]Orhan Koloğlu, " 200 Yıllık İlişkilerin Resmi Olmayan Tarihi Türk'le Amerikalı'nın Tanışması ", **Tarih ve Toplum,** C. XXVIII, S. 163, Temmuz 1997, s. 17.

tarihlerde iki ülke arasında ticaret antlaşması ve resmi ilişki bulunmadığından gelen ilk Amerikan gemileri İngiliz Levant Company'ye tanınan hak ve ayrıcalıklardan yararlanmaktaydı.[24] Kapitülasyonlara göre İngiliz konsolosluğu Osmanlı ile antlaşması olmayan ülkelerin tüccarlarını koruyuculuğu altına alabildiğinden 1797 yılında İzmir'e gelen ilk Amerikan gemisinin kaptanı da İngiliz konsolosluğunun himayesi için başvurmuştu.[25] Aslında Amerikan ticaret gemileri 1785 yılından itibaren Levant kumpanyasının izin ve himayesinde İzmir'e gelmeye ve buradaki tüccarlar ile iş yapmaya başlamışlardı. 1785 yılından itibaren İzmir'in kuru üzüm ve incirleri Boston, Newyork, Philadelphia şehirlerinde satılmaktaydı. 1811 yılına kadar Amerika ile yapılan ticaret bu şekilde devam etmiştir.[26]

Osmanlı Amerikan ilişkilerinin gelişiminde çok önemli yeri olan İzmir limanı Amerikan ticaret gemilerinin ilk ziyaret ettiği liman değildir. İzmir limanının ziyaretinden önce Amerikan bayrağını taşıyan ilk gemi 1786 yılında İstanbul'u ziyaret etmişti. İstanbul limanı Amerikan gemilerinin temel ithal mallarından olan afyonun satın alınması için uygun bir liman olmadığından uzun süre bu ziyaretin arkası gelmedi.[27] Amerikan gemileri ticaret antlaşması olmamasından dolayı Amerikan gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçişi zor şartlara bağlı olduğundan bu limana fazla rağbet göstermediler.[28]

Ticaretinin gelişimi için resmi ilişkilere girmenin yollarını arayan Amerika 7 Mayıs 1784'te Kongre'de alınan karar ile 3 kişilik bir heyeti ticaret ve dostluk anlaşmaları yapmak üzere görevlendirmişti. Görevlendirdiği ülkeler arasında Osmanlı Devleti de vardı.[29] Bu kararın alınmasında Amerikan tüccarlarını yakalayıp taciz eden ve Akdeniz ticaretini tehlikeye sokan Garp Ocakları'nın, *"Osmanlı'nın*

---

[24] Şimşir, **a.g.m.**, s. 80.
[25] Akdes Nimet Kurat, **Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800- 1959),** Ankara, 1959, s. 8.
[26] Ezgü, **a.g.e.,** s. 57.
[27] Field**, a.g.e.,** s. 113.
[28] Erhan**, a.g.e.,** s. 77.
[29] Fendoğlu, **a.g.m.,** s. 272. ; İhsan Ilgar, "Tarihte Türk - Amerikan Dostluğu ve Münasebetleri" **Tarih Coğrafya Dünyası**, C. I, S. III, Haziran, 1959, s. 220. ; Mithat Sertoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türk Amerikan İlişkileri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/ Bügün/ Yarın**, S. IV, Mayıs 1997, s. 63.; Ezgü, **a.g.e.,** s. 55.

dominyonları" [30] olduklarını düşünmeleri de etkili olmuştur. Zira Amerika'nın İngiltere ile barış anlaşması imzalamasından sonra Amerikan gemileri İngiliz koruyuculuğundan mahrum kaldılar. Ancak sonradan Adams ve Jefferson Bâb-ı âlî ile anlaşma yapmak fikrinden vazgeçtiler.[31]

Amerika'nın Osmanlı Devleti ile resmi ilişkilerin başlaması için ilk girişimler Amerika'nın Londra elçisi Rufus King'in Osmanlı Devleti'nin Londra elçisiyle temasa geçmesiyle başladı. Amerika Başkanı Adams, William Smith'i Bâb-ı âlî ile dostluk ve ticaret anlaşması yapması için görevlendirdi. Ancak Smith bu görevi kabul etmekle beraber hareket emri almadığından İstanbul'a gidemedi. Ezgü'ye göre; Amerikan hükümetinin bu işten vazgeçme nedeni Fransızların Mısır'ı istilası nedeniyle Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ittifak içinde olması ve Amerika'nın Fransa'nın yanında yer almasından dolayı Amerika-Fransız ilişkilerinin olumsuz etkileneceğini düşünmesiydi.[32]

Amerikan dış politikasındaki ani değişiklikler Smith'in İstanbul'a gönderilmesini engel olsa da beklenmedik bir olay Osmanlılar ile Amerikalıları karşı karşıya getirdi. 1800 yılında Cezayir'e yıllık vergisini vermek için gelen Amerikan hükümetine ait George Washington adlı geminin, kaptanı Bainbridge Cezayir'e vardığında Cezayir dayısı tarafından padişaha hediye göndermek üzere İstanbul'a gitmesi konusunda zorlandı.[33] Dayı'nın zorlamasıyla bu isteği yerine getirmek zorunda kalan Kaptan Bainbridge Dayı'nın elçilik heyeti ve beraberindeki hediyelerle İstanbul'a hareket etti.[34]

Bir Amerikan savaş gemisinin 9 Kasım 1800'de İstanbul'a geldiği haberi hükümete ulaşınca Osmanlılar bu memleketin nerede bulunduğunu ve kimin bayrağını selamladıklarını anlamakta zorlandılar. Osmanlı Hükümeti'nden bir

---

[30] Ezgü, **a.g.e.,** s. 63.
[31] Orhan. F. Köprülü, "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", **Belleten**, C. LI, S. 200, Ağustos 1987, Ankara, s. 927.
[32] Ezgü, **a.g.e.,** s. 56.
[33] Erol, **a.g.e.,** s. 9.
[34] Erol, **Amerika'nın Cezayir,** s. 714.

haberci gelip Amerika'nın *"Yeni Dünya"* olup olmadığını sordu.[35] Amerika'nın Yeni Dünya olduğu öğrenildikten sonra bu gemiye ve mürettebatına herkes yakın ilgi gösterdi. Geminin İstanbul'da kaldığı süre içinde Amerikalılar Osmanlı yetkililerince nazik bir şekilde karşılandı, Kaptan Bainbridge ile Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ikili görüşme yaptı ve Amerika'nın Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yapma isteğini bildirdi. Bu istek sıcak karşılansa da Amerika'nın yeni girişimlerde bulunmaması yüzünden bir sonuca bağlanamadı.[36]

Amerikan hükümeti henüz Osmanlı ile ticaret anlaşması yapmadığı halde İzmir'in XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Avrupa merkezli dünya ekonomisine eklenme sürecinin ön plana çıktığı merkezlerden biri olması,[37] Amerikan ticaret gemi ve tüccarının İzmir ile ticari ilişkiler içinde bulunmasından dolayı 1802 yılında William Stewart'ı İzmir'e konsolos olarak görevlendirdi. Fakat Bâb-ı âlî, Stewart'ın konsolosluğunu Amerika arasında bir anlaşma olmadığından tanımadı.[38] Ticaretteki gelişmeyi göz önünde bulunduran Amerika hükümeti 1808'de Mr Sloane'i izmir'e konsolos olarak görevlendirdiyse de iki ülke arasında resmi bir antlaşma olmaması dolayısıyla Bâb-ı âlî tarafından bu tayin de tanınmadı.[39] Konsoloslar tanınmayınca Amerika, Osmanlı Devleti ile ticaretini İngiliz konsolosluğu aracılığıyla yürütmek zorunda kaldı.[40]

1810 yılından sonra İzmir ve Amerikan şehirleri arasında ticaret gemileri düzenli seferler yapmaya başladı. *"Woodman ve Offley"* adlı ticaret şirketi David Offley'i, 1811'de İzmir'e gönderince Osmanlı'dan yapılan ticarette Amerikalıların durumunda esaslı değişiklikler oldu. Amerikan tüccarı İngiliz himayesinden kurtuldu. Offley Osmanlı makamlarına kendileri için ayrı tarife yaptırmakta başarılı oldu. Bu başarılarından dolayı İzmir'e konsolos olarak görevlendirilmesine rağmen

---

[35] Edward Daniel Clarke, Travels in Tarions Countries of Europe, Asia and Africa, New York 1814, s. 36 dan aktaran Köprülü, **a.g.m.,** s. 928.; Ilgar, **a.g.m.,** s. 221.
[36] Field, **a.g.e.,** s. 116.
[37] Esra Danacıoğlu, "İzmir'de İlk İngilizce Gazete: The Star In The East And Friend of Youth", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Cilt. II, S. 4 -5, Yıl. 1994-1995, İzmir, s. 121.
[38] Ezgü, **a.g.e.,** s. 76.; Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 273
[39] Ezgü, **a.g.e.,** s. 76.
[40] Köprülü, **a.g.m.,** s. 930.

1823'e kadar bu durum resmiyet kazanmadı.[41] 1811'den itibaren İngiltere'nin Amerikan ticaret gemilerine sağladığı himayeyi kaldırması üzerine Amerikan tüccarının sorunlarıyla uğraşacak resmi bir kurum olmamasına rağmen Offley tarafından kurulan Ticaretevi, Amerikalı tüccarların uğrak yeri haline geldi ve bu kurum *"adeta kapısına tabela asılmamış bir konsolosluk"* gibi çalışmaya başladı.[42]

1820 yılına kadar resmi görüşmelerin başlamamasına rağmen, 1817 yılında Baltimor'daki bir firma M.J. Jaussand adlı bir temsilcisini Osmanlı resmi makamlarıyla müzakerelerde bulunması için İstanbul'a gönderdi. Bu görüşmelerde kendisine Osmanlı Devleti'nin bazı ileri gelenleri doğrudan doğruya gizli müzakerelere girilmesi gerektiğini tavsiye etti. M.J Jaussand durumu Amerikan Dışişleri Bakanı John Quincy Adams'a bildirdiyse de yine olumlu bir sonuç çıkmadı.[43]

1820 yılında ticari çevrelerden gelen istekler doğrultusunda Osmanlı Devleti ile ticaretini belli kurallara bağlayacak haklar için bir antlaşma yapmak üzere Amerika Başkanı, Luther Bradish'i Bâb-ı âlî ile görüşmeler yapması için görevlendirdi. [44] Yapılan görüşmelerde olumlu bir sonuca varılamadı. 19 Aralık 1820 tarihli bir belge Bâb-ı âlî'nin *"Cumhur-u mezkûr ile akd –i muahede-i ticaret olunmakta bir faide olmadığına ve İngilterelünün muğber olacağına nazaran akd-ı muahedeyi terk etmek evle ve ahsen olduğu gün gibi zahir olmağla terk olunsun"* [45] demektedir. Bir başka belge ise iki ülke arasında ticaret antlaşması yapılmasının Osmanlı tüccarına menfaat sağlamayacağı, Amerika'nın uzak mesafede olmasından dolayı Osmanlı tüccarının o taraflara gitmeyeceği ve yalnız Amerikan tüccarının bu tarafa geleceğinden bir ticaret anlaşmasının kâr getirmeyeceğinden bahsedilmekteydi.[46]

---

[41] Kurat**, a.g.e.,** s. 9. Köprülü ise David Offley'in 1816 yılında Kaptanı Derya Hüsrev Paşa ile dostluk kurarak Amerika'nın talebi olmamasına rağmen Paşa'dan Amerikan konsolosluğu olarak tanınma ayrıcalığını kazandığını belirtir. Köprülü, **a.g.m.,** s. 930.
[42] İhsan Ilgar, " İlk Türk Amerikan Ticaret Antlaşması", **Hayat Tarih Mecmuası,** C. II, Ekim, 1969, s. 5.
[43] Köprülü**, a.g.m.,** s. 930.
[44] Köprülü, **a.g.m.,** s. 931.; Erhan, **a.g.e.,** s. 116.
[45] Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", **A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. V, S. 8-9, Ankara, 1967, s. 311.
[46] Ezgü**, a.g.e.,** s. 59–60.

1823 yılında Amerikan hükümeti, müzakereleri yeniden ele almak ve Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik durumunu yerinde tetkik ettirmek üzere İstanbul'a bir temsilci gönderdi.[47] Temsilci ile yapılan görüşmeler sırasında Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'da Aralık 1824 tarihinde Akdeniz'deki Amerikan filosu komutanının kendisiyle gizlice temasa geçmesini, bir anlaşma için ileri sürülecek Amerikan tekliflerini kendisinin padişaha sunacağını, Padişahı'nda Amerikan temsilcisinin İstanbul'a gelip görüşmelerde bulunmasının faydalı olup olmayacağına karar vereceğini temsilciye söyledi. Amerikan hükümeti ise bu durumdan haberdar olunca 1825'te John Rodgers'i Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşma konusunda gerekli talimatı vererek görevlendirdi.[48]

21 Ağustos 1825 1825'te İzmir'e gelen Rodgers, Mehmet Hüsrev Paşa'nın Yunan isyanı ile uğraştığından görüşme gerçekleşmedi. Daha sonra 6 Temmuz 1826'da Rodgers ile Kaptan-ı Derya Mehmet Hüsrev Paşa arasında yapılan görüşmeler sonucunda resmi ilişkilerin kurulması konusunda görüş birliğine varıldı. Rodgers'in Amerika'ya dönmesinden sonra yerine David Offley'i bıraktı. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin donanmasının İngiliz, Fransız ve Rus donanması tarafından Navarin'de yakılması üzerine Osmanlı yalnızlığını giderebilmek için Avrupa dışında bir müttefik arayışına girdi. Bu gelişme Osmanlı Devleti'nin Amerika ile ilişkilerini hızlandırma kararı almasına neden oldu, çünkü Osmanlı Devleti'nin dönemin teknolojisine uygun yeni bir donanmaya ihtiyacı vardı.[49] Bu durumu göz önüne alan Kaptan-ı Derya Mehmet Hüsrev Paşa, Amerikalıların yardımı ile yeni bir Osmanlı donanma inşasının mümkün olacağını düşündü. Sultan II. Mahmut ve etrafındakilere de bu yolda telkinlerde bulundu. Bu telkinler sonucunda Bâb-ı âlî'de Amerika ile resmi ilişki kurma fikri güçlendi.[50]

Osmanlı'nın gönderilecek bir temsilci ile resmi ilişki kurma arzusunda olduğunu öğrenen Amerika, David Offley'i Aralık 1828 tarihinde en imtiyazlı millete tanıdığı haklar seviyesinde bir ticaret antlaşması yapmak ve gemilerin

---

[47] Ezgü, **a.g.e.,** s. 79.
[48] Köprülü, **a.g.m.,** s. 931.
[49]Erdal Açıkses, "Türk Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi",**Türkler,** C. XIII Ankara, 2002, s. 542-543
[50] Kurat, **Arşiv Vesikaları,** s. 288.

Karadeniz'e girme hakkını elde etmek üzere müzakere için görevlendirdi. Yapılan görüşmelerde en imtiyazlı devletten sadece yüzde bir nispetinde bir farkı bile Offley kabul etmedi. Bu görüşmeler sonucunda bir anlaşmaya varılamadı.[51]

David Offley'in başarısızlığına rağmen Amerika, Osmanlı ile müzakere yapmak üzere Akdeniz donanması komutanı James Biddle, İzmir konsolosu David Offley ve Newyork'lu bir tüccar olan Charles Rhind'i müzakereler için görevlendirdi. [52] Rhind, İstanbul'a giderek Nicholas Novani'nin yardımıyla Reis-ül-Küttap Mehmet Hamid Efendi ile uzun görüşme ve tartışmalardan sonra anlaşmaya vardı.[53] Andrew Jackson'ın görevlendirdiği Charles Rhind ile *Reis-ül- Küttap Muhammet Efendi arasında 7 Mayıs 1830'da Osmanlı –Amerika Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması imzalandı*.[54]

2. 1830 Sonrası Osmanlı -Amerika İlişkileri

Amerika ile Osmanlı arasında imzalanan bu antlaşma dokuz madde ve ayrıca gizli bir maddeden oluşuyordu. Bu antlaşma ile Amerika'ya *"en ziyade müsaadeye mazhar millet"* statüsü verildi. Amerikan ve Osmanlı tüccarı birbirlerinin limanlarında gümrük vergisi ve diğer vergileri bu statünün tanındığı diğer devletlerin tüccarları gibi ödeyeceklerdi. Bu madde her iki ülkeye tanınsa da Osmanlı tüccarının Amerika'ya gidecek durumu olmadığından bu maddeden bundan daha çok Amerikan tüccarı yararlanacaktı. İki devlet ihtiyaç duydukları yerlerde karşılıklı konsolosluklar açabilecekti. Amerikan tüccarına dinine ve milliyetine bakılmaksızın simsar kullanma hakkı tanımaktaydı. Amerikan ticaret gemileri Osmanlı limanlarında rahatça yararlanabilecekti. Ayrıca Karadeniz'e açılabilme ayrıcalığı, Amerikan tüccar gemilerinin dolu ve boş olarak Karadeniz'e açılabilmesi şeklinde kabul edildi.

---

[51] Köprülü, **a.g.m.,** s. 932.
[52] Erol,**a.g.e.,** s. 12.; Fendoğlu, **a.g.m.,** s. 276.; Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları", **Belleten**, C. LXII, S. 30/234, Ağustos, 1998, s. 458.
[53] Kurat, **a.g.e.,** s. 15.; Erhan, **a.g.m.,** s. 458.
[54] Âdem Kara, **Yeni Kıtaya Osmanlı Göçleri ve Neticeleri,** İstanbul, 2007, s. 20. ; Anlaşma metni için bkz. Nuri Doğan, **Cumhuriyet Öncesi Türk Amerikan Ticaret Antlaşmaları**, İstanbul, 1996, s. 67–75.; Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, 1991, s. 5–6. ile ayrıca antlaşmanın İngilizce metni, s. 2–4.; Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 315–317. ayrıca antlaşmanın İngilizce metni, s. 318–322.

Amerikan vatandaşları ile Osmanlı tebaası arasında ortaya çıkan hukuki sorunlar konusunda düzenleme getiren 4.maddeye göre; Osmanlı tebaa ve reayası ile Amerika vatandaşları arasında ortaya çıkacak davalar tercüman olmadan görülemeyecekti. 500 kuruşu aşan davalar ise İstanbul'a havale edilecekti. Amerika vatandaşlarına suçları olmadıkça müdahale edilmeyecek, suçları olsa dahi Osmanlı sivil ve askeri memurları tarafından hapsedilmeyecekti. Cezaları kendi elçi ve konsolosları yoluyla verilecekti.[55] İstanbul'da Türkçe olarak imzalanıp sonradan İngilizceye çevrilen bu madde ilerde itilaflara neden olacaktır. Türkçe metne göre Osmanlı sınırları içindeki suç işleyen Amerikan vatandaşlarının yargılanması ve cezalandırılması Osmanlı makamlarına, yalnız verilen cezanın infazı Amerikan elçi ve konsoloslarına bırakıldığı halde, İngilizce metinde yargılama ile cezalandırma yetkisi de Amerikan elçi ve konsoloslarına bırakılmıştır.[56]

Anlaşmanın gizli maddesinde ise, Amerikan kerestesinin bol ve sağlam olmasını ve inşaat masraflarının ucuzluğunu göz önünde bulunduran Osmanlı Devleti'nin, ne zaman Amerika'dan savaş gemisi inşa ettirmek isterse İstanbul'daki Amerikan temsilcisine bu isteğini bildirecekti. Bu temsilcinin istenilen cins ve boyuttaki geminin fiyat ve inşa süresini Bâb-ı âlî'ye bildirip, bunun uygun olması halinde tarafların görevlendirdikleri kişiler arasında sözleşme yapılarak, gemilerin zamanında teslim edilmesi üzerine anlaşmaya varılacağı kararlaştırıldı. Osmanlı donanması için yaptırılacak bu gemilerin inşaat fiyatları, Amerikan donanması için inşa ettirilen aynı evsaf ve büyüklükte savaş gemilerinin inşaat fiyatlarından fazla olmaması kararlaştırıldı.[57]

Antlaşma metninin onaylanmak üzere Amerika'ya gönderilmesinden önce Biddle ve Offley tarafından imzalanması gerekiyordu ancak antlaşmanın gizli maddesi olduğunu öğrendiklerinden bunun Amerika Birleşik Devletleri anayasasına

---

[55] Nurdan Şafak, **Osmanlı- Amerikan İlişkileri,** İstanbul, s. 119-121.
[56] Halük Ülman, **İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939–1947**, Ankara, 1961, s. 4.
[57] Ali İhsan Gencer, "XIX Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika", **Fındıkoğlu Armağanı**, İstanbul, 1997, s. 363.; Kurat, **Arşiv Vesikaları,** s. 334, 335.; Ezgü, **a.g.e.,** s. 81.

ve dış politika prensiplerine aykırı olduğunu belirterek imzalamak istemeseler de uzun münakaşalardan sonra antlaşmayı imzaladılar.[58]

Amerika'ya götürülen antlaşma Başkan Jackson'a sunuldu. Başkan Jackson 9 Aralık 1830 antlaşmayı Senato'ya sundu. Senato'da antlaşmanın açık maddeleri onaylanmasına rağmen, maddenin gizli düzenlenmiş olması ve bazı senatörlerin Amerika'daki Yunan hayranlığından etkilenmeleri nedeniyle Yunanlıların düşmanı Türklere Amerikan gemilerinin satılmasına karşı olmaları nedeniyle itirazlar ortaya çıktı. Bir diğer çekince ise; İngiltere'nin Navarin'de yaktığı Osmanlı donanmasını yenilemeyi öngören bir antlaşma maddesini onaylayarak İngiltere ile karşı karşıya gelmeme isteği olabilir.[59] Amerika Akdeniz'deki ticari faaliyetlerini sürdürmek için İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerini karşısına almak istemezdi. Bu *Monroe Doktrinine*[60] göre Avrupa işlerine karışmama kararının ihlali anlamına da gelirdi.

Senato'nun gizli maddeyi reddettiği haberini alan Bâb-ı âlî bu durumdan rahatsız oldu. Amerika Dışişleri Bakanı Van Buren, Reis-ül Küttab'a mektup göndererek Amerikan başkanının Senatonun onayından geçmeyen herhangi bir maddeyi onaylama yetkisi olmadığını belirterek Bâb-ı âlî'nin memnuniyetsizliğini ortadan kaldırmaya çalıştı. [61] Antlaşma Amerikan başkanı tarafından onaylandıktan sonra Başkan Jackson, David Porter'i 15 Nisan 1831 yılında İstanbul'a maslahatgüzar olarak tayin etti. [62] David Porter, 11 Ağustos 1831 yılında İstanbul'a geldi. Osmanlı'ya gönderilen ilk temsilcinin maslahatgüzar oluşu İstanbul'da hayal kırıklığı yarattı. Bu hayal kırıklığına rağmen Amerikan temsilcisine güçlük çıkarılmadı ve antlaşmaların karşılıklı olarak değiştirilmesine karar verildi. [63]

---

[58] Kurat, **a.g.e.,** s. 15.
[59] Çağrı, **a.g.m.,** s. 461.
[60] ABD'nin 5. Başkanı James Monroe tarafından 2 Aralık 1823'te Kongre'de yaptığı konuşmada belirlediği dış politika esaslarına Monroe Doktrini denir. Bu doktrine göre Avrupalılar, Amerika kıtasında sömürgecilik yapamaz, ABD ve Avrupa, birbirinin iç işlerine karışamazdı. Bu esaslara uyulmadığı takdirde karşı konulacaktı. Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 117
[61] Erol, **a.g.e.,** s. 13.
[62] Kurat, **Arşiv Vesikaları,** s. 338.
[63] Kurat, **a.g.e.,** s. 7-18.; Kurat, **Arşiv Vesikaları,** s. 341-342.

David Porter Bâb-ı âlî'yi teskin etmek için de 27 Eylül 1831 tarihli bir taahhütname hazırlayarak gemi inşaatı konusunda Osmanlı makamlarına gerekli yardımda bulunacağı konusunda teminat verdi. Bu taahhüdü kendisinden sonraki Amerikan diplomatik temsilcilerini de kapsayacaktı. Ayrıca David Porter'den Amerika ile Osmanlı arasındaki asıl metnin Türkçe olacağı konusunda da imzalı kâğıt alındı. Bu formaliteler bittikten sonra anlaşma nüshaları 5 Ekim 1831 tarihinde karşılıklı olarak değiştirildi.[64]

1831 Ağustos'unda gemi mühendisi Henry Eckford kendi inşa ettiği bir gemiyi satmak için İstanbul'a geldi. Gemiyi gezen ve beğenen Osmanlı yetkilileri Eckford'dan 150 bin dolar karşılığında gemiyi satın aldılar.[65] Liman Reisi, Eckford ile görüşerek İstanbul'da kalmasını ve savaş gemilerinden birer tane numune yapılmasını istedi. Bunun üzerine Eckford, Liman Reisi'ne Kaptan Paşa'ya takdim edilmek üzere tersanenin ıslahı ve gemi inşası hakkında bir rapor hazırladı. Raporun incelenmesi üzerine Eckford'un tersane için faydalı olacağı anlaşıldığından işe başlaması buyruldu.[66]

Bunun üzerine Eckford'a Aynalıkavak'ta çalışma alanı tesis edildi. II. Mahmut için hızlı bir kotra inşa etti. Ancak İstanbul'un havasına uyum sağlayamadığından memleketine dönünce yerine mühendis Foster Rhode göreve devam etti. II. Mahmut sevgisini ve muhabbetini kazanan Rhodes, 1832 Mahmudiye kalyonunu tamamladı, birer firkateyn, brik ve kotra inşa ederek 1837 yılında II. Mahmut'un da hazır bulunduğu bir törenle denize indirdi.[67] Rhodes'un yaptığı planlar ve savaş gemileri denizciler tarafından beğenildi ancak bu imtiyazlı durumdan rahatsız olan bir takım şahsi çıkar peşindeki devlet adamlarının entrikaları sonucunda Rhodes istifa etti yerine Mr Reevel getirildi ancak o da iyi muamele görmediğinden istifa etti.[68] Görülmektedir ki gizli madde Senato'da onaylanmamasına rağmen pratikte Osmanlı

---

[64] Kurat**, a.g.e.,** s.18
[65] Erhan, **a.g.m.,** s. 463.
[66] Kurat, **a.g.e.,** s .19. Eckfort'un raporunun tercümesi için, Gencer, **a.g.m.,** s. 370-373.
[67] Gencer, **a.g.m.,** s. 365 -368.
[68] Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789–1867),** İstanbul, 1985, s. 122.

Devleti Amerika gemi mühendisleri ve Amerika gemi inşa malzemelerinden yararlandı.

1830 antlaşmasından sonra Osmanlı sadece Amerikalı deniz mühendislerinden yararlanmaya çalışmadı. 1840'lı yıllarda Bakırköy Bez fabrikası için pamuk temini amacıyla Yeşilköy çevresinde pamuk yetiştirilmesi düşünüldü. Amerika Dış İşleri Vekilinden pamuk mütehassısı göndermesi ricası üzerine Dr. Davis, İstanbul'a gelip çalışmalara başladı. Bu çalışmalardan iyi bir sonuç alınamadı. Yine 1847 yılında Osmanlı madenleri üzerine araştırmalar yapmak ve bir enstitü kurmak maksadıyla Profesör Smith davet edildi. Ayrıca İstanbul'daki Amerikalı misyonerlerden birinin, John Foster Brown adlı Amerika diplomatıyla beraber 1847 yılında Sultan Abdülmecit'e telgraf makinesinin "demo"su bile yapıldı. [69]

Osmanlı Amerikan ilişkilerindeki diplomatik yapılanmaya baktığımızda ise Antlaşmanın imzalanmasından sonra Amerika'nın İzmir konsolosluğu resmi bir statü kazandı. Bunu 1831 İstanbul konsolosluğu,1840–1850 yıllarında İskenderiye, Beyrut, konsolosluğu ve Boğazhisarları, Selanik, Halep, Şam, Yafa, Bursa konsolos vekilleri takip etti.[70] 3 Mart 1839 yılında ise David Porter'in maslahatgüzarlığı mukim elçiliğe çıkartıldı. David Porter itimatnamesini 23 Mayıs 1841 tarihinde Abdülmecit'e sundu.[71] Amerika'nın bu hızlı yayılışına karşılık Osmanlı'nın Amerika'daki temsilcilikleri yavaş bir yapılanma içinde oldu. Bâb-ı âlî diplomatik temsilcilikten önce şehbenderlikler kurulması için çaba gösterdi. İlk olarak 1845'te Boston, 1856'da New York ve 1858'de Baltimore şehbenderlikler açtı.[72]

Amerika'da elçilik açmayan Osmanlı Devleti iki ülke arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek için özel temsilciler gönderme yöntemini uyguladı. Bunlardan ilki Amerika'nın İstanbul elçiliği Baştercümanı ve Birinci Kâtibi olan J.P Brown'ın Amerika'ya izinli olarak gidecek olmasından dolayı Amerika Hükümeti'nin elçisi aracılığıyla tersane mühendislerinden birinin gönderilmesi talebi üzerine

---

[69] Kocabaşoğlu**, a.g.e.,** s. 11.; Field**, a.g.e.,** s. 249.; Kurat, **a.g.e.,** s. 25-26.
[70] Kemal Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz,** İstanbul, 2005, s. 128.
[71] Ezgü, **a.g.e.,** s. 92.
[72] Kurat, **Arşiv Vesikaları,** s. 361.; Kara, **a.g.e.,** s. 22.

görevlendirilen Bahriye mektebi hocalarından Binbaşı Emin Bey idi.[73] Amerikan Senatosu Emin Bey'i en iyi şekilde karşılamak için devlet bütçesinden 10.000 Dolar ayırdı. Emin Bey Amerika'da çok iyi kabul gördü. Burada kendisine elçi muamelesi yapıldı. Amerikan Başkanı tarafından Beyaz Saray'da kabul edildi.[74]Gezisi esnasında çok iyi kabul gören Emin Bey, Amerika'nın çeşitli şehirlerindeki tersaneleri ve fabrikaları gezerek bilgi topladı. Ayrılmadan önce 21 Eylül 1850'de Amerika Başkanı tarafından tekrar kabul edildi. Emin Bey'e Bahriye mektebine verilmek üzere 430 adet kitap hediye edildi. Bâb-ı âlî bu hediyelere karşılık Boston'daki Şark mektebine Türkçe, Arapça ve Farsça eserler yolladı. Bu kitap mübadelesi Osmanlı ile Amerika arasında yapılan bir kültür mübadelesi olacaktır.[75]

Amerika'daki savaş gemileri ile ilgilenmeye başlayan Bâb-ı âlî, Osmanlı Donanması için savaş gemisi siparişi gündeme gelince Amerikan Elçisi Caroll Spence ile temasa geçerek Amerika'da yaptırılması düşünülen gemi hakkında incelemelerde bulunmak üzere Amerika'ya bir heyet gönderilmesinin nasıl karşılanacağı konusunda bilgi aldı. Bu bilgi alındıktan sonra Tuğamiral Mehmet Bey ve heyeti 1858'de Amerika'ya ulaştı. Çok iyi karşılanan heyet Amerikan resmi makamları ile temasa geçti. Osmanlı'nın yaptırmak istediği gemi hakkında bilgi alışverişinde bulundu. Osmanlı heyeti tavsiye ve tekliflerden çok yararlandı. Amerika'nın çeşitli yerlerindeki tersaneleri, tesisleri, cephane ve fabrikaları gezmek suretiyle bilgi edindi. 14 Temmuz 1858 yılında Amerika ziyaretini sona erdi.[76]

Bu ziyaret sırasında savaş gemisi konusuna değinildi ise de 7 Mart 1858'de New York Herald gazetesinde çıkan bir haber, bu ziyaretin siyasi anlamının büyük olduğunu vurgulamaktaydı. Bâb-ı âlî'nin bu ziyaretten sonra Washington'da bir elçilik açmayı planladığını ve iki ülke ilişkilerinin ancak bu yolla istenilen düzeye çıkartılabileceği belirtilmekteydi. Mehmet Paşa'nın yaptığı tüm görüşmelerde, Washington elçiliği konusu gündeme geldi.[77] Ancak Amerika'nın Washington'da Osmanlı elçiliği açılması isteği gerçekleşmedi.

---

[73] Ezgü, **a.g.e.,** s. 62.
[74] Kurat, **a.g.e.,** s. 27.
[75] Kurat, **a.g.e.,** s.27.; Ezgü, **a.g.e.,** s. 99-100.
[76] Kurat, **a.g.e.,** s. 29.
[77] Erhan, **a.g.e.,** s. 157.

Sultan Abdülaziz dönemine kadar Amerika'nın Osmanlı topraklarındaki ticari ve siyasi maceralarını takip ettikten sonra bu topraklarda giriştiği misyoner faaliyetlerinden de söz etmek gerekir. Amerika'nın Akdeniz ticareti için yararlandığı araçlardan biri savaşcıl olan donanma, diğeri ise barışcıl olan misyonerlikti.[78] Amerika'nın önemli bir ticari pazar olarak saptadığı Osmanlı Devleti'ne Amerikan tüccarının ardından, Amerikan donanmasının Akdeniz'de ulaşım güvenliğini sağlanmasıyla Amerikan misyonerleri, henüz resmi ilişkiler kurulmadan gelmeye başladı.[79] Osmanlı coğrafyasında bir çok misyoner kuruluşu olmakla beraber en etkin rol oynayanı 1810 yılında Amerika'nın Boston kentinde kurulan ***"American Board of Commisioners for Foreign Mission"***dur.[80] Kısaca ABCFM ya da Amerikan Board olarak adlandırılan bu kuruluşun amacı Hıristiyanlığı yaymak, ülkesi adına siyasi hâkimiyet ve kültür emperyalizmin başarıya ulaşmasına yardımcı olmaktı.[81]

Gözünü kutsal topraklara diken Amerikan Board'a göre *"Hıristiyanlığın doğduğu bu topraklar sonsuza dek İslam'ın pençesinde kalamazdı."* [82] kurtarılması gerekiyordu. Bu nedenle Amerikan Board'ın 1818'deki yıllık toplantısında Osmanlı Devleti'nde misyon istasyonları kurulması için çalışmalar yapılması kararlaştırıldı[83] ve Türkiye'yi 1819 yılında programına aldı. [84]

---

[78]Uygur Kocabaşoğlu,"Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın) Ankara 8-9 Mart 1990**, Ankara, 1992, s. 67

[79] Esra Danacıoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler"**, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. III, S. IX- X, Yıl. 1999-2000, s. 134.

[80] Tahsin Fendoğlu, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti", **Türkler,** C. XIV, 2002, s. 190.; Ömer Turan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Protestan Misyonerlik Faaliyetleri", **Osmanlı,** 1999, C. II, s. 204.; Ayten Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri",**Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Ekim 1999 Osmanlı Devleti'nin 700. Yılı Özel Sayısı,** Ankara, 1999., s. 173. ; Ömer Turan , "19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri", **XII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4- 8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. III, Kısım III, s. 10.

[81] Ahmet Gündüz, "Osmanlı Devleti'nde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Meselesinin Doğuşu, Gelişmesi", **Türk Dünyası Araştırmaları,** S. 128, Ekim 2000, s. 112.; Gülbadi Alan, Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okullarının Ermenilere Bakışı (1820-1914), **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Kayseri, 1997, s. 17.; Gülbadi Alan, Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. X, Güz 2001, s. 183**.**

[82] Alan, **a.g.e.,** s. 17.

[83] Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri,** s. 190.

[84] Erdal Açıkses, "Osmanlı Devleti'ndeki Misyonerlik Faaliyeti ile İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)", **Osmanlı,** C. II, Ankara, 1999, s. 194.; Şimşir, **a.g.m.,** s. 92.; Erdal Açıkses, "Amerikalı Misyonerlerin Samsun ve Çevresindeki Faaliyetleri", **Geçmişten Geleceğe Samsun**, Samsun, 2006, s. 176.

Türkiye'yi programına alan Amerikan Board, Osmanlı topraklarındaki Müslümanları ve Yahudileri Protestanlaştırmak için buraya misyonerler görevlendirdi.[85] Gönderdiği ilk misyonerler Pliny Fisk ve Levi Parsons 15 Ocak 1820'de İzmir'e geldiler.[86] Kudüs'e yerleşerek Filistin'de çalışacak bu misyonerlerin gönderilirken çalışma sahaları genişletildi. Yahudiler, dinsizler, Müslümanlar, Hıristiyanlar, Filistin, Mısır, Suriye, İran, Ermenistan ve çalışma alanlarına giren diğer yerlerde yaşayan insanlar için ne yapılabileceği ve bu insanlar için yapılacak işlerde hangi metotların kullanılacağının araştırılması ve bu alanın derinliğine araştırılması istendi.[87]

Fisk ve Parsons, keşiflerine Rumlar arasında çalışarak başladılar ise de bölgede yaptıkları incelemelerden sonra Rumlar arasındaki çalışmalarını bir süre askıya aldılar.[88] Yahudiler arasında misyonerlik yapmakla görevlendirilen bu öncü misyonerlerden Parsons Kudüs'e gitti.[89] Kudüs'ün bir misyoner merkezi kurmak için uygun bir yer olmadığına karar verdi ve Yunan isyanının başlaması üzerine İzmir'e dönmek zorunda kaldı.[90] Ancak tekrar Kudüs'e dönerken ölmesi üzerine yerine 1823'te Jonas King tayin edildi.[91] Bundan sonra çalışmalarına King ile devam eden Fisk Kudüs'e gitti. Kudüs'ten başlayarak tüm dinsizleri, Müslümanları, Yahudileri ve sözde Hıristiyanları doğru yola davet etmek için *"Bu mukaddes ve vaat edilmiş toprakların silahsız bir haçlı seferiyle geri alınmasını sağlamak"* [92] ve gerekli çalışmaları yapmak için bir araştırma gezisine çıktılar.[93] Bu gezilerinde Türkler, Araplar, Dürzîler, Marunîler, Rumlar ve Ermeniler hakkında detaylı bilgi

---

[85] Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", **OTAM,** S. 3, Ankara, Ocak 1992, s. 2.
[86] Frank Fokke Ferwerda, "1819- 1919 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Seyyahlar", **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, S. XI, 2001, s. 347.; Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar**, Ankara, 1990, s. 76.; Orhan Kılıç, Frank A. Stone'un makalesinden aktardığı bilgide misyonerlerin İzmir'e geliş tarihini 14 Ocak 1820 olarak belirtmektedir. Orhan Kılıç, "XIX. Yüzyılda Harput'ta Misyoner Faaliyetleri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. III, S. I, Elazığ, 1989, s. 120.
[87] Alan, **a.g.e.,** s. 18.
[88] Alan, **a.g.m.,** s. 184-185.
[89] Ferwerda, **a.g.m.,** s. 346.
[90] Alan, **a.g.e.,** .s. 18.
[91] Alan, **a.g.m.**, s. 186.
[92] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 27.; Sezer, **a.g.m.,** s. 173.; Süleyman Kocabaş, **Türkiye'de Gizli Tarih III Misyonerlik ve Misyonerler**, İstanbul, 2002, s. 106.; Sadi Bayram, Amerikalıların Eğitim Faaliyetler Merzifon Anatolia Kolej-I, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, S. 229, Ocak 2006, s. 42.
[93] Alan, **a.g.e.,** s. 19.

topladılar.[94] 1825'te bölgede çıkan karışıklıklar üzerine Kudüs'ten Beyrut'a taşındılar. Fisk'in ölümü ve King'in bölgeden ayrılmasıyla Kudüs'teki istasyon kapatıldı.[95]

1823 yılı sonlarında ikinci grup Amerikan misyonerleri William Goodell ve Isaac Bird Beyrut'a ulaştı.[96] Bu misyonerler çalışmalarına vaaz vererek ve okul açarak başladılar. Goodell ve Bird, bir taraftan yerli halkı tanımaya çalışırken diğer taraftan da 28 Temmuz 1824'te Beyrut'ta Osmanlı topraklarında ki ilk Amerikan misyoner okulu olan *Syrian Protestant College'ı* açtılar.[97] Osmanlı topraklarına hazırlıklı gelen Amerikan misyonerleri gelişlerinden 4 yıl sonra İmparatorluğun ***"yumuşak karnı"*** olan Beyrut'ta ilk Amerikan misyoner eğitim kurumunu açabildiler[98] ABCFM'nin kurduğu Protestan okul sayısı 1827'de 13'e yükseldi.[99]

Bu arada Amerikan misyonerlerinin çalışmalarına karşı tepkilerde yükselmeye başladı. Ancak bu tepkiler Müslümanlardan ve Osmanlı Hükümeti'nden değil yerli Katolik Kilisesi ruhbanlarından ve misyoner çalışmalarını kınayan Rus ve Fransız resmi görevlilerinden geldi.[100] Tepkilere rağmen çalışmalarına devam eden misyonerler iki Ermeni din adamı Protestanlaştırdılar.[101] İki Ermeni din adamının Protestanlaştırılması ile Ermeniler ile ilk temas gerçekleşmiş oldu.

1828 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması ile Osmanlı topraklarında çalışmanın zorlaşması ve bölgenin tehlikeli bir hal alması üzerine Mayıs 1828'de Amerikan misyonerleri iki Ermeni yardımcılarıyla birlikte Malta'ya göç ettiler ve Filistin (Suriye) misyonunu bir süre askıya aldılar. Kocabaşoğlu, bu gerilemeyi *"Anadolu'ya*

---

[94] Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri,** s. 190.
[95] Alan, **a.g.e.,** s. 19.
[96] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 28.
[97] Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları,** İstanbul, 2005, s. 294.; Vahapoğlu, **a.g.e.,** s. 73.; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", **Amme İdaresi Dergisi,** C. XIV, S. III, Eylül 1981, s. 88.; Kocabaş, **a.g.e.,** s. 28.
[98] Necdet Sevinç, **Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetler**, İstanbul 2007, s. 71.
[99] Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri,** s. 190.
[100] Alan, **a.g.e.,** s. 20.
[101] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 28.

yapılacak büyük çıkarma için cephe gerisinde yığınak yapmak" olarak yorumlamaktadır.[102]

Malta'ya yerleşen bu misyonerler burada matbaa işleriyle uğraşıp dil öğrenme çalışmalarına devam ettiler. Malta matbaasını 1822'de ABCFM misyoneri Daniel Temple ve matbaa ustası Homan Hallock işler duruma getirmişti.[103] 24 Kasım 1828'de ABCFM, sekreteri Rufus Anderson'u bir tetkik gezisi yapması için görevlendirdi. 1 Ocak 1829'da Malta'ya gelen Anderson, misyonerlerle yaptığı toplantılar ve bölgeden edindiği izlenimler sonucunda Anadolu'da çalışmanın zorunluluğuna ikna oldu. Alınan kararla koşullar uygun olur olmaz Beyrut'u yeniden ***"işgal etmek"*** ve İzmir ile İstanbul'da misyon kurularak hem Yunanistan hem de Anadolu'da çalışmaya başlanacaktı. Aynı zamanda Malta matbaasında Rumca ve Ermeni harfli Türkçe ders kitaplarına da ağırlık verilmesi kararlaştırıldı.[104]

1829 yılında şartların değişmesi ve çalışma şartlarının elverişli hale gelmesi ile Amerikan Board çalışmalarını yeniden başlattı.[105]1830 imzalanan antlaşmanın tanıdığı ayrıcalıklarla Amerikan misyonerler, Osmanlı topraklarında kendi devletlerinin siyasi gücünden yararlanma imkanına kavuştuğundan bundan sonra daha rahat hareket edip sağlam adımlar atacaktı. Bu antlaşma ile ayrıca Osmanlı-Amerikan kültürel ilişkilerinde yeni bir dönem açıldı.

Dikkatli bir araştırma ve inceleme yapmadan misyon kurmayan Amerikan Board, Eli Smith ve Harrison Gray Otis Dwight'ı Anadolu'da bir araştırma yapmak için gönderdi. 17 Mart 1830'da İzmir'e doğru yola çıkmalarıyla başlayan bu yolculuk 2 Temmuz 1831'de Malta'ya dönmeleriyle tamamlandı.[106]İzmir'den başladıkları yolculuklarında İstanbul, İzmit, Ankara, Tosya, Merzifon, Amasya, Tokat, Erzincan, Erzurum, Kars, Tiflis, Erivan, Tebriz Urumiye'ye kadar gittikten

---

[102] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 29.
[103]Uygur Kocabaşoğlu,"Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayımcılığı", **Murat Sarıca Armağanı**, İstanbul, 1988, s. 269.
[104] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 30.
[105] Alan, **a.g.m.,** s. 186.
[106]Ömer Turan, "Amerikan Misyonerlerinden E. Smıth ve H.G.O. Dwıght'e Göre 1830-1831 Yıllarında Ermeniler", **XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. II, Kısım II, Ankara, 2005, s. 1461.

sonra; Trabzon, İstanbul ve Malta yoluyla Amerika'ya döndüler.[107] Bu gezisi sonucunda iki misyoner de Ermeniler ve Nasturilere yönelik merkezler açılmasını önerdiler.[108] Bu araştırmadan Müslümanların Protestanlaştırmasından büyük bir sonuç beklenilmemesi, ancak gayri Müslimler özellikle Ermeniler arasında çalışmanın gerekli olduğu sonucu çıktı. Ayrıca Amerikan Board'ın İstanbul'da bir istasyon açmasının gerekli olduğu kanaatine varıldı.[109] İstanbul misyonunu kurmak üzere William Goodell görevlendirildi. 1831 yılında Beyrut'tan gelen Goodell başkanlığında Board'ın merkezi İzmir'den İstanbul'a taşındı ve çalışmalarına başladı.[110] İstanbul'un merkez seçilmesinde Osmanlı Devleti'nin başkenti olması ve özellikle Ermeniler için sığınak olması belirleyici oldu.[111]

Başlangıçta *"gittiğiniz yerlerde gözlemlerde bulunun, oralarda İsa öğretisi nasıl yayılabilir, onu saptayın"* [112] yönergesiyle İzmir'e gelmiş olan misyonerler Müslüman ve Yahudileri Protestanlaştırmaya çalışmışlardı.[113] Ancak kısa sürede amaçlarını gerçekleştiremeyeceklerini kavramışlardı. Osmanlı kanunlarına göre din değiştirmek yasak olduğundan Müslümanlar çok ağır biçimde cezalandırılıyordu.[114] Mezhepsel sorunları olmayan, dinsel bütünlük ve güvence altında yaşayan Yahudilerde din değiştirmeye pek yatkın olmadıklarından Yahudilerde de başarılı olamayacaklarını kavramışlardı. Yahudiler üzerinde sürdürdükleri kısıtlı faaliyetleri ise 1856'da sona erdireceklerdi. [115]

İstanbul misyonunun kuruluşundan sonra faaliyetlerini artıran misyonerler eğitime önem vererek Ermeni ve Rum öğrencileri eğittiler. Tepki çekmemek için

---

[107]Esra Danacıoğlu, "Diyarbakır'da Amerikan Misyonerleri", **Diyarbakır Müze Şehir,** İstanbul, 1999, (haz. Şevket Beysanoğlu, M.Sabri Koz, Emin Nedret İşki), s. 166.; Turan, **Amerikan Misyonerlerinden,** s. 1461.
[108] Danacıoğlu, **Amerikan Misyonerleri,** s. 166.
[109] Alan, **a.g.e,** s. 21.
[110] Açıkses, **İki Merkezden**, s. 194.; Mutlu, **a.g.e.,** s. 294.
[111]Konstantia P. Kiskira, "19.Yüzyılın Çokuluslu İstanbul'unda Amerikan Misyonerleri", **19.Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler,** İstanbul, 1999, s. 67.
[112]Seçil Akgün, Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi (1820-1914) .**X. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım, Ankara (26 Eylül 1986 Bildirileri),** C. V. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım, Ankara, s. 2122.
[113] Metin Kopar, "Amerika Birleşik Devletlerinin Ermeni Politikası", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 152, Ekim 2004, s. 136.
[114] Akgün, **Kendi Kaynaklarından,** s. 2122,; Kopar, **a.g.m.,** s. 136,; Seçil Akgün, **Anadolu'ya Bakışları**, s. 2.
[115] Akgün, **Anadolu'ya Bakışları,** s. 2.

sadece okuryazar yetiştiren okullar açarak işe başlayan misyonerler, 1831- 1832 arasında İstanbul'da Rumlara yönelik temel eğitim veren 4 okul açtılar. Okul sayesinde vaazlara gelenlerden daha çok kişiye ulaşabiliyorlardı.[116] 1832'de İstanbul Misyonu Başkanı Goodell, kendi evinde Rum kızları için bir gündüz okulu açtı,[117] ancak Rumlara yönelik çabaları başarısız oldu. Çünkü *"Milliyetçilik duyguları Rumları güçlü bir şekilde bağlamıştı."*[118]Rumlar misyonerlerden eğitim yöntemlerini öğrenip kendileri bu tarz okullar açma yolunu denediler. 1844 yılında Rufus Anderson'un bölgeye yönelik ikinci gezisinden sonra hem Rumlar arasında başarı sağlanamadığından 1840'lardan sonra ağırlığın Ermenilere verilmesi üzerine İzmir misyonu Rum kolunun faaliyetleri durduruldu.[119]

"Doğu'nun Anglosaksonları" [120] denilen Ermenileri Protestanlaştırmaya en müsait topluluk olarak hedef seçen Amerikan misyonerleri, Ermeni cemaatinin dünyevi bilgiler veren okullara gösterdikleri talebi görmeleri üzerine temel eğitim veren okullar dışında üst düzey eğitim veren okullar da kurmaya yöneldiler. 1834'de Ermeni çocuklar için Pera'da bir erkek okulu açtılar.[121] Bu okul 1837 yılında yapılan şikâyet üzerine kapatıldı.[122] 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın okunması misyoner faaliyetlerini hızlandırdı. 1840'lardan sonra Amerikan misyoner eğitiminin nitelik ve niceliğinde değişiklik oldu. Çalışmaların ağırlık noktasını eğitim öğretim faaliyetleri oluşturdu.1837'de kapatılan okulun yerine, 1840'ta Bebek'te bir ilahiyat okulu açıldı, ancak Patrikhane'nin baskıları sonucu 1841'de kapatıldı. 1842'de yeniden eğitime açıldı. Bu arada misyonerler kızların eğitimine de yöneldiler. 1845'te ilk yatılı okul, Goodell'lerin evinde ki Pera Kız yatılı okulu oldu.[123] 1845 yılına gelindiğinde Amerikan misyoner okullarının sayısı 7 oldu.[124]

---

[116] Danacıoğlu, **Board Okulları,** s. 134.
[117] Mutlu, **a.g.e.,** s. 295 .
[118] Danacıoğlu, **Board Okulları,** s. 134.
[119]Kocabaşoğlı,**a.g.e.,** s. 55.;Frank Fokke Ferwerda, 1819-1919 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Seyyahlar Biyografi- Bibliyografya Notları-II, **Kebikeç,** S. 13, 2002, s. 247.
[120] Kocabaşoğlı, **a.g.e.,** s. 55.; **George E. White, Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları,** ter. Cem Tarık Yüksel, İstanbul, 1995, s. 33.
[121] Danacıoğlu, **Board Okulları,** s. 136.
[122] Mutlu, **a.g.e.,** s. 295.
[123] Danacıoğlu, **Board Okulları,** s. 136-137.
[124] İlknur Polatoğlu, Osmanlı **İmparatorluğunda Yabancı Okullar**, Ankara, 1990, s. 101.

Amerikan misyoner faaliyetleri, diğer Hıristiyan mezhepleri mensuplarının Protestanlığa sempati duymaları, söz konusu cemaat üye ve yöneticilerinin tepkisini çekti. Bu durum karşısında Patrikhane de harekete geçti.[125] 1846 yılında sert önlemler alarak misyonerlerle ilişkili olan Ermenileri aforoz etti.[126] Protestanlığı kabul edenlerin aforoz edilmesi misyonun tarihi açısından dönüm noktası oldu. Osmanlı topraklarında hamilik yapacağı bir cemaat yaratma ihtiyacı içinde olan İngiltere ve İstanbul'daki elçisi Lord Straftord Canning'in mücadelesi sonucu 1847 yılında Protestanların bağımsız bir dini topluluk olduğuna dair ferman alındı. İngiliz elçisinin desteğiyle Protestanlar 1850 yılında ***"Protestan Milleti"*** statüsünü elde ettiler ve ayrı bir cemaat olarak örgütlenip hukuki statüye kavuştular.[127] Amerika Monroe Doktrini göre doğrudan müdahale edemediğinden Amerikan misyonerlerine hamiliği İngiltere yaptı.[128] Protestanların millet olarak kabul edilmeleri Protestan misyonerlerin işlerini kolaylaştırdı.[129]

Çalışmalarını bütün hareketlerinin üssü seçtiği İstanbul misyonundan takip eden ABCFM 1839 yılına kadar Anadolu'da İzmir, Bursa, Trabzon, Erzurum'a misyon merkezlerini kurmuştu. 1850 yılında Türkiye Misyonu'nun yıllık toplantısında Tokat, Sivas, Amasya ve Merzifon'un Trabzon, Harput, Muş, Bitlis ve Van'ın Erzurum istasyonlarınca yakından izlenmesi ve Kayseri ile Tarsus'a önem verilmesi kararlaştırıldı. Antep'te daha önce 1848'de misyoner istasyonu kurulmuştu. Bunu 1850'de Musul, 1853'te Arapkir, 1854'te Tokat ve Kayseri, 1855'te Maraş, Halep, Sivas ve Harput,1856'da Urfa, Antakya, İzmit, 1857'de Musul ve Diyarbakır, 1858'de Mardin, Bitlis ve Edirne misyoner istasyonlarının kurulması takip etti.[130]

Islahat Fermanı'ndan sonra çalışmalarını hızlandıran misyonerler, Anadolu'daki Ermeni misyonunu 1857'de 'Kuzey ve Güney Ermenistan Misyonu'

---

[125] Erdal Açıkses, "Merzifon-Amerikan Misyonunun Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-5 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. III, Kısım II, Ankara, 2002, s. 169 .
[126] Danacıoğlu, **Board Okulları,** s. 137.
[127]Azmi Özcan, Ş.Tufan Buzpınar, Church Mıssıonary Society, "İstanbul'da Tanzimat, Islahat ve Misyonerlik 1858-1880", **İstanbul Araştırmaları I**, 1997, s. 65.; Nahit Dincer, **Yabancı Özel Okullar,** İstanbul , (tarihsiz), s. 51.; Danacıoğlu, **Board Okulları,** s. 138.
[128] Alan, **a.g.e.**, s. 31.
[129]Turan, **Cemiyetleri Arşivleri,** s. 2.; Açıkses, **İki Merkezden,** s. 195.
[130] Kocabaşoğlu, **a.g.e. ,** s. 69.

olarak ikiye ayırdılar. 1860 yılında Harput'ta yapılan yıllık toplantıda Anadolu'daki çalışmalar Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu, Merkezi Türkiye Misyonu olarak üç misyon bölgesi etrafında teşkilatlandırıldı.[131] Bir daha değiştirilmeyen bu bölünme ile Osmanlı toprakları üzerindeki misyoner çalışmalar Avrupa Türkiye Misyonu, Merkezi Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu, Batı Türkiye Misyonu, Suriye(Filistin) Misyonu bu taksimle beş misyon bölgesine ayrılmış oldu. [132] Bu misyonlardan 1858 yılında kurulan Avrupa Türkiye Misyonu, Balkanlar ve özellikle Bulgarlar ile ilgilenmekteydi.[133]

1860 yılında Amerikan misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki çalışmaları, 71 Amerikan misyoner okulundan oluşmaktaydı.[134] Bu okullarda 2742 öğrenci öğrenim görmekteydi.[135] Eğitime verilen önem dinsel amaçların önüne geçti. 1860 yılına kadar 20 Müslüman Protestanlığı kabul etti.[136] 1840'lı yıllarda bu eğitim kurumlarında öğrenim gören gençlerin bir kısmı yüksek öğrenim görmek üzere Amerikan misyonerlerinin teşviki ve yardımlarıyla Amerika'ya gönderilerek ilk Ermeni göçü başlamış oldu.[137] Misyonerler, Amerika'ya gönderdikleri Ermenilerin Amerikan vatandaşlığına geçtikten sonra Osmanlı Devleti'ne geri dönmelerini amaçlıyordu.[138] Ancak Amerika'ya gidenlerden bir kısmı geri dönüp Protestan kiliseleri ya da eğitim kurumlarında görev alırken, bir kısmı ise Amerika'da kalarak orada Ermeni lobisinin elit kısmını oluşturdular.[139] Böylece Amerikan misyonerlerinin kanatları altında Amerikanlaşan bir zümre ortaya çıkmaya başladı. Bunların bir ayağı Amerika'da, bir ayağı Osmanlı topraklarında idi. Bundan sonra ise Amerikan misyonerleri ise Amerikan varlığının giderek Osmanlı toprağında yaygınlaştırmak için çabalarını devam ettirdiler.

---

[131] Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 71-72.; Kocabaşoğlu, **XIX. Yüzyılda Amerikan,** s. 342.
[132] İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü,** Ankara, 1999, s. 113.
[133] White, **a.g.e.,** s. 54.
[134] Polatoğlu, **a.g.e.,** s. 101.
[135] Kocabaşoğlu, **Amerikan Matbaacılığı,** s. 277.
[136] Akgün, **Kendi Kaynaklarından,** s. 2129. Fendoğlu 1861'e kadar bu sayıyı 23 olarak veriyor. Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri,** s. 192.
[137] Nedim İpek, "Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü", **OTAM,** (1995), VI, s. 260.; Nurdan Şafak, "Osmanlı Devleti'nden ABD'ye Ermeni Göçü (1860-1914) ve Ermeni Sorunu Üzerindeki Etkisi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, **Ermeni Meselesi Özel Sayısı**, S. 131, Nisan 2001, s. 91.
[138] Kopar**, a.g.m.,** s. 137.
[139] İpek, **a.g.m.,** s. 260 .; Şafak, **a.g.m.**, s. 91.

II. ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ

A. ABDÜLAZİZ'İN İKTİDARA GELİŞİ ve İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER

Abdülmecid'in vefatı üzerine Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa, Serasker Rıza Paşa, Kaptan-ı Derya Mehmet Ali Paşa, Veliaht Abdülaziz'in dairesine giderek padişahın vefatını ve tahtın kendisini beklediğini bildirdiler.[140] Böylece biat için Topkapı sarayına getirilen Abdülaziz, 25 Haziran 1861 tarihinde 32 yaşında Osmanlı tahtına oturdu.[141]

Tahta çıkan Sultan Abdülaziz birkaç gün sonra Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa'ya hitaben bir Hattı Hümayun çıkardı. Bâb-ı âlî'de okutulan bu Hattı Hümayu'nda ; *"tebaanın istisnasız olarak refahını sağlamak maksadıyla çıkarılmış olan kanunları teyit ettiğini, tasarrufa da riayet edilerek maliyenin düzene konulacağını, ordu ve donanmaya önem verileceğini; dost ve müttefik devletlerle iktizasından olan münasebetlerin devam ettirileceğini ve andlaşmalara saygı gösterileceğini ifade etti."* [142] Abdülmecid'in siyasetine devam etme isteğini belirten Sultan Abdülaziz, bu konudaki kararlı niyetine delil olarak hükümete dokunmadı. Çıkartılan bir fermanla eski idare döneminde devlet içinde görev yapanların görevlerine devam etmesi bildirildi.[143]

Bu Hatt-ı Hümayun gereğince Abdülaziz'in Osmanlı tahtına oturduğu bütün Osmanlı ülkesine ve yabancı devletler nezdinde bulunan Osmanlı elçilerine telgrafla bildirildi.[144] Diğer taraftan İstanbul'daki yabancı elçiliklere de Sultan Abdülmecid'in vefat ettiği ve Sultan Abdülaziz'in Osmanlı tahtına çıktığı resmen tebliğ edildi. Bu

---

[140] Süleyman Kâni İrtem, **Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli,** haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 2004, s. 5.
[141] Haluk Y. Şehsuvaroğlu, **Sultan Aziz Hususi, Siyasi Hayatı, Devri ve Ölümü**, İstanbul, 1949, s. 24-26.; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, haz. İ. Miroğlu ve diğerleri, İstanbul, 1979, s. 41.
[142] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876),** C. VII, Ankara, 1988. s. 2-3. 23 Zilhicce 1277 tarihli Hattı Hümayun'un aslı bkz. **Vak'a- Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, C. X, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara, 1988, s. 10-13.
[143] **Ahmet Rasim ve Osmanlı Tarihi**, düz. Metin Hasırcı, C. VII, İstanbul, 1999, s. 2311.
[144] **Lütfi Tarihi,** C. X, s. 12.

tebliğlerden biri de Amerikan elçiliğine yapıldı. Bunun üzerine Amerikan maslahatgüzarı John P. Brown, Sultan Abdülmecid'in vefatı nedeniyle taziyelerini ve Abdülaziz'in tahta geçmesi nedeniyle de tebriklerini Hariciye Nazırı Âlî Paşa'ya 27 Haziran 1861 tarihinde iletti. Ayrıca Amerikan maslahatgüzarı bu durumu Amerika hükümetine bildirdi.[145] Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığına dair Amerika Başkanı'na gönderilen name-i hümayuna cevap olarak Amerikan Başkanı Lincoln, Sultan Abdülaziz'e 2 Ekim 1861 tarihli bir mektup gönderdi.[146] Bu mektup 6 Aralık 1861'de Sultan Abdülaziz'e sunuldu.[147] Bu mektupta Başkan Lincoln, Birleşik Devletlerin daimi dostu olan Abdülmecid'in ölümünden duyduğu üzüntü nedeniyle taziyelerini bildirirken, Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışından dolayı da samimi ve yürekten tebriklerini sunmaktaydı. İki ülke arasında şimdiye kadar devam edip gelen, şimdi de mevcut olan dostluk ve iyi ilişkilerinin korunmasının daimi olmasını dilemekte ve Abdülmecid döneminde devam ettirilen dostluk bağlarının aynı şekilde kendi tarafından da takip edileceğine hiçbir şeyin mani olamayacağını belirtmekteydi.[148]

Sultan Abdülaziz'in çıkarttığı ilk Hattı Hümayun'da adaletin tüm tebaaya eşit dağıtılacağını belirtmesi, mevcut olan kanun ve mülki kurumların devam edeceğini, yeniden gerekli ıslahatı hızlandırılacağını belirtmesi herkesi memnun etti. Abdülmecid'in ıslahat hareketlerinin teşebbüssüz kalacağından endişelenen dost devletleri de Abdülaziz'in tahta oturması sevindirdi.[149] Abdülaziz tahta geçtiğinde devletin durumu Abdülmecid tahta geçtiği zamandaki kadar tehlikeli değildi ancak mali kriz son aşamaya gelmiş, Karadağ meselesi büyümüş, Hersek ayaklanmış bir durumdaydı.[150] Bunlara rağmen Osmanlı Devleti'nin iç ıslahatlarla uğraşabilmesini engelleyecek hiçbir büyük siyasi uğraş ve diplomatik zorluk bulunmamaktaydı. Bu nedenle ıslahatların tam olarak yapılması için uygun bir zamandı.[151]

---

[145] BOA**, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO),** Dosya No: 146, Gömlek No: 86.
[146] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 94.; BOA, **İrade Hariciye (İ.HR),** Dosya No: 189, Gömlek No: 10570. İngilizce olan bu mektup Ek 1 de verilecektir.
[147] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 189, Gömlek No: 10570.
[148] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 94.; BOA, **İ.HR,** Dosya No:189, Gömlek No: 10570.
[149] Ahmet Mithat Efendi, **Üss-i İnkılap: Kırım Muhaberesinden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar,** yay. haz. Talip Galip Seratlı, İstanbul, 2004, s. 77.
[150] Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye,** İstanbul, 1999, s. 181.
[151] Ahmet Mithat, **a.g.e.,** s. 70.

Sultan Abdülaziz Hatt-ı Hümayun'daki vaatlerine uyarak sarayda yüksek maaş alan gereksiz memurları işten çıkarttı. Sarayda altın, gümüş ve süs eşyasının kullanımını engelledi. Hassa hazinesi gelirinin üçte birini devlet hazinesine bırakacağını halka duyurdu. Siyasi mahkûmlar için genel af ilan etti. Rüşvet alan ve verenleri mahkemelere sevk ettirerek mahkûm ettirdi.[152] Abdülaziz'in becerikli, atılgan, her bakımdan gelişmeye hevesli bir tutum ve davranış içinde görülmesi devlet hayatında iyimserliğe yol açtı. Ancak tahta geçtiğinde hükümeti yerinde bırakmasına rağmen her saltanat değişikliğinde olduğu gibi hükümette değişiklikler yapmaya başladı. Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa'yı azledip yerine 6 Ağustos 1861'de Hariciye Nazırı olan Âlî Paşa'yı sadrazam yaptı. Hariciye Nazırlığına ise Şam'da bulunan Fuad Paşa'yı getirdi.[153] Ancak 3 ay sadrazamlık görevinde kalan Âlî Paşa'nın yerine 23 Kasım 1861'de Fuad Paşa'yı atadı. Şam olayları nedeniyle Suriye'de bulunan Fuad Paşa, Âlî Paşa'nın Hariciye Nazırı olması şartını ileri sürdü ve bu şartı kabul edildi. Suriye'deki görevini tamamlayan Fuat Paşa 21 Aralık 1861'de İstanbul'a geldi görevine başladı.[154]

6 Ağustos 1861'den 6 Eylül 1871 Âlî Paşa'nın ölümüne kadar geçen sürede toplam 13 ayı bulan iki kısa ara dönem dışında sadrazamlık ya Âlî Paşa'nın ya da Fuat Paşa'nın oldu. Bu zaman diliminde hiç aralıksız Hariciye Nazırlığı ise yine ya Âlî Paşa'nın ya da Fuat Paşa'nın göreviydi. Bu süreçte devlet yönetimi Bâb-ı âlî'nin egemenliğinde olduğundan Abdülaziz 10 yıl hükümet işlerini etkileyemeyecek ve kişisel eğilimleri ancak Âlî Paşa'nın 1871'de ölümünden sonra ağırlık kazanacaktı.[155] Bu nedenle Abdülaziz devrini tahta çıkmasından Âlî Paşa'nın ölümüne kadar olan Âlî ve Fuad Paşa'ların yönetiminde Tanzimat ve Islahatın devamı niteliğinde olan birinci dönem ve Âlî Paşa'nın ölümünden Abdülaziz'in tahttan indirildiği 1876'ya kadar Abdülaziz'in kişisel eğilimlerinin arttığı ve ülkede kaos ortamının hakim olduğu ikinci dönem olarak ikiye ayrılabilir.

---

[152] Karal, **a.g.e.,** s. 3.
[153] **Lütfi Tarihi,** C. X, s. 27.
[154] Emine Atılgan Gümüşsoy, Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa (1815–1869) , **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Ankara, 2006, s. 57.; **Lütfi Tarihi,** C. X, s. 44.
[155] Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856- 1876**, İstanbul, 2005, s. 114.

Birinci dönemde Bâb-ı âlî'yi en çok uğraştıran konuların başında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali durumun bozukluğu gelmekteydi. Yaşanan mali kriz nedeniyle Sultan Abdülaziz, Fuad Paşa'ya bir Hatt-ı Hümayun gönderdi. Bu Hatt-ı Hümayun'da devletin içine düştüğü zor durumda borçlanmaya gidildiğini, bunun bir miktarını örtmek için kaime çıkarıldığını, maliyenin ıslaha ihtiyacı olduğunu, gelir-giderin bilinmesi gerektiğini, harcamaların buna göre yapılması için her yıl düzenli bütçe yapılmasını, devlet borçlarının ödenmesini ve halkın kaimenin zararlarından korunması için gerekli tedbirleri almasını istedi. Bunun üzerine Fuad Paşa ***"Ahvâl-i Maliyeye Dair Islahat Layihası"*** başlıklı bir rapor hazırlayarak, 21 Şubat 1862 tarihinde Sultan Abdülaziz'e takdim etti. Layihada Fuad Paşa mali krizin çözülmesi için yapılması gerekenlerle ilgili çeşitli öneriler bulundu.[156]

Fuat Paşa'nın malî sıkıntıyı aşmak için önerdiği bir yol altın ve gümüş evani kullanılmasını yasaklayarak, bunların kimin elinde olursa olsun toplanarak sikke kesilmesiydi.[157] Ancak mali krizin önlenmesi için en uygun yol olarak istikraz yapılmasına karar verildi ve 1862 yılında istikraz yapıldı.[158] Bu istikraz piyasaları rahatlatmasına rağmen kısa vadeli borçların artması ve tedavül değerini kaybeden madeni paraların hazineyi zor durumda bıraktığından bunların tasfiyesi için 1863 yılında yeni bir istikraz yapıldı.[159] Bu borçlanma yeterli gelmediği için 1865 yılında bir istikraz daha yapıldı. Bu istikraz eski borçların taksitini ödemek amacı ile yapıldı. Bu durum Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu ve geldiği noktayı göstermesi açısından önemli bir göstergedir.[160]

1861 yılından Haziran 1866 yılına kadar iki dönem halinde devam eden sadrazamlığında Fuad Paşa maliyeyi düzeltme konusunda çaba harcamasına rağmen bu konudaki planı olumlu sonuç vermedi, ancak devleti borç alarak yaşatma fikrini

---

[156] Gümüşsoy , **a.g.e.,** s. 59-62. Fuad Paşa'nın sunduğu rapor için bkz. Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20,** yay. Cavid Baysun, Ankara, 1991, s. 227-242.
[157]Ahmed Cevdet Paşa, **Ma'rûzât,** yay. haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, 1980, s. 40. ; Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20,** s. 227.
[158]Mehmet Hakan Sağlam, **Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881 Rüsûm-ı Sitte'den Düyûn-ı Umûmiyye'ye,** İstanbul, 2007, s. 16.
[159]Mustafa Polat, Mahmud Nedim Paşa, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Sakarya, 2003, s. 57.
[160]Faruk Yılmaz, **Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete (Duyûn-u Umumiye Dış Borçlar),** İstanbul, 1996, s. 39.

geliştirdi.[161] Fuad Paşa'nın 5 Haziran 1866 tarihinde sadrazamlıktan ayrılmasından sonra yerine Mütercim Rüştü Paşa sadrazam oldu.[162] Mütercim Rüştü Paşa'dan sonra sadrazamlık görevini 11 Şubat 1867'den 6 Eylül 1871'e kadar Âlî Paşa yürüttü.[163] Bu süreçte borçlanma yolu takip edildi. Ancak alınan tedbirlere rağmen hazinenin durumu düzeltilemediğinden Osmanlı Devleti ya iflası kabul edecekti ya da kurtuluşu için istikraz yapacaktı. Kasım 1869'da yeni bir borçlanma daha yapıldı. Borç alınmasına devam eden Osmanlı Devleti Baron Hirsch ile 17 Nisan 1869 tarihinde yapılan imtiyaz sözleşmesi ile 1870 yılında yeni bir istikraz daha yaptı. [164]

1870'de yaşanan Alman Fransız savaşının genel etkilerinin Haziran 1871'de kendini göstermesi üzerine İstanbul'da yaşanan mali kriz nedeni ile hükümet yeni bir istikraz yaptı.[165] Alınan bu borçlar bütçe açığını kapatmak ve borç ödemek amacıyla alındığı ve bütçe gelirlerini artırmaya yönelik olmadığından, Osmanlı'nın çıkmaz bir yolda dönüp dolaşması anlamına gelmekteydi.[166] Bu nedenle borcu borçla kapatmak genel bir uygulama haline geldiğinden 1871 yılından itibaren hükümet iflası konuşur oldu.[167]

Âlî ve Fuad Paşa'ların iktidarda olduğu bu süreçte olan önemli gelişmelerden biri Abdülaziz'in Mısır seyahati ve İsmail Paşa'nın Mısır'ın muhtariyet haklarını genişletmeye yönelik çabalarıdır. Mısır Valisi Said Paşa'nın vefat etmesi üzerine usul gereği valilik büyükten büyüğe geçtiğinden İsmail Paşa Mısır valisi oldu. Padişaha teşekkürünü sunmak için İstanbul'a gelen İsmail Paşa[168] devlet adamlarına değerli hediyeler vererek Padişah ile görüştü. Sultan Abdülaziz'i Mısır'a davet etti.[169] Bu davet üzerine pek çok alanda ilerlediğini duyduğu Mısır'ı yakından görmek arzusunda olan Sultan Abdülaziz Mısır'a gitmeye karar verdi.[170] Abdülaziz 3

---

[161]Karal, **a.g.e.,** s. 235.
[162]**Vak'a- Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi,** C. XI, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara,1989, s. 11.
[163] Davison, **a.g.e.,** s. 115.
[164] Yılmaz, **a.g.e.,** s. 40-41.
[165] Sait Açba, **Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması**, Ankara, 2004, s. 83-84.
[166] Karal, **a.g.e.,** s. 236.
[167] Sağlam, **a.g.e.,** s. 23.
[168]**Lütfi Tarihi,** C. X, s. 82-83.; Yahya Bağçeci, Sultan Abdülaziz'in Mısır Seyahati, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Kayseri, 2003, s. 12.
[169] Karal,**a.g.e.,** s. 39-40.
[170] Gümüşsoy , **a.g.e.,** s. 79.

Nisan 1863'te Mısır'a gitmek üzere Feyz-i Cihad vapuruyla İstanbul'dan ayrıldı.[171] Mısır ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerini kuvvetlendiren bu seyahat sırasında Padişah'a kendini tanıtma fırsatı Fuad Paşa 2 Haziran 1863'te Seraskerlik kendisinde kalmak üzere ikinci defa sadrazam oldu.[172]

Fuad Paşa'nın bu sadareti sırasında Mısır'ın veraset meselesi gündeme geldi. İsmail Paşa mevcut veraset usulünü değiştirerek valiliğin babadan oğula geçmesini istiyordu.[173] Bu amacını gerçekleştirmek için Padişah'a defalarca sadakatini bildirdi. 1864-1865'de Hicaz'da çıkan bir isyanı ve 1866'da Eflak-Boğdan olaylarını bastırmak için askeri birlikler gönderdi. Bir yandan da Sultan Abdülaziz ve Sadrazam Fuat Paşa başta olmak üzere devlet ileri gelenlerine çeşitli hediyeler verdi. Hatta Abdülaziz'in ender kuş ve her türlü hayvan koleksiyonuna dahi destek oldu.[174]

İsmail Paşa, Mısır'ın veraset fermanında değişiklik yapılmasını istedi. Bâb-ı âlî 27 Mayıs 1866'da çıkarılan ferman ile boşalan Mısır valiliğine eski valinin büyük oğlu, oğulları yoksa kardeşi, kardeşi de yoksa en büyük yeğenin geçmesini kabul etti. Yeni ayrıcalıklar elde etmek isteyen İsmail Paşa'ya Girit ayaklanmasını bastırmak için kuvvet göndererek yardım etmesi karşılığında ***"Aziz-i Mısır"*** unvanı verilmesini istemesi üzerine kendisine 8 Haziran 1866'da ***'Hidiv'*** ünvanı verildi.[175] Âlî Paşa'nın ölümünden sonra İstanbul'a gelip Abdülaziz ile görüşen İsmail Paşa 8 Haziran 1873'te çıkartılan bir fermanla Mısır'ı idarede olduğu gibi haklar yönünden de bağımsız bir hale getirmeyi başardı.[176]

Sultan Abdülaziz döneminin önemli bir gelişmesini de ortak tutumları, Tanzimat'ın uygulayıcıları Âlî ve Fuad Paşa'ya muhalefet olan Yeni Osmanlıların

---

[171] Turgut Subaşı , "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz", **Türkler,** C. XII, Ankara, 2002, s. 769.
[172] Gümüşsoy, **a.g.e.,** s. 85.
[173] Subaşı, **a.g.m.,** s. 769.
[174] Davison, **a.g.e.,** s. 279. Abdülaziz'in bu koleksiyonuna destek verenlerden biride Amerikan Başkanı Lincoln'du. Abdülaziz'in ava ve kuşa meraklı olduğunu bildiğinden dostluk nişanesi olarak bazı kuşlar ve hayvanlar üzerinde yayınlanmış kitaplar hediye etmiştir. BOA, **İ.HR,** Dosya No: 194, Gömlek No: 10983.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 103.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 195, Gömlek No: 11057.
[175] Karal , **a.g.e.,** s. 41- 43.
[176] Afif Büyüktuğrul, **Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması,** C. III, İstanbul, 1983, s. 84.

faaliyetleri oluşturmaktadır.[177] Osmanlı hükümeti tarafından yürütülen politikalardan hoşnut olmayan 6 genç 1865 yılında *"mutlakiyet idaresini meşrûti idareye"* [178] dönüştürmek amacıyla ***"İttifak-ı Hamiyet"*** adıyla gizli bir cemiyet kurdular. Bu gençlerin basın yoluyla hükümeti eleştiren sesleri ilk kez 1867'de duyulmaya başlandı ve kendilerine *'Yeni Osmanlılar'* demeye başladılar.[179]

Yeni Osmanlılar hürriyet istiyorlardı ve bunun anayasaya dayalı bir parlamento ile sağlanacağını düşünüyorlardı. [180] Bu nedenle Âlî Paşa'nın katı hâkimiyetine son vererek yerine yeni düzene taraftar kimseler oturtmayı amaçladılar.[181] Fakat bu girişimlerinin Âlî Paşa tarafından haber alınması üzerine takipler ve tutuklamalar başladı.[182] Bu tutuklamalar üzerine Ziya Bey, Agâh Efendi, Namık Kemal Paris'e kaçtılar. Bu kişilerin Avrupa'ya kaçmaları Abdülaziz döneminin çok önemli bir iç olayıdır. Bunları diğer gençlerin Avrupa'ya gidişi takip etti. Mustafa Fazıl tarafından desteklenen bu gençler basın yoluyla Bâb-ı âlî'ye karşı mücadele içine girdiler.[183] Mustafa Fazıl Paşa'nın Eylül 1867'de İstanbul'a dönmesinden sonra dağılmaya başladılar ve 1871'de Âlî Paşa'nın ölmesi üzerine bu cemiyetin üyeleri İstanbul'a döndüler. Böylece Yeni Osmanlıların Avrupa'daki çalışmaları 1867 ile 1870 yılları arasında üç yıl sürmüş oldu.[184]

Abdülaziz döneminde bütün bu gelişmelerin dışında göz ardı edemeyeceğimiz bir başka durumda, Abdülaziz'in ordu ve donanmanın düzenlenmesi, yeni usul ve kurallara göre güçlendirilmesine verdiği önemdir. Yapılan istikrazların önemli bir kısmını ordu ve donanmanın ıslahına harcayacak kadar ordu ve donanmayı bütün devlet işlerinin üstünde tuttu.[185] İngiltere ve Fransa ayarında bir donanma kurulmasını bildiren Abdülaziz[186] Osmanlı Devleti'nin içinde

---

[177] Sina Akşin, **İttihat Terakki ve Jön Türkler**, İstanbul, 1987, s. 18.
[178] Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu,** İstanbul, 2004, s. 17, 21.
[179] Davison, **a.g.e.,** s. 196, 180
[180] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4,** İstanbul, 2005, s. 86.
[181] Abdurahman Şeref Efendi, **Tarih Musahabeleri,** sad. Enver Koray, Ankara, 1985, s. 136.
[182] Karal,**a.g.e.,** s. 302.
[183] Şehsuvaroğlu, **a.g.e.,** s. 58.
[184] Karal, **a.g.e.,** s. 313.
[185] İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi,** Ankara, 2000, s. 1.
[186] Şehsuvaroğlu, **a.g.e.,** s. 31, 29.

bulunduğu mali durum nedeniyle devlet adamlarının muhalefetine rağmen[187] borç para almak pahasına olsa da dış ülkelere gemi ısmarladı.[188] Batılı yazarlar ve tarihçiler tarafından *"Dolmabahçe'nin Çılgını"*[189] olarak adlandırılan Abdülaziz ordu ve donanmanın modernleştirilmesi için adımlar atmaya devam etti ve gereken parayı devlet bütçesinden ve kendisine verilen tahsisattan karşılama yoluna gitti.[190] Orduyu Avrupa ve Amerika'dan alınan silahlarla donattı. Başta İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletlerine zırhlı gemiler sipariş edilerek donanma kuvvetlendirildi.[191]

Donanmanın modern savaş gemileriyle yenileştirilmesinin yanı sıra Bahriye'nin çeşitli birimlerine çoğunluğu İngiliz olmak üzere yabancı danışman, teknisyen, subay ve işçiler alındı.[192] İngilizler dışında da işinin uzmanları iyi maaşlarla Osmanlı hizmetine alındı. Bunlardan biri de savaş gemilerine bu dönemde giren *'torpido'* olarak anılan deniz lağımlarının imal edilmesi ve öğretilmesi için Tophane-i âmire hizmetine alınan Amerika bahriye subaylarından Edimburg'tur.[193] Osmanlı hizmetine alınan bu kişilere gerekli kolaylıklar sağlandı.[194] Ordu ve donanmanın modernleştirilmesi için Avrupa'daki ve Amerika'daki yeni gelişmeler yakından takip edildi. Örneğin Washington elçisi Blacque Bey, *'Monitor'* diye adlandırılan savaş gemisinin resimlerini ve planlarını gönderdi.[195] Yeni gemilerin gelişmiş silahlarla donatılması yolunda da faaliyette bulunuldu ve dışarıdan silahlar satın alındı. Amerikalı Gatling (Gantin) adlı kişinin icadı olan ve Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya gibi devletlerinde satın aldığı toplardan alındı.[196]

---

[187] Emin Yakıtal, "Abdülaziz Donanmasına Dair Bir İnceleme", **VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 11- 15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. II, Ankara, 1981, s. 1334.
[188] Mehmet Beşirli, "Sultan Abdülaziz'den Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Donanması", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** S. 25, Yıl. 11, Erzurum, 2004, s. 248.
[189] Celalaettin Yavuz, "Sultan Abdül Aziz Donanması- Yelkenli Teknelerden Buhar Makineli Gemilere Geçiş, Bitmeyen Reform İhtiyaçları", **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. III, Kısım II, Ankara, 2002, s. 3.; Yakıtal, **a.g.m.,** s. 1334.
[190] Faruk Ayın, Erkan Göksu, "Ana Hatlarıyla Abdülaziz Dönemi Osmanlı Bahriyesi ve Ceride-i Askeriyelere Göre 1864 Yılı Denizcilik Faaliyetleri",**Türkler,** C. XIII, 2002, s. 822.; Cevdet Küçük , "Abdülaziz" , **DİA.,** C. I, İstanbul, 1998, s. 180-181.
[191] Yavuz, **a.g.m.,** s. 8. Abdülaziz'in yaptırdığı donanma için bkz. Büyüktuğrul, **a.g.e.,** s. 63-64 ve Nejat Gülen, **Şanlı Bahriye Türk Bahriyesinin İkiyüz Yıllık Tarihçesi 1773-1973**, İstanbul, 2001**,** s. 108-109 .
[192] Şehsuvaroğlu, **a.g.e.,** s. 30.
[193] BOA, **İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS),** Dosya No: 41, Gömlek No: 1670.
[194] BOA, **İrade Dahiliye (İ.DH),** Dosya No: 629, Gömlek No: 43726.
[195] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 4.
[196] BOA, **İ.DH,** Dosya No: 576, Gömlek No: 40105.

Bütün çabalara rağmen yapılan işler sistemli yapılamadı. Yabancı uzmanlar getirilse de personel eksikliği ve teknik yetersizlik problemi çözülemedi. Farklı ülkelerden alınan değişik model gemilerle gemi sayısı artmasına rağmen bu gemiler *"denizi kendi amaçlarına göre kullanmak ve düşmana kullandırmak yeteneğinden mahrumdular."* [197] Donanmanın bu yetenekten mahrum olmasında Kaptan-ı Derya ve bahriye nazırlarının sık değişmesi, jeopolitiğin ve stratejinin gerektirdiği kuvvet hedefinin saptanamaması, bütçe imkânsızlıkları, yerli inşaat imkânsızlıkları, dış piyasalara gemi yaptırmada yaşanan aksaklıklar, personel mevcudunda ve eğitiminde ki aksaklıklar gibi çeşitli etkenler etkili oldu.[198] Bu olanaksızlıklara rağmen Osmanlı donanması Avrupa'da İngiltere ve Fransa'dan sonra en büyük ve kuvvetli deniz gücü haline geldi.[199] Bu dönemi, bir asırdan beri Osmanlı bahriyesini güçlendirmek ve kalkındırmak için sarf edilen emek ve faaliyetlerin sonuç verdiği bir dönem olarak değerlendirmek de mümkündür.[200]

7 Eylül 1871 tarihinde Âlî Paşa'nın vefatıyla Abdülaziz devrinde yeni bir dönem başladı.[201] Âlî Paşa'nın ölümü ile özgür adam haline geldiği söylenen Sultan Abdülaziz, rahat bir nefes aldı.[202] Abdülaziz'i keyfine göre işler yapma emeline düşüren Bahriye Nazırı Mahmud Nedim Paşa sadrazam oldu.[203] Mahmud Nedim Paşa'nın herhangi bir programı olmadığından Padişah'ın isteklerini esas tutarak günlük bir politika takip etti.[204] Âlî Paşa döneminde ki bakanlar ve devlet adamlarının hepsini hain ilan ederek görevlerinden azletti. Valilerin değiştirilmesi uygulanmaya konuldu. Devlet memurları taşraya memur olarak atanıp İstanbul'dan uzaklaştırıldı.[205] Memurları gelişi güzel yer değiştirtmesi ve yaptığı aziller dolayısıyla 30 Ağustos 1872'de azledildi.[206]

---

[197] Gülen, **a.g.e.,** s. 100-101.
[198] Yakıtal, **a.g.m.,** s. 1345.
[199] Abdurahman Şeref, **a.g.e.,** s. 168.; Uzunçarşılı, **a.g.e.,** s. 1.
[200] Ali İhsan Gencer,"Osmanlı Türklerinde Denizcilik", **Osmanlı,** C. VI, Ankara, 1999, s. 583.; Ayın, Göksü, **a.g.m.,** s. 822.
[201] **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, C. XIII, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara,1990, s. 21
[202] Davison, **a.g.e.,** s. 290.
[203] Cevdet Paşa**, Tezâkir 40 -Tetimme***,* yay. Cavid Baysun, Ankara, 1991, s. 97.
[204] Karal, **a.g.e.,** s. 69.
[205] Mahmud Celaleddin, **a.g.e.,** s. 59.
[206] Polatoğlu, **a.g.e.,** s. 33.

Mahmud Nedim Paşa'nın azlinden ikinci sadrazamlığı arasında geçen 3 yıllık sürede kişisel egemenliğini kuran Sultan Abdülaziz, Mithat Paşa, Reşit Paşa, Esat Paşa, Şirvani Rüştü Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve Esat Paşa'yı sadrazam olarak atadı.[207] Abdülaziz'in bu kadar sık sadrazam değiştirmesi hükümetin günden güne güç kaybetmesine neden oldu. Ayrıca Rusya'nın elçisi İgnatiyef'in etkisi altında süreli bir hükümetin kurulamayışı Padişah'a da sorumsuzluk kapılarını açmış oldu.[208]

Mahmud Nedim Paşa 26 Ağustos1875'te ikinci defa sadrazamlığa tayin edildiğinde devlet gerçekten can çekişme halindeydi.[209] Âlî Paşa'nın ölümünden sonra da dışarıdan istikraz yapımına devam edilmiş ve 1872,1873 ve 1874 yıllarında yeni istikrazlar yapılmıştı.[210] 1875'te Osmanlı hükümeti iflasın eşiğindeydi.[211] Mahmud Nedim Paşa borç faizlerini yarıya indirilmesi için 6 Ekim 1875'te kararname hazırladı. 7-10 Ekim 1875 tarihlerinde yayınlanan tebliğlerde ilan edilen Moratoryumun uygulanma esasları belirlendi. Böylece Osmanlı Devletinin iç ve dış borçlarının faiz ve itfaları 5 yıl için yarıya indirildi. Bu kararname ve tebliğler 30 Ekim 1875 tarihinde çıkarılan Ramazan Kanunu ile tasdik edildiler.[212] Bu kararın devletlere bildirilmesi bunalımı başlattı. [213] Nisan 1876'ya ulaşıldığında ise bütün ödemeler durduruldu, yani devlet fiili bir iflas durumuna girdi.[214]

Bu durum içte ve dışta Sultan Abdülaziz'e yönelik nefrete neden oldu. Abdülaziz'in Rus elçisinin telkini ve Sadrazam Mahmut Paşa'nın tavsiyesiyle borçları erteleme kararı alması, hem Avrupa kamuoyunda güvenilirliğini azalttı hem de muhaliflerin sesinin yükselmesine neden oldu. Buna karşılık Abdülaziz muhalefetin eleştirilerine karşı daha sert bir tutum sergiledi. Bu tutum muhalefetin başkaldırı için fırsat aramasına neden oldu. Muhalefetin aradığı bu fırsatı Selanik Olayı tetikledi, ancak bunun muhalefetin eline bir fırsat verdiğini sezen Mahmud

---

[207] Karal, **a.g.e.,** s. 72.
[208] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** İstanbul, 2004, s. 310.
[209] Polatoğlu, **a.g.e.,** s. 47.
[210] Açba, **a.g.e.,** s. 84-88.; Yılmaz, **a.g.e.,** 42-45.
[211]Canay Şahin, "Yeni Bir Çalışma Işığında Osmanlı'da Dış Borçlanma ve Mali İflas Üzerine", **Doğu-Batı,** Yıl. 4, S.17, s. 58.
[212] Mahmud Celaleddin ,**a.g.e.,** s. 97. ; Akça, **a.g.e.,** s. 91-92.; Yılmaz, **a.g.e.,** s. 48-49.
[213] Berkes, **a.g.e.,** s. 310.
[214] Akça, **a.g.e.,** s. 92.

Nedim Paşa, Hüseyin Avni Paşa'yı Seraskerlik'ten, Mithat Paşa'yı da Adliye Nezareti'nden uzaklaştırdı.[215]

Bu gelişmeler olurken Osmanlı Devleti'nin Hersek isyanı ve Bulgar isyanı ile uğraşması halkın heyecanını artırmaktaydı. 10 Mayıs 1876'da Mithat Paşa'nın teşvikiyle Fatih, Bayezid ve Süleymaniye medreseleri öğrencileri ayaklandılar. Ayaklanan medrese öğrencileri Sadrazam ve Şeyhülislamı istemediklerini belirttiler. Padişah, Mahmud Nedim Paşa'yı azletti. Sadrazamlığa Mütercim Rüştü Paşa, Seraskerliğe Hüseyin Avni Paşa, Şeyhülislamlığa Hüseyin Hayrullah Efendi, Kapdan-ı Deryalığa Kayserili Ahmed Paşa ve Şûrâ-yı Devlet'e de Mithat Paşa tayin edildi. Böylece Abdülaziz kendisini tahttan indirecek grubu iktidara getirmiş oldu.[216]

İktidara gelen bu kişiler devlet idaresi ve karakter bakımından birbirlerinden farklı olmakla birlikte Abdülaziz döneminde, mevkilerinden uzaklaştırılıp, rütbeleri söküldüğünden Mahmud Nedim Paşa'ya ve Abdülaziz'e düşmanlık besliyorlardı. Ayrıca Abdülaziz bunları huzura kabul ettiği gün *"Sizi halk istediğinden memur ettim. Bakalım şimdi ne yapacaksınız?"* diyerek karşıladığından Padişah'ın güvenine sahip olmadıklarını düşündüklerinden endişe duymaktaydılar. Sultan Abdülaziz'in kısa bir zaman sonra Mahmud Nedim Paşa'yı yeniden sadrazamlığa getireceğini düşünmekteydiler. Böyle bir durumda mevkilerini kaybedeceklerini, İstanbul'dan sürüleceklerini ve İstanbul'daki öğrenci ayaklanmalarının sorumluları olarak cezalandırılacaklarını inanmaktaydılar.[217] Bu yüzden Rüştü Paşa, Mithat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa ya hükümeti ya meşrutiyeti veya Sultan Abdülaziz'i feda etmek yollarından birini seçecektiler. Bazı kişisel kinlerinin de etkisiyle Abdülaziz'i halletmek yolunu seçtiler.[218]

Sultan Abdülaziz'i tahtan indirmek için harekete geçilmesine karar veren bu grup planlar yaptı. Planların gerçekleşmesi için orduya ihtiyaç olduğundan Harp Okulu komutanı Süleyman Paşa ile Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa ikna edildi.

---

[215] Yaşar Şahin Anıl, **Osmanlı Döneminde İki Dava,** İstanbul, 1995, s. 123.
[216] Cevdet Paşa, **Tezakir 40,** s. 152-153.; Mahmud Celaleddin, **a.g.e.,** s. 140.; Karal, **a.g.e.,** s. 102-103.
[217] Karal, **a.g.e.,** s. 104-105.
[218] Abdurahman Şeref, **a.g.e.,** s. 157.

Veliaht Murat haberdar edilip onayı alındı.[219] Abdülaziz'i tahttan indirmek için harekete geçildi. Saray kuşatıldı. Mektebi askeriye nazırı Süleyman Paşa, Veliaht Murad'ın dairesine gidip saraydan Seraskerliğe götürdü.[220] Seraskerlik'te Murad Efendi'ye biat edildi ve 30 Mayıs 1876'da sultan olduğu toplar atılarak halka ilan edildi.[221] Bu sırada Sultan Abdülaziz'e tahttan indirildiği bildirilerek Dolmabahçe'den alınarak Topkapı sarayına götürüldü. Abdülaziz'in Feriye sarayına naklini istemesi üzerine 3 Haziran 1876'da Feriye sarayına nakledildi. Feriye'ye naklinden sonra da 5 Haziran 1876 öldü.[222] Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesinden sonra uğradığı muameleler ve bilekleri kesik bir şekilde öldüğünden ölümünün intihar mı? yoksa öldürüldü mü? tartışmalarının günümüze kadar gelmesine neden oldu.

B. ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI DIŞ POLİTİKASI

Abdülaziz tahta çıktığı sırada yabancı devletler ile barış içinde olan Osmanlı Devleti'ne bu barış ortamını sağlayan 30 Mart 1856'da Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Prusya, Sardunya ve Rusya tarafından imzalanan Paris Barış Antlaşması idi. Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde bir dönüm noktası olan antlaşmanın VII. Maddesi ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa sisteminin ve kamu hukukunun avantajlarına katılması kabul edilmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterileceği, bu taahhüde eksiksiz uyulmasının ortak olarak garanti edileceği deklare edilmişti.[223] Böylece batılı devletlerin fiili yardımıyla Rus tehlikesi bertaraf edilmiş, Osmanlı Devleti büyük bir tehlikeden kurtulmuş ve Osmanlı Devleti ile yabancı devletlerin barış içinde olduğu yeni bir dönem başlamıştı.

Paris antlaşması ile başlayan bu yeni dönemde Osmanlı Devleti'nin dış politikasının en temel ilkesi, "toprak bütünlüğünü ülke içindeki ayrılıkçı hareketlere

---

[219] İrtem, **a.g.e.,** s. 282. Karal, **a.g.e.,** s. 107.
[220] Cevdat Paşa, **Tezakir 40,** s. 154.; Uzunçarşılı, **a.g.e.,** s. 49 .
[221] Uzunçarşılı, **a.g.e.,** s. 49.
[222] Abdülaziz'n tahttan indirilişinden ölümüne kadar ki olaylar için bkz. Uzunçarşılı,, **a.g.e.,** s. 56- 88.
[223] A. Nuri Yurdusev, Esin Yurdusev, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Devletler Sistemine Girişi ve 1856 Paris Konferansı" **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler,** Ankara, 1999, s. 138.

karşı korumak" olarak ortaya konulabilir.[224] Bu dönemde her ne kadar Paris Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ne kendini reforme edecek ve güçlendirecek bir zaman dilimi sağlaması, Osmanlı devlet adamlarının büyük ümidi olmasına rağmen, değişen bir dünya ve Avrupa düzeninin getirdiği kaos ortamı Osmanlı Devleti'nde de etkili oldu.[225] Bu dönemde Osmanlı Devleti uluslararası yapılardan ve diğer devletlerin dış politikalarından yüksek oranda etkilendi. Hızla yayılan ulusçuluk akımı, Osmanlı Devleti'nde birbiri ardına ayaklanmalar çıkmasına neden oldu.[226] Fransa, İngiltere, Avusturya kendi görüş ve çıkarları açısından gelişmelere bakarak bunları Islahat Fermanı ile bağlantılı görerek ıslahat bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karıştılar ve müdahalelerde bulundular.[227] Bu müdahaleler nedeniyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerinden olan olaylar dış sorunlar haline geldi.

Abdülaziz tahta çıktığında devlet iki krizin tehdidi altındaydı. Bunlardan biri 1861 yılında şiddetlenen mali kriz, diğeri ise Hersek Hıristiyanlarının, Beylerin kendilerine yaptıkları zulmü ileri sürerek 1861 yılında Bâb-ı âlî'ye karşı ayaklanması idi. Bu ayaklanmaya karşı Karadağ Prensi tarafsız olduğunu belirtmekle beraber Halkının Herseklilere katılmasına göz yummaktaydı. Bu nedenle Bâb-ı âlî, Hersek isyanı ile Karadağ'ın bu isyana müdahalesini tek bir sorun olarak ele aldı. Bâb-ı âlî isyanı bastırması için Ömer Paşa'yı bölgeye gönderirken diğer taraftan İstanbul'daki büyük devlet elçilerine verilen nota ile Hersek'te asayişin sağlanması ve Karadağlıların cezalandırılması için gerekli tedbirlerin alınacağını, Karadağ sahillerinin abluka edileceğini bildirdi. Ömer Paşa'nın harekete geçmesi üzerine Âli Paşa, yabancı devletlerin elçilerine harekâtın Karadağ'ın mevcut statüsünü değiştirmek amacıyla yapılmadığına dair teminat verdi.[228]

---

[224] Teyfur Erdoğdu, "1856 Paris Kongresi -1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler,** Ankara, 1999, s. 150.
[225] Cansu Uz Okur, Tanzimat Dönemi Reformlarında İngiliz Etkisi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Ankara, 2006, s. 112.
[226] Okur, **a.g.e.,** s.112.
[227] Nihat Karaer, Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankıları, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2003, s. 24.
[228] Karal,**a.g.e.,** s. 3-4.

Bu gelişmeler karşısında Karadağ'ın öteden beri sürekli olaylar çıkartan tutumu yüzünden bu kez büyük devletler tarafsız kaldılar.[229] Ancak Osmanlı güçlerinin Karadağlılara karşı başarılı olması üzerine müdahale eden Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve İtalya'nın İstanbul'daki elçileri Bâb-ı âlî'ye bir nota vererek savaşın durdurulmasını istediler.[230] Bunun üzerine Karadağ'ı yenen Osmanlı Devleti Karadağ ile 31 Ağustos 1862'de İşkodra Barışı'nı imzaladı.[231] Ömer Paşa komutasında yapılan askeri sefer temel sorunlara hiçbir çözüm getirmedi. Ancak bu patlamalara geçici olarak son verdi.[232]

6 Aralık 1861'de yayımlanan bir fermanla Eflak Boğdan eyaletlerinin bir divanla Prens Couza tarafından idare edilmesi kabul edildi. 5 Şubat 1862'de toplanan ilk meclisin yeni kanun ve nizamlar çıkararak iç idareyi birleştirmesi gerekirken mebuslar kendi aralarında siyasi mücadele içine girdiler. Bu durum karşısında Prens Couza otoriter bir idare kurmaya çalıştı. Divan ise iç ve dış durum ile mali durum hakkında bilgi verilmediğini öne sürerek 1863'te Prens Couza'nın hükümetine güvensizliğini ifade etti. Bunun üzerine Prens Couza 1864'te divanı dağıttı ve yeni seçim kanunu hazırladı. Bu durum karşısında Âlî Paşa, Prens Couza'ya birleşik memleketlerin, devletlerarası antlaşmalarla tespit edilmiş olan kanunları kaldırmak veya değiştirmek hakkına sahip bulunmadığını ve bu gibi hareketlerin tanınmayacağını bildirdi. Fransa'nın Prens Couza'ya Bâb-ı âlî ile anlaşmasını teklif etmesi üzerine Prens İstanbul'a geldi. Burada yapılan görüşmeler sonunda Bâb-ı âlî birleşik devletlerin idari statüsünün değiştirilmesine razı oldu.[233]

Bunun üzerine Âlî Paşa, Prens Couza ile arasında bir anlaşma olduğundan dolayı tüm güçlerin temsil edileceği bir konferansın toplanmasını teklif etti.[234] Bu teklifin kabul edilmesi üzerine Paris Antlaşması devletlerinin temsilcileri, İstanbul'da Âlî Paşa başkanlığında toplandılar. Prens tarafından hazırlanan yeni anayasa tasarısını bazı değiştirmelerle ve Osmanlı Devleti'nin hükümranlık hakları birleşik

---

[229]İsmail Pehlivan, Osmanlı-Rus Diplomatik İlişkileri (1839-1878), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2005, s. 84.
[230] Karal, **a.g.e.,** s. 5.
[231] Pehlivan, **a.g.e.,** s. 84.
[232] Davison, **a.g.e.,** s. 115.
[233] Karal, **a.g.e.,** s. 7-9.
[234] Erdoğdu, **a.g.m.,** s. 161.

memleketler üzerinde daimi kalmak şartıyla 28 Haziran 1864'te kabul ettiler. Böylece Osmanlı Devleti, Eflak- Boğdan üzerindeki tarihi ve siyasi haklarından bir kısmını kaybetti.[235]

Prens Couza'nın bu başarısına rağmen halk yaşadığı sıkıntılardan dolayı 28 Mart 1864'te Prens'in idaresine karşı isyana etti. Bu isyan süratle bastırıldı. Osmanlı hükümeti isyandan sorumlu tutuğu Prens'i görevden ayrılmaya mecbur etti. Romanya Parlamentosu Leopold'u Romanya tahtına Prens seçti. Mevcut antlaşmalara aykırı bu durum karşısında Bâb-ı âlî, Romanya muhtariyetine kefil devletlere, bu antlaşmalara göre hareket edilmesi düşüncesinde olduğunu bildirdi. Fransa'nın talebi ile 4 Mart 1866'da Paris konferansı toplandı. Konferans ve Bâb-ı âlî başlangıçta 10 Mart 1866'da Romanya Prensliği'ni kabul eden Prens Şarl'ı tanımak istemedi. Ancak Fransa ve İngiltere'nin Prensi desteklemesi karşısında Bâb-ı âlî bu oldubittiyi kabul etmek zorunda kaldı.[236]

Balkanlarda ortaya çıkan bir diğer durum ise Sırpların Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız bir devlet kurmak için Sırp kalelerinde bulunan Osmanlı güçlerine karşı saldırı hareketlerine girişmesi ile ortaya çıktı. 10 Haziran 1862'de bir Osmanlı askerinin bir Sırplıyı öldürmesi üzerine Türk askeri ile Sırplılar arasında çıkan çatışmadan dolayı Belgrad halkı silaha sarıldı. Osmanlı karakollarını zorla ele geçirdiler. Bu durum karşısında savunma durumuna geçen Osmanlı askerinin kaleye sığınması ile Belgrad şehrini topa tutması sorun haline geldi.[237]

Bu gelişmeler üzerine Fransa'nın teklifiyle Bâb-ı âlî, Sırbistan işini görüşmek için İstanbul'da bir konferans toplanmasını kabul etti. Bu konferansta Fransa, Belgrad kalesinin Osmanlı Devleti tarafından Sırplara terk edilmesini savundu. Bâb-ı âlî ise bu teklifin kabul edilemeyeceğini elçilere bildirdi. Avusturya ve İngiltere de Bâb-ı âlî'nin görüşüne katıldı. Sonuçta 8 Eylül 1862'de bir protokol imzalandı.[238] Bu

---

[235] Karal, **a.g.e.,** s. 9.
[236] Karal, **a.g.e.,** s. 10-12.
[237] Ahmed Rasim, **a.g.e.,** s. 2330-2331.
[238] Karal, **a.g.e.,** s. 15.

protokole göre Osmanlı Devleti, Sokod ve Oujtza kalelerini Sırplara terk etti. Fakat Belgrad kalesini muhafaza etti.[239]

Belgrad kalesinin Osmanlıların elinde kalmasından memnun olmayan Sırp Beyi Mihal kaleler konusunda Bâb-ı âlî'den kalelerin kendisine terkini istedi. Sırp ısrarları karşısında Belgrad kalesi yüzünden çıkacak bir ihtilafta İngiltere ve Prusya Osmanlı Devleti'ni destekleyecek durumda olmadığından, Avusturya, İtalya, Rusya ise Sırp yanlısı olduğundan ve Fransa'da Sırpları tahrik ederken Osmanlı Devleti'ne kaleleri terk etmesini tavsiye ettiğinden, Sırplar karşısında yalnız kalan Osmanlı Devleti bir savaş durumunda Paris antlaşmasını imzalayan devletlerden yardım gelmeyeceği düşüncesiyle Sultan Abdülaziz 20 Mart 1867 tarihli fermanla Sırbistan'daki Osmanlı kalelerini ve Belgrat kalesini Sırplara terk etti.[240]

1866'da Osmanlı-Yunan ilişkilerinde odak noktası olan Girit'te isyan çıktı. 1864 yılında Yedi Ada'nın Yunanistan'a verilmesinden sonra büyük bir Yunanistan kurmak isteyen Yunanlılar, Girit'e gönderdikleri papaz ve öğretmenlerin kışkırtmaları ile Giritlileri, Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik etmeye başladılar.[241] Ruslar da Hanya konsolosu aracılığıyla Giritli Hıristiyanları isyana teşvik ediyordu.[242] Bu tahrikler sonucunda adada mahalli Osmanlı otoritelerinin kötü idaresine karşı hareketlenmeler olmaya başladı. 26 Mayıs 1866'da Girit nahiyelerinden gelen delegelerin Padişah'tan Islahat Fermanı'nda yer alan ve Avrupa devletlerinin güvencesi altında olan reformları yapmasını istemeleri üzerine Bâb-ı âlî'nin bu isteklerin bir kısmını reddedip bir kısmını da dikkate alacağını belirtmesi üzerine 23 Ağustos 1866'da Giritli asiler Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandılar.[243]

Yunanistan'ın kendisinden başka bir devletin etkisinde olmasını istemeyen Rusya[244] isyanda asilerin tarafını tuttu. Fransa ise Girit'in Yunanistan'a verilmesine taraftardı. İtalya ve Prusya ise ulusal birliklerini tamamlamayı ulusçuluk

---

[239] Ahmed Rasim, **a.g.e.,** s. 2332.
[240] Karal, **a.g.e.,** s. 15-17.
[241] Mehmed Salâhî, **Girid Meselesi 1866-1889**, haz. Münir Aktepe, İstanbul, 1967, s. 4.
[242] Mahmud Celaleddin , **a.g.e.,** s. 45.
[243] Karal, **a.g.e.,** s. 20.
[244] Subaşı, **a.g.m.,** s. 767.

düşüncesinin yayılması ile mümkün gördüklerinden Fransa'nın görüşlerini kabul ediyorlardı.[245] İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduğunu açıkladı.[246] Ayaklanmayı destekleyen Yunanistan ise isyancılara yardım ediyordu. [247]

Asilere itaat etmelerini emreden Bâb-ı âlî ise isyanı kuvvetle bastırma yoluna koyulurken diğer taraftan diplomatik olarak Avrupa hükümetlerine hareket tarzında haklı olduğunu ispat etmeye çalıştı. Hariciye Nazırı Âlî Paşa Londra, Paris, Viyana, Berlin, Petersburg ve Floransa'da bulunan Osmanlı elçilerine yazdığı mektuplarla Girit'te ki olayların sebeplerini açıklayarak, devletler nezdinde yapacakları girişimlerin önemini vurguladı. Bu sırada isyanın büyümesi üzerine[248] Vali İsmail Paşa'nın yerine Mustafa Naili Paşa, Girit'e vali olarak gönderildi.[249] Mustafa Naili Paşa'nın görevini ilgili devletlere açıklamaları için Bâb-ı âlî, Londra, Paris, Viyana, Berlin, Petersburg ve Floransa'da bulunan temsilcilerine talimat gönderdi. Ayrıca Giritli temsilcileri İstanbul'a davet ederek adanın yönetimine ilişkin düzenlemeler yaparak çözüm bulmaya çalışsa da bu girişimden bir sonuç alamadı. [250] Çabalarına rağmen Giritli Rumlar üzerinde etkili olmayan Bâb-ı âlî, asilerin teklifleri kabul etmemesi üzerine isyanı bastıramayan Mustafa Naili Paşa''nın yerine Ömer Paşa'yı gönderdi. Ömer Paşa'nın asileri yenilgiye uğratıp dağıtması üzerine Rumlar yabancı gemiler ile Yunanistan'a göç etmeye başladılar. Adadaki Fransa ve Rusya konsolosları asi Rumları saldırıya uğramış zavallı insanlar olarak göstererek himayeye kalktılar. Rusya ise Girit Rumlarına para ve silah göndermeye başladı.[251]

Ömer Paşa'nın başarısına rağmen isyan bitmiş sayılmadığından bundan yararlanmak isteyen Yunanistan adanın ilhakını istedi. Rusya ve Fransa Yunanistan'ı destekledi.[252] Bu gelişmeler karşısında Âlî Paşa 26 Aralık 1866'da büyük devletlere

---

[245] Karal, **a.g.e.,** s. 21-22.
[246]Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki, Gelişmeler (1821-1869)", **Türkler,** C. XII, Ankara, 2002, s. 862.
[247] Ahmet Mithat , **a.g.e.,** s. 122.
[248] Türkmen, **a.g.m.,** s. 863.
[249] Büyüktuğrul, **a.g.e.,** s. 96.
[250] Karal, **a.g.e.,** s. 25- 26.
[251] Türkmen, **a.g.m.,** s. 863-864.; Salahi, **a.g.e.,** s. 9.
[252]Deniz Can, Tanzimat Dönemi Osmanlı İngiliz İlişkileri (1833-1878),**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1998, s. 127.

müracaat ederek, ortak bir beyanat ile Yunanistan'ı desteklemeyeceklerine dair açıklamada bulunmalarını istedi. Bunun üzerine karşı atağa geçen Yunan hükümeti ise Girit'in ilhakını sağlamalarını istedi. Rusya, Rumların ihtiyatlı olmaları tavsiyesi ile Yunanistan'a destek verdi.[253] Ayrıca Rusya Osmanlı topraklarının her yanında Hıristiyanlar için Tanzimat ve ıslahat adıyla bir takım yeniliklerin yapılması hakkında fikir alışverişine girişerek Fransa, İtalya ve Avusturya'yı kendi tarafına çekti. Ancak İngiltere'yi kendi yanına çekmekte başarılı olamadı.[254] İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin Girit konusundaki tavrını benimsedi. Kraliçe Viktorya 5 Şubat 1867'de parlamentoyu açış konuşmasında 'İmparatorlukta yaşayan Hıristiyan halklara geniş garantiler sağlanmasına taraftar olduğunu, ancak bunun Osmanlı Devleti'nin hükümranlık haklarını engellemeyecek bir biçimde yapılması gerektiğini belirterek tersine razı olamayacağını' diğer devletlere bildirdi. [255]

Girit ile ilgili bu gelişmeler olurken, 21 Mayıs 1867'de III. Napolyon, Sultan Abdülaziz'i Paris'te açılacak sergiye daveti[256] Girit ayaklanmasının olduğu bir dönemde Âlî Paşa ve hükümetinin eski müttefiklerinin desteğini sağlamak için girişilen bir tedbir olarak görüldüğünden uygun bir fırsat olarak değerlendirildi.[257] Davison'a göre Abdülaziz'in bu gezisinin altında yatan karar Avrupa başkentlerinde Girit olaylarıyla sarsılan itibarı geri kazanmak ve Girit isyanı lehinde gelişebilecek bir Fransız- Prusya işbirliğini önlemeye çalışmaktı.[258] Judy Upton ise bu gezinin temelinde politik nedenler olduğunu belirterek Girit konusunda zaman kazanmak için düzenlendiğini ifade etmektedir.[259] Aslında diplomatik açıdan gezi Girit konusundaki Fransız- Rus işbirliğinin azaldığı bir noktada yapıldı.[260] Çünkü İngiltere kraliçesinin

---

[253] Kenneth Bourne, "İngiltere ve Girit İsyanı, 1866-1869", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1963-1, C. I, S. I, Ankara, 1963, 1964, s. 255-256.
[254] Mahmud Celaleddin, **a.g.e.,** s. 46.
[255] Pehlivan, **a.g.e.,** s. 89.
[256] **Lütfi Tarihi XI**, s. 107.
[257] Karaer, **a.g.e.,** s. 39. Sultan Abdülaziz 21 Haziran 1867'de başladığı gezisi sırasında Fransa, İngiltere, Belçika, Prusya, Avusturya'yı ziyaret ettikten sonra 7 Ağustos 1867'de İstanbul'a döndü. Detayları için bkz. Karaer, **a.g.e.,** s. 51-143.
[258] Davison, **a.g.e.,** s. 245. Burada Fransa -Prusya işbirliğinden bahsedilmekle beraber Prusya'nın Girit isyanı ile ilgili açıktan bir ilgisi olmadığı göz önüne alındığında bunun Rusya olduğu ve bir baskı hatası olduğu düşünülebilir.
[259] Judy Upton – Ward, "Abdülaziz'in Avrupa Seyahati", **Osmanlı** , C. II, Ankara, 1999, s. 119. Gezi fikrinin altında yatan diğer nedenler ve gezi kararının yankıları ile ilgili bkz. Karaer, **a.g.e.,** s. 34- 51. Geziden Fransız ve İngilizlerin beklentileri için Upton- Ward, **a.g.m.,** s. 119.
[260] Davison, **a.g.e.,** s. 244.

Girit konusundaki tutumundan sonra Fransa geri adım atarak İngiltere'nin görüşünü paylaştığını açıklamıştı.[261]

Bu sırada Girit'te bulunan konsoloslar ve onların bağlı olduğu hükümetler, Avrupalılar tarafından bir anket ve plebisit yapılmasını istediler. Bu istek karşısında sorunu müzakere yoluyla halletmek ve batının müdahalesine izin vermemek için Sadrazam Âlî Paşa bizzat Girit'e gidip sorunu çözmeye karar verdi ve 6 Ekim 1867'de Girit'e gitti. Aynı gün bir beyanname yayınladı. Ayrıca Girit'in yeni idare tarzını bildiren bir ıslahat fermanını da okudu Adaya muhtariyet veren bu ferman hükümlerini asiler reddederek Girit'in Yunanistan'a ilhakında ısrar ettiler. Büyük devletlerin teftiş ve plebisit teklifleri Bâb-ı âlî tarafında kabul edilmedi.[262] Adada Âlî Paşa'nın uygulamaları isyanı gevşettiğinden ve yabancı devletlerinde Girit'e etkin bir şekilde müdahalesi de önlenmiş olduğundan Âlî Paşa İstanbul'a döndü.[263] Girit asilerinin Yunanistan'dan yardım gördükçe silahlarını bırakmayacaklarını anlayan Âlî Paşa, Girit meselesini ele aldı. 11 Aralık'ta Atina'daki Osmanlı elçisi Fotiyades Bey, Yunanistan'a Osmanlı ültimatomunu verdi. Ültimatomun reddedilmesi üzerine Osmanlı Devleti Yunanistan ile derhal ilişkilerini kesti. Bir takım Yunan aleyhtarı tedbirler aldı. Böylece Girit isyanı fiilen sona erdi.[264]

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlık nedeniyle 2 Ocak 1869'da Fransa kralı III. Napolyon'un daveti üzerine Fransa, Rusya, İngiltere, İtalya, Prusya, Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin katıldığı bir konferans 9 Ocak1869'da Paris'te toplandı. Osmanlı-Yunan arasındaki dava üzerinden doğrudan doğruya Bâb-ı âlî'nin şikâyetleri ve Yunanistan'ın cevapları incelendi. Bu incelemelerden sonra resmi açıklama metni 20 Ocak 1869'da kabul edildi. Bu açıklamaya ilişik şiddetli bir nota Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın resmi açıklamayı aldığı ve Osmanlı Devleti ile ilişkilerin normal bir safhaya girdiğini ilan için konferans, son toplantısını 18 Şubat 1869 tarihinde yaptı. Böylece konferans muhtemel bir çatışmanın önüne geçerek Girit isyanının sebep olduğu Osmanlı-Yunan savaşını önlemiş oldu.[265]

---

[261] Pehlivan, **a.g.e.,** s. 89.
[262] Karal, **a.g.e.,** s. 27-33.
[263] Karal, **a.g.e.,** s. 34-35.
[264] Bourne, **a.g.m.,** s. 270.; Karal, **a.g.e.,** s. 36.
[265] Bourne, **a.g.e.,** s. 272-274.

Paris Antlaşmasından sonra Osmanlı'nın başlıca dostu ve müttefiki olan İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi 1865 yılında Palmerston'un sonra azalmaya başladı.[266] 1860'ların sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması doğrultusunda olan İngiltere'nin Osmanlı ile ilgili siyasetini değiştirmesi 1869'da Süveyş kanalının açılması sonucu başladı. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Hindistan'a giden stratejik yol üzerinde bulunan Mısır'ın doğrudan denetlenmesinden daha az önem taşımaya başladı ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmeye başladı. [267] 1870'lerden itibaren de Osmanlı Devleti'nin devamının gerekli olup olmadığı sorgulandı ve Türk düşmanlığı İngiltere'de prim yapar hale geldi.[268]

Paris Barış Konferansı'ndan sonra Osmanlı nezdinde ki etkisi büyük ölçüde artan Fransa'nın İstanbul'daki temsilcileri, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi için çalıştılar ve Bâb-ı âlî nezdinde etkili oldular. Ancak Fransa'nın 1870'de Almanya'ya yenilmesi üzerine Doğu sorununa ilgisi azaldı.[269] Fransa'nın yenilmesi ile Fransa yanlısı olan Âlî Paşa'nın politikası olumsuz etkilendi. Bu yenilginin getirdiği siyaset havası Osmanlı Devleti'nin hem büyük devletler ile ilişkilerinde hem de iç durumu üzerinde etkili oldu.[270]

Fransa'nın Almanya'ya yenilmesi ve Avrupa'nın değişen siyasi koşulları Rusya'nın, ***"milli emellerine muzır"*** ve **"haysiyet kırcı"** olarak gördüğü Paris Antlaşması'nın[271] Karadeniz ile ilgili hükümlerinde tek taraflı olarak değişiklik yapmasına uygun bir ortam yarattı. Rusya 31 Ekim 1870'de Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlere bir yazı göndererek Karadeniz'in tarafsız olması ve orada Rusya'nın donanma yapamaması hakkında antlaşmada bulunan hükmü feshettiğini

---

[266]Görkem Şehsuvar, Osmanlı Diplomasisi'ndeki Gelişmeler (1793-1909, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2002, s. 80.
[267] Okur, **a.g.e.,** s. 114 .; Şevket Pamuk, **Bağımlılık ve Büyüme,** İstanbul, 1994, s. 88 .
[268] Okur, **a.g.e.,** s. 95.
[269] Şehsuvar, **a.g.e.,** s. 80-81.; Hüner Tuncer, **19. Yüzyılda Osmanlı- Avrupa İlişkileri,** Ankara, 2000, s. 96.
[270] Davison, **a.g.e.,** s. 278.
[271] Süleyman Kocabaş, Rusya'nın Osmanlı Sefiri General İgnatiyev'in Entrikaları, **Türk Dünyası Tarih Dergisi,** Mayıs 89, Yıl 3, S. 29, s. 17.

ilan etti.[272] Bâb-ı âlî, bu durumun Paris antlaşmasının ihlali şeklinde telakki edildiğini Rus elçisine bildirdi. Ancak Rusya ile savaş durumunda Osmanlı Devleti'nin desteklenmeyeceğine inanan Âli Paşa, müzakereye de açık kapı bıraktı. Bu sıralarda Bismark, Rus tekliflerinin Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletler arasında yapılacak bir konferansta görüşülmesini istedi. Osmanlı Devleti duyduğu endişeye rağmen tek başına bu fikre itiraz edemeyeceği için bu fikre katılmayı zorunlu gördü.[273]Ocak 1871'de Londra'da toplanan Konferans'ın sonunda 13 Mart 1871'de imzalan Londra Antlaşması ile Rusya Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de egemenlik haklarını kısıtlayan hükümlerinden kurtuldu ve Karadeniz'de donanma bulundurma hakkını kazandı. Boğazların statüsünde bir değişiklik olmadı.[274]

Londra Antlaşması'nın Osmanlı Devleti için önemli bir sonucu oldu. Dış politikasını uluslararası sistem ve sistem içinde yer alan devletlerin dış politikalarında meydana gelen değişikliklerden etkilendirerek şekillendiren Osmanlı Devleti için Londra Antlaşması'nın imzalanması dış politikası açısından *"bir ayraç"* oldu.[275] Rusya Karadeniz'de donanma bulundurma hakkını elde ettiğinden Bâb-ı âlî'nin karadan ve denizden gelecek bir Rus tehdidi karşısında Fransa'dan umudu yoktu. İngiltere de Paris Antlaşması'nın hükümlerinin değiştirilmesini kabul ederek Osmanlı Devleti lehine bir politika izlemeyeceğini göstermişti. Bu durumda Osmanlı devlet adamları Rusya'ya yakınlaşma yolunu tuttular ve Âlî Paşa dış politikasını Rusya'ya yönlendirdi.[276] Artık Osmanlı Devleti'nin 1871'den itibaren dış politikası *"toprak bütünlüğünü ülke içindeki ayrılıkçı hareketlere karşı Rus faktörünü de göz önünde bulundurarak korumak"* [277] şekline döndü.

Âlî Paşa'nın 7 Eylül 1871'de vefat etmesi ile devletin genel halinde bir değişiklik görüldü.[278] Yerine geçen Mahmud Nedim Paşa, Âlî Paşa'nın Rus dostluğu politikasını iyi kavrayamadı. Âlî Paşa iç işlerine müdahale etmeyen bir Rusya ile

---

[272] Mahmud Celaleddin, **a.g.e.,** s. 54.; Okur, **a.g.e.,** s. 114.
[273] Karal, **a.g.e.,** s. 63.
[274] Karal, **a.g.e.,** s. 63-64.; Huner Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878)** , Ankara 2003, s. 101.; **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, C. XII, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara, 1989, s. 101.
[275] Erdoğdu, **a.g.m.,** s. 151-152.
[276] Tuncer, **Doğu Sorunu**, s. 104.; Karal, **a.g.e.,** s. 67-68.
[277] Erdoğdu, **a.g.m.,** s. 152.
[278] Mahmud Celaleddin, **a.g.e.,** s. 56.

dostluk kurarken Avrupa'nın diğer devletlerini bir tarafa bırakmayı düşünmemişti. Mahmud Nedim Paşa ise İngiltere ve Fransa'dan bütünüyle ayrıldı.[279] Rus elçisi İgnatiyef akıl hocası gibi kabul edildi. Osmanlı Devleti'nin her işinde ona danışmaya başladı.[280] Âlî ve Fuad Paşa döneminde Batılı devletlerin nasihat ve uyarılarına itaat ediliyordu. Ancak Fuad Paşa *"bize suflörlük yapınız, fakat sahneyi ve oynanacak rolleri bize bırakınız"* [281] diyerek Bâb-ı âlî'nin Avrupa'yı dinlemeye hazır olduğunu vurguluyordu. Ama her istediğini yapmadıkları ve zorda kaldıkları zamanda oyalama politikası izliyorlardı. Oysa Mahmud Nedim Paşa için halk *"Sakalını Rusya elçisi İgnatiyef'in eline verdi."* [282] diyerek Bâbı âlî'nin nüfuzunun Rusya elçiliğine geçtiğini ifade ediyordu.

1871 Londra antlaşması ile Karadeniz'de donanma bulundurma hakkı kazanan Rusya tekrar İstanbul'u ele geçirme siyaseti takip etmeye başladı. Slavları birleştirmek ve İstanbul'u ele geçirmeyi amaçlamış olan Panslavistlerin siyasi sahadaki en önemlisi 1864 yılında İstanbul'a elçi olarak atanmış olan Nikolay Pavloviç İgnatiyef[283] Balkanlardaki Slavların Rusya'nın nüfuzu altına alınmaları, kiminin müstakil bir devlet, kimin ise Osmanlı Sultanına bağlı muhtar bir beylik haline getirilmesi için uğraştı.[284] Diğer taraftan da Osmanlı saray ve devlet adamlarına yanaşarak Rusya'nın emelleri doğrultusunda kullanmak için Osmanlı ıslahatlarını sabote etmeye, isyan ve tecrid politikaları takip etmeye başladı. Bu politikalarına alet olan Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazam olmasını sağlayarak Osmanlı Devleti'nin idari dizginlerini eline aldı.[285] İgnatiyef'in verdiği fikirler ile Balkanlarda ıslahatların durdurulması, Rusya'da yetiştirilip gönderilen Panslavist komitacıların tahrikleri ile Balkanlar gittikçe barut fıçısı haline geldi ve İgnatiyef'in casusluk hareketleri ve kışkırtmaları sonucu Balkanlarda isyanlar baş gösterdi.[286]

---

[279] Karal, **a.g.e.,** s. 772.
[280] Abdurahman Şeref, **a.g.e.,** s. 149.
[281] İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** İstanbul, 2005, s. 113.; Engelhardt, **a.g.e.,** s. 261.
[282] Cevdet Paşa, **Tezakir 40,** s. 146.
[283] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya XVIII Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk Rus İlişkileri (1798- 1914),** Ankara, 1970, s. 75.
[284] Kurat, **Türkiye ve Rusya,** s. 76.
[285] Kocabaş, **a.g.m.,** s. 18-23.
[286] Ahmet Gündüz,"Balkanlarda Panslavizm Faaliyetleri ve Osmanlı Devletine Etkileri, **Türk Dünyası Araştırmaları,** S. 137, Nisan 2002, s. 112.

Bu isyanlardan biri vergilerin ağırlığı ve zaptiye askerlerinin zulmünden dolayı ortaya çıkan Hersek isyanı oldu. Bu isyan Bâb-ı âlî'nin af ediciliği ve asker sevki ve şiddet kullanma konusunda çekingen davranması sonucu gittikçe genişledi.[287]İsyanın daha da büyümesinden duyulan endişe üzerine Sultan Abdülaziz, Mahmud Nedim Paşa'yı yeniden sadrazamlığa getirdi.[288] Rusya, Almanya ve Avusturya Hersek isyanını genişletmek ve resmen işe müdahale etmek isteğinde bulunurken Fransa ve İngiltere Bâb-ı âlî'ye süratle fesadı defetmesini nasihat ediyordu. İsyanı bastırma konusunda alınan tedbirler etkisiz kalması üzerine Fransızlar da üç devletin ittifakına katıldı. Fransa'nın teklifi ile isyana son vermek için konsolosların asi reislerine nasihat etmek üzere isyan bölgesine gönderilmesi isteğine Rusya, Almanya, Avusturya tarafından rıza gösterilmesi üzerine Bâb-ı âlî bu durumu uygun gördü. İngiltere ise konsolosların müdahalesini uygun görmediğini ve dış müdahalenin sakıncasını resmen Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Böylece daha karışık hale gelen meseleyi Osmanlı Devleti iç sorun olmaktan çıkartıp uluslararası nitelik kazandırdı.[289]

Bâb-ı âlî'nin İngiltere'ye müracaatı üçlü ittifaka dokunduğundan İgnatiyef bu durumu Padişah'a şikâyeti üzerine Hariciye Nazırı Safvet Paşa azledilerek yerine Raşid Paşa tayin edildi. O sırada özel görevle Mostar'a giden Server Paşa'nın varması ile devletlerin konsolosları asilerin silahlarını bırakmalarını istediler ise de bu teklif fayda sağlamadı. Asiler isyan sahasını genişlettiler ve isyan şiddetlendi.[290] Bu sırada Kont Andrassy'nın bir nota hazırlamakta olduğunu haber alan Osmanlı devlet adamları İngiliz hükümetinin tavsiyesi ile ıslahat programı yayınlamak suretiyle Rusya, Almanya, Avusturya'nın müdahalesini önlemeyi düşündü. Ancak Kont Andrassy yayınlanan Adalet fermanında Osmanlı Devleti'nin vaatleri yerine getireceğine dair teminat gösteremediğini öne sürerek Rusya ve Almanya başbakanlarının da onayı ile 30 Kasım 1875'te Bâb-ı âlî'ye verilmek üzere bir nota

---

[287] Mahmud Celaleddin, **a.g.e.,** s. 69-74.
[288] Abdurahman Şeref, **a.g.e.,** s. 173.
[289] Mahmud Celaleddin, **a.g.e.,** s. 84 - 86.
[290] Mahmud Celaleddin, **a.g.e.,** s. 86-87. Amerika elçisi Boker, Fish'e yazdığı yazıda Raşid Paşa'nın dışişleri bakanlığına atandığını belirterek bu durumdan memnunluk duyulduğunu, Saffet Paşa'nın yönetimi altında iken ilgi gösterilmeyen büyük sayıdaki sorularının daha sağlam olan Raşid Paşa gözetiminde yakında çözümleneceğini umduğunu ifade etmekteydi. BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 44, Gömlek No: 50.

hazırladı. Kont Andrasy'nin bu notası 30 Aralık 1875'te Bâb-ı âlî'ye sözlü olarak bildirildi. Bâb-ı âlî bu notayı 11 Şubat 1876'da kabul etti. Ancak Andrasy notası asilerin şefleri tarafından reddedildi. Andrasy notası Bâb-ı âlî tarafından kabul edildiği halde isyan bastırılmadı ve Balkanlarda yayılmaya devam etti.[291]

1876 Nisan ayında Bulgaristan'da bir ayaklanma çıktı. Fakat mahalli memurların uyanık hareketleri sonucu fesad çıkaranlar yakalanıp hapsedildi ve isyan engellendi. Ancak İgnatiyef'in kandırması ile Mahmud Nedim Paşa tedbir alan Osmanlı yöneticilerini görevden alıp isyancıları serbest bıraktı. Bu durum Bulgaristan'da genel bir isyan çıkışını çabuklaştırdı.[292] Bulgarların Nisan 1876'da Otluk köyü ve Pazarcık civarındaki halkı katletmesi ile isyan kısa sürede yayıldı. İgnatiyef'in telkinleri ile Mahmud Nedim Paşa asker göndermedi. Bu durum isyancıları güçlendirdi ve Sofya taraflarında da isyan başladı. Bu sırada Selanik'te bir Bulgar kısının Müslümanlığı kabul etmesi sonucu çıkan olayda Alman ve Fransız konsoloslarının öldürülmesi ve softaların isyanı sonucunda Mahmud Nedim Paşa sadrazamlıktan alındı.

Rusya'nın İstanbul'daki siyasi nüfuzu azalmaya başladığında 12 Mayıs 1876'da Rus Çarı, Alman İmparatoru'nu ziyaret amacıyla Berlin'e gitti. Bu fırsattan yararlanarak Gorçakov, Bismark ve Andrasy Osmanlı Devleti'ndeki durumu gözden geçirdiler. Gorçakov tarafından hazırlanan projeyi görüşerek Berlin memorandumu haline getirdiler. Memorandum Paris Antlaşmasını imzalayan devletlerin onayına sunuldu. İtalya ve Fransa kabul ettiler, İngiltere ise 15 Mayıs 1876'da ret cevabı verdi. Bunun üzerine İtalya ve Fransa onaylarını geri çekti. İngiltere her ihtimale karşı Akdeniz filosunu Çanakkale önlerine gönderdi. Bu durum Osmanlıların İngilizler tarafından desteklendiği izlenimini kuvvetlendirirken Rus düşmanlığının da şiddetlenmesine neden oldu.[293] Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Abdülaziz tahttan indirildiğinden memorandum Osmanlı hükümetine bildirilemedi ve hiçbir zaman uygulanamadı.

---

[291] Karal, **a.g.e.,** s. 80-82.
[292] Mahmud Celaleddin, **a.g.e.,** s. 91-92.
[293] Karal, **a.g.e.,** s. 98-101.

III. OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI – AMERİKA İLİŞKİLERİ

A. OSMANLI DEVLETİ İLE AMERİKA ARASINDAKİ DİPLOMATİK FAALİYETLER

Diplomasi, uluslararası ilişkilerin müzakereler yoluyla yönetilmesi, bu ilişkilerin büyükelçiler ve elçiler yoluyla ayarlanması ve yürütülmesinde başvurulan yöntemler, diplomatlık işi ya da sanatı olarak[294] tanımlandığı gibi *"egemen devletlerin hükümetler arasındaki resmi ilişkilerin yürütülmesinde zekâ, kabiliyet ve mantığın kullanılmasıdır"*[295] şeklinde de tanımlanmaktadır. Diplomasi ve dış politika bir bütünü oluşturur ve geniş anlamda aynı anlamda kullanılırlar. Dar anlamda bakıldığında ise dış politika bir devletin uluslararası ilişkilerinde izleyeceği yolu gösterir ve diplomasinin amaçlarını ve görevlerini belirlerken diplomasi bu amaçlara ulaşmak için kullanılan araç ve yöntemlerin tümünü içerir.[296]

Osmanlı'da sürekli bir diplomasi olmaması diplomasi kavramından tamamen uzak olduğunu göstermez. Osmanlı Devleti *'Ad hoc'* denilen tek yanlı ve geçici diplomasi yöntemi ile yabancı devletlerle antlaşma imzalamak, barış önerisinde bulunmak, barış görüşmeleri ve arabuluculuk yapmak, vergi istemek, tahta çıkan hükümdarı tebrik etmek, iyi dostluk ilişkileri kurmak, yabancı ülkelerin fikirlerini öğrenmek ve daha birçok sebep için elçiler göndermiştir.[297]

Sürekli elçilikler açmayan Osmanlı Devleti yalnız askeri gücüne bağlı olarak varlığını sürdürmenin güçleşmesi üzerine Avrupa siyasetinden dışlanmamak için, dış politikasını bu faktörlere uygun biçimde şekillendirmek amacıyla sürekli diplomasi

---

[294] Onur Kınlı, **Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi**, Ankara, 2006, s. 63.
[295] Vakur Versan, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Batı Devletler Hukukunun Benimsenmesi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara, 1999, s. 105.
[296] Hüner Tuncer, **Eski ve Yeni Diplomasi,** Ankara, 1995, s. 11.
[297] Hadiye Tuncer, Hüner Tuncer, **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler**, Ankara, 1997, s. 12.; Gül Akyılmaz, "Reis-ül Küttablık Müessesesinin Önem Kazanmasına Yol Açan Gelişmeler ve Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Doğuşu", **XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999,** C. III, Kısım I., Ankara, 2002, s. 296.

sistemini kurmuştur.[298] 1793'te Yusuf Agâh Efendi'yi Londra'ya elçi olarak gönderen Osmanlı Devleti sürekli diplomasiye geçmiştir.[299] Bunu Paris, Viyana ve Berlin gibi diğer Avrupa merkezleri takip etmiştir. Ancak Avrupa'ya gönderilen elçilerin kayda değer başarılar gösterememeleri üzerine yavaş yavaş elçiler geri çekildiler. 1821'de Yunan isyanı çıkınca kalan birkaç Rum kökenli maslahatgüzar da geri çağrılarak dış temsilcilikler kapatılmıştı.[300]

Karşılıklı diplomasiyi yürürlüğe koymak için girişimlerde bulunan Osmanlı Devleti, 1834'te Mısır ve Yunan propagandasına karşı rekabet etmek ve Osmanlı davasını Avrupa nezdinde savunabilmek için elçilikleri yeniden açmıştır.[301] İlk olarak Mustafa Reşit Paşa 1834 yılında Paris'e elçi olarak gönderilmiştir.[302] Bunu Londra ve Viyana'ya elçi gönderilmesi izlemiştir. Bunları 1847'de Berlin, 1840'ta Atina, 1849'da Tahran,1854'te Brüksel ve Lahey 1857'de St. Petersburg'ta açılan elçilikler takip etmiştir.[303] Bu bilgiler ışığında Osmanlı-Amerika ilişkilerinin başlangıcının, Osmanlı Devleti'nin modern diplomasiye geçmeye çalıştığı bir dönemde gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

1. Osmanlı Devleti'nin Amerika'da Daimi Elçiliğinin Kurulması ve Elçilerin Faaliyetleri

Amerika ile yapılan 1830 Antlaşması'nın ikinci maddesinde iki ülkenin birbirlerinin ülkelerinde diplomatik temsilcilik açabilmesi kabul edilmişti. Antlaşmanın onaylanmasından sonra da 1831'de David Porter İstanbul'a maslahatgüzar olarak atanmıştı. Yabancı devletlerin İstanbul'da elçi bulundurmaları padişahlarca bir saygı göstergesi olarak kabul edildiğinden[304] Amerika'nın maslahatgüzar atamasından hayal kırıklığına uğrayan Bâb-ı âlî, Amerika'nın

---

[298] Gül Akyılmaz, **Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı,** Konya, 2000, s. 129.
[299] Tuncer, Hadiye, Tuncer, Hüner, **Osmanlı Diplomasisi,** s. 50.; Akyılmaz, **a.g.e.,** s. 123.
[300] Akyılmaz, **a.g.e.**, s. 153.
[301] Akyılmaz, **a.g.m.,** s. 307.
[302] Kınlı, **a.g.e.,** s. 130.
[303] Şehsuvar, **a.g.e.,** s. 44.
[304] Ali Sarıkoyuncu, "Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu (1793- 1821)", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 80, Yıl Ağustos 1993, s. 35.

İstanbul'da büyükelçi bulundurmasını isterken, kendisinin Amerika'da elçilik açması konusunda ise isteksiz davranmıştır.[305]

3 Mart 1839'da Amerika'nın İstanbul'daki maslahatgüzarlığı mukim elçilik düzeyine yükseltilmiş ve protokolde Avrupa büyük devletlerinin İstanbul'daki elçileriyle eşit düzeye gelmiştir.[306]Amerika'nın diplomatik temsilciliğini yükseltmesine rağmen Bâb-ı âlî özel temsilciler göndermeyi tercih etmiştir. Hatta Amerika'nın İstanbul elçiliğinden 1851 yılında Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda, dört aday olduğu ve büyük ihtimalle Amerikalı Doktor Mott'un damadı Edward Blacque'in elçi olarak görevlendirileceği bildirmişti.[307]

Bir başka raporda Amerika'da ilmi bir görevde bulunan bir Osmanlı vatandaşının Hariciye Nazırı Âlî Paşa'ya verdiği rapordu. Bu raporda Kuzey Amerika Hükümeti nezdinde gecikmeden bir *"diplomatik misyon"* tesis etmenin acil gerekliliği vurgulanmaktaydı. Raporda İstanbul ile Washington arasında karşılıklı ve doğrudan sağlanan diplomatik ilişkilerden kaynaklanan avantajlar genel hatlarıyla belirtilmeye çalışılmıştı. Eğer diplomatik misyon açılır ise Amerika başkanı ile ilgili haberlerden kısa sürede haberdar olunacağını ve hiçbir haberin Berlin, Viyana, Petersburg akışlı olmayacağı, belli bir noktaya kadar olaylara karşı daha tedbirli ve yön verici olunabileceği ve bundan İstanbul'un kârlı çıkacağı belirtilmekteydi. Washington'daki Osmanlı misyonunun ilk defa olarak güvenle büyük bir siyasi rol oynayacağı ifade edilmekteydi. Amerika'nın buharlı gemicilik ve mekanikteki gelişmeler sayesinde önemli bir dünya gücü haline gelmesinin kaderi olduğu ve dünya siyasetinde ağırlığı arttığından yakın gelecekte Bâb-ı âlî'nin çıkarlarını koruyabilmesi için Amerika'da elçileri olması gerektiği vurgulanmaktaydı. Ayrıca herhangi bir Avrupa ülkesi ile bir karışıklık ve mücadele durumunda müttefik edinmede Amerika'nın desteğine güvenilebileceği belirtilmekteydi. [308]

Bu raporlara rağmen beklenen gerçekleşmedi ve Osmanlı Devleti'nin Washington'a elçi ataması için 1867 yılına kadar beklemek gerekti. Bu süre içinde

---

[305] Erhan, **a.g.e.,** s. 140.
[306] Ezgü, **a.g.e.,** s. 92.
[307] NARA, M-46, Jun.14, 1851 den aktaran Erhan, **a.g.e.,** s. 158.
[308] BOA, **Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR. SYS),** Dosya No: 68, Gömlek No: 131.

Amerika'da ortaya çıkan gelişmelerden çeşitli kanallarla haberdar olundu. 12 Nisan 1861 tarihinde Güneylilerin Kuzeylilere saldırısı ile başlayan ve 9 Nisan 1865'e kadar süren Amerikan İç savaşı[309] ile ilgili haberleri Osmanlı kamuoyu Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis gazetelerinden takip etti. Bu haberlerde özellikle Kuzeylilerin zaferlerinden bahsedilmekteydi.[310]

Bâb-ı âlî ise Amerika ve İç savaş ile ilgili bilgileri İstanbul'daki Amerikan diplomatları aracılığıyla aldı. Fakat savaş başladığında Amerika'nın İstanbul'da bulunan elçisi James Williams Güneyli olması nedeniyle Bâb-ı âlî'ye Amerikan Hükümeti'nin görüşlerini bildirmesi gerekirken Güneylilerin görüşlerini bildirdi.[311] Buna rağmen Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa ve Hariciye Nazırı Âlî Paşa, James Williams'a Amerika Birliği'nin muhafazası gerektiğini konusunda beyanat verdi.[312]

James Williams savaşın başlamasından kısa bir süre sonra 1858'den beri sürdürdüğü görevinin *"kendisini çok yorduğu"* gerekçesiyle istifasının kabulünü talep etti.[313] İstifasının kabul edilmesi üzerine 15 Mayıs 1861'de Hariciye Nazırı'na yerine maslahatgüzar sıfatıyla elçilik baş tercümanı Mösyö Brown'ın vekâlet edeceğini bildirdi. *"...kendüsünün hitam-ı memuriyetini havi reis-i Cemahir tarafından mu'tad olan name varid olmamış olduğu cihetle istida eylediği mülakatın suret-i gayr-i resmiyede olması dahi cümle-i ifadatdan bulunmuş olmağın..."* [314] bu cümleden olarak adet olan namenin gelmemiş olması James Williams'ın Amerika'ya dönmesinin siyasi bir amaçla veya hükümetinden izin almadan gerçekleştirdiği ihtimalini güçlendirmektedir.

James Williams'ın Amerika'ya dönmesi üzerine yeni elçi atanıncaya kadar iki ülke ilişkilerini elçilik baş tercümanı Mösyö Brown yürüttü. Brown 27 Mayıs 1861'de Hariciye Nazırı Âlî Paşa'ya sunduğu yazıda Kasım 1860'da Abraham Lincoln başkan seçildikten sonra bazı Güneylilerin ittifaktan ayrıldıklarını ilan

---

[309] Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1987, s. 230–231.
[310] Kurat, **a.g.e.,** s. 30.
[311] Ezgü, **a.g.e.,** s. 104.
[312] Kurat, **a.g.e.,** s. 30.
[313] NARA, M-46, Mar. 4.1861 den aktaran Erhan, **a.g.e.,** s. 249.
[314]BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 83.; BOA, **İ.HR**, Dosya No: 184, Gömlek No: 10250.

ettiğini bildirdi. Güneylilerin bu yaptıklarının kanuna aykırı olduğunu ve bunların ayrılığının Avrupa tarafından onaylanmasının Birlik ve Avrupa devletleri arasındaki ticari dostlukların ihlaline neden olacağını ve bu sonucun Osmanlı Devleti ile Birlik'in menfaatine uygun olmayacağını ifade etti.[315]

Brown bu konu ile ilgili Amerika Dışişleri Bakanı Seward'ın yazdığı mektubu da 28 Mayıs 1861'de Hariciye Nazırı Âlî Paşa'ya sundu. Bu mektupta Lincoln'un yayınladığı ilannamede Birliğin ihlaline girişen kişilerin hareketlerinin men edilerek asayiş ve iç huzurun devam etmesiyle Birliğin muhafazası için kabul edilen politik usulü açıkça anlattığından gerekli tedbirlerin hakkaniyetle yapılmasının ve yakında birleşmeye muvaffak olunacağına Lincoln'un güveninin tam olduğu belirtilerek, Birlik içinde yer almaları için Amerika Hükümeti'nin elinden geleni yapacağını bildirmekteydi. Ayrıca Osmanlı Devleti ile öteden beri gelen dostluk ilişkileri çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin bu çatışmada tarafsız kalacağını umduğunu ve Osmanlı Hükümeti'nin Amerika'ya karşı girişilen düşmanca eylemlere hiçbir şekilde destek vermeyeceğinden emin olduğunu belirtmekteydi.[316]

Brown, 1 Haziran 1861'de Başkan Lincoln'un 19 Nisan 1861'de Güney Carolina, Georgia, Alabama, Florida, Mississippi, Louisiana, Teksas limanlarının fiilen ablukaya alındığına dair yayınladığı ilannameyi Hariciye Nazırı Âlî Paşa'ya sundu. Bu ilannamede adı geçen bu yerlerin isyan halinde olmaları nedeniyle vergi tahsili yapılamadığından, bu isyana katılan kişilerin ticaret gemilerine kast edeceklerini beyan ettiklerinden, asker toplamak ve tertip etmek için bir Kongre açılacağını ve bu sırada halkın can ve mallarının temini ve muhafazası için bazı Amerika limanlarının ablukaya alınmasının uygun görüldüğünü ve bu limanlara girip çıkan gemilerin engellenmesi için bütün kuvvetlerin görevlendirildiğini bildirmekteydi. Bu ablukayı ihlal etmek üzere bu limanlara yanaşacak veya bu limanlardan birinden çıkmak isteyen gemiye limanı abluka eden gemi kumandanından uyarı yapılacağı eğer bu gemi tekrar limana girmek veya çıkmak

[315] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 87.
[316]BOA, **HR.TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 88.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 187, Gömlek No: 10385.

ister ise yakalanarak gemi ve yükü uygun muamele yapılmak üzere uygun bir limana gönderilecekti.[317]

Porter sayesinde Amerika'daki gelişmelerden haberdar olan Âlî Paşa, bu gelişmelerin ışığında Seward'ın isteği ile Kuzey'in ambargo uyguladığı Güney limanlarına Osmanlı gemilerinin mal sevkiyatı yapmayacağını bildirdi.[318] Osmanlı gemilerinin güney limanlarına mal taşıdığına dair somut bir delil bulunmamaktadır. Âlî Paşa'nın Osmanlı gemilerinin güney limanlarına mal sevkiyatı yapmayacağını bildirmesi sembolik bir anlam taşıyor olabilir. Osmanlı tüccarının işlerini görmek ve sıkıntılarını gidermek için Boston, New York ve Baltimore'de Osmanlı şehbenderliği bulunduğu halde güneyde şehbenderlik tesis edilmemiş olması Osmanlı tüccarının bu bölgeye ticaret yapmadığına bir kanıt olarak görülebilir.

Bu gelişmeler olurken Başkan Lincoln tarafından Edward Joy Morris İstanbul'a mukim elçi olarak atandı. Morris'in 5 Ekim 1861'de Sultan Abdülaziz'e itimatnamesini sunmak için istediği izin [319] verilerek, 22 Ekim 1861'de Abdülaziz'e, Lincoln'un mektubunu sundu ve görevine başladı.[320] Sultan Abdülaziz bu görüşmede Joy Morris'e İç savaşın Amerikan birliğinin yeniden kurulmasıyla sonuçlanacağını ümit ettiğini söyledi. İstanbul'a gelir gelmez çalışmalarına başlayan Morris, henüz itimatnamesini sunmadan Bâb-ı âlî'nin desteğini sağlamaya çalışmıştı. Bunun için Ağustos 1861'de Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa ve Hariciye Nazırı Âlî Paşa ile görüşmeler yaparak eski elçi James Williams'ın Amerika'daki gelişmeler konusunda yanlış bilgiler verdiği tahmini ile bu yanlış bilgileri ortadan kaldırmaya çalıştı. Yapılan görüşmede Osmanlı Hükümeti Amerika'nın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduğunu ve Amerika'ya iyi niyetle destek olunacağını ifade etti. Fakat Bâb-ı âlî'den verilen bu sözlü desteğe rağmen Amerika Hükümeti, Bâb-ı âlî'nin İngiltere ve Fransa'nın tavsiyesi ile tarafsızlığını ilan etmesinden çekindiği için 1861 yılı sonlarında Bâb-ı âlî'den daha somut adımlar beklemeye başladı.[321]

---

[317] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 85.
[318] NARA, M-48, Jun.1.1861 den aktaran Erhan, **a.g.e.,** s. 253.
[319] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 188, Gömlek No: 10511.; BOA, **HR.TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 93.
[320] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 188, Gömlek No: 10511. Joy Morris'in Sultan Abdülaziz'e takdim ettiği Başkan Lincoln'un mektubunda Joy Morris'in iki ülke arasındaki karşılıklı menfaat ve dostluk ilişkilerini güçlendirme arzularına vakıf bir kişi olduğu belirtilmekteydi.
[321] Erhan, **a.g.e.,** s. 251, 253.

Morris, 3 Mart 1862'de Osmanlı karasularında seyreden Güney halkından olup korsanlık yapan kişilerin Osmanlı limanlarına girdiği -özellikle İzmir limanı- ve amaçlarının Amerika gemilerini gasp etmek ve tüccar gemileri hakkında korsanlık yapmak olduğu için Osmanlı limanlarına girişlerinin engellenmesini Osmanlı Devleti'nden talep etti.[322] Morris'in Konfederasyon gemilerinin Osmanlı limanlarına girişinin engellenmesi talebi karşısında Bâb-ı âlî sözlü güvence vermesine rağmen Morris'in çabaları sonucunda 23 Nisan 1862'de kıyı valilerine irade yollanarak tüm limanların Paris'te yapılan bir konferansta korsan gemilerine kapatılması kararı alındığı, Amerika elçiliğinin de kendi ticaret gemilerine yönelik korsan faaliyetlerinden duyduğu endişe belirtilerek, Amerika gemilerine karşı korsanlık yapan gemilerin Osmanlı limanlarına sokulmaması için gerekli önlemlerin alınması talimatı verildi.[323]

Bundan böyle savaş boyunca olan gelişmeler Joy Morris vasıtasıyla Bâb-ı âlî'ye iletildi. Ekim 1865'te Başkan Johnson limanları yabancı ticaretine açana kadar abluka devam etti.[324] Bu ablukanın önemli bir sonucu dünyanın önemli bir pamuk üreticisi olan Güney'in abluka yüzünden pamuk ihraç edememesi nedeniyle Avrupa'da ham pamuk kıtlığı çekilmesidir.

Osmanlı Devleti'nin Amerika'daki gelişmeleri takip ettiği bir diğer kaynak ise Avrupa'daki elçilikler idi. Bu elçiliklerden özellikle Londra elçiliği aracılığıyla Amerika'daki gelişmelerden haberdar olunmaktaydı. Amerika ile İngiltere arasında ortaya çıkan bir anlaşmazlığı Bâb-ı âlî, Londra elçisi Kostaki Musurus Paşa aracılığıyla takip etti. Güney Amerika Başkanı Mösyö Davis tarafından Paris ve Londra'ya elçi olarak tayin edilen Mösyö Mason ve Mösyö Seylidel ve iki başkâtibin İngiliz posta vapuruyla Havana'dan İngiltere'ye giderken Hükümat-ı Müctemia-i Amerika savaş gemilerinden biri tarafından zorla yakalanması iki ülke arasında sorun oldu. İngiltere bu dört kişinin İngiliz gemisinden zorla alınmasından dolayı özür dilenmesini ve bu kişilerin iadesini istedi. Ayrıca Okyanusun bazı yerlerinde bulunan

---

[322] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 97.
[323] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 51, Gömlek No: 17.; NARA, M-46, May 6,1862'den aktaran Erhan, **a.g.e.,** s. 254 .
[324] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 492, Gömlek No: 76.

İngiliz donanması hazır hale getirildi. Amerika hesabına alınmış olan gühercile, barut ve kükürtün İngiltere'den ihracı yasak edilip, her cins silah ve savaş malzemesinin ihracının yasak edilmesine dair kararname ilan edilip yayınlandı.[325]

İngiltere'nin bazı teşebbüslere girişmesi ve Amerika'nın özür dilememesi durumunda devletler arasında savaş olma olasılığı belirdi.[326] Fakat Amerika'nın İngiltere'nin Washington elçisi Lord Lyons'a dört kişinin teslimini ve iadesini kabul etmesiyle iki ülke arasında ki sorun dostça halledildi. [327]

İç savaş sırasında Morris'in girişimlerinin etkisiyle Bâb-ı âlî'nin sergilediği Kuzey yanlısı tavır iki ülke için olumlu oldu. İki ülke arasında güçlenen bu karşılıklı güven ve dostluk anlayışı diplomatik ilişkilerin gelişmesini de hızlandırdı. Washington'da elçilik açılması konusunda acele etmemiş olan Osmanlı Devleti Girit'teki Rumların 1866'da Osmanlı yönetimine karşı ayaklanması üzerine, Amerika'da önemli bir güç olan Rumların, Girit'teki asilere yardım ettiği, silah gönderdikleri ve hatta Amerika Hükümeti nezdinde harekete geçtikleri haberlerinin ulaşmaya başlaması harekete geçirdi.[328]

Amerika'da Girit ayaklanması ilgiyle izlenmekteydi ve Girit'le ilgili haberlerin yayınlanması Amerika'daki Rumların Girit halkı için yardım toplama kampanyaları düzenlemeye başlamalarına neden olmaktaydı. Bu ayaklanma ile ilgili haber ve yorumların sık sık Amerikan gazetelerinde yer alması ve kamuoyundaki hareketliliğin artış göstermesi Hükümet ve Kongre'nin de bu konuya daha fazla önem vermesine yol açmaktaydı. Bu durum karşısında Temsilciler Meclisi 17 Aralık 1866'da Dışişleri Bakanı Seward'a bir mektup yollayarak adadaki durumu açıklamasını istedi. Seward buna verdiği cevapta durumun ciddi olduğunu ve bir Amerikan savaş gemisinin bölgeye gönderileceğini bildirdi.[329] Görülüyor ki Amerika Hükümeti kamuoyunun yoğunlaşan baskıları karşısında Girit meselesine yönelik

---

[325] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 189, Gömlek No: 10564.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 54, Gömlek No: 63. BOA**, İ.HR,** Dosya No: 189, Gömlek No: 10595.
[326] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 189, Gömlek No: 10595.
[327] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 190, Gömlek No: 10620.
[328] Kurat, **a.g.e.,** s. 32.
[329] Erhan, **a.g.e.,** s. 273.

doğrudan müdahale yönünde adımlar atmaya başladı. Bu durumda Bâb-ı âlî, Amerika'nın tarafsızlığını sağlamak için harekete geçti ve Washington'da elçilik açılmasını gündemine aldı, yani Washington'da elçilik açılması siyasi olayların yarattığı ihtiyaçtan dolayı ortaya çıktı.

Washington'da elçilik açılmasını gerekli kılan diğer nedenler olarak ta İngiltere ve Fransa'ya karşı bir Rus Amerikan yakınlaşması söylentileri ve ABD'nin Akdeniz'de bir adayı üs yapmak istediği haberlerinin Osmanlı kamuoyuna yansıması ve Amerikan İç savaşı sonunda Amerika depolarında bulunan silahların bir kaynak olarak görünmesi de etkili olmuş olabilir.[330]

Şimdiye kadar Amerika'nın Osmanlı'nın Washington'da daimi bir elçilik açılması arzusunu, iki ülke arasındaki coğrafi uzaklık, devletin içinde bulunduğu mali sıkıntı nedeniyle gereksiz masraf gören Bâb-ı âlî, Yunanlıların Girit ayaklanması nedeniyle nüfuzlarını her yerde artırmaları ve amaçlarına ulaşmalarının ilerde daha fazla zorluklara neden olacağı için yetenekli, tecrübeli ve kendisine güvenilen bir kişinin Amerika'ya daimi elçi olarak gönderilmesi faydalı gördü. 20 Aralık 1866 tarihinde Floransa'da elçi bulunan Rüstem Bey'in istenilen özelliklere sahip olması nedeniyle elçilik heyeti oluşturularak Amerika'ya elçi olarak gönderilmesine karar verildi. 27 Aralık 1866 tarihinde ise Amerika'ya tayini onaylanan Rüstem Bey'in yerine Petersburg eski elçisi Rıza Bey'in atanması kabul edildi.[331] Ancak Rüstem Bey'in Washington'a gönderilmesi kararlaştırılmış iken sonradan bundan vazgeçildi. Bunda Rüstem Bey'in Amerika gibi uzak bir ülkeye mazeret ileri sürerek gitmek istememesi etkili olmuş olabilir. Amerika'nın Avrupa ve Osmanlı sorunlarından uzak oluşu ve dünya siyasetinde etkin olmayışı gibi nedenler yüzünden Osmanlı hariciye memurları tarafından cazip bir yer olarak görülmeyerek tercih edilmemiş olabilir.

Bâb-ı âli yaptığı yeni bir değerlendirme ile Tahran elçisi Haydar Bey vefat ettiğinden ondan boşalan yere Rıza Bey'in tayin edilmesine ve Rüstem Bey'in ise geçici olarak İstanbul'da Hariciye Nezareti hizmetine alınmasına ve yerine geçici

---

[330] Koloğlu**, a.g.m.,** s. 24.
[331] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 223, Gömlek No: 13008.

olarak İtalya'ya bir maslahatgüzar atanmasına karar verdi. Amerika'ya ise liyakat ve zeka sahibi olan ve İngilizce bilen Napoli şehbenderi Blacque Efendi'ye rütbe-i ula sınıfı sanisi unvanı verilerek 3 Nisan 1867 tarihinde Padişah iradesiyle orta elçi tayin edildi.[332]

Bu görev için Blacque Efendi'ye yüzbin kuruş harcırah ile aylık iki yüz elli lira maaş verildi.[333] Ayrıca ikinci rütbeden mecidi nişanı ile ödüllendirildi.[334] Elçi seçilmesinde büyük bir titizlik gösterilen Blacque Bey'in bu göreve seçilmesinde İngilizce bilmesi ve liyakatinin yanı sıra Avrupa'da da ünlü ve Sultan Abdülmecid tarafından nişanla taltif edilmiş bir Amerikalı doktorun kızıyla evlenmiş olması da etkili oldu.[335] Bu durumda Amerika'da yakın ilişkiler kurabileceği bir çevreye de sahip olabileceği düşünülmüş olabilir.

13 Ağustos 1867 tarihinde Washington'a ulaşan Blacque Bey [336] 28 Ağustos 1867'de Amerika Başkanı Johnson'a itimatnamesini sunarak resmen göreve başladı.[337] Blacque Bey itimatname mektubunun sunulmasından sonra yaptığı konuşmaya kişisel bir not ekleyerek ailevi bağları nedeniyle eskiden beri Amerika'ya karşı sevgi duyduğunu ifade etti.[338] Görevine başlayan Blacque Bey'in Amerika'daki

---

[332] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 224, Gömlek No: 13123-2,; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 253, Gömlek No: 15045.
[333] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 224, Gömlek No: 13161.
[334] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 226, Gömlek No: 132115.
[335] Koloğlu, **a.g.m.,** s. 24.
[336] BOA, **İ. HR,** Dosya No: 240, Gömlek No: 14224.
[337] Kurat, **a.g.e.,** s. 33. İzmir'de gazetecilik yapan Fransız asıllı Alexander Blacque Beyin oğlu olan Edward Blacque 1824'te İstanbul'da doğdu. II. Mahmud tarafından Paris'te Saint Berbe kolejinde okutturuldu. 1842'de İstanbul'a dönünce Liman Odası tercümanlığına tayin edildi. 4 yıl sonra yarı resmi gazete Fransızca Courrier de Constantinoples gazetesi muharrirliğine tayin edildi. 1852'de gazetecilikten ayrılarak Paris elçiliği ateşeliğine tayin edildi. 1853'te elçilik başkatibi oldu. 1860'da Napoli şehbenderi oldu. Bundan sonra Washington elçiliğine tayin edildi. Bu görevinin sona ermesinin ardından 2 yıl açıkta kaldıktan sonra 1876'da Matbuat Müdürlüğü'ne ve aynı yıl Şûrâ-yı Devlet azalığına tayin oldu. 1882'de Altıncı Belediye Dairesi müdürlüğüne getirildi. 1890 yılına kadar süren görevi sonunda 1890'da Bükreş elçiliğine atandı ancak havasına alışamadığından İstanbul'a döndü ve Altıncı Daire Müdürü oldu. Döndükten sonra sağlığı düzelmedi ve Büyükada'da 1 Temmuz 1895'te vefat etti. Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay, "Blak Bey", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul, 1861, s. 2834-2835. Reşat Ekrem Koçu İstanbul doğumlu olarak belirtse de Münir Aktepe babası Alexandre Blacque Bey'in bu sıralarda İzmir'de bulunduğundan İzmir doğumlu olduğunu belirtmektedir. M. Münir Aktepe "Dünkü Fransızlar Blak Bey ve Oğlu M. Alexandre Blacque ve Edouard Blacque", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı,** S. 33, Mart 1980/81, İstanbul, 1982, s. 264. ayrıca **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. II, s. 261.
[338] Orhan Koloğlu, **"Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi" Bir Fransız Ailesinin Bâbıâli Hizmetinde Yüzyılı 1821- 1922**, İstanbul, 1998, s. 87.

Rumların, Amerikan Hükümeti, Kongre ve Senato üzerinde etkili olmasını önlemesi gerekmekteydi. Washington'da elçilik açılmasının en önemli nedeni bu idi. Girit konusunda harekete geçen Blacque Bey, General Grant ile görüşerek Girit ayaklanması hakkında bilgilendirdiği gibi Morris ve Amerika'nın Kandiye Konsolosu Stillman'ın Girit ayaklanması konusundaki gizli planları ve tutumları konusunda da şikâyette bulundu. Bu konuda Grant, bu görevlilerin görevinin Monroe Doktrini'ne göre başkalarının işlerine karışmayarak Amerikalı kalmak, Yunan ve Rus ya da İngiliz olmamak ve şartlara göre kendi niyetlerini ortaya koymamaları gerektiğini bildirerek bu prensiplerden ayrılanları onaylamayacağını ifade etti.[339] Başkan'ın desteğini alan Blacque Bey, Amerika'da Yunan etkisine karşı verdiği savaşta başarılı olarak Amerika'nın Girit konusunda tarafsız bir siyaset sürmesinde etkili oldu.[340]

Blacque Bey ayrıca Amerika'nın Girit konusundaki tutumunun değişmesinde etkili olan kişilerin de nişanla ödüllendirilmelerini de sağladı.[341] Osmanlı Devleti 1850 yılından itibaren nişan ve para verilmesini genel bir politika haline getirmişti. Bu politika çerçevesinde Blacque Bey de bazı gazetecilerin nişanla ödüllendirilmesini sağladı.[342] Nişanla ödüllendirme uygulaması ile Osmanlı Devleti aleyhinde yazı yazılması engellenip lehte yazı yayınlanması sağlanarak kamuoyu ve hükümetlerin tutumunu etkilemek amaçlanmıştı.[343]

Osmanlı ülkesine karşı ifade edilen duygu ve düşünceleri değiştirmeye çalışan Blacque Bey, Amerika'da Senato ve Kongre'de görevli önemli üyelerle görüştüğü gibi Başkan Grant tarafından yemeğe davet edilerek kişisel temaslarda da bulundu. Bu görüşmelerde Osmanlı'nın içinde bulunduğu politik durum,

---

[339] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 44, Gömlek No: 14. ; Kurat, **Arşiv Vesikaları,** s. 369.
[340] Kurat, **a.g.e.,** s. 33.
[341] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 240, Gömlek No. 14224.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 240, Gömlek No: 14225.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 25.
[342] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 501, Gömlek No: 14.
[343] Çağrı Erhan, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Yabancı Gazetecilere Nişan Verme ve Maaş Bağlama Politikası", **XII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. III, II. Kısım, Ankara, s. 4.

Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkilerindeki durum ve Amerika ile ilişkiler hakkında değerlendirmelerde bulunarak Osmanlı'nın siyasi etkinliğini artırmaya çalıştı.[344]

Blacque Bey'in Amerika'daki en önemli faaliyeti Osmanlı ordusu için silah satın alınması konusunda oldu. Bu başarısı Osmanlı basınına şu şekilde yansıdı. *"Blak Bey, Martini Henry tüfekleri işinde, üretimcinin kontrat koşullarına uymasını sağlayarak devlet ve milletin maddi ve manevi zararını önledi."* [345] diye yazmaktaydı. Blacque Bey'in başarılarının ödülü olarak unvanı rütbe-i ula sınıfı evveli yükseltildi.[346] Blacque Bey'in Amerika'dan silah alımı ile ilgili faaliyetlerine bu çalışmanın Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki silah ticareti kısmında değinilecektir.

Görevleri atandıkları ülkelerde gözleyip izlediklerini rapor etmek olan Osmanlı elçileri[347] bulundukları ülkenin basının takip ederek çıkan haberleri ve çevirilerini düzenli olarak Bâb-ı âlî'ye gönderirlerdi.[348] Blacque Bey'de Amerikan basınında Osmanlı Devleti ve Türkler ile ilgili yayınlanan haberleri ve tercümelerini Bâb-ı âlî'ye gönderdi.[349] Blacque Bey'in gönderdiği gazete ve tercümeleri, bazen iki ülke ilişkileri ile ilgili haberler olurken, bazen Amerika'nın iç siyasetini ilgilendiren Kongre ve Senato'nun çalışmaları ile ilgili bilgileri içermekteydi. Bazen ise Amerika'nın dış politikası ve Amerika'nın kıtasındaki genişlemesi ile ilgili haberleri kapsamaktaydı. [350]

Washington'da elçilik görevini başarı ile yürüten Blacque Bey, yaz mevsiminde Amerika'nın havasının kendisini etkilemesinden dolayı elçilik başkâtibi Mösyö Baltazzi'yi yerine maslahatgüzar bırakarak hava değişikliği için geçici olarak İstanbul'a dönmesine izin verilmesini istedi.[351] Bu isteği üzerine geçici ve izinli olarak İstanbul'a gelmesine izin verildi. 1871 Temmuz'unda İstanbul'a geldi ve

---

[344]BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 501, Gömlek No: 14.; Kurat, **Arşiv Vesikaları,** s. 369.
[345] Koloğlu, **a.g.m.,** s. 87.
[346] BOA**, İ.HR,** Dosya No: 238, Gömlek No: 14103.; **Lûtfî Tarihi,** C. XII, s. 64.
[347] Hadiye Tuncer, Hüner Tuncer, **Osmanlı Diplomasisi,** s. 26 .
[348] Tuncer, **a.g.e.,** s. 54.
[349] BOA, **HR.TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 76.; BOA, **HR.TO,** Dosya No: 510, Gömlek No: 117.
[350] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 57, Gömlek No: 2.
[351] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 242, Gömlek No: 14402.

Sultan Abdülaziz tarafından kabul edildi.[352] Sultan Abdülaziz hizmetlerinin karşılığı olarak kendisine Büyükdere'de bir yalı bağışladı.[353]

Washington'da Osmanlı çıkarlarını başarılı bir şekilde temsil etmesine ve çeşitli nişanlarla ödüllendirilmesine *rağmen " ...sıfatı me'muriyet ve istikamete gayr-ı muvafık hal ve harekatı vuku'una mebni azli lazım gelmiş..."* [354] denilerek Blacque Bey Haziran 1873'te görevinden azledildi. Çalıştığı memuriyetlerinin hepsinde başarılı olan ve hiçbir memuriyetinden dolayı muhakeme edilmeyen hatta töhmet altında dahi tutulmayan Blacque Bey'in[355] azl edilme nedeni muhtemelen silah alımı konusunda Winchester ile yapılan kontrattın imzalanmasından dolayı acele edilmesinden duyduğu tedirginliği ifade ederek Seraskerliğin sonunda uygunsuzluğun olduğu bir yola girdiğini ve Hazine'nin bundan zarara uğradığını ve hesabının Seraskerlikten sorulmasını istemesi etkili olmuş olabilir.[356] Keza Tarihçi Lütfi Efendi bu silah siparişi ile ilgili verdiği bilgide, Azaryan'ın yüz bini Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye olmak üzere diğer yüz bin liralık depozitoyu kontratın yerine getirilmesi için Maliye Hazinesi'ne değil de diğer kumpanyalara yatırmasını eleştirmektedir ki *"Depozito edilen mârü'z-zikr altunların üstü nasıl kapandığı erbâb-ı vuküfun ma'lûmu olsa gerekir"* [357] diyerek bazı dolaplar döndüğüne işaret etmektedir. Kısa bir süre sonra Blacque Bey'in azl edilmesi de şüpheleri artırmaktadır.

Blacque Bey'in Washington'daki elçiliği sırasında ve sonrasında Amerika'nın İstanbul'daki diplomatik temsilciliğinde de değişiklikler oldu. İç savaş sırasında İstanbul'a mukim elçi olarak atanan Joy Morris'in Amerika'ya dönme isteği üzerine[358] yerine 8 Haziran 1870 tarihinde Başkan Grant tarafından Wayne Mac Veagh tayin edildi.[359] Elçilerin görevi bitip ülkeden ayrılacağı zaman padişah

---

[352] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 250, Gömlek No: 14890. İstanbul'a gelen Blacque Bey'in maaşı yetersiz olduğunda 50 lira eklenerek 300 liraya yükseltildi.
[353] Koloğlu, **a.g.e**, s. 88.
[354] BOA, **İ.HR,** Dosya No:259, Gömlek No: 15514. Görevinden azledilen Blacque Bey'e dönüş masrafı olarak 500 Osmanlı altını verildi. BOA, **İ.HR,** Dosya No: 260, Gömlek No: 15554.
[355] Aktepe, **a.g. m.,** s. 269.
[356] BOA, **HR. TO,** Dosya: 115, Gömlek No: 90.
[357] **Vak'a-Nüvis Ahmed Lutfi Efendi Tarihi**, C. XIV, yay haz. M. Münir Aktepe, Ankara,1991, s. 27- 28.
[358] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 147, Gömlek No: 12.
[359] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 14.

huzuruna çıkmaları adet olduğundan[360] Joy Morris 13 Ekim 1870'de Padişah ile görüşmek için izin istedi.[361]Başkan'ın mektubunu sunma talebi kabul edilerek[362] Padişah ile Morris 25 Ekim 1870 tarihinde görüştü.[363] İstanbul'dan ayrılan Morris'in yerine 13 Ekim 1870'de İstanbul'a gelen Mac Veagh [364] Padişah'a itimatnamesini sunarak göreve başladı.[365] Ancak Mac Veagh'ın elçilik görevi kısa oldu ve 5 Kasım 1871 yılında istifası ile yerine George H.Boker atandı.[366]

İstanbul'a gelen Boker Sultan Abdülaziz'e itimatnamesini sunarken yaptığı konuşmada Osmanlı Devleti'nin Amerikan İç savaşındaki tutumunun unutulmayacağını ve buna göre karşılıklı muamelede bulunacağını belirterek Amerika'nın diğer devletlerden daha çok Osmanlı'ya yöneldiğini ve ilişkilerinin diğerlerinden daha iyi ve üstün olduğunu vurgulayarak görevine başladı.[367] Boker görevini 1875 yılına kadar devam ettirdi ve 21 Ocak 1875'te bir başka göreve tayin edildi.[368] Tayin edildikten sonra Sultan Abdülaziz ile görüşüp Petersburg'a gitti. [369] Boker'in yerine 17 Mayıs 1875'te Horace Maynard tayin edildi.[370]

Sultan Abdülaziz 1861 yılında tahta çıkmasından 1876 yılında tahttan indirilmesine kadar olan sürede 5 Amerikan elçisi Osmanlı Devleti'nde görev yaptı. Osmanlı Devleti'nde görev yapan diğer yabancı devlet temsilcileri yanında Amerika elçileri daha az etkili oldular. Amerika Doğu sorununa müdahil olmadığından siyasi sorunlar konusunda Osmanlı üzerinde baskı kurmaya çalışmadılar. Ancak söz konusu Amerikan vatandaşlarının korunması ve çıkarı olduğunda etkili bir politika izleyerek Bâb-ı âlî üzerinde baskı uygulayarak sonuca ulaşmaya çalıştılar.

---

[360] Girgin, **a.g.e.,** s. 115.
[361] BOA, **HR. TO,** Dosya No:147, Gömlek No: 14.
[362] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 12.
[363] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 246, Gömlek No: 14655.
[364] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 14.
[365] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 247, Gömlek No: 14687.
[366] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 253, Gömlek No:15045.; BOA. **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 73.
[367] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 58.
[368] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 267, Gömlek No: 16018.; BOA, **HR.TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 88.
[369] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 266, Gömlek No: 15999.
[370]BOA, **İ.HR,** Dosya No: 267, Gömlek No: 16039.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 267, Gömlek No:16051.; BOA, **HR.TO**, Dosya No: 147, Gömlek No: 89.

Washington'da elçilik görevi yapan Blacque Bey'in azl edilmesinden sonra yerine 10 Haziran 1873'te Aydın Vilayeti Vali Muavinliği'nden ayrılmış olan Ligoz Aristarchi Bey tayin edildi.[371] Aristarchi'ye ikinci rütbeden mecidi nişanı verildi.[372] Ayrıca Washington uzak olduğu ve masrafının çok olacağından dolayı 750 Osmanlı altını harcırah verildi.[373] Washington'daki elçilik kadrosu ikinci başkâtipliğine Galip Efendi tayin edilir iken ikinci kâtiplikte bulunan Senofen Efendi'ye de saniye rütbesi verildi.[374] Ancak Amerika'nın yaşamına adapte olamayan Galip Efendi hastalanarak İstanbul'a dönmek zorunda kalınca Fransızca, Rumca, İngilizce ve İtalyanca bilen Rüstem Bey'e rütbe-i salise unvanı verilerek ikinci başkâtipliğe atandı.[375] Osmanlı hariciyesinde İngilizce bilenlerin sayısının az olduğu düşünülürse Rüstem Bey'in atanmasında İngilizceden Türkçeye tercüme yapabilmesinin ve birkaç dil bilmesinin etkili olduğunu söyleyebilir.

Washington'a atanan Aristarchi Bey 10 yıl görev yaptığı bu süre içinde Blacque Bey gibi Amerika'nın iç ve dış politikasının en küçük detaylarını Bâb-ı âlî'ye rapor etti. Amerika'da yayınlanan bir çok gazetenin kupürlerini ve tercümelerini Bâb-ı âlî'ye gönderdi. Bâb-ı âlî'ye gönderdiği raporlarda Türk silahlanması, Süveyş kanalı, Prenslikler ve Yunanistan hakkında yazılan makalelerden Bayan Plitch'e hediye edilen elmaslara kadar en ince detayları rapor etti. Gönderdiği raporlarda Amerikan gazetelerinde hem Osmanlı hem de bütün ülkeler hakkında yalan ve yanlış haberler yazıldığını ve bu konuda basının yaptıklarının Amerika'ya zarar verdiğini ifade etti.[376] Ayrıca Aristarchi Bey yabancı meslektaşlarının hareketlerini de takip etti. Amerika'ya gelen Almanya'nın Viyana büyükelçisi General Schweinitz ile görüştü. Bu kişiden gizli bilgiler elde etti ve İstanbul'a Wertheri'nin atanabileceğini öğrendi. Aristarchi Bey, Schweinitz'in özellikle demiryolları ve Bay Hirsh hakkındaki fikirleri konusunda Bâb-ı âlî'yi bilgilendirdi.[377]

---

[371] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 259, Gömlek No: 15514.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 260, Gömlek No:15554.
[372] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 260, Gömlek No: 15547.
[373] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 260, Gömlek No: 15554.
[374] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 260, Gömlek No: 15556.
[375] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 264, Gömlek No: 15855.; BOA, **HR.TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 95.
[376] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 57, Gömlek No: 5.
[377] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 12, Gömlek No: 40.

Amerika ile ilişkiyi sağlayan en önemli halkalardan biri olan Osmanlı'nın Washington'daki elçileri Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruyup geliştirmeye çalıştılar. Zaten burada elçilik açılması Osmanlı'nın kendini koruma duygusu ile ilgili olduğundan diplomasiyi etkin bir biçimde kullanıp Osmanlı çıkarlarını diplomatik yolla gerçekleştirmeye çalıştılar. Amerika ile ilgili her türlü bilgi, gelişme ve olayları düzenli olarak Bâb-ı âlî'ye rapor ettikleri gibi Amerikan basınını yakından takip edip basında çıkan gazete kupürlerini de Bâb-ı âlî'ye gönderdiler. Haber göndermenin dışında kendi görüş ve düşüncelerini de bildirdiler. Amerikan başkanı ile yapılan görüşmelerde bu ülkenin Osmanlı hakkındaki görüş ve politikalarını ve belli sorunlara ilişkin tutumlarını öğrenip Bâb-ı âlî'ye ilettiler. Amerikan kamuoyunda Osmanlı algılayışını değiştirmeye çalıştılar.

2. Amerika'daki Osmanlı Şehbenderlikleri ve Faaliyetleri

III. Selim aldığı kararla sürekli diplomasiye geçip Batılı ülkelerde sürekli elçilikler kurarken başlattığı diplomasi reformu çerçevesinde ikinci adımı atarak şehbenderlik müessesesini oluşturmuştu. Akdeniz'in kıyı şehirlerinden başlayarak Osmanlı konsoloslukları kurulmuş, buralara devlet adamlarının telkin ve tüccarın desteğiyle Osmanlı tebaasının çıkarlarını gözetip koruyacak konsoloslar tayin edilmiştir.[378] İlk olarak Kefalonya adası beyzadelerinden Angelo Facetin adlı bir gayri Müslim Napoli'ye şehbender tayin edilmiştir.[379] İlk Osmanlı şehbenderinin Temmuz 1802'de ki tayinini diğerleri izlemiştir. Yine aynı tarihte Atnosdiyarlu Trieste'ye, 1803'te Marsilya'da oturan Justiniani adlı kişi Marsilya'ya, 1804'te Mikola Marçello Nerland'a ve bir diğeri de Cenova ve Venedik'e, şehbender tayin edilmişlerdir. Bundan sonra sırasıyla 1805'te Mesina, Mayıs 1805'te Malta, Temmuz 1805'te Livorno, Aralık 1806'da Londra'ya, 1807 de Lizbon ve Alicante'ye diğer şehbender tayinleri yapılmıştır.[380]

İlk şehbenderlik tayinin yapılmasından 1821 Yunan isyanına kadar 25 kişi 16 değişik şehre şehbender olarak tayin edilmiştir. Bu tarihten itibaren Yunan isyanında

---

[378]Akyılmaz, **a.g.e.,** s. 140. Şehbender kelimesi konsolos anlamında da kullanılmaktadır.
[379]Mahmut Akpınar, Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Sivas, 2001, s. 22.
[380]Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler,** Ankara, 1983, s. 59.

Rum tercümanların ve bazı devlet adamlarının diplomasiyi devlet aleyhinde kullanarak bazı bilgileri gizlemesi ve yanlış bilgiler vermesi nedeniyle II. Mahmud elçilik faaliyetleri ile birlikte şehbenderlik faaliyetlerini de durdurmuştur. Bu dönemde oluşan bir diğer olay da şehbender ailesine mensup kişilerin bu unvanı istismar ederek Balkanlardaki otorite boşluğundan yararlanarak halka karşı zor kullanıp halkı sömürmeye çalışmaları idi.[381] Bu süreçte tayin edilen şehbenderlerin bir kısmı önceden de bu şehirlerde oturmaktaydı ve şehbenderlerin hepsi gayri Müslim ve Rum idi. [382]

Elçilik ve şehbenderlik faaliyetlerini durduran II. Mahmud, III. Selim'in diplomasi reformunun kaldığı yerden devam etmesi için 1836'da yeniden girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden şehbenderlik müessesesi de nasibini almıştır. İlk olarak 1840 yılında Londra şehrine Mösyö Zehrab başşehbender atanmıştır. 1841 de Kazimir Amerik Marsilya başşehbenderliğine tayin edilmiştir. Bu tayinleri diğer tayinler takip etmiş ve Osmanlı şehbenderliği yavaş yavaş hiyerarşik bir yapıya kavuşmaya başlamıştır.[383]

Osmanlı Devleti'nin elçilik ve şehbenderlikleri yeniden tesis ettiği bu dönemde Amerika'nın Osmanlı topraklarında geniş bir diplomatik ve konsolosluk ağı kurmuş olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin Amerika'da ne elçisi ne de şehbenderliği vardı. İlk defa 1845'te Amerika'daki Osmanlı gemilerinin Boston limanıyla ticaretini düzenlemek, Osmanlı tüccarının işlerini görmek, sıkıntılarını gidermek ve işlerini kolaylaştırmak için Amerika'da oturan Tibgeoğlu Abraham 1845'te Boston şehrine şehbender olarak atanmıştı.[384]

Osmanlı Devleti'nin yaptığı bu atama Amerikan elçisi Carr'ı Amerika'da çok hızlı sayıda Osmanlı şehbenderliği açılacağı yönünde ümitlendirdiyse de, Osmanlı'nın Amerika ile yoğun ticari ilişkiler içinde olmaması yeni şehbenderlikler açılmasının zaman almasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin New York ile ticaretinin artması üzerine orada da bir şehbender bulundurulması gerekli görülmüş

[381] Akpınar, **a.g.e.,** s. 22.
[382] Bağış, **a.g.e.,** s. 57.
[383] Akpınar, **a.g.e.,** s. 23.
[384] Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 203.

ve 3 Mart 1856'da Hosford Smith şehbender olarak tayin edilmiştir.[385] Bu tayini daha sonra 1858 de George A. Porter'ın Baltimore şehbender olarak atanması takip etmiştir.[386]

7 Ağustos 1860 tarihli bir belgeden New York şehbenderliğinin masraflarının karşılanmasında bazı sorunlar ve gecikmeler yaşandığı ve [387] şehbenderliğin masraflarının karşılanmasında sorunların daha sonrada devam ettiği görülmektedir. Hosford Smith İç savaş nedeniyle yaşanan durgunluktan dolayı sıkıntı çektiği için hizmetlerinin ve 5-6 yıldan beri olan şehbenderliğin masrafları için Bâb-ı âlî'den 150 lira maaş verilmesini istedi.[388] Hosford Smith'in maaş isteğinin Bâb-ı âlî tarafından kabul edilmediğini kendisinden sonra şehbender olan Oskanyan'ında bu işi maaşsız yapmasına dayandırılabilir.

Bâb-ı âlî'nin mali konuda yaşadığı sıkıntılar şehbender atamalarına da yansıyordu. New York şehbenderinin vefatı üzerine Blacque Bey tarafından şehbenderlikten boşalan bu yere münasip bir maaşla Mösyö Oskanyan'a verilmesi teklifine Kasım 1867'de verilen cevapta *"müceddeden ve açıktan maaş tahsisi şu aralık mümkün olamayacağından bila maaş kabul eylediği halde icabına bakılacağı"* bildirilmekteydi. Bu cevap üzerine Oskanyan'ın maaşsız görevi kabul etmesine rağmen, Amerika'da şehbenderlikleri yaygınlaştırmak isteyen Blacque Bey Oskanyan'a maaş verilmesi konusunda ısrar etti. Ancak Blacque Bey'in bu isteği Bâb-ı âlî tarafından kabul edilmedi ve Oskanyan maaşsız olarak New York şehbenderi atandı.[389]

Şehbenderlik görevini kabul eden Oskanyan'ın bu görevi kabul etmesinde etkili olan Bâb-ı âlî'nin vakti geldiğinde yaptığı hizmetlerin karşılığını vereceği umuduydu. Oskanyan'a maaş verilmedi, fakat 114 bin Enfield ve 125 bin

---

[385] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 129, Gömlek No: 6540.
[386] Erhan, **a.g.e.,** s. 152.
[387] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 321, Gömlek No: 46.
[388] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 321, Gömlek No: 65.
[389] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 230, Gömlek No: 13531.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 3.

Springfield tüfeğinin İstanbul'a gönderilmesindeki gayretinden ve bütün vaktini bu işe harcadığından dolayı Blacque Bey'in teklifiyle kendisine 1000 Dolar verildi. [390]

Blacque Bey, Washington'a elçi gönderilmesinden itibaren Amerika'nın önemli şehirlerine şehbenderlik açılması için uğraştı. Amerika'da oturan Osmanlı tebaasının sayısının artması sonucu iş miktarının artması, Amerika'nın dünya siyasetinde ağırlığının ve deniz gücünün büyümesi ve Amerika ile ticaretin gittikçe artması üzerine Amerika'nın ticaret, sanayi, maarifinin gelişmiş olduğu hangi şehirlerine şehbender tayini gerektiği konusunda araştırmalar yaptı. Bu araştırmalar sonucunda San Francisco, New Orleans, Chicago, Philadelphia ve Baltimore şehirlerine maaşsız 5 şehbender atanmasının uygun olduğu konusunda Hariciye Nezareti'ni bilgilendirerek bu şehbenderliklerin uygun şekilde idare edilmesi için Osmanlı'da az çok ikamet etmiş ve hatırı sayılır kişilerin kendisine bildirilmesini istedi. Bunun üzerine kendisine bildirilen isimlerden Baltimore tüccarından olup İzmir ve İstanbul'da ikamet etmiş olan Mösyö William Grasher ile New Orleans şehrinde basılan Fervasan adlı gazetenin imtiyaz sahibi Mösyö Nixon'un tayinini teklif edip bunlar için gereken beratın gönderilmesini istedi. Ayrıca San Francisco, Chicago ve Philadelphia şehirleri için kendisine haber verilen isimlerden uygun olanı seçemediğinden kendisi tarafından doldurulmak üzere üç adet açık berat gönderilmesini talep etti. Bu talebinin değerlendirilmesi üzerine 18 Eylül 1868'de New Orleans ve Baltimore'a atanan şehbenderler için berat verildi. Diğer üç şehbenderliğe Blacque Bey'in atama yapabilmesi için isim yerleri açık üç berat gönderilmesi kabul edildi.[391]

30 Nisan 1869 yılında Blacque Bey'den Hariciye Nezareti'ne gelen bir rapordan bu üç şehirdeki, şehbenderliklere görevlendirme yapıldığını ve San Francisco'da Mösyö Jodej Jibas, Philadelphia'da Şarl Mikis Hogan, Chicago'da William Doget'in şehbender olarak görev yaptığını görmekteyiz. Böylece Amerika'nın 7 önemli şehrinde şehbenderlik açılarak Amerika'daki şehbenderlik ağı gittikçe gelişti.[392]

---

[390] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 242, Gömlek No: 14346.
[391] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 232, Gömlek No: 13707.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 7.
[392] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 14.

Amerika'da açılan şehbenderliklerden Boston şehbenderliği başşehbenderlik düzeyindeydi.[393] Boston şehbenderliğinde 31 Mayıs 1871 tarihli bir belgeye göre yirmi yılı aşkın bir süreden beri maaşsız olarak Josef Yazıcı'nın görev yaptığı belirtilmektedir.[394] Bu bilgiye göre Josef Yazıcı en geç 1851 yılından itibaren Boston şehbenderi görevini yürütmektedir. Ancak artık yaşlandığından oğlu Oscar Yazıcı'nın şehbender vekili olarak tayin edilmesini istemektedir. Blacque Bey'de Oscar Yazıcı'nın şehbender vekili olarak atanmasını desteklemektedir. Çünkü Blacque Bey'e göre bu kişi Amerika'dan alınan silah ve makinelerin gönderilmesinde büyük bir gayret ve hizmetleri olmasının yanı sıra Boston gibi Amerika'nın en büyük ticaret şehrinde yetenekli, liyakat sahibi ve genç birinin Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini daha iyi koruyabileceğini düşünmekteydi.[395] Bu talebin değerlendirilmesi sonucunda 27 Temmuz 1871'de Oscar Yazıcı Boston'a şehbender vekili olarak atandı.[396] Josef Yazıcı'nın vefat etmesi üzerine 16 Haziran 1872'de Blacque Bey, bu görevi vekâleten yürüten Oscar Yazıcı'nın şehbender olarak atanmasını istedi.[397]

1868 yılından itibaren New Orleans şehbenderliği görevini yürüten Mösyö Nixon'un New Orleans'ı terk edip California'ya yerleşmeye karar vermesi üzerine Blacque Bey, bu şehirdeki işlerin aksamaması için New Orleans halkının ileri gelenlerinden John Hover'in şehbender olarak atanmasını istedi.[398] Bu istek üzerine kişinin liyakat sahibi biri olması ve büyük bir şehirde şehbender bulunmasının önemi de göz önüne alınarak 19 Aralık 1871'de John Hover New Orleans'a şehbender olarak atandı.[399]

---

[393] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 14.
[394] BOA, **İ.HR,** No: 250, Gömlek No: 14897. Josef Yazıcı'ya da 20 yıllık hizmetlerinin karşılığı olarak Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini koruduğundan dolayı 3. rütbeden mecidi nişanı verildi. BOA**, İ.HR,** Dosya No: 240, Gömlek No: 14225.
[395] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 67.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 250, Gömlek No: 14897. Blacque Bey bu hizmetleri karşılığında Oscar Yazıcı'ya 5. rütbeden mecidi nişanı verilmesini istedi ve bu isteği kabul edildi.
[396] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 250, Gömlek No: 14897.
[397] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 274, Gömlek No: 16644.
[398] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 70.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 252, Gömlek No: 15008
[399] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 252, Gömlek No: 15008.

Amerika'daki Osmanlı şehbenderliklerinde bir diğer değişiklikte California'da oldu. California ile Osmanlı Devleti arasındaki ticaret günden güne arttığından buradaki şehbenderliğin sürekli hale gelmesi önem arz etmekteydi. Blacque Bey'in şehbender Mösyö Hogan'ı azl etmesi üzerine yeni bir şehbender atanması gerekti.[400] Blacque Bey'in kendi başına şehbender azl etmesi aslında usule aykırı idi. Ancak Mösyö Hogan'ın görevini kötüye kullanarak halkı bir takım hilelerle kandırması halkın şikâyetine neden oldu. Bu durumda Blacque Bey Hariciye Nezareti'ne durumu bildirdiğinde geçecek üç aylık sürede bu kişinin yapacağı hilelere birçok kişinin *"aldanacağını"* göz önüne alarak Hogan'ı görevinden aldı. Blacque Bey'in bu şekilde hareket etmesinde bir diğer neden de Osmanlı Devlet'inde bulunan Amerikan konsoloslarından biri aleyhinde Osmanlı'nın bir şikâyeti olduğunda şikayetin değerini artırıp Amerika'nın şimdiye kadar gösterdiği eşitliğin iki katını talebe hak kazanma düşüncesi oldu. Bu durumda Blacque Bey, Theodor Frontifa'nın tayinine irade istedi.[401] Bu istek üzerine 11 Haziran 1872'de Theodor Frontifa maaşsız olarak Philadelphia şehbenderi tayin edildi.[402]

Amerika'daki şehbenderliklerin sayısı 1867'de Washington'da elçilik açılmasından sonra Blacque Bey'in de çabaları ile arttı. Osmanlı tüccarına yardımcı olmak amacıyla açılan şehbenderliklere Osmanlı merkezden şehbender atamak yerine bu şehirlerde ikamet eden kişileri seçti. Genelde şehbenderlerin seçimi Osmanlı'nın Washington elçisinin talep ve önerisi ile seçildi. Seçilen kişiler Amerikan vatandaşı olabildiği gibi Osmanlı tebaasından olup Amerika'da ikamet eden kişiler de oldu. Şehbender tayininde dikkat çeken bir unsurda aynı aileden olan kişilerin seçildiğidir. Ayrıca şehbender seçilen kişiler o şehrin önde gelen tüccarlarındandı. Amerika'daki şehbenderliklerde dikkat çeken bir hususta şehbenderlerin fahri olması ve maaşsız bu görevi yapmaları idi. Sadece görev ve hizmetlerindeki başarıdan dolayı bazıları çeşitli nişan ve rütbeler ile ödüllendirildiler.

---

[400] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 255, Gömlek No: 15163.
[401] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 79.
[402] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 255, Gömlek No: 15163.

3. Osmanlı Topraklarındaki Amerika Konsoloslarının Faaliyetleri ve Selanik Olayı

Bağımsızlığını kazanan Amerika'nın Osmanlı limanlarına gelip giden gemilerinin sayısının artması üzerine ilk konsolos ataması Amerikan tüccarının merkez seçtiği İzmir'e 1802'de konsolos ataması ile gerçekleşmiştir. Ancak iki ülke arasında siyasi ve ticari bir anlaşma bulunmaması dolayısıyla Bâb-ı alî bu konsolos atamasını kabul etmemişti. Buna rağmen Amerika 1808 ve 1811'de iki girişimde daha bulunmuş ancak bunlarda Bâb-ı alî tarafından kabul edilmemişti. 1811'den 1830 yılına kadar Amerika ile resmi antlaşma imzalanıncaya kadar Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa ile dostluk kuran David Offley İzmir limanına gelip giden tüccarların sorunlarıyla ilgilenmişti. 1830 antlaşması yapıldıktan sonra bu antlaşma gereğince Amerika'nın gerekli gördüğü yerlere konsolos atama hakkına sahip olması üzerine kendisi için ticari ve siyasi öneme sahip olan Osmanlı Devleti'nin çeşitli şehirlerine Amerikan konsoloslukları açılmıştır. Antlaşmanın imzalanmasıyla resmi statü kazanan İzmir konsolosluğunu, Eylül 1831 de İstanbul, 1832 de Selanik, İstanköy, Bozcaada, İskenderiye, Beyrut, Kudüs, Bursa ve Çanakkale konsoloslukları izlemiştir.[403]

Zaman içinde Amerikan konsolosluklarının sayısı ihtiyaçlar çerçevesinde değişim göstermiştir. 1853'lere gelindiğinde Amerika'nın İstanbul, İzmir, Beyrut ve İskenderiye'de konsoloslukları, Boğazhisarları, Selanik, Halep, Şam, Yafa ve Bursa'da konsolos vekilleri bulunmaktaydı.[404] 1860 yılına gelindiğinde ise Amerika'nın İstanbul Konsolosu bulunan Marshall Smith istifa ettiğinden yerine Henry Johnson,[405] Kudüs'e Dukas Bac konsolos olarak tayin edilirken[406] Ayıntab'a konsolos vekili olarak Samuel Sicboni görevlendirilmişti.[407] Ancak kısa bir süre

---

[403] Çağrı Erhan, "Osmanlı - ABD İlişkileri", **Osmanlı,** C. II, 1999, s. 238.
[404] Girgin, **a.g.e.,** s. 128.
[405] BOA, **Sadaret Divan-ı Hümayun Düvel-i Ecnebiye (A.DVN. DVE),** Dosya No: 25-C, Gömlek No: 74.
[406] BOA, **Sadaret Divan-ı Hümayun Mühime Kalemi (A.DVN. MHM),** Dosya No: 30, Gömlek No: 95.
[407] BOA**, İ.HR,** Dosya No: 178, Gömlek No: 9779.; BOA, **A.DVN. MHM**, Dosya No: 31, Gömlek No: 9.

sonra İstanbul Başkonsolosu Henry Johnson'un vefatı nedeniyle yerine Nisan 1861' de David Porter Hebap getirilmişti. [408]

Amerika, devletinin ticari menfaatlerini, vatandaşların ve tüccarların haklarını korumak için Osmanlı topraklarına konsolos tayinine devam ettiği gibi yeni konsolosluklar açarak Osmanlı topraklarındaki konsolosluk ağını güçlendirmeye Sultan Abdülaziz döneminde de devam etti. Amerika'nın en eski konsolosluklarından ve Amerikan ticareti için önemli olan Kudüs ve İzmir'e yeni konsoloslar atandı. Kasım 1861'de Kudüs Konsolosu Dukas Bac'ın istifası ile yerine Franklin Eliot, [409] İzmir Konsolosu Edward Okali'nin azliyle de yerine Culyosyani konsolos atandı.[410] 1870 yılında Beyrut başkonsolosu Augustus Johnson yerine Lorenzo Johnson tayin edildi.[411]

Bunların dışında Amerika, kendisi için daha az önem arz eden yerlere konsolos vekilleri tayin etti. Elimizdeki belgelerden Sultan Abdülaziz döneminde Süveyş İskelesi'ne,[412] Samsun'a,[413] Rusçuk'a[414] konsolos vekilleri tayin edildiğini görmekteyiz. Osmanlı Devleti, Amerika'nın Osmanlı topraklarında konsolosluk açmasına engel olmadı, ancak Osmanlı Devleti kanunları hükmüne göre Osmanlı tebaasından olanlar yabancı devletlere konsolos olarak atanamayacağından,[415] atanacak kişilerin Osmanlı tebaasından olup olmamasına dikkat etti ve atanan kişilerin Osmanlı tebaasından olmadığını teyit ettikten sonra zorluk çıkarmadan Amerikan konsoloslarına gereken beratı verdi.

Amerika, Osmanlı Devleti'nde konsolosluk ağını ihtiyaçlar çerçevesinde genişletirken bazen açtığı konsoloslukları kapatmaktaydı. 4 Ocak 1869 tarihli bir belgeden Amerikan elçisi Morris, Amerikan hükümetinden aldığı bir yazı ile Sakız

---

[408] BOA, **A.DVN. DVE**, Dosya No: 26-A, Gömlek No: 34.
[409] BOA, **A.DVN. DVE,** Dosya No: 26- B, Gömlek No: 82.
[410] BOA, **A.DVN. MHM,** Dosya No: 34, Gömlek No: 87.
[411] BOA, **Cevdet Hariciye (C.HR),** 2179
[412] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 202,Gömlek No: 11505.
[413] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 223, Gömlek No: 13047.
[414] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 243, Gömlek No: 14447.
[415] Açıkses, **a.g.e.,** s. 185.

konsolosluğunun kaldırıldığını Hariciye Nazırı'na bildirdi.[416] Bazı durumlarda ise bir konsolos veya konsolos vekiline ilave bir görev verilmekteydi. Ayıntab konsolos vekili Samuel Sicboni'ye Maraş'ta bulunan tebaa ve tüccarın sorunlarını halletmek için Maraş konsolos vekilliği ilave edildi.[417] Osmanlı topraklarında Amerikan hükümeti bazen bir tane bile Amerikan vatandaşının bulunmadığı ve ticari ilişkilerin söz konusu olmadığı yerlerde dahi konsolosluklar açtı.[418]

Amerikan nüfuzunu artırmak için Osmanlı topraklarında kurulmuş olan Amerikan konsoloslukları gerek himayeleri altındaki vatandaşların korunmasında gerekse Amerikan çıkarının korunmasında büyük çaba sarf etti. Ancak konsoloslar bazen konsolosluk görevlerinin dışına çıkarak Osmanlı yöneticileri ile sorunlar yaşanmasına neden oldular. Bu çalışmada Osmanlı topraklarındaki Amerikan konsoloslarının faaliyetlerinin tümüne değinilmesi yerine konunun önemini anlaşılması için Osmanlı'yı zor durumda bırakan birkaç örnek olayın açıklanmasını uygun bulduk.

a. Amerikan Konsolosların Faaliyetleri

Amerika'nın konsolosluk kurduğu yerlerden biri de eski dönemlerden beri bulunduğu konum itibarıyla siyasi, askeri, ticari açıdan büyük önem arz eden ve üç kıtaya hâkim su yolları üzerinde bulunan, Akdeniz'de üstünlük kurmak isteyen devletlerin ele geçirmek istedikleri Kıbrıs adasıydı. Akdeniz'in doğusunu kontrol altında tutması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin yanısıra doğuda çıkarı olan tüm devletlerin dikkatini çeken Kıbrıs'ın XVIII. yüzyılda askeri ve ticari öneminin gittikçe artması üzerine Doğu Akdeniz'deki mevcut askeri ve ticari menfaatlerini koruyup, adada olup bitenleri yakından takip edebilmek amacıyla adada konsolosluklar açıldı.[419]

---

[416] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 175.
[417] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 229, Gömlek No: 13454.
[418] Sarıhan, **a.g.m.,** s. 41.
[419] Akif Erdoğdu, "Onsekinci Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs'ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanları", **II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24- 27 Kasım 1998**, Yay Haz İsmail Bozkurt- Hüseyin Ateşin, M. Kansu, C. II, s. 315.; Haydar Çoruh, "1833 Kıbrıs İsyanı, İsyanda Yabancı Konsolosların Rolü ve Adada Tanzimat'ın Uygulanması", **III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13- 17 Kasım / November**, 2000, C.I, s. 295.

Adada olanları konsoloslar vasıtasıyla yakından takip eden devletlere Amerika'nın ne zaman katıldığı konusunda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 5 Aralık 1861 tarihli bir belgeden adada konsolos bulunan Perkalin'in istifası ile yerine Aleksandre Lapon'un tayin edildiğini [420] ve yine 30 Eylül 1861 tarihli bir belgeden de Kıbrıs'ın Limasol limanına bir kaç sene önce Yasonid Halosuri'nin konsolos vekili tayin edildiğini öğrenmekteyiz.[421]

Osmanlı toprakları üzerinde görev yapan Amerikan konsoloslarından çalışmamıza konu olacak konsoloslardan biri Kıbrıs'ta Amerikan konsolosu olarak görev yapan Luis Palma di Cesnola'dır. Kıbrıs'ta kendine tanınan ayrıcalık ve dokunulmazlık haklarını sadece kendisi için değil de himayeleri altındakiler için de kötüye kullanarak Osmanlı yöneticileri ile gerginlik yaşanmasına neden olan Cesnola 1865-1875 yılları arasında görev yapacağı adaya İç savaşın sonuna doğru ve Lincoln'un ölümünden birkaç gün önce Başkan Lincoln tarafından atandı. Cesnola 15 günlük bir yolculuktan sonra 1865 Noel günü adaya ulaşıp görevine başladı.[422]

Cesnola'nın adaya geldikten sonra kaçak kazılar yapması Osmanlı yerel yöneticilerinin dikkatini çekti ve bazı önlemler aldılar. Bunun üzerine yerel yöneticiler Cesnola'nın şahsına değilse bile çalıştırdığı adamlarına bazı kısıtlamalar getirip tutuklamalar dahi yaptılar. Cesnola kazıları ve adamlarının tutuklanması ile ilgili olayı Cyprus, Its Ancient Cities adlı kitabında şöyle ifade etmektedir. *"Larnaka kaymakamı Cenap Efendi, önceden niyeti hakkında bana haber vermeden, bir gün kazı yapan iki adamımı tutukladı. Derhal kendisine gidip izahat istedim. Bana, biraz da mağrur bir eda ile, Padişah'ın fermanı ile gerekli görülen izni almadan kazı yapmanın kesinlikle yasak olduğunu söyledi."* [423] Cesnola Kıbrıs'ta kazı yapmak için fermana gerek olduğu fikrinin yeni olması lazım geldiğini ve bunu daha önce duymadığını söyledi. Buna karşı kaymakam, o benim işim değil diyerek Cesnola'nın ricasına rağmen adamlarını serbest bırakmadı ve onları gözaltında tutmaya devam

---

[420] BOA, **A.DVN. MHM**, Dosya No: 35, Gömlek No: 17.
[421] BOA, **A.DVN. DVE,** Dosya No: 26-A, Gömlek No: 71.
[422]http://ileritarih.blogspot.com/2008/02/kibrista-bir-amerikan-konsolosu.html. Mustafa Kemal Kasapoğlu, Kıbrıs'ta bir Amerikan Konsolosu.
[423]Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler (1570- 1878),** Lefkoşa, Aralık 2000, s. 313. http://ileritarih.blogspot.com/2008/02/kibrista-bir-amerikan-konsolosu.html. Mustafa Kemal Kasapoğlu, Kıbrıs'ta bir Amerikan Konsolosu.

etti. Cesnola, Kıbrıs'ta bulunduğu süre içinde yaşadıklarını yazdığı kitabında *"o günden sonra Larnaka Kaymakamı Cenab Efendi'ye karşı bir kinim oluştu ve ilk fırsatta ondan öç almak için kendi kendine söz verdim"* [424] diyerek bu olay karşısında duyduğu öfkeyi belirtmektedir.

Cesnola'nın öç almak için aradığı fırsat, fazla beklemesine gerek kalmadan eline geçti. Ocak 1866'nın son günlerinde konsolosluğa gelen Salih Ağa adlı bir kişi önceden Amerikan konsolosluğu tercümanlığında bulunduğunu belirterek oğlu Mustafa Salih'in tercümanlık hizmetinde istihdam edilmesini istedi. Ancak Cesnola bu kişinin İtalyanca ve Fransızca bilgisi yeterli olmadığından şimdilik tercümanlık hizmetine alamayacağını belirterek bu iki dilde konuşup yazmada yeterli olduğunda tercümanlığa tayin edeceğini vaat ile 3. yasakçılığa tayin edeceğine söz verdi. Bunun üzerine Salih Ağa oğlunun resmi günlerde konsoloslukta bayrak açılması ve muhafazası hizmetinde bulunmasını istemesi üzerine Cesnola, Mustafa Salih'i bu göreve tayin etti. Konsolosların yasakçı tayini ve seçmesi ile ilgili Bâb-ı âlî'nin yayınladığı nizamnameye göre yasakçıları konsolosların eyalet valisine bildirmesi ve Vali tarafından da bunların isimleri deftere kayıt edilip, tayin edilenlerin kabul edilip onaylanması gerekiyordu.[425]

Cesnola, 1 Nisan 1866'da Mustafa'nın yasakçı olarak tayin edildiğini Mutasarrıf'a bildirerek tanınmasını istedi. Cesnola'nın Mustafa'nın yasakçı tanınması isteğine 9 Nisan'da Mutasarrıflıktan verilen cevapta konsolosluk nizamnamesinde Bayrak bekçiliği hizmetinde adam bulundurulacağına dair açıkça bir işaret olmadığı, Mustafa'nın askerden kurtulmak için himaye emelinde olduğu ve şu aralık askerde olması gerektiği için bu nedenle izin verilemeyeceği bildirildi.[426]

Cesnola ısrar ile konsolosluk sıfatı ve nizamnamenin 4. maddesi gereğince Mustafa'nın 3. yasakçı olarak tanınmasını yeniden Mutasarrıf'tan istedi. Buna 15 Nisan 1866 tarihinde Mutasarrıf'tan verilen cevapta, nizamnamenin 4. maddesine

---

[424]http://ileritarih.blogspot.com/2008/02/kibrista-bir-amerikan-konsolosu.html. Mustafa Kemal Kasapoğlu, Kıbrıs'ta bir Amerikan Konsolosu
[425] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 143.
[426] BOA, **Hariciye Nezareti Hukuk Kısmı (HR. H)**, Dosya No: 345, Gömlek No: 7.

göre 4 tercüman ve 4 kavas tayin yetkisi olmakla beraber[427] bu kişinin yakında askerlik kurası çekilip askere alınacağı ve konsolosluk hizmetinde bulunanların 5 yıl silah altına alınamayacağı için bu kişinin yasakçılık hizmetinin tanınmasına Bâb-ı âlî'den izin olmadıkça izin vermeye cesaret edemeyeceğini ve durumun Bâb-ı âlî'ye bildirildiğini ve gelecek habere göre hareket edileceği belirtildi. Kıbrıs Konsolosu Cesnola, Mustafa'nın yasakçılığının tanınması isteğinde bulunduğu sırada askerlik kurası için kura memurları da Kıbrıs'ta bulunmaktaydı. 30 Mart'ta Lefkoşa'ya gelmiş olan kura memurları Kıbrıs'ın diğer yerlerinde görevini tamamladıktan sonra 10 Nisan'da Tuzla'ya geldiler ve Mustafa'yı üç kez kura meclisine davet ettiler. Ancak Mustafa'nın hükümet ve kura memuru önüne gelmekten kaçınması üzerine asker kaçağı sayıldı.[428]

Mustafa'nın asker kaçağı sayılması üzerine Tuzla müdürü 2 zaptiyeyi Mustafa'yı getirmeleri için görevlendirdi. Ancak zaptiyeden kaçıp Amerikan konsolosluğuna gelen Mustafa, Cesnola'ya nasıl hareket edeceğini sordu. Cesnola konsolosluk himayesinde olduğundan kimsenin emri altında olmadığını ve müdürün kendisini istediğinde konsolosluğa başvurması gerektiğini ifade ederek Mustafa'nın konsolosluk himayesi altında olduğu güvencesini verirken, diğer taraftan da Cesnola tercümanını Tuzla müdürüne göndererek Mustafa'nın konsolosluk çalışanı olduğundan himayesinde olduğunu bildirdi. Ancak Tuzla müdürü bu yolda Mutasarrıf'tan bir emir olmadığından Mustafa'nın memuriyetini onaylayamayacağını ifade ederek Mustafa'nın kura için tarafına gönderilmesini istedi ve Mustafa'yı kura defterine kayıt etti.[429]

Bu görüşmeden birkaç gün sonra Mustafa'nın yasakçılık hizmetine girmesinin askerlikten kaçmanın bir yolu olarak gören Kıbrıs Mutasarrıfı, bir taraftan Mustafa'nın yasakçılıktan alınmasını Cesnola'ya bildirirken diğer taraftan da Mustafa'nın yakalanmasını Tuzla müdüründen istedi. Bunun üzerine 13 Temmuz 1866'da Mustafa zaptiyeler tarafından Konsolosluk tercümanının dükkânında

---

[427] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 146, Gömlek No: 143.; BOA, **HR. H**, Dosya No: 345, Gömlek No: 7.
[428] BOA, **HR. H,** Dosya No: 345, Gömlek No: 7.
[429] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 143.

yakalanıp tutuklandı ve asker kaçağı sayıldığından hapse atıldı.[430] Cesnola Mustafa'nın hapse atılması üzerine *"Hem meslektaşlarım, hem de tüm ada ahalisi, benim bu durum karşısında nasıl hareket edeceğimi ve kavasım Mustafa'yı geri almakta başarılı olup olamayacağımı merak etmekteydi. Sadece bir formalite icabı olarak, adamımın geri verilmesini kaymakamdan istedim, fakat bundan sonuç alamadım."*[431] demektedir.

Harekete geçen Cesnola hem Mutasarrıf'ı hem de Tuzla müdürünü protesto ederek Mustafa'nın geri verilmesini istedi. Cesnola bu girişimlerinden bir sonuç alamayınca durumu Amerikan elçisi Joy Morris'e bizzat anlatıp şikâyette bulunmak için İstanbul'a gitti. Bu konuda Cesnola'nın takip ettiği tutumu onaylayan Morris yapılan hatanın düzeltilmesi için kuvvetle destek olacağı sözünü verdi. Bu sözünü tutmak için harekete geçen Morris, Kıbrıs'taki gelişmeler konusunda Hariciye Nezareti ile haberleşmeye başladı ve Cesnola'nın bu konudaki mektuplarını Bâb-ı âlî'ye sundu. Böylece adadaki Osmanlı yöneticileri ile Cesnola arasındaki sorun Osmanlı hükümetine yansıdı.

Cesnola bu mektuplarda yetkililerin Larnaka -Tuzla- müdürünün konsolosluğa düşmanlığından bahsedip şikâyetlerini sıraladı. Bu şikâyetler Tuzla müdürünün Amerika'nın Bağımsızlık günü töreni için konsolosluğa gelmeyip iki kişi gönderdiği, Amerikan konsolosluğu talep edinceye kadar sancak çekilmediği ve diğer konsolosluklardan sancağın 2 saat sonra açılması gibi tahkir edici davranışlarda kasıtlı bulunduğu, müdürün sokaklarda Osmanlı memuruna yakışmayacak uygunsuz davranışlar sergilediği ve sokaklarda sarhoş gezip, kötü hareketlerde bulunduğu şeklinde idi. Ayrıca Cesnola birinci derece konsoloslardan bulunduğundan, konsolosluk nizamnamesinin 1. maddesi gereğince 4 tercüman ve 4 yasakçı istihdama hakkı olduğu için Mustafa Salih'i 3. yasakçı olarak tayin ettiğini ve mutasarrıfa yasakçı ve tercümanların tanınması için Bâb-ı âlî'den emir verildiği halde Tuzla müdürünün Mustafa'nın babası Salih'e duyduğu kinden dolayı bu emre uymadığı, resmi yazılara cevap vermediği gibi Amerikan himayesindeki bir kişinin asker kaçağı sayılarak 3 silahlı zaptiye tarafından tutuklandığını ifade etti. Oysa

---

[430] BOA, **HR. H,** Dosya No: 345, Gömlek No: 7.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 143.
[431] Gazioğlu, **a.g.e.,** s. 313-314.

nizamnamenin 5. maddesi gereği *"konsoloshânelere beş sene hizmet edenlerin hidemâtı hizmet-i askeriyeleri müddetine mahsub edilecek ve redif defterine dahil olub da konsoloshâne hizmetinde bulunanlar lede'l iktiza askere alınamayacaktır."* [432] şeklinde olduğundan yasakçıların yasakçılar redif bölüğüne dahil olsa bile zorla bir konsolosluktan alınamayacağının açık olduğunu belirterek itirazların esassız ve boş olduğunu ve Mutasarrıf'a başvurmanın da fayda etmemesi üzerine elçiliğe başvurduğunu belirtmekteydi.

Amerikan elçisi Morris, Osmanlı Devleti'nin Amerika hakkında açık olan düşünceleri için böyle zorba ve tahkir edici muamelelerden dolayı gereken özrün dileneceği kanaatinde olduğunu ifade etti. Ayrıca Tuzla müdürünün azledilip Amerikan memurlarına verilmiş ayrıcalıklardan dolayı konsolostan özür dilenmesini, Mutasarrıf'ın azledilmesini, Mustafa'nın konsolosa teslimini, Tuzla müdürünün konsolostan özür dileyeceği gün Amerikan bayrağının selamlanmasını, Mustafa'ya bir miktar nakdi tazminat verilmesi taleplerini Hariciye Nezareti'ne iletti.[433]

Bâb-ı âlî, Morris'in şikâyetleri üzerine iki tarafında farklı bildirimlerde bulunması üzerine gerçeğin ortaya çıkarılması ve yerinde araştırılması için Kıbrıs'a özel bir komisyon göndermeye karar verdi. Bu komisyona Osmanlı Devleti adına Tercüme Odasından Rıfat Efendi ve Amerika adına Beyrut General konsolosu Augustus J. Johnson tayin edildi. Tuzla'ya giden komisyon iddiaları araştırıp rapor hazırlayarak raporu İstanbul'a gönderdi.[434] Bu raporları değerlendirmeye alan Bâb-ı âlî Beyrut Amerikan Başkonsolosu Augustus J. Johnson'un çabaları ve Morris'in, Bâb-ı âlî'ye taleplerin kabul edilmemesi halinde Amerikan bayrağının indirileceği ile ilgili ültimatom vermesi ve aynı gün *'Ticenderoga'* ve *'Canandagua'* adlı iki savaş gemisini Larnaka limanına gelmesi üzerine bütün talepleri kabul etmek zorunda kaldı.[435]

---

[432]BOA, **HR.TO,** Dosya No: 146, Gömlek No:140.; BOA, **HR.TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 143.
[433] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 140.
[434] BOA, **HR. H,** Dosya No: 345, Gömlek No: 7.
[435] http://ileritarih.blogspot.com/2008/02/kibrista-bir-amerikan-konsolosu.html.
Mustafa Kemal Kasapoğlu, Kıbrıs'ta bir Amerikan Konsolosu

Cesnola, Morris'in ve Beyrut konsolosu Johnson'un yardımı ile Cenab Efendi'nin Larnaka Kaymakamlığı'ndan uzaklaştırılmasını ve Osmanlı Devleti'nde bir daha memuriyet görevinin yasak edilmesini Bâb-ı âlî'ye kabul ettirdi. Mustafa Fevzi'nin geri verilmesini ve yasakçı olarak resmen tanınmasını sağladı. Ayrıca Amerikan bayrağının çekilişinin Larnaka kalesinden 21 pare top atışıyla selamlanmasını, Amerikan konsolosundan izinsiz tercümanın evine girildiğinden dolayı 10.000 Kuruş tazminat verilmesini, Kıbrıs Mutasarrıfı'nın yaptığı hatadan dolayı özür dileyen resmi bir mektup yazmasını da Bâb-ı âlî'ye kabul ettirdi. Bu iş bununla da kalmadı olay kapandıktan sonra Morris ile Âlî Paşa arasında verilen karar gereği Kıbrıs Mutasarrıfı'nın başka yere gönderilmesine karar verildi ve yerine İstanbul'dan yeni bir Mutasarrıf tayin edildi.[436]

Kıbrıs Mutasarrıfı ve Tuzla müdürünün değiştirilmesini gerçekleştiren Cesnola, artık adada güçlü ve etkili bir diplomat konumuna geldi. Kıbrıs'a geldikten sonra başladığı kazılarına devam etti. Bu kazılar sırasında Osmanlı yöneticilerine aldırış etmeyen, yasaları çiğneyen davranışları ve dini adetlere aykırı kazıları nedeniyle ona *'Şeytan'* lakabı takıldı. Buradaki kazıları sırasında halkın çeşitli şikâyetleri oldu. Bir keresinde iki kişiyi kendisine hakaret ettikleri gerekçesiyle emrinde bulunan görevlilere tutuklattı. Tutuklanan iki Türk'ün serbest bırakılması için aracılık eden kaymakamın isteğini reddetti. Hatta izni olmadan kaymakama eğer bu iki Türk'ün hapisten çıkarılması için herhangi bir girişimde bulunursa kendisini görevden attıracağı tehdidinde bulundu. Kadı bile tutukluları dinlemeden 1 ay hapse mahkûm etti.[437] Görülüyor ki Cesnola kazılarını devam ettirebilmek için kendisine güçlük çıkaran kişileri şantaj ve tehdit ile sindirmekteydi.

Cesnola adada kaçak kazılar dışında izinli kazılarda yapmaktaydı. Adada kazı yapması ve kazılarda çıkardığı eserlerin dışarıya çıkarılması için bir yıllık izin verildi. Bu süre 1870 yılı sonunda biteceği için yeniden Maarif Nezareti'nden izin alması gerekmekteydi.[438] Çünkü Eski eserlerle ilgili işler 28 Ocak 1869 tarihinde Nafia Nezareti'nden Maarif Nezareti'ne devredilmiş, ayrıca bu tarihte bir

[436] Gazioğlu, **a.g.e.,** s. 314.
[437] Gazioğlu, **a.g.e.,** s. 315-316.
[438] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 247, Gömlek No: 14672.

nizamnamede yapılarak Osmanlı Devleti'nde modern manada müze kurulması aşamasına geçilmişti. Yapılan bu Asâr-ı Atîka Nizamnamesi'nin 2. maddesinde meskûkâttan başka eski eserlerin yabancı ülkelere nakli yasaklanmıştı. Ayrıca çıkarılan bütün eski eserlerin devlete ait olduğu hükme bağlanmıştı.[439]

Nizamnamenin hükümlerine rağmen Cesnola eski eser aramak için verilen iznin devam ettirilmesi ve çıkarılan eserlerin resmi gümrükten muaf bir şekilde ihracına izin verilmesi için Amerikan elçisine başvurdu. Cesnola'nın izin için Amerikan elçisine başvurmasının nedeni elçi aracılığıyla devlet üzerinde siyasal bir baskı kurarak, isteklerinin hükümet tarafından reddedilmesini önleyip daha kolay izin almak amacı taşıyor olabilir.

Cesnola'nın başvurusu üzerine harekete geçen Amerikan elçisi eski eserlerin dışarıya naklini yasaklayan bir nizamname olduğunu Cesnola'ya bildirdi. Cesnola ise böyle bir nizamnameden haberi olmadığını ve nizamnameden önce çıkarılan eserler için bu kuralın geçerli olamayacağını belirterek bu karara karşı çıktı. Ayrıca elinde bulunan değerli eserler için Avrupa müzelerinin talip olduğunu, eğer Amerika'ya götüremezse müze haneye satmak istediğini ancak Bâb-ı âlî'den cevap gelmediğini bu nedenle Bâb-ı âlî'nin satın almak istemediğini düşündüğünden ve bunlara çok emek sarf ettiğinden bu eserleri kullanmaya hak ve yetkisi olduğunu iddia ederek Amerikan elçisinden gerek toptan gerek parça parça bu eserlerin adadan ihraç edebilmesi için izin almasını istedi.[440]

Cesnola'nın elindeki eski eserleri dışarıya ihracına resmi izin verilmedi. Bunun üzerine Cesnola elindeki eski eserleri bazı hilelerle ve ada yöneticilerini aldatarak kaçak yolla adadan çıkardı.[441] Cesnola bir taraftan yaptığı kazılarda elde ettiği eserleri kaçak yolla dışarıya çıkarıp müzelere ve çeşitli kurumlara satarken diğer taraftan da New York müzesi adına eski eser aramak için izin istedi.

---

[439]Ali Karaca,"Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Bilinci" **CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000 Çeşme**, Ankara, 2004, s. 382.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 247, Gömlek No: 14672.

[440] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 147, Gömlek No: 20.

[441]Gazioğlu, **a.g.e.,** s. 319. Cesnola'nın elindeki eski eserleri nasıl, hangi yollara başvurarak ve yöneticileri nasıl hile ile kandırarak ada dışına çıkardığı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Gazioğlu, **a.g.e.,** s. 319 -321.

Cesnola'nın istediği izin için Asâr-ı Atîka Nizamnamesi'nin 6. maddesine göre, devlet adına eski eser aramak için izin verilmesi padişah iradesine bağlıydı. New York müzesi adına istenen izin 1874 Nisan'ında bir yıl süre ile verildi. Ancak bu izin belli şartlara bağlandı. Bu şartlar verilen iznin bir daha tekrarı olmamak, arazi kimin mülkiyetinde ise onun rızasını almak, bulunacak eserlerin yarısının Osmanlı Devleti'ne bırakılması, ne bulunur ise yerel yöneticilere 3 gün içinde bildirmek v.s gibi şartları içermekteydi.[442]

Cesnola'nın yaptığı kazılar sonucunda bulduğu 500 adet eserin Kıbrıs'ta muhafazası zor olduğundan Müze müdürü Dethier, bunların Kıbrıs'ta kalmasından ise İstanbul'a naklini uygun gördüğünden Mutasarrıf'tan eserlerin sandıklara konularak gönderilmesini istedi.[443] Bu arada müze müdürü Dethier'in, Cesnola'nın bulduğu eserlerin müzeye ait hissesinin ayrılması önerisi de Maarif Meclisi tarafından kabul edildi.[444]

Bu eserlerin yarısının Müze-i hümayun için alınması kararlaştırılırken diğer yarısını Cesnola'nın götürmesine izin verildi. Bu kişinin eski eserlerden hayli para kazandığından bundan böyle gerek yabancı memurlar gerek Osmanlı Devleti memurlarının bulunduğu yerlerde eski eser kazısı yapamayacağı Âsar-ı Âtika Nizamnamesi'nde hükm olunduğundan Cesnola'ya izin verilmedi.[445] Cesnola'nın elinde olan bu eserlerden devlete ait olan eski eserlerin yarısının seçiminin yapılması için Eylül 1874'te Dethier görevlendirildi.[446]

Kıbrıs'a giden Dethier, Cesnola'nın elindeki eserlerden 858 parça eseri müzeye götürdü. Geriye kalanları ise New York'taki Metropolitan Museum of Art'a verildi.[447] Bu eserlerin Müze'ye nakli için yapılan masraflar müze tahsisatından ödendi.[448]

---

[442] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 262, Gömlek No: 15725.
[443] BOA, **Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT),** Dosya No: 23, Gömlek No: 56.
[444] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 19, Gömlek No: 81.
[445] BOA, **HR. MKT,** Dosya No: 18, Gömlek No: 156.
[446] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 20, Gömlek No: 25.
[447] Süleyman Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazı ve Müzecilik Faaliyetleri", **Prof Dr İsmail Aka Armağanı,** 1999, İzmir, s. 460.
[448] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 30,Gömlek No: 170.

Cesnola'nın yapmaya devam ettiği bu kazılar sırasında kral eşyası bulunduğuna dair Maarif Nezareti'ne bazı haberler gelmesi üzerine Kıbrıs Mutasarrıfı'ndan bu olayın doğruluğunun araştırılması istendiği gibi bu konudaki şüpheler giderilinceye kadar eski eser araması ile ilgili verilen iznin dondurulması Maarif Nezareti tarafından istendi.[449] Ayrıca araştırma yaptığı arazinin miri arazi mi mülk arazi mi olduğu araştırıldı.[450] Muhtemelen bu konuda şikâyet olunduğu için böyle bir araştırma yapıldı. Çünkü tarlasında kazı yapmak istediği kişileri tehditle tarlasını kendisine satmaya zorlamaktaydı. Bu nedenle kazı yaptığı yerlerde kazı yapılmasına karşı çıkanlarla sürtüşmeler yaşamaktaydı.[451]

Cesnola'nın New York müzesi adına 1 yıl süre ile aldığı izin doldu. Bunun üzerine tekrar izin talebinde bulunan Cesnola'ya adada kazı yaptığı yer içinde eski eser araması şartıyla izin verildi. Buradan çıkaracağı eserlerin 3/1 Osmanlı müzesine, biri mal sahibine, diğeri New York Müzesine verilmesi kararlaştırıldı.[452] Kendisine verilenle yetinemeyen sürekli yeni isteklerde bulunmaya alışan Cesnola, kazı yaptığı yer dışında başka bir yerde kazı yapmak için izin isteğinde bulundu. Bu isteğine çıkardığı eserlerden devlete ait olanlar alındıktan sonra karar verileceği Mutasarrıflığa bildirildi.[453] Ancak Cesnola'nın New York müzesi adına yapacağı başka bir yerde kazı yapma isteği kabul edilmedi.[454] Cesnola yaptığı kazılar sonucunda eline geçen binlerce eseri Kıbrıs dışına çıkardı. Bu eserleri Avrupa ve Amerika'daki çeşitli müzelere, okullara sattı. Küçük bir kısmını da İstanbul'daki müzeye verdi.[455]

Cesnola Kıbrıs'ta kaldığı süre içinde konsolosluk görevleri dışına çıktı. Konsolosluğun kendine tanıdığı hak ve ayrıcalıkları kötüye kullandı. Kıbrıs'taki Osmanlı yöneticilerine ayrıcalıklarına dayanarak kafa tuttu ve Osmanlı yöneticileri ile sorun yaşadı.

---

[449]BOA, **MF.MKT,** Dosya No: 23, Gömlek No: 144.;BOA, **MF.MKT,** Dosya No: 32, Gömlek No: 54.
[450] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 32, Gömlek No: 183.
[451] Gazioğlu, **a.g.e.,** s. 316.
[452] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 33, Gömlek No: 103.
[453] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 34, Gömlek No: 10.
[454] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 34, Gömlek No: 23.
[455] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 20.

Osmanlı yöneticileri ile değil adadaki Avusturya konsolosu ile de Avusturyalı bir kişiye ait arsa yüzünden ağız kavgası yaptı.[456] Bu olayın çözümlenmesi için elçiler ve Bâb-ı âlî harekete geçmek zorunda kaldı. Bu olayın çözümlenmesi sürecinde Kıbrıs Mutasarrıfı'nın Cesnola hakkında sadrazama yazdığı mektupta yaptığı yorum, Cesnola'nın adadaki yöneticiler üzerindeki etkisini ve kişiliğini göstermesi açısından ilginçtir. Cesnola'nın bir çok kararı kabul etmeyen, adada uzun zamandır her istediğini yaptırmaya ve yerel memurlara karşı hâkim bir tavır takınmasına alışıldığını, her olayda inat ve ısrardan vazgeçmeyen hatta taarruz eden, kendisine uymayan her olayı protesto edip arzusuna uymayan her işi inatla yapan ve zorluk çıkartan bir kişi olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca sorunlarla karşılaştığında tehditkâr bir dil kullandığından ve bazı olayları büyüttüğünden Bâb-ı âlî tedirgin olacağı için ses çıkarmadıklarını ve bu kişinin söz anlar işgörür takımından olmadığını vurgulamaktaydı.[457]

Kıbrıs'ta konsolos olarak Osmanlı yöneticileri ile sorun yaşayıp diplomatik krize sebep olan Cesnola için 1874 yılında konsolos vekili olarak tayin olunması üzerine Amerika elçiliği tarafından ferman verilmesi istendiğinde, daha önce konsolos ve konsolos vekili tayin olduğuna dair emirname olup olmadığı araştırıldığında böyle bir kayda rastlanmamış olması ilginçtir.[458]

Osmanlı Devleti'nde görevli Amerikan konsoloslarından görevleri dışına çıkarak Osmanlı Devleti aleyhine çalışan hatta iç sorunla ilgili konulara müdahil olarak diplomatik kurallara uymayan davranışlar içinde bulunan, Bâb-ı âlî ve Osmanlı yerel yöneticileri ile sorun yaşanmasına neden olan kişilerden biri de 1865 yılında Girit Amerika Kandiye Konsolosu olarak atanan William J. Stillman'dır.[459] Stillman görevli bulunduğu Girit'te, Giritli Rumların Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmış olmasına rağmen Rum ileri gelenleri ile görüşmekte onlarla yakın ilişkiler kurmaktaydı. Giritli Rumların ayaklanmasını*"Hıristiyanların*

---

[456]BOA, **Sadaret Mektubi Kalemi Mühime Kalemi (A.MKT. MHM),** Dosya No: 473, Gömlek No: 39.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 74.; BOA, **HR. H,** Dosya No: 346, Gömlek No: 14.
[457] BOA, **HR. H,** Dosya No: 346, Gömlek No: 14.
[458] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 261, Gömlek No: 15656.
[459] New York Times, 9 July 1901.
http://query.nytimes.com/mem/archivefree/pdf?_r=1&res=9B00E3D71030E132A2575AC0A9619C946097D6CF

Müslümanların baskısından kurtulacağı ikinci Yunan ayaklanması" [460] olarak kabul eden ve bu ayaklanmayı Rumların özgürlüğü için tek yol olarak gören Stillman Rum ileri gelenlerini kışkırtarak ve Osmanlı yöneticilerinin uzlaşmacı tavırlarını baltalamaktaydı. Öte yandan İç savaş sonrası yayılmacı bir politika izlemeye başlayan Amerika'nın bu politika çerçevesinde Akdeniz'de bir deniz üssü elde etmek isteğinden buradaki ticari çıkarlarını korumak için bir filo görevlendirmesi gerekmekteydi. Amerika'nın Akdeniz'de bir üs arayışında olduğunu duyan Stillman, Amerika Dışişleri Bakanı Seward'a bir mektup göndererek bu üs için en uygun yerin Suda Körfezi'ne sahip olan Girit adası olduğunu belirtti. Bu mektupta ayrıca Giritli Rumların ileri gelenleri ile görüştüğünü ve bunların Girit'in Amerika tarafından ilhak edilmesini istediklerinden bahsetti.[461]

Amatör bir arkeolog ve gazeteci olan Stillman[462] sadece Rum ileri gelenlerini kışkırtmakla kalmadı. Bu ayaklanma ile ilgili yazdığı mektuplar Amerikan gazetelerinde yayınlandı. İlgili yayınların artması üzerine Amerikan kamuoyu hareketlenince Temsilciler Meclisi 16 Aralık 1866'da Dışişleri Bakanı Seward'dan Girit'teki durum hakkında bilgi istedi. Seward durumun ciddi olduğunu ve adaya sivil halkın tahliyesi için Amerikan savaş gemisi gönderileceğini bildirdi.[463] Bu arada Stillman'ın mektupları Amerikan gazetelerinde yayınlanmaya devam etti. 12 Mart 1867'de New York Times'ta yayınlanan *'Affairs in Crete Interesting Letter from Consuls Stillman'* başlıklı mektupta adadaki barbarlıklar yüzünden 20.000 kişinin Yunan adalarına göç ettiğini, bunların durumunun kötü olduğunu, aylardır ekmek yemediklerini ve sefalet içindeki 200.000 Hıristiyan'ın Amerika'dan yardım beklediğini belirtmekteydi.[464]

Stillman'ın yazdığı bu ve bunun gibi mektuplar Amerika'daki Rumların, Girit halkı için düzenlediği yardım toplama kampanyalarının gittikçe büyümesine neden

---

[460] Erhan, **a.g.e.,** s. 271-272.
[461] Erhan, **a.g.e.,** s. 269-270 .
[462] Arthur. J. May, "Crete and the United States, 1866-1869", **The Journal of Modern History,** Vol.16, No. 4, (Dec.,1944), s. 289.
[463] May, **a.g.m.,** s. 290.
[464] New York Times, 12 March 1867.
http://query.nytimes.com/mem/archivefree/pdf?res=940CE4D6123AEF34BC4A52DFB566838C679FDE

oldu. 1867 yılı başından itibaren yoğunlaşan kamuoyu baskısı üzerine Amerikan Hükümeti, Girit meselesine doğrudan müdahale etme yönünde adımlar atmaya başladı. Bu durum üzerine iki ülke ilişkileri soğuk bir döneme girdi.[465]

Amerikan kamuoyunu Girit ayaklanması ile ilgili gönderdiği mektuplarda yardım talebinde bulunarak hareketlendiren Stillman'ın, Girit'te 1867 yazında gerçekleşen bir olayı abartması iki ülke arasında diplomatik bir kriz yaşanmasına neden oldu. 15 Temmuz'da Yunan konsolosuyla beraber yasakçının ifadesini dinleyen Stillman,[466] yasakçısının yakalanarak Suda limanında olan bir firkateyne gönderildiğini ve kendisine teslim edilmek üzere yasakçıda bulunan mektubun zorla yasakçıdan alındığı şikâyetiyle Amerikan elçisi Morris'e başvurdu. Bunun üzerine harekete geçen Morris, 21 Temmuz ve 28 Temmuz 1867'de durumu Sadrazam'a bildirdi. Stillman'ın Suda limanında demirli bir vapurda bulunduğundan yasakçısına, konsolos evrakını oraya getirmesini tembihlediğini, bu sırada yasakçının Rusya konsolosluğundan gelen mektubu götürmek için Suda limanı iskelesine gittiğini, burada konsolos sandalını beklerken Kumandan gemisinden gelen sandalın, konsolosluk gemisine götürmekle görevli olduğunu söylemeleri üzerine yasakçının sandala bindiğini ancak konsolos gemisi yerine kumandan gemisine götürüldüğünü ve elindeki mektubun zorla alındıktan sonra sahile çıkarıldığını iddia etti.[467]

Durumu protesto eden Morris, yapılan bu muamelenin dost bir devlet konsolosunun hukuk ve şanına, suç ve hakaret olduğundan sadrazamdan suçluların cezalandırılmasını ve bu olaydan dolayı özür dilenmesini ayrıca bu olaya izin veren Paşa'nın görevden alınmasını talep etti.[468]

Morris'in bu protestosu üzerine Server Efendi, Bâb-ı âlî'ye olayla ilgili bilgi verdi. Server Efendi 14 Temmuz gecesi zaptiyelerin tüfek sesi duyması ile araştırmaya çıkmaları üzerine bir kişiyi tuttuklarını, bu kişinin Amerikan konsolosu yasakçısı olduğunu ve Rusya konsolosluğundan verilen bir mektubu Stillman'a vermek için onu aradığını ifade ile Osmanlı donanmasından gönderilen bir sandalla

---

[465] Erhan, **a.g.e.,** s. 274.
[466] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 154.
[467] BOA**, HR. H,** Dosya No: 345, Gömlek No: 10.
[468] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 154.; BOA, **HR. H,** Dosya No: 345, Gömlek No: 10.

Bahriye Komutanı İbrahim Paşa'nın gemisine götürüldüğünün zaptiyeler tarafından ifade edildiğini ve burada yasakçıya zorba ve kötü muamele yapılmadığını, mektubun İbrahim Paşa'nın talebi üzerine yasakçı tarafından verildiğini bildirdi. Server Efendi daha sonra mektubu Stillman'a vermek istediklerini ancak zarf açıldığı için geçici hükümet adına olan bir cemiyetin mührünün sonradan yapıştırıldığı anlaşıldığından dolayı mektubun bu şekilde gönderilmesini uygun görmediklerini ayrıca konsolos orada olmadığından kendisi geldiğinde vermek üzere elinde tuttuğunu ifade etti.[469]

Yasakçının elinden mektubun alınıp açılmış olması muhtemelen Stillman'ın Girit ayaklanmasındaki tavırlarından dolayı asilerle işbirliği yaptığı ve asiler ile Yunanistan arasında mesaj taşıdığı düşünüldüğünden takip edilmekteydi. Özellikle mektubun Girit ayaklanmasını destekleyen Rusya konsolosluğundan geliyor olması şüpheleri artırmış olmalıdır. Adadaki kritik durumdan dolayı kişilerin gece gezmesi ve özellikle silah atılması asayiş için uygun olmadığından zaptiyelerin yasakçıyı yakalaması bir anlamda göreviydi. Stillman yasakçısı hapsedilip tutuklanmadığı halde bu olayı abarttı.

Server Efendi bu olayda kabahatleri olmadığını Bâb-ı âlî'ye bildirse de Morris'in Fuad Paşa ile yaptığı görüşmeden sonra Server Efendi Stilman'dan özür diledi. Ancak ele geçirilen mektup Stillman'ın Rum asiler ile ilişkisini belgelediğinden iade edilmedi.[470]

Morris aracılığıyla şikâyetlerine devam eden Stillman'ın Bâb-ı âlî'ye ilettiği bir diğer şikâyet ise 1863 yılından itibaren konsolos tercümanlığı görevini yürüten ve Yunan tâbiiyyetine geçmiş olan George Serindaki'nin, Yunan adalarından Girit'e dönüşünde zaptiyelerce dövülüp hapsedilmesinden dolayı bunu yapanların cezalandırılmasını ve özür dilenmesini istemesiydi. George Serindaki ayaklanmayı tahrik eden ve asilere meyilli bir kişi olarak bilinmekteydi. Bu nedenle döndüğünde fesatçı olduğundan ve adayı terk etmesinin nedeni *'fesad kapısını açmak'* olarak

---

[469] BOA, **HR. H,** Dosya No: 345, Gömlek No: 10.
[470] NARA, M-46, Jul. 31.1867 ve NARA, M-46, Oct. 1. 1867 den aktaran Erhan, **a.g.e.,** s. 277.

görüldüğünden adaya kabul edilmek istenmedi.[471] Stillman gibi bu kişinin de sürekli Yunan adalarına gidip gelmesi nedeniyle bir plan içinde olduğu düşünülmüş olabilir. Bu olayın çözümlenmesi sürümcemede kalmış görünüyor.[472]

Stillman'ın adadaki faaliyetleri adadaki Osmanlı yöneticilerini ve Bâb-ı âlî'yi rahatsız etmekteydi. Washington elçisi Blacque Bey, General Grant ile yaptığı bir görüşmede Morris ve Stillman'ı Girit ile ilgili gizli planlarından dolayı şikâyet ederek General Grant'ın bu konudaki tavrını öğrenmeye çalıştı. Amerika'da bulunan Giritli Rumların buradaki faaliyetleri üzerine elçiliğin açıldığı düşünüldüğünde, Blacque Bey'in Girit ayaklanmasına destek veren Morris ve Stillman gibi diplomatik görevlileri şikâyet edip Girit olaylarında rol oynamalarını engellemeye çalışması buradaki görevinin bir gereği idi. Blacque Bey'in şikâyeti üzerine General Grant doğudaki temsilcilerinin Monroe doktrinine sadık kalmalarını söyleyerek tavırlarını desteklemediğini belirtti.[473]

Blacque Bey'in çalışmaları sonucunda Amerika Hükümeti'nin Girit'le ilgili tutumunda değişiklik oldu. Osmanlı Devleti hareketlerinden rahatsız olduğu Stillman hakkında 24 Ağustos 1868'de Baltazzi Bey aracılığıyla Dışişleri Bakanı Seward'a verdiği bir nota ile asilerle ilişkisi belgelenmiş olan Stillman'ın görevden alınmasını istedi. Bu isteği haklı bulan Amerika Hükümeti Stillman'ı Kandiye'den çekti.[474]

Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan konsolosluklarının Osmanlı Devleti için rahatsızlık yaratan faaliyetlerinden biri de resmi görevleri dışında konsolosların misyoner faaliyetlere destek vermesiydi. Amerika'nın açtığı konsolosluklar çoğu zaman misyonerlerin denetiminde oldu. Amerikan misyonerlerin yoğunlaştığı yerlerde açılan konsolosluklar misyoner ve misyonerlik faaliyetlerini desteklemek için girişimlerde bulundular. Bu girişimler sonucunda konsolosların misyonerlere yardımcı olmaları, destek sağlamaları tepkiyle karşılandı. Bu faaliyetlere karşı tepki onların faaliyet yürüttükleri cemaatlerden geldi. Gerek diğer cemaatler gerekse

---

[471] BOA, **HR. H**, Dosya No: 345, Gömlek No: 10.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 162. George Serindaki Aralık 1866'da Resmo Konsolos vekili olarak kabul edilmişti.
[472] BOA, **A.MKT. MHM,** Dosya No: 397, Gömlek No: 95.
[473] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 44, Gömlek No: 14.
[474] Erhan**, a.g.e.,** s. 279.

Osmanlı yerel yöneticilerinden zaman zaman Osmanlı makamlarına Amerikan konsoloslarına yönelik şikâyetler oldu. Bu şikâyetlerin yoğunlaştığı bölge ise Amerika'nın ilgisini çeken Ortadoğu bölgesiydi.

Bu bölgedeki Trablusşam konsolos vekili ile Suriye'deki Amerikan konsolosunun Protestan misyonerlere yardımcı olarak Rum mezhebinden bazı kişileri Protestanlığa teşvik ettiklerine dair şikâyetler vardı. Konsolos ve konsolos vekilinin Protestanlığı kabul edenlere memuriyet ve ayrıcalık verileceğini vaad ederek Protestanlığa adam çekmeye çalıştıklarını ve Cebel-i Lübnan'da birkaç senede 150- 200 kişinin Protestan olduğunu ve bunların bazılarının okullarda hocalık yaptığı yönünde şikâyet edilmekteydi.[475]

Bu şikâyet karşısında konsolos ve Amerika elçisinin itirazları oldu. Bu durumu Osmanlı Devleti'nde ki Amerika elçilik raporlarından görmek mümkündür. Amerikan elçisi Wayne Mac Veagh, *"Memâlik-i mahrûsa-i şâhânede bulunan hükümet-i metbu'alarının mesleki olan usûl ve mesleki politikaya vâkıf ve âşina olduklarından Hükümet-i mahalliye hakkında lazım gelen hürmet ve ri'ayetin icrasına i'tinâ' ve dikkat edeceklerini"* [476] ve şikâyete neden olacak hareketlerden çekineceklerini bildirerek Trablusşam konsolos vekilinin vazifesini bilen bir kişi olduğunu ve o şekil hareketten sakındığını belirterek korudu. Amerikan misyonerlerinin ise kendi mezheplerine adam çekmek için konsolosların yardım ve aracılık etmesine müracaat etmek şöyle dursun bu yolda konsoloslara teklif dahi gelse kabul etmezler diyerek bu şikâyetlerin aslının olmadığını ve zorluk çıkarmak niyetiyle yapıldığını iddia etti. Oysa Trablusşam konsolos vekilinin 50 aileyi Protestanlığa davet ettiği iddia ediliyordu.[477]

Mac Wayne, misyonerlerin memuriyet ve ayrıcalık vererek dine adam kazandırılmasının Protestan mezhebince yasaklanmış olduğunu ve bundan dolayı hiçbir misyonerin bu gibi yollara başvurmasına izin verilmeyeceğini ve faaliyetlerinin engelleneceğini belirterek bu iddiaların boş ve asılsız aynı zamanda

---

[475] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 147, Gömlek No: 19.; BOA, **HR. H,** Dosya No: 346, Gömlek No: 7.
[476] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 147, Gömlek No: 30.
[477] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 23.

Bâb-ı âlî'nin dikkatini misyoner faaliyetlere çekme amaçlı olduğunu ifade ederek misyonerleri koruyup destekledi.[478]

Amerika elçisinin gerek konsolos vekili gerekse misyonerleri koruyup desteklemesinin nedeni, Amerika'nın Ortadoğu politikasında kullandığı önemli unsurlar olmasıdır.[479] Zaten konsolosluklar Amerikan misyonerlerinin yoğunlaştığı bölgelerde misyonerlerin nüfuzlarını artırmak için açıldı. Bu nedenle Amerika konsolosluklar konusunda önemli bir yer tutan bu konuya gereken önem ve titizliği her zaman çıkarları doğrultusunda gösterdi. Amerika, misyonerlerin "*koruyucu melekleri"* [480] konsolosları ve konsoloslukları misyonerlik yararına kullandı. Konsoloslar ile misyonerlerin ittifakı Bâb-ı âlî'nin de dikkatini çekti. Amerika'nın konsolosluk açmasına karşı olmamasına rağmen bu konsoloslukların yapacağı faaliyetlerden çekindi ve konsolos atamalarında dikkatli olmaya çalıştı.

b. Selanik Olayı

Bosna Hersek ve Bulgar isyanları ile Osmanlı halkının galeyana geldiği bir anda Selanik Amerikan konsolosu Haci Lazari'nin 1876'da karıştığı bir olay bir anda uluslararası bir krize sebep oldu. Selanik'in Avrethisar kazasından bir Bulgar kızı İslamiyet'i kabul etti. Din değişikliğini tescil ettirmek için Selanik'e geldi. Kızın Selanik'e geleceği konusunda bazı konsoloslar önceden haberdar olmuştu. Kız istasyona gelince zaptiyeler nezaretinde hükümet konağına giderken aslen Rus olan Perikli Lazari adlı Amerikan konsolosu ile maiyetindeki 150 adamı tarafından zaptiyelerin elinden alınarak Amerikan bayrağı sallanan arabaya zorla bindirilerek kaçırıldı. Kız Amerikan konsolosu Lazari'nin evinde saklandı. Müslümanların gözü önünde gerçekleşen bu olay şehirde büyük bir heyecan yarattı. Müslümanların oluşturduğu bir kalabalık hükümet konağı önünde gösteri yaparak, validen kızın kurtarılmasını istediler. Valinin tatmin edici görünmeyen tedbirleri üzerine halk ertesi gün -6 Mayıs 1876- hükümet konağı civarında olan Saatli cami de toplanarak kızın kurtarılmasını ısrarla istedi. Vali Baytar Mehmet Refet Paşa, bir heyet

[478] BAO**, HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 19.
[479] Açıkses, **Münasebetlerinin Değerlendirilmesi,** s. 547.
[480] Mutlu, **a.g.e.,** s. 295.

göndererek dağılmalarını ihtar etti. Nasihat için gidenler başarılı olamayınca o sırada Fransa konsolosu Labout ve Almanya konsolosu Çeritin kendilerine yapılan ihtarlara rağmen camiye gitmekte ısrar ettiler. Halk bu sefer kızı konsoloslardan istedi. Konsoloslar, kızın Amerikan konsolosunun evinde bulunduğunu, ancak konsolos Selanik'te bulunmadığı için derhal getirilemeyeceğini söylediler. Almanya konsolosu Amerika konsolosunun kardeşine Rumca bir yazı yazmasına rağmen kız verilmedi. Sonuçta Almanya ve Fransa konsolosları galeyan halinde bulunan kalabalık tarafından valinin gözünün önünde linç edilerek öldürüldüler. Bu olay olduktan sonra kız İngiliz konsolosunun yasakçısı ile hükümet konağına geldi. Olay yerine gelen askerler tarafından halk dağıtıldı. Böylece olay yatıştı.[481]

Selanik olayı Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Yabancı devletlerin, konsolosların öldürülmesine tepkisi büyük oldu. Berlin görüşmelerinin yapılacağı sırada böyle bir olayın ortaya çıkması zaten Osmanlı aleyhinde bulunan Avrupa halkı üzerinde olumsuz etki bıraktı. 7 Mayıs'ta Osmanlı'nın Paris elçisinin gönderdiği telgrafta Fransa'nın derhal Selanik'e gemiler göndermek için emir verdiği, Bâb-ı âlî'nin 24 saat zarfında özür dilemesini, olayda ihmali, gevşekliği görülen memurların alenen ve acilen cezalandırılmasını, ölenlerin cenaze törenlerinin yapılmasını ve ailelerine tazminat verilmesini istediği belirtilmekteydi. Bu isteklerin gerçekleştirilmesi taahhüt edilirse İstanbul'daki Fransız elçisine verdikleri talimatı erteleyebileceklerini ve gemilerin Pire'ye gitmelerine karar verileceği açıklanmaktaydı.[482] Ayrıca Fransa hükümeti, Almanya hükümeti ile de haberleşerek Osmanlı hükümetine ilettiği taleplerini açıklayarak Hersek işleriyle Selanik olayı arasında bir ilişki olmadığını ve iki hükümetin menfaatleri gereği müzakereleri genişletmeden çalışması gerektiğini bildirdi.[483]

9 Mayıs 1876'da Rus İmparatoru ve Prens Gorçakov Berlin'e hareket edecekti. Olayların böyle bir zamanda meydana gelmesinden rahatsız olan Prens Gorçakov, bu konuda Bâb-ı âlî'nin kabul ettiği tedbirleri ve İstanbul'da bulunan

---

[481] Karal, **a.g.e.,** s. 99. İrtem, **a.g.e.,** s. 232-235. İrtem olayı Haci Lazari'nin kardeşinin gerçekleştirdiğinin belirtir.
[482] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 124, Gömlek No: 84.; BOA**, Dosya Usulü İradeler (İ.DUİT),** Dosya No: 138, Gömlek No: 38.
[483] BOA, **İ.DUİT,** Dosya No: 138, Gömlek No: 38.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 124, Gömlek No: 86.

elçilerin toplantıda verilen kararlarını uygun gördüğünü ifade etmekteydi.[484] İtalya hükümeti ise diğer devletler gibi Selanik'te bulunan halkı yatıştırmak amacı ile 2 fırkateyn göndermeye karar verdi[485] ve iki fırkateyn Şark sularına gönderildi.[486]

İngiltere hükümeti ise öldürülen Alman konsolosunun İngiltere vatandaşı olduğunu[487] asayişin sağlanması, suçluların ibret verecek şekilde cezalandırılması ve hükümet tarafından kabul edilen acil tedbirlerden dolayı çok memnun olacağını bildirdi. Avusturya'dan Kont Andrasy ise Selanik olayına dair Bâb-ı âlî tarafından kabul edilen şiddetli tedbirlerin acilen ve tamamen yapılmasını ümit etmekteydi.[488]

Bir kız olayı yüzünden Selanik'te iki konsolosun öldürüldüğünü haber alan Bâb-ı âlî büyük devletlerin şikâyetlerini ve tepkilerini önlemek amacıyla 8 Mayıs 1876'da Adliye Müsteşarı Vahan Efendi ile Ferik Eşref Paşa'yı tahkik ve teftiş için derhal görevlendirdi ve bu konuda elçiliklere bilgi vererek şikâyetlerini önlemeye çalıştı.[489] Ayrıca hükümet memurlarının gözü önünde böyle bir olayın gerçekleşmesinden hayrete düşen Bâb-ı âlî, başka etkili önlemlere de başvurarak bu olaya adı karışan ya da cesaret edenlerin acilen ve şiddetle cezalandırılmasını Tuna vilayetine bildirdi. Hükümetin en önemli görevi olan bütün halkının can, mal ve namuslarını koruma konusunda görevlerinde ihmalkâr, dikkatsiz, gevşekliği olan ve hoş gören memurların, müdür ve kaymakamlardan vilayete kadar tümünü sorumlu gördü. Bu olay nedeniyle Müslüman ve gayri Müslim halkın ve yabancı memurların can ve mallarını genel asayişin korunması son derece dikkat edilmesi ve bu uyarıların tüm memurlara bildirilmesi yolunda talimat verdi. 8 Mayıs 1876[490] Selanik valisi Refet Paşa azledildi. Yerine Eşref Paşa ile Adliye müsteşarı Vahan Efendi, Tersane-i Âmire'den tayin olunan vapura yeter miktar silah yükleyerek bahriye askerleri ve Bahriye Levazım Dairesi Mehmed Paşa, Almanya ve Fransız elçiliklerinin ikinci tercümanı ile beraber hemence Selanik'e gönderildi.[491]

---

[484] BOA, **İ.DUİT,** Dosya No: 138, Gömlek No: 38.
[485] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 124, Gömlek No: 87.
[486] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 124, Gömlek No: 100.
[487] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 124, Gömlek No: 90.
[488] BOA, **İ.DUİT,** Dosya No: 138, Gömlek No: 39.
[489] BOA, **İ.DUİT,** Dosya No: 138, Gömlek No: 33.
[490] BOA, **Cevdet Dahiliye (C. DH),** Dosya No: 13, Gömlek No: 609.
[491] **Vak'a-Nüvis Ahmed Lutfi Efendi Tarihi**, C. XV, yay haz. M. Münir Aktepe, Ankara, 1993, s. 75.

Bâb-ı âlî'nin aldığı önlemler Fransa, Rusya, Avusturya, İngiltere tarafından onaylanmakla beraber icraatların hızlandırılması konusunda Bâb-ı âlî' uyarıldı.[492] Gemilerini Selanik'e göndermeye giriştikleri bir sırada Bâb-ı âlî'nin acil tedbirler teminatı ile taraf devletler gemilerini bir süre Yunan sularında bekletmeye karar verdiler.[493] Kısa bir süre sonra Selanik limanına Fransa, Almanya ve onlara uyarak Rusya, Avusturya, İtalya savaş gemileri göndererek siyasi ilişkilerin kesilmesine başlangıç olacak şiddetli muamelelerde bulundular.[494]

Selanik olayı konusunda bu gelişmeler olurken olaya doğrudan karışan Amerikan konsolosu Lazari, Amerika elçisi Maynard'a mektup yollayarak, kızın bir yanlışlık sonucu kendi evine getirildiğini, kızı saklamak gibi bir niyeti bulunmadığını zaten olayı öğrenir öğrenmez kızı Müslümanlara teslim ettiğini bildirdi. Maynard da Washington'a gönderdiği raporda konsolosa inandığını ve Lazari'nin masum olduğunu savundu. Amerikan konsolosunun olaya adının karışması Müslümanların intikam amacıyla kendilerine saldıracağından korkan Amerika vatandaşları tarafından endişeyle karşılandı. Amerika'nın İzmir konsolosu Smiths, 8 Mayıs'ta Maynard'a bir mektup yazarak Selanik olayı ile ilgili haberlerin İzmir'e ulaşması ile bu kentteki Amerikalıların paniğe kapıldığını, her ne kadar Amerikan vatandaşlarının sayısı az ise de fanatik bir saldırıya hedef olmaları ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etti. Smits, Amerikan vatandaşlarının güvenliğinin sağlanması için İzmir limanına bir Amerikan savaş gemisi gönderilmesini istedi.[495]

Bu istek üzerine Maynard Amerikan Dışişleri Bakanı Fish'e bir telgraf çekerek Selanik olayı hakkında bilgi vererek İstanbul'daki ve İzmir'deki Amerikalıların deniz kuvveti ile korunma istediklerini belirtti. Bunun üzerine 20 Mayıs'ta Amiral Warden'e telgraf çekildi. Amiral Warden, Nice'den Amiral gemisi Franklin ile derhal İstanbul'a gitmek için yola çıkacağını belirterek Nice'den ayrıldı. Oysa Franklin bir fırkateyn olduğundan boğazlardan geçişi yasaktı. Nice'den hareket eden Amiral bu durumu göz ardı ediyordu. Eğer Amiral Warden, daha önce

---

[492] BOA, **İ.DUİT,** Dosya No: 138, Gömlek No: 38.; BOA, **İ.DUİT,** Dosya No: 138, Gömlek No: 39.
[493] BOA, **İ.DUİT,** Dosya No: 138, Gömlek No: 37.
[494] Karal, **a.g.e.,** s. 99.
[495] Erhan, **a.g.e.,** s. 296.

Çanakkale Boğazı'ndan geçişine izin verilmeyen Franklin gemisi boğazlardan geçmeyi başarırsa Boğaz ve bu nokta bertaraf edilmiş olacaktı.[496]

Amiral Warden Franklin adlı gemi ile İzmir ve Selanik limanlarını ziyaret etti. Konsolos Lazari'nin güvende olduğuna kanaat getirdikten sonra İstanbul'a gitmeye çalıştı, ancak Franklin gemisine Çanakkale Boğaz'ından geçiş izni verilmedi. Bunun üzerine daha küçük bir gemi ile İstanbul'a gelen Amiral, burada kaldığı altı gün boyunca Osmanlı nazırları ve subayları ile görüşmeler yaptı. Amerikan vatandaşlarının can ve mal güvenliklerinin korunması için gerekli önlemlerin alınmasını istedi. Kendisine verilen güvencelerden tatmin olmayan Amiral, Amerika Donanma Bakanlığı'ndan Çanakkale Boğazı'ndan geçişine izin verilecek büyüklükte ama güçlü silah donanımına sahip bir geminin İstanbul'a gönderilmesini istedi. Bu istek ancak 11 ay sonra Marion savaş gemisinin İstanbul'a gelmesi ile gerçekleşecektir.[497]

Lazari olaydan sorumlu olmasına rağmen yabancı bir devletin konsolosluk görevlisi olduğundan Bâb-ı âlî tarafından sorgulanamadı ve cezalandırılamadı. 1877 yılı Ağustosunda Lazari'nin Bulgarları Müslümanlara karşı kışkırttığı şikâyeti üzerine harekete geçen Bâb-ı âlî, Maynard'a başına bir şey gelmemesi için Selanik'ten uzaklaştırılmasının yararlı olacağını, Lazari Rus vatandaşı olduğundan Rusya ile savaş hali nedeniyle sınır dışı edilebileceğini, ama Amerikan konsolosu olduğundan iki ülke arasındaki ilişkileri zedelememek için, Amerika tarafından görevden alınmasını isteyecek, ancak Maynard geri çekmek yerine kendisine yönelik tehlikeyi ortadan kaldırmak için Selanik limanına bir Amerikan savaş gemisi gönderilmesini sağlayacak ve Lazari Amerikan vatandaşlığına geçirilerek Bâb-ı âlî'nin itirazı ortadan kaldırılacaktı.[498]

Bir Bulgar kızının İslamiyeti kabul etmesi sonucu başlayan ve iki konsolosun ölümü ile sonuçlanan Selanik olayı Osmanlı Devleti'ni çok zor durumda bıraktığı

---

[496] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 45, Gömlek No: 46.
[497] Erhan, **a.g.e.,** s. 296-297. Amiral Warden İstanbul'da iken 43 toplu bir firkateyn Selanik limanından hareket ederek 6 Haziran 1876'da İzmir limanına geldi. BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 53, Gömlek No: 5.
[498] Erhan, **a.g.e.,** s. 297-298.

gibi yabancı devletler tarafından işgal tehdidi altında bıraktı. Bunu önlemeye yönelen Osmanlı Devleti sert önlemler alarak ağır cezalar uyguladı. Yapılan sorgulama ve muhakemeler sonucunda 9 kişinin idamına, 2 kişinin müebbet kürek cezasına, 14 kişinin suçlarının göre kürek ve hapis cezalarına çarptırıldığı gibi[499] bazı memurlarda olaylarda ihmalleri olduğu ve tedbir almadıklarından dolayı itham edildiler.[500] Bütün bunlara ek olarak iflasını açıklamış olan Osmanlı Devleti öldürülen Almanya ve Fransa konsoloslarının ailelerine 900.000 Frank tazminat ödemek zorunda kaldı. Bu parayı ödeyecek güçten yoksun olduğundan Mösyö Zarifi'den borç almak zorunda kaldı.[501] Bu olay siyasi zorluk kadar Osmanlı Devleti üzerinde mali bir zorlukta yarattı.

Selanik olayı Amerikan konsoloslarının dokunulmazlıklarına güvenerek nasıl cüretkâr bir tavır sergilediğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti bu olay karşısında olaya karışanlara karşı sert tedbirler aldı. Amerika ise konsolosunun adı karıştığı bu olay karşısında Osmanlı topraklarında az sayıda Amerikan vatandaşı bulunmasına rağmen, Selanik ve İzmir'de savaş gemisi göndermekten geri kalmadı. Amerikan çıkarları söz konusu olduğunda tek bir vatandaşı için bile donanma göndermesi sadece vatandaşlarını korumaya yönelik bir eylem olarak görmemek lazım. Amerika'nın bir güç olarak kendini gösterme çabası olarak ta değerlendirebiliriz. Bunun güzel bir örneği bu olayı fırsat bilerek daha önce geçişine izin verilmeyen Franklin adlı geminin Çanakkale Boğaz'ından geçişi için teşebbüste bulunması gösterilebilir.

4. Amerika'dan Osmanlı Ülkesine Yapılan Ziyaretler

Kırım savaşı sırasında Avrupa Devletleri ile kurulan iyi ilişkilerin sonucu olarak ordularla beraber her rütbeden subaylar da İstanbul'a geldiği gibi Avrupalı prensler de Osmanlı ülkesini ziyaret ettiler. Osmanlı ülkesinin tanınmaya başlanması ile ziyaretler daha sonraki yıllarda da devam etti.[502]

---

[499] BOA, **İ.DUİT,** Dosya No: 138, Gömlek No: 41.
[500] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 516, Gömlek No: 52.
[501] BOA**, İ.HR,** Dosya No: 271, Gömlek No: 16329.
[502]Karaer, **a.g.e.,** s. 29.

Bu ziyaretler sadece Avrupalılar tarafından gerçekleştirilmedi. Amerika'dan da Osmanlı ülkesine ziyaretler oldu. Bu ziyaretlerin en önemlilerinden biri yaşının ilerlemiş olmasına rağmen Amerikan iç savaşında[503] Kuzey -Federal Kuvvetler- adına yönettiği iki deniz hareketindeki başarıları ile zaferde büyük katkısı olan[504] Amerikan donanmasının ünlü amirali ve Amerika'nın ilk İstanbul elçisinin evlatlığı olan Avrupa Filosu Komutanı Amiral David Glasgow Farragut ziyaretidir. Amiral bir dünya seyahati yapmak için yola çıktı.[505]1867 yılında Amerika'dan yola çıkan Amiral Farragut'un seyahatı sırasında ziyaret etmeyi planladığı yerlerden biri de İstanbul'du. Bu nedenle seyahatı Osmanlı basını tarafından da takip edilmekteydi. Ceride-i Havadis gazetesinde çıkan bir yazıda *"Müctemia-i Amerikanın sefayin-i harbiye kumandanlarından olup, geçenlerde Triyeste limanına giderek, muahheren Bahr-i Sefid sevahiline gelmiş olan Amiral Farragut'un berây-i seyahat bugünlerde Dersaadete dahi muvasalat edeceği memûl bulunmuştur"* [506] denilerek onun yakında İstanbul'a geleceği haber verilmekteydi.

'Franklin' adlı sancak gemisiyle seyahat eden Amiral Farragut'un, savaş gemisi ile seyahat ettiğinden 1856 Paris Antlaşması'na göre Boğazlardan geçiş için izin alması gerekmekteydi. Bu antlaşmaya göre Boğazlardan savaş gemilerinin geçişine bazı sınırlamalar getirilmişti. Bu durumda Amerikan elçisi Joy Morris 6 Ağustos 1868'de Amiral'in 'Frolic' adlı gemi ile Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi için izin istedi. Frolic 800 ton ve 68 metre uzunluğunda olduğundan[507] bu boyuttaki bir geminin geçişi Paris Antlaşması hükümlerine aykırı olmadığından Çanakkale Boğazı'ndan geçişine Avrupa devletlerinin bir itirazı olmadı ve Amiral, Frolic ile İstanbul'a geldi.[508] Aslında Amerika'nın bu boyuttaki bir gemisinin Boğazlardan ilk geçişi değildi. Daha önce *'Sevatara'* adlı bir Amerikan savaş gemisinin Boğazlardan

---

[503] H.W. Wilson, **Zırh Devrinde Deniz Muharebeleri, C.1. 1850-1914**, çev. Lütfü Çekiç, İstanbul, 2007, s. 37. Amiral Farragut'un iç savaştaki faaliyetleri için bkz. 37- 46.
[504]Allan Nevins, Hery Steele Cemmağer**, Amerika Birleşik Devletleri Tarihi**, çev. Halil İnalcık, 1961, s. 217.
[505] Field, **a.g.e.,** s. 322.
[506] Kurat, **a.g.e.,** s. 34-35.
[507] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 164.
[508] Erhan, **a.g.e.,** s. 185.

geçme isteği üzerine[509] 15 Eylül 1867'de Boğazlardan geçişine izin verilerek İstanbul'a gelmişti.[510]

Amiral Farragut'un Frolic ile Boğazlardan geçip İstanbul'a gitmesine izin verilmesine rağmen, sancak gemisi Franklin'in büyüklüğünden dolayı Çanakkale Boğaz'ından geçişine izin verilmedi. Bu durumda Amerikan elçisi Morris'in bu geminin İstanbul'a gelmesine izin verilmesi isteği üzerine[511] Bâb-ı âlî, Boğazlarla ilgili antlaşma yapılan devletlerin elçileriyle görüşerek onların da onayını sağlamaya çalıştı. Fakat Rusya ve İngiltere büyükelçileri Franklin'in geçişinin engellenmesini istediler. [512]

Elçilerin Franklin'in Boğazlardan geçişine izin verilmesine itiraz etmeleri üzerine Sadrazam Âlî Paşa, Morris'in izin isteğini Sultan Abdülaziz'e bildirdi. Sultan Abdülaziz bu büyüklükteki gemilerin Boğazlardan geçişi sadece hükümdar ve prenslerin gemileri için geçerli olduğu halde, Amiral Farragut'un Amerika'nın en büyük ve ileri gelen amirallerinden biri olması nedeniyle Amerika'ya duyduğu dostluğun bir nişanesi olarak 22 Ağustos 1868'de Franklin'in Boğazlardan geçişine izin verdi.[513] Bu iznin verilmesi üzerine Bâb-ı âlî, İstanbul'daki elçiliklere bir genelge yayınlayarak Paris Antlaşması'nın ilgili hükümlerinin Franklin'in ziyareti için Sultan tarafından askıya alındığını bildirdi.[514] Bu durum karşısında Rusya ve İngiltere büyükelçilerinin tepkilerini göz önüne alan Hariciye Nazırı 15 Eylül 1868'de yabancı devlet elçilerine gönderdiği bir genelge ile Paris Antlaşması hükümlerine her zaman uyulacağını belirtti. Şu ana kadar bazı istisnai ve nadir durumlarda savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine izin verilmiş ise bu o kişilere gösterilen saygı ve hürmetten kaynaklandığını ifade etti. Bundan sonra içinde hükümdar veya bir bağımsız hükümet reisi bulunacak savaş gemilerinin dışında Paris Antlaşması'nın hükümlerine aykırı hiçbir savaş gemisinin Boğazlardan geçişine izin verilmeyeceğini vurguladı.[515]

---

[509] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 146, Gömlek No: 159.
[510] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 227, Gömlek No: 13288.
[511] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 233, Gömlek No: 13756.
[512] Erhan, **a.g.e.,** s. 185.
[513] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 233, Gömlek No: 13756.
[514] Erhan, **a.g.e.,** s. 185.
[515] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 316, Gömlek No: 34.

Özel bir muamele uygulanarak Boğazlardan geçen ve İstanbul'a gelen Amiral Farragut'un Amerikan elçisi ile birlikte Padişah'ın huzuruna çıkma talebi karşısında 23 Ağustos 1868'de Sultan Abdülaziz tarafından kabul edildi.[516] İstanbul'da en iyi şekilde ağırlanmaya çalışılan Amiral Farragut onuruna Sadrazam Âlî Paşa, bütün bakanların katıldığı bir ziyafet verdi. Amiralin onuruna resmi kabuller düzenlendi. İngiliz ve Rus elçileri de Farragut'un onuruna resmi kabul yaptılar. Bu ziyafet ve kabullerden memnun olan Farragut da 27 Ağustos 1868'de büyük bir ziyafet verip Osmanlı devlet adamları ve kordiplomatiği ağırladı. Farragut, Morris vasıtasıyla Sultan Abdülaziz'i Franklin gemisini ziyarete davet etti. Sultan Abdülaziz'in bundan büyük bir memnuniyet duymasına rağmen bazı büyük devletlerin kıskançlığını üzerine çekmemek için bu daveti nazik bir şekilde kabul edemeyeceği bildirildi. Bu durumda Amiral'e hem açıklama yapmak hem de teşekkür etmek amacıyla Sadrazam Âlî Paşa ve Hariciye Nazırı Fuad Paşa Farragut'u Franklin'de ziyaret edip gemiyi gezip memnuniyetlerini belirttiler. Amerikan elçisi Morris bu ziyareti *"bizzat Padişahın ziyareti mahiyetinde"* bir ziyaret olarak değerlendirdi.[517]

Amiral Farragut'un İstanbul'da bulunmasından yararlanmak isteyen bazı çevreler bu fırsatı değerlendirmek istediler. Bazı Rumlar Sultan'ın Girit ve diğer bölgelerdeki Hıristiyanlara karşı tutumunu eleştiren bir yazıyı Farragut'a vermeye çalıştılar. Osmanlı Devleti'nin aleyhinde olan bu yazıyı Farragut kabul etmedi. Elçi Morris'e göre bu olay Amiral ile Bâb-ı âlî'nin arasının açılması için gizli bir düşman tarafından düzenlenmişti.[518]

Amiral Farragut'un İstanbul'da bulunmasından Rumlar dışında yararlanmak isteyen bir kişi de Rumeli Hisarı'ndaki arsaya bir Amerikan koleji kurmak için inşaat izni almaya çalışan Cyrus Hamlin idi. Amiral Farragut'un İstanbul'a gelmesi üzerine oğlu ile birlikte Farragut'u ziyarete giden Hamlin, açmak istediği kolejden bahsederek bu konuda kendisine yardım etmesini rica etti. Amiral Farragut

---

[516] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 233 Gömlek No: 13745.
[517] Kurat, **a.g.e.,** s. 35.
[518] Kurat, **a.g.e.,** s. 35.

İstanbul'da diplomatik bir görevle bulunmadığından bu soruna karışamayacağını söyleyip bu isteği reddetti ise de o sırada Hamlin'in yanında bulunan Dr. Seropyan'ın söze karışıp Amiral'i, Hamlin'in ricasını yerine getirmeye ikna etti. Farragut da Osmanlı devlet adamları ile yemekte iken Dr. Seropyan'ın söylemesini istediği *"Bir kolej meselesi varmış, okul neden açılamıyor?"* [519] sorusunu sorması üzerine Osmanlı devlet adamları Amerika Hükümeti'nin bu işle ilgilendiğini düşündü. Aslında Bâb-ı âlî'nin Amerikan Hükümeti'nin bu işle ilgilendiğini düşünmesi boşuna değildi. İstanbul'da Amerikan elçisi Morris bu iznin verilmesi için yoğun temaslarda bulunurken Amerika Dışişleri Bakanı Seward da Washington'daki Osmanlı elçisi Blacque Bey'e bir nota vererek kolej inşaatına bir an önce başlanmasının sağlanmasını istemişti. Hatta inşaatın gecikmesinden dolayı koleje bağışta bulunan Amerikalıların kızdığını ve bunların Kongre üzerinde etkili olarak Osmanlı-Amerika ilişkilerinin gerginleşmesine neden olabilecekleri konusunda uyarmıştı.[520]

Amiral'in gezisinin bu uyarılar sonrasına rast gelmesi ve İstanbul'u ziyaret edip kolej meselesine değinmesi, Osmanlı devlet adamlarını Amiral'in esas görevinin kolej sorununu halletmek olduğu, aksi takdirde Amiral'in Girit ayaklanması ile ilgilendiği ve gemilerini Girit'e götürme olasılığı konusunda şüphelendirdiği için Bâb-ı âlî kolej konusunda harekete geçti. Padişah iradesi ile koleje inşaat izni verilip sorun halledildi.[521] Bu nedenle Amiral Farragut'un bu ziyareti sonrasında Robert Koleji'nin Farragut'un komutasında İstanbul'da bulunan Franklin tarafından kurulduğuna dair yaygın bir görüş vardır.[522] Görülüyor ki Farragut'un dünya seyahati kapsamında yaptığı İstanbul ziyareti hem Amerika'nın Boğazlar konusundaki tavrını göstermesi açısından hem de Robert Kolej ile ilgili Cyrus Hamlin'in verdiği uzun bir mücadelenin başarısı açısından önemli oldu.

---

[519] Recep Ülke, **İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihçesi,** İstanbul, 1956, s. 14-15.; Cyrus Hamlin, **My Life and Times,** Boston, 1924, s. 444 - 445.
[520] Erhan, **a.g.e.,** s. 192.
[521] George Washburn, **Robert Kolej'in İlk Müdürü Cennetin Sonbaharı Kolej Anıları (1863-1903),** ter. Z. Bilge Yenice, İstanbul, 2002, s. 36-37.
[522] Emine Kocamanoğlu, Yabancı Okullarda Din Eğitimi Robert Kolej-Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi Örneği), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2003, s. 45.

Amiral Farragut'un ziyaretinden sonra 18 Ekim 1868 tarihinde Amerikan elçisi Morris'in Hariciye Nazırına yazdığı bir yazıdan Senatör Nay ile General Müklek'in seyahat için İstanbul'a geldiğini ve Sultan Abdülaziz ile görüşme talebinde bulunduklarını öğreniyoruz. Bu görüşme talebinin kabul edildiğine dair Amerika elçiliği baş tercümanına yazılan yazının bir yanlışlık sonucu Morris'e geç ulaşmasından dolayı planlanan görüşmenin gerçekleşmediğini anlıyoruz.[523]

Osmanlı ülkesini ziyaret edenlerden biri de İç savaş sırasında ve Başkan Lincoln döneminde Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten, Amerika ve Avrupa'da gayet ünlü bir kişi olan Seward idi. İstanbul'a gelen Seward, Amerikan Maslahatgüzarıyla beraber 6 Temmuz 1871'de Sultan Abdülaziz ile görüşme talebinde bulundu. Bu talebi kabul edilen Seward 9 Temmuz 1871 tarihinde Sultan Abdülaziz tarafından kabul edildi.[524] Birkaç gün Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirleri gezdi ve 11 Temmuz 1871'de İstanbul'dan ayrıldı. Bu ziyareti sırasında kendisine gösterilen misafirperverlik ve saygıdan büyük bir memnuniyet duydu.[525] Osmanlı ülkesinde bulunduğu süre içinde otel ve yemek masrafı olan 13.044 Frank 65 Santim ile 30 Lira Osmanlı Devleti tarafından ödendi.[526]

Sultan Abdülaziz döneminde Amerika'dan Osmanlı ülkesine yapılan bir diğer ziyarette ise Başkan Grant'ın oğlu ile Amerika Hükümeti askeri komutanı General Sherman'ın ziyaretidir. Washington elçisi Blacque Bey, Hariciye Nazırı Server Paşa'ya 30 Ocak 1872'de çektiği telgrafla bu kişilerin yakında İstanbul'a geleceğini haber verdi.[527] Avrupa'da seyahatte olan bu kişiler Amiral Eldan komutasında bir fırkateyn ile İstanbul'a gelmek niyetinde olduklarından aynı zamanda İstanbul'a gelecek olan yeni Amerika elçisi; bu fırkateynin Çanakkale Boğazı'ndan geçip İstanbul'a gitmesinde zorluk olup olmadığını Blacque Bey'e sordu. Bunun üzerine Blacque Bey 1871 yılında Paris Antlaşması'nda yapılan tadilat ile Bâb-ı âlî'nin yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçmelerine izin verip vermemekte hakkı olduğunu belirtti. Kanaatince eğer bu talebin resmen ve

---

[523] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 169.
[524] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 250, Gömlek No: 14868.
[525] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 24.
[526] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 251, Gömlek No: 14909.
[527]BOA, **HR. TO,** Dosya No: 118, Gömlek No: 75.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 253, Gömlek No: 15061.

zamanında bildirilmesi halinde, firkateynin Boğazlardan geçişine izin verilebileceğini ifade etti. Blacque Bey'e göre Mülazım rütbesindeki birinin böyle bir savaş gemisi ile seyahat etmesine muhalefet tarafından itiraz edildiğinden Amerikan Hükümeti'nin bu durumda böyle bir talepte bulunması mümkün değildi. Blacque Bey ayrıca bu kişilerin Osmanlı ülkesine yapacakları seyahat esnasında en iyi şekilde ağırlanmaları için prenslere yapılan teşrifatın uygulanmasını, Viyana elçisi Celil Bey'in konağı gibi bir yerde ikamet ettirilmelerini, yemek daveti verilmesini ve resmi geçit yapılmasını tavsiye etti.[528] Bunun üzerine bu ziyaret sırasında gerekli ağırlamanın Osmanlı Devleti'nin şanına layık olması için gerekli hazırlıkları yapan Hariciye teşrifatçılığı, bu kişilerin münasip bir lokantada ağırlanıp yemek ve diğer masraflarının devlet hazinesinden karşılanmasına, Padişah'ın saray ahırlarından atlı araba tahsis edilmesine ve yanlarına Hariciye Nezareti memurlarından birinin mihmandar olarak görevlendirilmesine karar verdi. Ayrıca Padişah'ın bir lütfü olarak Padişah ile bir görüşme yapmalarına karar verildi. [529]

İstanbul'a gelen Başkan Grant'ın oğlu Mülazım Grant ile General Sherman'ın onuruna Beylerbeyi Sarayı'nda, Alem Dağı'nda, Bâb-ı Vâla'yı Seraskeri'de ziyafetler tertip edildi. Sultan Abdülaziz tarafından kabul edilerek iltifata nail oldular. Bu kişilerin ihtiyaçları karşılandı. Gezmek istedikleri yerler gezdirilerek en iyi şekilde ağırlanmalarına özen gösterildi. Ağırlanmalarında hiçbir fedakârlıktan kaçınılmadı. Bütün masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılandı.[530] General Sherman ve Mülazım Grant kendilerini ağırlamakta olan paşalar ile beraber Robert Koleji'ni de ziyaret ettiler.[531] Bu durum Amerika'nın bu kuruma verdiği değeri göstermesi açısından dikkate değerdir.

Osmanlı ülkesinde seyahatlerini tamamladıktan sonra Rusya'ya geçtiler. Ancak Rusya İmparatoru tarafından beklenilen ilgiyi göremediler. Rusya tarafından soğuk karşılanmaları Osmanlı Devleti'nin gösterdiği misafirperverlik ve kabulün

---

[528] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 77.
[529] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 253, Gömlek No: 15061.
[530]BOA, **İ.HR,** Dosya No: 255, Gömlek No: 15231. Ziyaretler sırasında yapılan masrafların listesi verilmiştir. Lütfi tarihinde bu ziyaretle ilgili çok kısa bir bilgi yer almaktadır. Padişah tarafından kabul edildikleri ve Amerikan elçisinin bu kabulde bir nutuk verdiği ifade edilmektedir. **Lütfi Tarihi**, C. XIV, s. 18.
[531] Washburn, **a.g.e.,** s. 88.

değerini bir kat daha artırdı. Başkan Grant, Blacque Bey ile yaptığı görüşmede oğlunun gördüğü iltifat ve olağanüstü muameleden aşırı memnun ve minnettar olduğunu ve teşekkürlerinin Padişah'a arz edilmesini istediğini belirtti.[532] Başkan ayrıca minnetdarlığının ifadesi olarak Padişah'a Hariciye Nezareti aracılığıyla teşekkür gönderdi.[533] Başkan Grant, sadece teşekkür etmekle kalmadı, bizzat Blacque Bey'i yemeğe davet etmek için evine gitti. Blacque Bey'i bulamayınca ailesi ile akşam yemeğine gelmeleri için haber bıraktı. Amerika'da şimdiye kadar Başkanlık makamında bulunan hiç kimse *"Amerika hükümat-ı müctem'ası nezdinde bulunan ecnebî bir sefire vizite vermemiş olmasıyla mu'âmele-i vâkı'a buraca mesbûku'l emsâl olmayan vukû'âttan"*dı.[534]

Sherman ve Mülazım Grant'ın ziyareti Amerika halkı ve memurları arasında umulanın üzerinde tesir bıraktı. Bakanlar ve Senatörler de gösterilen bu ilgiden büyük bir memnuniyet duydular.[535] Hatta devlet adamlarından Rusya politikası taraftarları üzerinde dahi bu misafirperverlik olgunlukla karşılandı.[536] Amerikan kamuoyunda etkileri büyük olan bu ziyaret iki ülke arasındaki iyi olan ilişkilerin daha çok artmasına zemin hazırladı. Amiral Farragut'un ziyareti Osmanlı Devlet adamları tarafından Robert Koleji'ne inşaat izni almak için geldiği şeklinde bir şüphe yarattığından 1862'den beri Osmanlı Hükümeti'nin Rumelihisarı'nda inşasına izin vermediği Robert Kolej'e izin verildi.

B. OSMANLI İLE AMERİKA ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

Bağımsızlığını kazanan Amerika'nın Osmanlı Devleti ile ilgilenmeye başlaması kârlı bir dış ticaret yapma ihtiyacından doğmuştur. Osmanlı Devleti'nde kendisi için mevcut olan ticari imkânları görmemezlikten gelemeyen Amerika, ticari ilişkilerin gelişmesi için gayret göstermiştir. Bu nedenle iki ülke arasındaki ilk ilişkiler siyasi olmaktan çok ticari amaçlarla tüccarlar vasıtasıyla başlamıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacminin artması üzerine Amerika resmi ilişki kurmak için

---

[532] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 88.
[533] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 83.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 255,Gömlek No: 15168.
[534] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 89.
[535] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 255, Gömlek No: 15179.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115,Gömlek No: 86.
[536] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 86.

harekete geçmiştir. 1830 yılında ise iki ülke arasında yapılan ticaret antlaşmasıyla ilişkiler resmi bir zemine kavuşmuştur. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Amerika'nın *'en ziyade müsaadeye mazhar devlet'* statüsü kazanmasının verdiği ayrıcalıkla Osmanlı piyasası Amerikan tüccarına açılmıştır.

Kazanılan ayrıcalığın yarattığı elverişli ticaret ortamı ile Amerika'dan alınan ve Amerika'ya satılan mallar çeşitlenmiş ve iki ülke arasındaki ticarette artış sağlanmıştır. 1830 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan yapılan toplam Amerikan ithalatı 417.392 Dolar iken 1840 yılında 563.476 Dolara ulaşmıştır.[537] İki ülke arasındaki toplam ticaret ise 1831 yılında 560.101 Dolara varmıştı.[538] Osmanlı Devleti'nin 1830-1832 döneminde toplam ithalatı cari fiyatlarla 4.9 milyon Sterlindi ve bunun % 19'u İngiltere'den, % 9.9'u Fransa'dan, % 3,1'i Almanya'dan, % 16'sı Avusturya'dan, % 3.6'sı Amerika'dan, % 31.3'ü Rusya'dan ve % 16'sı da Yunanistan, Sırbistan ve İran gibi çevre ülkelerden yapılmıştır. Bu ithalatta İngiltere, Fransa ve Amerika'nın payı giderek artarken Rusya'nın payı azalmış, çevre ülkelerin ki ise yaklaşık aynı düzeyde sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin toplam ihracatı ise 3.8 milyon sterlin olmuştur ve bunun % 13.3'ü İngiltere'ye, % 14.3'ü Fransa'ya, % 2.1'i Almanya'ya, % 30.9'u Avusturya'ya, % 3.7'si Amerika'ya, % 12.6'sı Rusya'ya ve % 23'i çevre ülkelere yapılmıştır.[539]

1830 antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra ticaret hacminde artış olsa da bu artış iki tarafın beklentilerini karşılayacak düzeyde olmamıştır. Artışın beklenilen düzeyde olmamasında iki ülke arasındaki uzaklık ve Osmanlı tüccarının Amerika'ya mal taşımakta zorlanıyor olması etkili olduğu gibi Amerikan tacirlerinin de uzun mesafeli ticaret yerine, Osmanlı limanları arasında ticari taşımacılığa yönelmeleri sebep gösterilebilir.[540]

Her ne kadar iki ülke arasındaki ticaret artışı beklenilen düzeyde olmamasına rağmen Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 16 Ağustos 1838'de imzalanan ticaret

---

[537]A.Üner Turgay, "Ottoman- American Trade During the Nineteenth Century", **Osmanlı Araştırmaları,** C. III, 1982, s. 220.
[538] Erhan, **a.g.e.,** s. 417 Ek -1 den .
[539] A. Mesut Küçükkalay, **Osmanlı İthalatı İzmir Gümrüğü 1818- 1839**, İstanbul, 2007, s. 32.
[540] Erhan, **a.g.e.,** s. 162.

antlaşmasından sonra Osmanlı -Amerikan ticaretinde canlanma görülmüştür. Çünkü bu antlaşma ile 1830 antlaşmasından doğan 'en ziyade müsaadeye mazhar millet' statüsü gereği İngiltere'ye uygulanmakta olan ticari rejim Amerika için de geçerli olmuştur.[541] 1838 ticaret antlaşması diğer bütün devletler ile yapılacak ticaret antlaşmalarına temel olacak ve diğer devletler de Osmanlı Devleti ile bu antlaşmanın aynı antlaşmalar imzalayacaklardır.[542]

1838 ticaret antlaşması ile Osmanlı dış ticaretine uygulanan gümrük vergilerinin düzeyi yeniden belirlenmiştir. Bu antlaşmaya göre Osmanlı ihracattan alınan vergiyi % 3'ten % 12'ye çıkartırken ithalattan alınan vergiyi ise % 5 olarak tespit etmiştir. Yerli tüccarın iç gümrükleri vermesi devam ederken yabancı tüccarın yükümlü olduğu % 8'lik vergi ödemeleri usulünden vazgeçilmiştir. Böylece yabancı tüccarlar, yerli tüccarlar karşısında çok önemli imtiyazlar elde etmiş oluyordu. Osmanlı Devleti bu antlaşmayı imzalayarak bağımsız bir dış ticaret politikası izleyebilme ve daha sonraki yıllarda yerli sanayisini korumak amacıyla gümrük duvarlarını yükseltebilme hakkından vazgeçmiş oluyordu. Böylece hem Osmanlı pazarı hem de Osmanlı hammaddeleri yabancı ülkelere açılmış oldu.[543]

1. 1862 Ticaret Antlaşması ve Osmanlı Dış Ticaretine Etkisi

Bâb-ı âlî, Amerika ile yapılan ticaretin artış göstermesine rağmen, 1830 antlaşmasının kendisinin aleyhine Amerika'nın lehine olması nedeniyle yerine yenisinin yapılması isteğini 13 Mart 1855'te Amerika elçisi Caroll Spence'e iletmişti. Zaten 1830 antlaşması 25 yıllık süre için yapıldığından 1855'e kadar yürürlükte kalacaktı. Bu nedenle Bâb-ı âlî, Amerika'ya tek taraflı ayrıcalık sağlayan bu antlaşmanın sürenin dolmasından sonra kendisi için daha uygun hükümler içeren bir antlaşma yapılmasını istemekteydi. Amerika ise 1830 antlaşması ile elde ettiği ayrıcalıkları kaybetmek istememekteydi.[544]

---

[541] Turgay, **a.g.m.,** s. 216.
[542] Yusuf Kemal Tengirşenk, "Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti", **Tanzimat I,** İstanbul, 1999, s. 290.
[543] Şevket Pamuk, "19.Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. III, s. 653-655.
[544] Kara, **a.g.e.,** s. 24.; Turgay, **a.g.m.,** s. 219.

Osmanlı Devleti bu isteğini Amerikan elçisine iletirken Avrupa devletleri de 1855'ten itibaren Osmanlı Devleti'nden yeni ticari ayrıcalıklar elde etmek için çalışmaktaydı. Amerika ise Bâb-ı âlî ile Avrupa devletleri temsilcileri arasındaki görüşmeleri yakından takip etmekteydi. Bâb-ı âlî, yabancı devletlerin baskısı sonucu 1855 başında yeni ticaret rejimini belirlemek üzere tarafların temsilcilerinden oluşan bir komisyonun çalışmaya başlamasına karar vermişti. Amerika elçisi Caroll Spence'de Amerikan Başkanı'nın verdiği yetkiyle bu komisyonun çalışmalarına katılmak için İzmir konsolosu Offley ile Azarian ve Peters adlarındaki 3 kişilik bir heyeti görevlendirmişti. Bu komisyonun toplantıları Galata gümrük binasında haftada 1 kez olmak üzere yapılmıştı. Bu toplantılara İngiltere, Fransa, İspanya, Napoli, Avusturya, İsveç, Norveç, Prusya, Rusya ve Sardinya adına iki veya daha çok tacir, Bâb-ı âlî adına da gümrük emini ve yardımcıları katılmıştı. Uzun süren görüşmelerden sonra taraflar 1859 yılında yeni bir gümrük tarifesi üzerine anlaşmaya varmışlardı. Ancak yeni tarifenin geçerli olabilmesi için yeni ticaret antlaşmaları yapılması gerekmekteydi. Bunun üzerine Amerika elçisi olarak İstanbul'a atanan Edward J. Morris yeni bir ticaret antlaşması yapılması için 1861'den itibaren çabalarını yoğunlaştırdı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı ise Morris'e gönderdiği talimatlarda Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yaptığı antlaşmayı temel alınmasını istedi.[545]

İki ülke arasındaki Ticaret ve Seyri Sefain antlaşması, Amerikan Başkanı tarafından görevlendirilen elçi Morris ve Hariciye Nazırı Mehmet Emin Âlî Paşa arasında 23 ay süren görüşmeler sonucunda 13 Şubat 1862 tarihinde imzalandı. Bu antlaşma başlangıç, 23 madde ve hatime bölümlerinden oluşuyordu.[546]

Antlaşmanın birinci maddesinde 1830 Antlaşması ile Amerikalılara verilmiş olan hakların geçerliliğini koruduğu kabul ediliyordu. Amerikan vatandaşlarına önemli hak ve imtiyazlar veren ikinci maddeyle Amerikan vatandaşlarının Osmanlı

---

[545] Erhan**, a.g.e.,** s. 166-167.

[546]BOA, **Sadaret Divan- ı Hümayun Name-i Hümayun (A.DVN. NMH),** Dosya No: 13, Gömlek No:15. Türkçesi için Necdet Kurdakul, **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar,** İstanbul, 1982, s. 335- 342.

Devleti'nin her yerinde alım-satım yapabileceği, yed-i vahid usulunun kaldırıldığı ve Amerikan vatandaşlarını mürur tezkeresi almaya zorlayan valilerin cezalandırılacağı belirtiliyordu. Üçüncü madde ise ABD tüccar ve vekillerinin, Osmanlı topraklarında kullanmak üzere tarım ve sanayi malı satın almaları halinde Osmanlı Devleti tebaası veya yabancıdan en ziyade müsadeye sahip tüccar kadar vergi ödeyeceği kabul ediliyordu.

İhracatı rejimini düzenleyen dördüncü ve beşinci maddelerle, tarafların ihraç edeceği her türlü eşyadan bir kereye mahsus vergi alınacağı, yasaklanmış ürünlerden olmayan ihraç mallarının yasaklanmayacağı, %8 olarak tespit edilen gümrük vergisinin her yıl %1 oranında indirileceği, Osmanlı Devleti'ne ihraç ve ithal edilen mallardan, diğer devletlerden talep edilenden daha yüksek bir vergi alınmayacağı gibi konular hükme bağlandı.

Altıncı madde: Osmanlı memleketlerinin diğer taraflarından gelen eşyanın gümrük resmi Eflak- Boğdan, Sırp Emirliklerine geldiği zaman ve oralardan Osmanlı Devleti'ne gelen eşyanın gümrüğü de Osmanlı Devleti tarafından idare edilen ilk gümrüğe varışlarında ödenmesi kararlaştırılmış olup, bu Osmanlı memleketinden diğer memleketlere gönderilecek tarım ve sanayi eşyası içinde geçerli olup, Emirliklerin ürünlerinin gümrük resmi Emirlik memurlarına ve Osmanlı Devleti'nin diğer tarafları ürünlerinin Osmanlı Devleti memurlarına verilip bu suretle gerek Amediye ve gerek reftiye vergisi sadece bir kere alınacaktı.

Dokuzuncu onuncu ve onbirinci maddede taraflardan alınacak tonilato, liman, kılavuz, fener, karantina ve benzeri vergilerin yerli gemilerden fazla olmayacağı belirtiliyordu. Herhangi bir limana giderse gitsin veya herhangi bir limandan gelirse gelsin aynı muamele her iki taraf gemileri için geçerli olacaktır. Amerikan gemilerinin Boğazlardan geçişinde transit vergisinin alınmayacağı belirtiliyordu. Onikinci madde İthalat rejimini düzenliyordu. Osmanlı limanlarına getirilen Amerikan mallarından eskiden alınan ithal vergisinin %3'ten % 2'ye indirilmesini sağlıyordu.

Bazı malların ticaretine sınırlamalar getiren öndördüncü madde Amerikan tuz ve tütünün Osmanlı Devletine sokulmasını yasaklıyordu. On beşinci madde ise eskiden olduğu gibi top, barut, silah ve mühimmatın Osmanlı Devleti'ne sokulamayacağını düzenlenmekteydi.

Osmanlı Devleti ABD'ye verilen ayrıcalıkların tek taraflı olmasını engellemek için karşılıklılık ilkesini anlaşma maddeleri arasına ekletti. Karşılıklılık esasının düzenlendiği on dokuzuncu maddeye göre Osmanlı memleketi ve ona tabi olan yerlerden tarımsal ürün ve sanayi ürünü ABD'ye ithal olunduğunda en ziyade müsaade mazhar ve imtiyazı olan milletin çeşitli tarımsal ürün ve sanayi ürünlerine yapılacak muamelenin aynısı olacaktı. ABD'nde yabancı devlet tebaası gemilerine, ticaretine ve gemilerin seyrinde tanınan ve tanınacak olan hak, imtiyaz ve muafiyeti Osmanlı Devleti tebaası gemileri ticaretine de tanınacaktı.

Antlaşmanın yürürlüğe giriş biçiminin düzenlendiği yirminci maddeye göre bu antlaşma onaylandıktan sonra 1838 yılında Osmanlı-İngiltere arasında imzalanmış ve ABD ticareti için geçerli olan mukavelename yerine geçecek, onay belgelerinin teati edilmesinden itibaren 28 yıl geçerli olacaktı. Fakat taraflardan biri 14. ve 21. yılın sonunda tek taraflı olarak antlaşmayı feshettiğini bildirebilecekti. Yirmibirinci madde ile ABD bu antlaşmadaki maddelerin esas anlamından başka anlam çıkarmayacağını ve Osmanlı Devleti'nin hükümranlık haklarına karışmayacağını taahhüd ediyordu. Yirmiikinci maddede her iki tarafın bir araya gelerek ticareti yapılan mallar için bir tarife hazırlanmasına karar verildi. Yeni tarife tasdiknamelerin değiştirilmesi tarihinden itibaren yedi yıl geçerli olacak, antlaşmayı imzalayanlardan her birinin bu tarifenin değiştirilmesini istemeye hakkı olacaktı. Eğer 8 yıl esnasında taraflardan hiç biri bunu istemez ise tarife 7 yılın sona ermesinden itibaren ve bir 7 yıl daha geçerli olacaktır. Her bir yedi yıl bitiminde aynı şekilde uygulanacaktı.[547]

ABD'nin İstanbul elçisi Morris, ticaret antlaşmasının metnini İstanbul Başkonsolosu G.W Goddard ile 22 Şubat 1862'de Washington'a gönderdi. ABD Dışişleri Bakanı William H.Seward antlaşma metninin Senato'da görüşülmesini

[547] BOA, **A.DVN. NMH**, Dosya No: 13, Gömlek No: 15.

sağlayarak 9 Nisan 1862'de onaylanmasını sağladı. Bundan sonra ABD Başkanı Abraham Lincoln kendisine sunulan metni 18 Nisan 1862'de imzaladı. Lincoln tarafından imzalanan metin İstanbul'a gönderildi.[548] Osmanlı Devleti ise kendisinde kalan metni 14 Mayıs 1862'de Sultan Abdülaziz'e onaylattı.[549] Padişah onayından sonra usul gereği teati edilmek üzere iadeleri 1 Haziran 1862'de uygun görüldü.[550] Antlaşmanın teati edilmiş imzalı nüshaları 19 Haziran 1862'de Padişah'a takdim edildi.[551] 5 Haziran 1862'de yürürlüğe giren antlaşmayı Joy Morris*"Osmanlı Devleti'nin bugüne kadar yaptığı en liberal antlaşma"* olarak nitelendirdi.[552]

Antlaşma yürürlüğe girdikten sonra antlaşmanın imzalanmasından dolayı Amerika tarafından Hariciye Nazırı'na hediye olarak gümüşten bir saksı ve bazı memurlara saat ve kutular gönderildi. Antlaşma imzalandığı sırada Beylikçi görevinde olan Cemil Paşa'ya kutu verildi. Gümrük Emini Kâni Paşa'ya bir saat ile gümrük memurlarından Pavlaki Efendi'ye bir kutu Amerika elçisi tarafından bizzat verildi. Bu hediyeler resmi hediyelerden olduğu için karşılık olarak Amerika elçi ve memurlarına hediye verilmesi kararlaştırıldı.[553] İki ülke arasındaki hediyeleşme bununla sınırlı kalmadı, Mayıs 1864 ayında Amerika başkanı tarafından İzmir Valisi Kâbuli Paşa'ya bir çift tabanca hediye edildi.[554]

Ticaret konusunda ayrıntılı düzenlemeler getiren 1862 antlaşması genel olarak değerlendirdiğimizde 1830 antlaşmasında yer alan hükümler geçerliliğini korunmakla beraber birçok yeni düzenlemelerde getirdi. Bu düzenlemelerde İngiltere ile yapılan 16 Ağustos 1838 tarihli antlaşma esas tutuldu. En imtiyazlı devletlere tanınan hak ve imtiyazlar ABD vatandaşlarına da tanındı. Antlaşmada ayrıcalıkların tek taraflı olmaması için 'karşılıklılık' esası da antlaşmaya konuldu. Bu antlaşmanın özellikle 2. maddesi önemli yenilikler getirdi. Bu madde ile ABD vatandaşları Osmanlı Devleti'nin her yerinde alım satım yapabilecekti ve eskiden var olan mürur tezkeresi kaldırılacaktı. Ayrıca Yed-i Vahid usulü kaldırılacaktı ki bunlar ABD

---

[548] Erhan, **a.g.e.,** s. 170-171.
[549] BOA, **A.DVN. NMH**, Dosya No: 13, Gömlek No: 15.
[550] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 193, Gömlek No: 10861.
[551] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 193, Gömlek No: 10880.
[552] Fendoğlu, **Osmanlı- ABD Ticari İlişkileri,** s. 278.
[553]BOA, **İ.HR**, Dosya No: 193, Gömlek No: 10892.; BOA, **İ.DH,** Dosya No: 492, Gömlek No: 33346.
[554] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 207, Gömlek No: 11934-C.

vatandaşı ve tüccarı için önemli ayrıcalıklardandı. Antlaşma ihracat ve ithalat rejimini de düzendi. Antlaşmada dikkati çeken bir özellik bazı malların ticaretine sınırlamalar getirilmiş olması idi. Tuz ve tütünün Osmanlı topraklarına sokulması yasaklandı. Top, barut, silah ve mühimmatın Osmanlı Devleti'ne ithali yasağı korundu. Ancak bu yasaklılık resmen bildirilmedikçe yürürlüğe girmeyecekti.

1862 antlaşmasında dikkati çeken bir diğer özellik ise antlaşmanın 20. maddesinde bu antlaşma onaylandıktan sonra 16 Ağustos 1838'de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanmış ve ABD ticareti için geçerli olan mukavelename yerine geçecek ve onaylanan nüshaların değiştirilmesi gününden itibaren 28 yıl geçerli olacaktır' denilmekteydi. Oysa İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında 1 Ekim 1861 tarihinde yapılan yeni ticaret antlaşmasının 20. maddesi gereğince bu antlaşma onaylandıktan sonra iki taraf arasında 16 Ağustos 1838 tarihinde imzalanan antlaşma yerine geçecek denilerek 18 Ağustos 1838 antlaşması yürürlükten kaldırılmıştır.[555] Taraflarca ortadan kaldırılmış, hükümsüz olan bir antlaşmaya dayanılarak ABD'nin ayrıcalıklardan yararlandırılması yoluna gidilmekle Abdülaziz döneminde Osmanlı Devleti'nin siyasi hükümranlığına sahip olamadığını göstermesi açısından ilginçtir.[556] Antlaşmada dikkati çeken bir başka özellik ise 1830 antlaşmasında Amerika'nın adının Amerika Devleti olarak geçerken, iç savaşın devam ettiği yıllarda yapılan bu antlaşmada Amerika'nın adı "*Hükümat-ı Müctemia-ı Amerika"* olarak geçmektedir.

Ticaret antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle, antlaşmanın 22. maddesinde ki ABD tüccarının Osmanlı Devleti'nden alacağı ve Osmanlı Devleti'ne satacağı her türlü eşyanın değerini ve gümrüğünü belirleyecek bir tarifenin beraberce hazırlanması' hükmü gereğince gümrük dairesinde bir tarife komisyon tarafından hazırlandı. Bu komisyonda Amerika elçiliği tarafından görevlendirilen Azaryan adlı Amerikalı tüccar görev aldı. Azaryan'a buradaki görevinden dolayı 4. rütbeden Mecidi nişanı verilerek ödüllendirildi.[557]

---

[555] BOA, **Yıldız Esas Evrakı (YEE),** Dosya No: 42, Gömlek No: 164.
[556]Necdet Kurdakul, "Ticaret Antlaşmaları", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. III, s. 667.
[557] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 207, Gömlek No: 11946.

Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra ticaret, 1862 ticaret antlaşması üzerinden yürütülmeye başlandı. Ancak Amerika'da iç savaş olması nedeniyle antlaşmanın yarattığı elverişli ticaret ortamı hemen kendisini göstermedi. Özellikle güney halkından korsanlık yapan kişiler İzmir limanına gelip gitmekteydi ve Birleşik Devletler gemilerini gasp edip tüccar gemilerine korsanlık yapmaktaydılar. Bunun engellenmesi için Amerikan elçisi, Osmanlı Devleti tarafından düşmanlık yapan korsan gemilerinin Osmanlı limanlarına girmesine izin verilmemesini talep etti.[558]

İç savaşın ticaret üzerindeki olumsuz etkisini göstermesi açısından Ceride-i Havadis gazetesinde yer alan bir haberde Amerika bandıralı İzmir'den zahire yükü ile Amerika'ya doğru yola çıkmış bir geminin Ermeni sahibinin güneylilerden korunmak için başka bayrak çekmek istediği ve bunun üzerine kaptan ve tayfaların gemiyi terketmesi üzerine sahibinin vazgeçtiğini yazmaktaydı[559] Bu geminin sahibinin Ermeni olması, Amerikalıların 1830 anlaşması sonrası Ermenileri simsar olarak kullanmaları ve bazı Ermenilerin Amerikan vatandaşı olmanın ayrıcalıklarından yararlanmak için Amerikan vatandaşlığına geçmelerine neden olduğundan akla bu kişinin Osmanlı tebaasından olup Amerikan vatandaşlığına geçen bir kişi olup olmadığı sorusunu getirmektedir.

İki ülke arasındaki ticaretde yeni antlaşmaya rağmen patlama yaşanmamasında iç savaşın olumsuz etkisi dışında uygulamada gümrüklerde yaşanan sorunlar da etkili oldu. Amerikalı tüccarlar ticari muamelelerde uğradıkları engellerden dolayı antlaşma hükümlerinin İzmir gümrük memurları tarafından uygulanmadığı konusunda elçilere ve batılı devlet konsoloslarına müracaat etmeye mecbur oldular. Reftiye vergisi eşyanın gemiden nakli sırasında alınması gerektiği halde eşya şehre vardığında istenilmekteydi. Bu usul ise tüccarlar için engel teşkil etmekteydi. Ayrıca yağmurlu havalarda gümrükte duran eşyalardan %1-20 eşyanın gümrüğü artarak ağırlığından alınmaktaydı. Eşya şehre geldiğinde vergi alınması usulü her yıl Mart başında gümrükten %1 indirilmesinin ihlaline sebep oluyordu. Bu mallara %1 vermek gerekirken İzmir tüccarları % 8 vergi vermekteydi. Ürünler gümrük avlusunda kaldığında hırsızlıklar oluyordu. Hamallar yetersiz ve eşyalar

---

[558] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 146, Gömlek No: 97.
[559] Koloğlu, **a.g.m.,** s. 23.

gelişi güzel istiflendiğinden eşyalar zarar görmekteydi. Bütün bu sorunlar tüccarların limanlarda ve gümrüklerde karşılaştıkları sorunlar nedeniyle zarar görmesine neden olmaktaydı.[560]

Antlaşmanın yarattığı elverişli ticaret ortamı gerek güneyli korsanların faaliyetleri gerekse İç savaş nedeniyle beklentileri karşılayacak düzeyde olmadı ve etkisi hemen hissedilmedi. Amerika'nın Osmanlı'dan ithalat azaldı. 1861 yılında 1.014.821 Dolar olan ithalatı 1862'de 959.692 Dolara, 1865'te 663.350 Dolara düştü. Osmanlı'nın Amerika'ya olan ihracatı 1861'de 584.169 Dolar iken 1862'de 442.721 Dolara, 1865'te 614.187 Dolar oldu. Bu dönemde Amerika gemileri çeşitli Osmanlı limanlarına giriş yapmaya devam etti. 1861 yılında 3 ABD gemisi Beyrut limanına toplam 1.286 ton, 1864'te İzmir limanına 10 ABD gemisi toplam 7.548 ton ve 1865'te ise devam 8 ABD gemisi 5.876 tona idi.[561]

İç savaş ortamının ticarette yarattığı olumsuzluklara rağmen savaştan sonra iki ülke arasındaki ticaret hacmi genişledi ve Osmanlı limanlarına gelen Amerikan gemilerinin sayısında artış oldu.1866-1869 yılları arasında İzmir limanına gelen gemi sayısı 40'a ulaştı. Amerikan ithalatı 866.650 Dolara, 1867'de 1.042.912 Dolara, 1869'da 1.781. 147 Dolara yükseldi. İhracat ise 1866'da 570.845 Dolara, 1869 da 653.195 Dolara yükseldi.[562]

İki ülke arasındaki ticaret hacmindeki artışta petrolün iki ülke ticaretinde önemli ithal mallarından biri olması etkili oldu. Petrolle ilgili en önemli faaliyet gaz yağı satışı konusunda oldu. Tasvir-i Efkâr'ın 1864-1867 nüshalarında gaz yağı satışıyla ilgili çeşitli haberler yer almaktadır. 5 Ağustos 1867 tarihli gazetede ki ilanda Amerika'dan ***"taşyağı"*** denilen en iyi cins ve tehlikesiz gazın Galata'da ki Cami Şerif Kapısı'nın yanındaki Manasyan mağazasında ucuz fiyatla satıldığı duyurulmaktaydı.[563]

---

[560] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 117.
[561] Turgay, **a.g.m.,** s. 223.
[562] Turgay, **a.g.e.,** s. 224.
[563] Volkan Ş. Ediger, **Osmanlıda Neft ve Petrol**, Aralık 2005, s. 94.

Petrol ticaretinin yasal alt yapısını 1861'de İngiltere, Fransa ve İtalya, 1862'de ABD ve Rusya olmak üzere 9 ülke ile yapılan ticaret antlaşmaları ile oluşturulmasından sonra, uygulamanın esasları ise Sultan Abdülaziz tarafından Mayıs 1870'de yürürlüğe konulan nizamname çerçevesinde belirlendi.[564]

1870'lerden sonra Osmanlı Devleti'nin ABD'den petrol ithalatı arttı. Amerikan şirketleri büyük gemiler ile İstanbul ve İzmir limanlarına getirdikleri petrolleri, bu şehirlerdeki temsilci firmalar vasıtasıyla pazarladılar. Ancak petrolün muhafaza ve saklanması sorun olmaktaydı. Bu durum karşısında Şehremanetinin, İngiltere tebaasından Mösyö Rovella ile görüşmeler yapıp petrol koymak için yapacağı ve idare edeceği mahzenler için 15 yıl süre ile imtiyaz verilmesi konusunda görüşme yapıldığının haber alınması üzerine petrol ticareti ile ilgilenen Amerikalı Bracyoti petrol koymak için mahzen yapılma imtiyazının bir kişiye verilmesine itiraz etti. Mahzen imtiyazının bir kişiye verilmesi büyük masrafa neden olacağından herkesin özel işlerine karışılacağı için ticari menfaatlerinin bozulacağını savunmaktaydı**.** İmtiyazın bir kişiye verilmesi ticarette eşitlik ilkesine de aykırı görülmekteydi. Bu durum Amerika tebaasının 1862 antlaşmasında sahip oldukları hukuk ve imtiyaza da aykırı bir durumdu. Şehremaneti Meclis'nin teklifi üzerine Dâr-ı Şûrâ, ithal edilen petrol mahzenleri hakkında imtiyaz verilemeyeceğine karar verdi. 10 Ağustos 1870'de alınan kararla petrol koymak için şehirden uzak bir yerde mahzen yapılmasına karar verildi. Ayrıca satılan yer ve mağazada az miktarda sandıklara konulup saklanması hükümet tarafından emredilmekteydi. Şehremaneti ihtiyat tedbiri olarak geçici mahzenler kurulmasına izin verildiğini elçiler vasıtasıyla yabancı tüccarlara bildirilmesini istedi. Bunun üzerine petrol tüccarı oybirliğiyle İstanbul'a ithal olunan petrolün saklanması için gereken mahzenin Şûrâ-yı Devlet tarafından seçilen bir yerde yapılması için Bracyoti'yi vekil tayin ettiler. Bracyoti halkın ihtiyacının giderilip petrolün dağıtılması için Şûrâ-yı Devlet'in düzenleyeceği nizamlar hukukuna uyacağını belirtti. Önerilen mahzenin Kireç burnunda olmamasını istedi. Burası her mevsim rüzgârlı olduğundan demir atmak ve mal boşaltmak zordu. Beykoz yakınındaki İncir köyü ise geçici mahzenler için uygun değildi. Sigorta şirketleri de tek bir yerde petrolün depolanması halinde, yangına

[564] Ediger, **a.g.e.,** s. 120.

karşı yeterli önlem alınamayacağı endişesiyle malları sigorta yapamayacaklarını bildirmekteydi.[565]

Petrol ticareti konusunda sorun sadece imtiyazın bir kişiye verilmesi ve mahzen yeri sorunu değildi. Petrol büyük sandıklarla ithal edilmekteydi ve bunların yükleme ve boşaltılması da sorun olmaktaydı. Ayrıca petrolün naklinde Haliç'e ulaşmasından itibaren yapılacak aktarma vergisiz olmasına rağmen bu süreden sonra sandık başına alınacak para, mahzene koymak için ödenecek vergi ve çeşitli masraflar petrol tüccarının itirazına neden olmaktaydı. Osmanlı'da yabancı tüccarın ticaret işlerini serbestçe yapabilme ve gümrük resmi ve nakdi vergiden muafiyeti olmasına rağmen, petrol tüccarına Osmanlı Devleti'nin hazırladığı şartnamede hiçbir yetki verilmiyordu. Aslında Şehremaneti zarar ziyanı petrol tüccarına bırakarak yıllık gelir elde etmeye çalışıyordu.[566] Petrol ithalatı ile ilgili yaşanan sorunlardan biri de vergiler konusuydu. Gümrüklerde bazı suiistimaller yaşanmaktaydı. Örneğin Amerika'dan Beyrut'a ithal edilen petrol gazından resmi gümrük alınmasından dolayı mahalli gümrük idaresi şikâyet edilmekteydi.[567]

Petrol ticareti ile ilgili sorunlara rağmen Amerika'dan petrol ithalatı artmaya devam etti. Diğer taraftan Almanlar hammadde ve pazar bulmak amacıyla gözlerini dünyaya çevirmişti. 1871 yılında Alman uzmanlar Osmanlı'nın Musul ve Bağdat yörelerini gezerek bu yöredeki petrol kaynaklarının önemi hakkında rapor hazırlamaktaydılar. Ancak burada bol miktarda ve iyi kalite petrol olmasına rağmen nakliyedeki güçlükler ve maliyet yüksekliği nedeniyle ABD ve Bakû petrolleri ile rekabet edilemeyeceği düşünülmekteydi.[568] Bu nedenle topraklarında bol miktarda petrol olmasına rağmen Osmanlı Devleti dünya petrol üretiminin yarısının yapıldığı ABD'den petrol ithaline ilerleyen yıllarda da devam etti.[569]

---

[565] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 46.
[566] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147,Gömlek No: 46.
[567] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 34.
[568] Hikmet Uluğbay, **İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik**, Ankara, 2003, s. 34.
[569] Ediger,**a.g.e.,** s. 84.

İki ülke arasındaki ticaret artmakla beraber 1872'de ABD, Osmanlı ile ticaret yapan İngiltere Almanya, Fransa'dan sonra 4. sırada yer alıyordu.[570] 1872'de Osmanlı'nın Amerika'dan yaptığı ithalat 1.209.443, Osmanlı'dan Amerika'ya yapılan ihracat 866.719, ticaret hacmi 2.076.162 oldu.[571] Ticaretin sürekli artışında petrol dışında etkili olan bir diğer faktör ise ithal olunan silah ve mühimmattı. Bu konuya Osmanlı Devleti - ABD arasındaki silah ticareti konusunda detaylı bir şekilde değinilecektir.

1875 yılına gelindiğinde petrol ticareti ile ilgili sorunlar devam etmekteydi. Sulu gaz nizamnamesinin antlaşma hükümlerine aykırı olduğu iddiası üzerine Bâb-ı âlî durumu elçilerle görüşerek gerekli düzenlemelerin yapılacağını 9 Şubat 1875'te beyan etti. Sulu gaz nizamnamesine göre gaz İncir köyüne gidecek ve Şehremaneti'nin gönderdiği hamallarla taşınacak, Şehremaneti'nin yaptığı barakalara mecburi konulacaktı. Birinci ay için 20 para takip eden aylar için 10 para ödenecekti. Resmi gümrüğü sulu gazın sahibine teslim olunan değil ulaşan miktar üzerinden alınmaktaydı ve gümrük resmi % 8.75 ulaşmaktaydı. Her yıl Amerika'dan 160.000 sandık gelmekteydi. Bunun 60.000 veyahut 80.000 sandığı sürekli ambarlarda saklanmaktaydı. İstanbul'a giren gazdan senelik 3000 Osmanlı lirası alınmaktaydı. Amerika elçisi bu sorunların çözümlenmesini, çözümlenmezse sulu gaz yüklü gemiler hakkında düzenlemeyi kabul etmeyeceğini bildirdi. Bu sorunların dışında bir diğer sorun gaz sandıklarının bulunduğu mağazaların anahtarının Şehremaneti'nin memurunda bulunması ve memur müsaade etmedikçe mal sahibi malına ulaşamaması idi. Bu nedenle bu sandıklara dair bazı yolsuzluklar gerçekleşiyordu. Hükümetin dikkati bu konuya defalarca çekildi ancak sorunlar ve yolsuzluklar devam etti.[572]

---

[570] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler**, İstanbul, 1993, s. 306.
[571] Köprülü, **a.g.m.,** s. 935.
[572] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 147, Gömlek No: 86.

1876 yılı itibari ile ABD, Osmanlı Devleti ile ticaret yapan devletler arasında hacim bakımından 4. sıradaydı.[573]

	İthalat	İhracat	Toplam Ticaret
Büyük Britanya	1.823.302.000	1.292.799.000	3.066.101.000
Almanya	1.203.980.000	905.000.000	2.108.980.000
Fransa	797.680.000	715.120.000	1.512. 800.000
ABD	420.350.000	594.918.000	1.015.268.000
Rusya	363.000.000	332.000.000	695.000.000

*Fiyatlar ABD Doları cinsinden

Osmanlı Devleti'nin ABD ile ticaret hacminde Osmanlı lehinde bir fazlalık söz konusudur. Gelişen ticari faaliyetlerin sonucunda 1876 yılı Osmanlı ithalat-ihracat rakamları, Amerikalılar açısından incelendiğinde;[574]

	İthalat(kuruş)	İhracat(kuruş)
Amerika	41. 629.335	9.112.630
Toplam	2.000.923.048	839.650.454

Bu rakamlar ile Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam ithalatının yaklaşık % 2,1'nin Amerika'dan yapıldığı ve ihracatının yaklaşık %1.1'ini Amerika'ya yaptığı ortaya çıkmaktadır.

[573] Ortaylı, **a.g.m.,** s. 87.
[574] White, **a.g.e.,** s. 23.

1862 antlaşmasının 20. maddesinde antlaşmanın 28 yıl yürürlükte kalacağı ve antlaşma hükümlerinin 14 yıla kadar ancak tamamen geçerli olmaya başlayacağı ve antlaşmayı yapan tarafların her biri bu müddetin sona ermesinden önce bu antlaşmayı ya yeniden tadil etmek veya haber verildiği günden itibaren bir sene sonra fesh etmeyi düşünüyorsa diğerine bildirmeye yetkili olacaktı. Başkan Grant'ın 5 Aralık 1876 tarihli Kongre açılış mesajında Osmanlı Hükümeti'nin 1862 antlaşmasını sona erdirme arzusunu 15 Ocak 1874'te tebliğ ettiğini ve bu tebliğ gereğince antlaşmanın 5 Haziran 1876'da sona erdiği belirtilmektedir. Ayrıca Başkan Grant Osmanlı hükümetinin yeni bir antlaşmanın sonucu için görüşmeleri tıkadığını da belirtmekteydi.[575] Başkan Grant'ın mesajında geçen ifadelere rağmen 28 yıl süreli bu antlaşma Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak 1884'te kaldırılana kadar yürürlükte kalacaktır. Antlaşmanın kaldırılmasından sonra 1830 antlaşmasına geri dönülecektir.[576] Geleceğini ticarette arayan ABD'nin 1862 sonrasında Amerikan varlığını Osmanlı Devleti'ne nüfuz ederek yerleşmeye başlayıp ABD ticari varlığını güçlendirdiğini görmekteyiz.

2. Osmanlı Tarımını Geliştirme Çabası ve Amerika'dan Pamuk Tohumu İthali

Osmanlı Devleti'nde ekonomisinin en önemli özelliklerinden birisi tarıma dayalı olmasıydı. Halkın büyük çoğunluğu geçimini topraktan kazanıyordu. Büyük ölçüde tarıma bağımlı olan Osmanlı Devleti devletin, ekonomik gelişmesini sağlayabilmek için XIX. yüzyılda tarıma önem verdi ve bu yüzyıl tarımda yoğun yenilik hareketlerinin görüldüğü bir yüzyıl oldu. Tarımda büyük yenilik ve dönüşümlerin yaşandığı XIX. yüzyıl tarımının en önemli özelliklerinden birisi *"emeğin görece kıtlığı ve toprağın görece bolluğudur."* [577] Toprakların geniş ve verimli olmasına rağmen tarım sınırlı bir bölümünde yapılabilmekteydi.[578]

Tarımın geri kalması ve sınırlı bir alanda yapılabilmesinde çeşitli etkenler öne çıkmaktaydı. Bunların başında çiftçinin toprağın sahibi olamayıp toprağın kiracısı

---

[575] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 46, Gömlek No: 5.
[576] Fendoğlu, **Osmanlı- ABD Ticari,** s. 277.; Ülman, **a.g.e.,** s. 5 **.**
[577] Sevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913),** Ankara, 1984, s. 85.
[578] Tevfik Güran, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, 1998, s. 55.

durumunda olması, ürettiği ürününü yol yokluğu nedeniyle pazara götürememesi, üretilen ürünlerin satılamaması, çiftçinin tarım alanındaki yeniliklerden habersiz olması, gübrelemek, makine ile işlemek, ürünü makine ile toplamak gibi teknolojik araç-gereç kullanımının yetersizliği, sulama olanaklarının sınırlı olması, vergilerin ağırlığını köylülerin çekmesi olup eski usullerle tarım yapması tarımın gelişmesini engelleyen sebeplerdi. Ayrıca adi tohum kullanılması da çiftçinin istediği kadar emek harcasa da yeteri kadar ürün almasını engelliyordu.[579]

Bu koşullarda tarımın gelişmesi mümkün olmadığından bir dizi yönetim reformlarıyla birlikte ülkenin kalkındırılması ve halkın refah düzeyinin yükseltilmesi için giderek yoğunluğu artırılan bir tarımsal gelişme politikasının uygulanmaya konulması sonucunu doğurdu. Tanzimat döneminde tarım gelişme politikalarını oluşturacak ve uygulayacak bir tarım bürokrasisi kuruldu. Giderek sayıları ve etkinliği artan bu kadroların tarımsal gelişme politikasının hedefleri, üretimin artırılması ve çeşitlendirilip dış talebe yönelik tarım ürünlerinin teşvik edilerek dış ticaret dengesinin sağlanması ve tarımsal üretim araçlarının modernleştirilmesiydi.[580]

Tanzimat döneminde tarımsal gelişme çabalarında eğitim ve uygulama kurumları oluşturmakta önemli idi. Tarımsal eğitim alanında ilk girişim 1847 yılında İstanbul yakınlarında Yeşilköy'de bulunan Ayamama Çiftliği binasında *"Ziraat Talimhanesi"* adı altında bir ziraat okulu açılması olmuştur. Bu okulun kuruluş amacı Yedikule bez dokuma fabrikasında imalat için gerekli olan ipliğin hammaddesini sağlayacak pamuğu yetiştirmek ve pamuk tarımını geliştirmekti. Bu konuda Meclis-i Vâlâ'da yapılan görüşmelerde basma fabrikasında imalat için gerekli olan pamuğun Osmanlı Devleti'nde üretildiği ancak bunun modern metotlarla yapılmadığı, fabrika kurmaya önem verildiği kadar iyi cins pamuk üretmeye de önem verilmesi gerektiği belirtilmişti.[581] Bu amaçla bez fabrikası için pamuk temini amacıyla Yeşilköy civarında pamuk yetiştirilmesi düşünülmüştü. Bu düşüncenin

---

[579] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, (I. Mesrutiyet ve İstibdat Devirleri),** C. VIII, Ankara, 1983 s. 442.; Erkan Koç, 19.yy Osmanlı Devleti'nde Tarım, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, 2005, s. 36-37.; Gündüz Ökçün, **Osmanlı Sanayi (1913- 1915),** Ankara, 1970, s. 12.
[580] Güran, **a.g.e.,** s. 45.
[581] Koç, **a.g.e.,** s. 77.

oluşmasında Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a hâkim olması yüzünden Mısır pamuklarından mahrum kalması da etkili olmuştur. Bu kararın gerçekleşmesi için Amerikan Dışişleri Vekili Buchanan'a bir pamuk uzman göndermesi için Bâb-ı âlî ricada bulunmuştu. Dr. Davis ve birkaç Amerikalı pamuk uzmanı 1846 yılında İstanbul'a gelmişti. Sultan Abdülmecit'in huzuruna dahi çıkan Dr. Davis ile 7 yıllık mukavele imzalanmıştı ve çalışmalarına başlamıştı. Dr. Davis'in Halkalı'da numune çiftliği kurması ve pamuk yetiştirmesi gerekiyordu.[582] Bunun için çalışmalara başlamış, model çiftliğe pamuk ekmiş, çırçır makineleri ısmarlamış ve Doğu Trakya boyunca Güney Karolina tarzı plantasyonlar yapılmasını önceden gizlice önermişti.[583] Dr. Davis'in çabalarına rağmen istediği şeyler yerine getirilmemiş veya sürekli güçlükler çıkartılmıştı. Yapılması gereken binaların yapılmasına başlanılmadığı gibi Yeşilköy civarının pamuk ekimi için elverişsiz olduğunun anlaşılması üzerine bu şartlar içinde iyi ücret almasına rağmen daha fazla kalmayarak ülkesine dönmüştür.[584]

Dr. Davis'in gidişinden sonra model çiftlikteki pamuk ürünü çırçırsızlık yüzünden harap olup fidanlar susuzluktan ölmüştür.[585] Böylece basma fabrikası için kaliteli ham pamuk üretiminin Osmanlı ülkesinde karşılanması ve yerli pamuk kalitesini yükseltme çalışmaları yarım kalmıştır. Bu amaçla Amerikalı tarım uzmanının yönetiminde kurulan okulun faydalı sonuç vermeyeceği göz önünde tutularak 1851 yılında kapatılmıştır.[586]

Osmanlı yönetimi Amerikalı uzman getirterek pamuk yetiştirmek ve pamuk tarımını geliştirmeye çalışırken 1840'lı yıllarda İngilizlerin de pamuk üretimini canlandırmak için çaba gösterdiği görülmüştür. İstanbul'da İngiliz Churchill tarafından yayımlanan Ceride-i Havadis gazetesi makalelerinde Türkiye'nin pamuk

---

[582] Kurat, **a.g.e.,** s. 25.
[583]Edward C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,** yay. haz. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara, Nisan 2006, s. 471.
[584] Kurat, **a.g.e.,** s. 25.
[585] Clark, **a.g.m.,** s. 477.
[586]Tevfik Güran, Tanzimat Döneminde Tarım Politikası (1839- 1876), Ed. Osman Okyar-Halil İnalcık, **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1071- 1920,** Ankara, 1980, s. 272. Bu makale ayrıca Tevfik Güran, "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,** Haz. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara, Nisan 2006 adlı kitaptada yer almaktadır.

üretimi için bütün koşullara sahip olduğu ve üretilecek pamuk ne kadar çok olursa olsun İngiltere tarafından yüksek fiyatlarla satın alınacağı fikri yayılmaya çalışılmıştı.[587]

1850'li yıllara gelindiğinde Sanayi Devrimi'nin etkisiyle dünya ekonomisinde çok hızlı bir büyüme yaşanmış ve pamuk, dokuma endüstrisinin ham maddesini oluşturmuştu. Oysa Osmanlı'da 1788-1820'de 70.000 balyaya yaklaşan pamuk ihracatı[588] Amerikan pamuğu karşısında rekabet edememiş ve gerilemişti.[589] Osmanlı'da iklimin elverişli olduğu her yerde pamuk üretilebildiği halde üretilen pamuk çok geniş bir iç pazarı ancak beslemekteydi.[590] Çünkü pamuklu dokumalar ve pamuk- ipek karışımı kumaşlar, giyimden döşemelik eşyaya kadar geniş bir kullanım alanı bulmaktaydı.[591] Osmanlı Sanayi Devrimi'nin dışında kalsa da Avrupa'nın sanayisinin gelişmesi doğrultusunda bol ve ucuz hammadde sağlama çalışmaları Avrupalı ülkelerin gözlerini Osmanlı Devleti'ne çevrilmesine neden oldu.

1857 yılında Manchester Pamuk Tedarikçileri Birliği'nin -Manchester Cotton Supply Assocition-MCSA-kurulmasıyla, Lancashire'li pamuklu fabrikatörleri Lancashire pamuklu endüstrisinin tümüyle Amerikan pamuğuna bağlanmasındaki tehlikeyi sezdiklerini ve Amerika'da olağanüstü bir durumda fabrikalarının üretimi durdurmak zorunda kalacağı gerçeğini ilan etmişlerdi.[592] Bunun üzerine Osmanlı ülkesinde pamuk üretimini canlandırmak için MCSA tarafından İngiltere Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Osmanlı ülkesindeki konsoloslara bir anket yaptırmıştı. Bu ankette mevcut ve potansiyel pamuk üretimi hakkında bilgi verilmesi istenmişti.[593] Yapılan anketler sonucunda İngiltere konsoloslarından, bölgelerindeki pamuk üretiminin geliştirilmesi olanakları konusunda gelen raporlarda Batı Anadolu'nun en

---

[587] Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi,** Ankara, 1982, s. 61. Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde İzmir", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi Özel Sayı, Kurtuluşunun 70. Yıl Dolayısıyla İzmir Sempozyumu,** C.I, S. III, Yıl. 1993, s. 76.
[588] Elena Frangakıs- Syrett, " İzmir'de Pamuk ve Kumaş Ticareti (18. Yüzyılın İkinci Yarısından 19. Yüzyılın Başlarına), ed. Çağlar Keyder- Faruk Tabak, **Osmanlı Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım,** İstanbul, Eylül 1998, s. 101- 102.
[589] Güran, **a.g.m.,** s. 275.
[590] Zeki Arıkan "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu- Meta), **Prof. Dr Bekir Kütükoğluna Armağan**, İstanbul, 1991, s. 289 .
[591] Halil İnalcık, Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, **ODTÜ Gelişim Dergisi, 1979-1980 Özel Sayısı**, s. 1.
[592] Kurmuş, **a.g.e.,** s. 60.
[593] Kurmuş, **a.g.e.,** s. 62.

elverişli bölgelerden biri olduğu belirtilmişti.[594] Bu raporlar doğrultusunda İngilizler Batı Anadolu'da pamuk tarımını geliştirmeye ve yaygınlaştırmaya yönelik bir siyaset izleyerek kurdukları şirketler ve çeşitli yatırımlarla pamuk tarımını teşvik etmişlerdir.[595]

İngiliz kapitalistler Batı Anadolu'da pamuk üretimini yaygınlaştırmaya çalışırken İngiliz çıkarlarının savunucusu Ceride-i Havadis'te pamuk üretimini teşvik için yazılar yayınlamıştı. Amerika'da her an iç savaş çıkabileceğini ve pamuk üretiminin kârlı bir iş olduğunu örneklerle açıklayarak pamuk üreticilerinin nasıl desteklenmesi gerektiği konusunda Osmanlı Hükümeti'ne nasihatlerde bulunmuş, modern pamuk yetiştirme ve pamuk hastalıklarıyla mücadele yöntemleri konusunda üreticiyi bilgilendirmişti.[596]

Amerikan pamuğuna bağlanmasındaki tehlikeyi sezip önlem almaya çalışan İngiliz fabrikatörlerin beklediği olağanüstü durum 1861'de Amerikan İç savaşın başlamasıyla gerçek oldu. Bu durum Avrupa dokuma sanayisinin pamuk ihtiyacının Amerika'dan karşılanmasını güçleştirdi. İngiltere'nin pamuk ihtiyacının büyük kısmını karşılayan üretim bölgeleri pamuk üretimini tümüyle durdurdu. Bütün ülkelerde ham pamuk sıkıntısı çekilmeye başlandı. İngiltere'de pamuk fiyatları görülmemiş şekilde arttı. Bu durumda Lancashire pamuklu fabrikaları üretimlerini sürdürebilmeleri için bol ve ucuz pamuğa ihtiyaçları vardı ve yüzlerini Osmanlı Devleti'ne döndüler. Osmanlı pamuğunun geliştirilmesini etkin biçimde teşvik ettiler.[597]

Amerika'dan İngiltere'ye pamuk ihracının durdurulmasından sonra Çukurova ve Ege pamuğuna talep hızla arttı.[598] Bu talep karşısında Amerika'daki pamuk üretim ve ticaretindeki azalmayı göz önüne alan Osmanlı Devleti, Avrupa'da pamuğa duyulan ihtiyacın üreticinin servet ve bolluğuna katkısı olduğunu düşündüğünden

---

[594] Reşat Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi,** İstanbul, 1993, s. 77.
[595] Abdullah Martal, "Batı Anadolu'da Pamukçuluğun Kooperatifleşme Süreci", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. II, S. 4-5, Yıl. 1994–1995, s. 96.
[596] Kurmuş, **a.g.e.,** s. 63.
[597] Kurmuş, **a.g.e.,** s. 60.
[598] Pamuk, **a.g.m.,** s. 657.; Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi,** s. 141.

pamuk üretim ve ihraç imkânlarının yeniden canlandırılması için çabalarını hızlandırdı.[599]

Pamuk üretiminin artırılıp önemli bir ihraç ürünü haline gelmesi için teşvik amacıyla 1861 yılında üreticilere çeşitli kolaylıklar sağlandı. Tapu Nizamnamesi'nde boz ve kıraç yerleri yeniden açıp tarla yapacaklara o yerleri parasız bırakma ve yeni baştan tapu verilerek 3 kuruş kağıt bedeli alınması, bu arazi ürününden 1 yıl, taşlık ise 2 yıl öşür alınmaması kararlaştırıldığı halde, yeniden bu topraklarda pamuk üretimi yapılırsa 5 yıl öşür ve bedeli öşürden muaf tutulması ve muafiyet müddeti ilan tarihinden itibaren 10 yıl olacağı belirtildi. 10 yıl süre ile pamuk gümrük tarifeleri değiştirilmeyecekti. Pamuğun kalitesi ne olursa olsun her cins pamuktan aynı miktarda vergi alınacaktı. Pamuk üretimi yapılan yerlerden pamuğun iskelelere kolaylıkla nakli için yolları bozuk olan yerler yapılacaktı. Halk tarafından pamuk tohumunu seçmek ve ayıklanmasında kullanılacak alet ve makineler getirilecek ve bunlardan gümrük alınmayacaktı. Devlet tarafından örnek olarak uygun miktar araç ve makine ile iyi cins pamuk tohumları getirtilerek halka dağıtılacak ve pamuk üretiminin kolaylıkları ve artırılması usulü hakkında tarifname düzenlettirilerek pamuk ekilen yerlere gönderilecekti. Pamuk üretilen yerlerde her yıl sergi açılacaktı. Buralarda yetiştirilen en kaliteli pamuğu yetiştiren ödüllendirilecekti. Ayrıca pamuk üretiminin artırılması için Amerika ve diğer yerlerden pamuk tohumu alınıp dağıtılacaktı. Ancak Amerikan pamuğu diğer pamuklar gibi bir defada toplanmadığından Aydın ve Adana eyaletinde denenmesi kararlaştırıldı.[600]

Bunun üzerine Aydın eyaleti için tohum seçmek ve ayıklamak için bazı araç gereçlerin gönderilip halka kullanılmasının öğretilmesi ve bunların bedelinin maliye tarafından ödenmesi kabul edildi.[601] Alınan tedbirlere uyularak Selanik'e 64.100 kg Amerikan pamuk tohumu dağıtıldı.[602] Böylece Amerikan İç savaşı Selanik bölgesinde etkisini gösterdi ve pamuk ekiminde artış oldu. Bu artış sonucunda geliri

---

[599] Güran, **a.g.m.,** s. 274-275. Bu makele ayrıca Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu Halil, İnalcık, Mehmet Seyyitdanlıoğlu, Nisan 2006 adlı kitaptada yer almaktadır.
[600] BOA, **İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL),** Dosya No: 462, Gömlek No: 20815.
[601] BOA, **Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ (A.MKT. MVL),** Dosya No: 144, Gömlek No: 58.
[602]BOA, **A.MKT. MHM,** Dosya No: 248, Gömlek No: 42. 1 Kıyye =1282 gram üzerinden hesaplandı.

fazlalaşan halk lüks maddeler tüketimine yöneldi. Bu durum İngiltere'den yapılan ithalatın yarım milyona yaklaşmasına neden olduğundan Amerikan İç savaşı dış ticaret dengesini bozdu.[603]

Osmanlı Devleti pamuk üretimi konusunda kolaylıkları sadece yerli üreticiye tanımamaktaydı. Bir belgeden Thomas Land adlı bir kişinin Kıbrıs adasında miri araziden Amerika pamuğu ekmek için arazi talebinde bulunduğu ve bu isteğinin kabul edildiğini ayrıca gereken alet ve araçların gümrük ve rüsumat resminden muaf olarak adaya ithalini istediğini görmekteyiz.[604]

İngilizlerin teşviki ile hükümetin aldığı tedbirlerin bir süre sonra etkisi görüldü ve pamuk üretimi arttı. 3 Ekim 1862 tarihli Times gazetesindeki bir makalede Anadolu'dan İngiltere'ye yapılan pamuk ihracatının 1861 yılında 181 kantardan 1862 yılında 19269 kantara yükseldiği belirtilmektedir.[605]

30 Ocak 1863 tarihli Londra elçiliğinden gelen bir telgrafta Cotton Supply şirketinin bir tonu 20 Sterlin'e Amerikan pamuk tohumunun Liverpool'a gelmesinin beklenildiği belirtilerek bundan Osmanlı Devleti'nin 6 ton Amerikan pamuk tohumu alıp almayacağı sorulmaktaydı.[606] Bunun üzerine Mısır'dan gelen pamuk tohumu yeterli görüldüğünden Amerikan pamuk tohumu alınmasından vazgeçildi.[607] Aslında 1862 yılında Amerika'dan pamuk tohumu alınması kararlaştırılmıştı, ancak savaş nedeniyle tohum almanın uygun olmayacağı düşünülerek onun yerine Mısır tohumu gereken yerlere gönderilmişti.[608]

Osmanlı Devleti, Amerikan pamuk tohumu alınmasından vazgeçilmesine rağmen, üreticiye bedava pamuk tohumu dağıtılarak pamuk ekimi özendirilmekteydi. Nisan 1863'de Osmanlı Hükümeti Anadolu'nun çeşitli yerlerine 295 ton pamuk tohumu dağıttı. Mayıs ayında ise İzmir'de bedava dağıtılan tohum miktarı 142 tona

---

[603] Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,** S. X- XI, 1983,s. 159-160.
[604] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 441, Gömlek No: 13.
[605] BOA, **HR TO,** Dosya No: 442, Gömlek No: 25.
[606] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 55, Gömlek No: 35.
[607] BOA, **A.MKT. MHM,** Dosya No: 253, Gömlek No: 11.
[608] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 203, Gömlek No: 11664.

yakındı.[609] Aynı yıl Mısır'dan getirtilen 226.843 okka pamuk tohumunun 109.639 okkası İzmir'e gönderildi.[610] Her ne kadar pamuk tohumları için hazırlanan topraklar dörde katlanmış olsa da üreticilerin kullanabileceği Mısır ve Amerikan pamuk tohumlarının bir kısmı ekilmedi.[611] Örneğin, İzmir'deki üreticiler kendilerine bedava dağıtılan Mısır pamuk tohumunu daha çok bakım yani emek gerektirdiğinden ekmeyi reddettiler.[612] Bu konuda *"yerli çiftçiler her ne kadar pamuk üretimini artırmak isteseler de üretimi verimli ve kârlı kılmak için gerekli emeği sağlayabileceklerine güvenemiyorlar"*dı.[613] Zaten bu tohumların ürününden 1863 yılında olan yeni tohumun hayvanlara yedirilip telef edilmeyerek fazla tohumların diğer isteyenlere sattırılıp Mısır tohumu yerine Amerikan pamuk tohumunun Osmanlı ülkesinin bazı yerlerinde güzel yetişmesinden dolayı Amerika pamuk tohumu alınmasına karar verildi. Bunun üzerine Londra Maslahatgüzarı Halil Efendi, Ticaret Nezareti'nin istediği Amerikan pamuk tohumunun Amerika'dan Liverpool'a kadar gemi masrafı dâhil tonunun 30 liraya hatta belki de daha aşağı bir fiyata Cotton Supply şirketinden alınabileceğini belirtti. Tohum fiyatları 1862 yılına göre düşmüştü. Amerika pamuk tohumun bir tonu 60 lira iken 30 lira olması ve Amerikan pamuk tohumun ithalinin zamanı ve mevsimi olduğundan 44870 kg alınıp posta vapuruyla gönderilmesi kabul edildi.[614] Alınan 44870 kg tohum 4 Kuruşa istenilen yerlere gönderildi.[615]

Adana Meclisi, Ticaret Nezareti'nden Mısır veya Amerika pamuk tohumundan hangisi en iyi ise 1000 okka tohumla 20 çıkrıklı bir makinenin gönderilmesini talep etmekteydi.[616] Böylece Amerikan İç savaşına bağlı olarak pamuk çırçırlama sanayi kurulduğu gibi Çukurova bölgesine de 1860'larda çırçır makineleri girmiş oldu.[617]

---

[609] Kurmuş, **a.g.e.,** s. 64.; Çadırcı, **a.g.m.,** s. 76.
[610] Abdullah Martal**,** 19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İzmir, 1992, s. 109.
[611] Frangakıs- Syrett, **a.g.e.,** s. 110.
[612] Kasaba, **a.g.e.,** s. 73.
[613] Frangakıs, **a.g.m.,** s. 110.
[614] BOA**, İ.HR,** Dosya No: 203, Gömlek No: 11664. Satışın 30 liradan aşağı olması halinde her kıyyesi 4 kuruşa gelecekti.
[615] BOA, **İ.MVL,** Dosya No: 530, Gömlek No: 23774.
[616] BOA, **A.MKT. MHM,** Dosya No: 256, Gömlek No: 79.
[617] İlhan Tekeli, Selim İlkin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Nafia Programları ve Teknoloji Gelişimi Üzerine", **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi**, S. 4, Nisan 1993, s. 41.

Rumeli'ye ve kuzeye ihraç yapan önemli bir pamuklu sanayi ve transit merkezi olarak görünen Edirne ve civarına da Amerika pamuk tohumu sevkedildi.[618] Ancak bazı yerlerde yağmurun sık yağması nedeniyle kökleri çürüyüp açılmamasına rağmen, Hüdevendigar, Amasya ve diğer bazı yerlerde istenilen şekilde yetişti.[619]

Osmanlı ülkesinde pamuk tarımının geliştirilmesi için 2 Ekim 1864'te İngiliz Hayd Klark bir rapor sundu. Bu raporda Amerika'dan pamuk tohumu getirtilmesini, alınan tohumun Şubat ve Mart başlarında çiftçiye dağıtılmasını, pamuk üretimi yapılan yerlerde karayolu ve demiryolu yapılmasını ve aşarın mültezimin pençesinden kurtarılmasını önermekteydi. Eğer bu mezalim önlenmezse pamuk tarımının ilerlemeyeceğini söylemekteydi.[620] Hayd Klark'ın teklifleri doğrultusunda Meclis-i Maabir'de yapılan görüşmeler sonucunda Amerika'dan iyi cins pamuk getirtilmesi (New Orleans'tan), gerekli tedbirler alınarak gecikmeden dağıtılması ve ekilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, kara yolu ve demiryolu ulaşımının sağlanması, pamuktan öşür yerine dönüm başına vergi alınması ve pamuk ekilen yerlerden 5 yıl emlak vergisi alınmaması kararlaştırıldı.[621]

Osmanlı Hükümeti'nin pamuk üretimini artırmak için Amerika'dan alınması gereken pamuk tohumu için Londra elçiliği gerekli araştırmaları yaparak İngiliz şirketlerle görüşmeler yaptı. Londra elçisi 200 ton tohumun Manchester'den tedarik edebileceğini ve Liverpool'da da 25 ton mevcut olduğunu ve bunun her tonunun 20 Liraya alınabileceğini bildirdi.[622]

Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemler ve İngilizlerin pamuk üretimini artırma çabaları sonucunda 1864'te pamuk tek başına Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye ihracatında % 50'den fazla yer tutmaktaydı.[623] İç savaşın bittiği yıl ise Osmanlı'da pamuk üretiminde 80 bin balyaya ulaşıldı[624]

---

[618] BOA, **A.MKT. MHM,** Dosya No: 252, Gömlek No: 92.
[619] BOA, **İ.MVL,** Dosya No: 530, Gömlek No: 23774.
[620] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 446, Gömlek No: 43.
[621] BOA, **İ.MVL,** Dosya No: 530, Gömlek No: 23774.
[622] BOA, **A.MKT. MHM,** Dosya No: 32, Gömlek No: 69.
[623] Kasaba**, a.g.e.,** s. 79.
[624] Emine Kıray, **Osmanlı'da Ekonomi Yapı ve Dış Borçlar,** 1993, s. 73.

Osmanlı Devleti'nin pamuk ekimi konusundaki teşvikleri bazı yerlerde etkisini gösterdi. Alanya sancağında pamuk üretimi eski usulle yapılmasına rağmen artarak senelik 51.280-64.100 kg pamuk elde edildi. Alanya'da Amerikan pamuk tohumu ekilmesi teşvik edilerek üretimin daha da artması sağlanmaya çalışılırken[625] Viranşehir Meclis'i Nafia Nezareti'nden 384.6 kg Amerikan pamuk tohumu gönderilmesini istedi.[626] Ticaret Nezareti bu talepleri karşılayarak pamuk üretimini artırmak istediği için 1866 yılında ekilmek üzere 2716 çuval Amerikan pamuk tohumunu Liverpool'dan İstanbul'a nakliye masrafı dahil 988 Sterlin Şiline satın aldı.[627] Coton Supply Şirketi bu pamukları Mayıs ayı başında Liverpool posta vapurlarından Sidon –Sydon- adlı vapurla gönderdi.[628]

Amerika'dan İngiliz şirketleri kanalıyla alınan Amerikan pamuk tohumu çeşitli tarihlerde posta vapurları ile gönderildi. Mart 1866'da Londra elçiliği 202.5 ton Amerikan pamuk tohumu gönderdi. Cotton Supply Şirketi'nden alınan bu tohumların bedeli Amerika'dan Liverpool'a, Liverpool'dan İstanbul'a kadar nakliye ve sigorta masrafı toplam 5688 Sterlin 3 Şilindi.[629] 26 Nisan ve 3 Mayıs 1866'da gönderilen 27 ton ve 17 kantar Amerikan tohumu için Cotton Supply Şirketi'ne 790 Sterlin 17 Şilin verildi. Pamuk tohumlarının bedeli Londra'daki Bank-ı Osmanî'ye Şirket adına ödendi.[630] Bundan sonrada Amerikan pamuk tohumu gönderilmeye devam etti. 20 ton pamuk tohumu 73 Sterlin 8 Şilin 2 Pens bedeli Hazine'den ödenmek üzere gönderildi.[631] 1866'da Ticaret Nezareti'nin Londra'ya sipariş verdiği 300 ton Amerikan tohumundan ilk parti olarak gelen 60 ton tohumun 20 tonu İzmir'e gönderildi.[632] 1865-1866 yıllarında Mısır ve Amerika'dan İzmir'e gönderilen pamuk tohumun nakliye masrafı dahil bedeli 5180 kuruştu ve bedeli hazineden ödenecekti.[633] Bütün bu çabalar sonucunda pamuk üretimi hızla arttı. Batı Anadolu,

---

[625] BOA, **A.MKT. MHM,** Dosya No: 357, Gömlek No: 95.
[626] BOA, **A.MKT. MHM,** Dosya No: 352, Gömlek No: 63.
[627] BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 354 Gömlek No: 94.
[628] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 56, Gömlek No: 58.
[629] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 56, Gömlek No: 56.
[630] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 56, Gömlek No: 59.
[631] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 219, Gömlek No: 12750.
[632] Martal, **a.g.e.,** s. 109.
[633] BOA, **İ.MVL,** Dosya No: 555, Gömlek No: 24894.

Selanik, Halep, Kıbrıs pamuk ekiminin oldukça yoğunlaştığı yerler olurken[634] Adana'da yeni bir pamuk merkezi olarak gelişmeye başladı.[635] Ancak pamuk üretimindeki artış geçici oldu. Amerikan pamuğunun derinlere ekilmesi ve ekiminin Nisan başında yapılması gerekirken köylünün yerli tohumu ektiği Haziran başlarında ekmesi nedeniyle beklenilen randımanın alınamaması,[636] hükümetin bu konuya yeterince ilgi göstermemesi ve düzenli desteğinin olmayışı[637] sebebiyle Amerika İç savaşının bitmesiyle dış ilgi azalıp fiyatlar düşünce pamuk üretimi hızla azalmaya başladı ve Anadolu'dan pamuk ihracatı azalarak Anadolu pamuğunun pazarı çöktü.[638]

Bu ilk önemli tarımsal teknoloji girişimi denemesi başarıya ulaşamadı. Bu kampanyada tanıtılmaya çalışılan nitelikli Amerikan pamuğu yaygınlaşamadı. Büyük ölçüde yerli pamuk ekilmeye devam etti.[639] Amerika tekrar ana pamuk tedarikçisi olup fiyatlar normale döndükçe Avrupalılar ve Osmanlı Hükümeti ilgilerini kaybetti.[640] Üretim ve ihracatın azalması sonucu pamuğun payı 1870- 74'lerde % 6.6 ya geriledi.[641]

Osmanlı Devleti'nin bir dizi reformlarla ülkenin kalkındırılması ve halkın refah düzeyinin yükseltilmesini hedef alan ekonomik gelişme çabalarının giderek yoğunluğunu artıran bir tarımsal gelişme politikasını uygulamaya koyması sonucunda pamuk üretiminde geçici de olsa önemli bir genişleme oldu. Pamuk üretimindeki bu genişlemede Avrupa sanayisinin artan hammadde gereksinimi nedeniyle Avrupa sermayesinin Osmanlı Devleti'ndeki tarımsal hammadde üretimine ilgisinin artması ile Amerika İç savaşı sırasında yaşanan pamuk kıtlığını sebep gösterebiliriz. Üretim ve ticaret boyutlarıyla geniş bir kitlenin uğraş alanı ve geçim

---

[634]Donald Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Ansiklopedisi**, s. 1559.
[635] Donald Quataert, **Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876- 1908**, İstanbul, 2008, s. 229-230.
[636] Tekeli, İlkin, **a.g.m**, s. 29.; Kurmuş **a.g.e.,** s. 78.
[637] Koç, **a.g.e.,** s. 68.; Kasaba, **a.g.e.,** s. 79
[638] Quataert, **a.g.m.,** s. 1559 .
[639] Tekeli, İlkin, **a.g.m.,** s. 29
[640] Quataert, **a.g.e.,** s. 229–230.
[641] Kasaba, **a.g.e.,** s. 79.

kaynağı olan pamuk Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisine bağlanmasında başlıca etken oldu.

C. OSMANLI DEVLETİ AMERİKA ARASINDAKİ SİLAH TİCARETİ

Savaşların, coğrafi keşiflerin ve denizaşırı yayılmaların eşi görülmemiş bir silahlanma yarışına yol açması ve bu durumun devletlerarası rekabete etkin bir şekilde katılmak isteyen devletlerin yerli silah sanayilerini geliştirmeleri veya silah ve cephaneyi bir şekilde teminini gerekli kılmıştır. Silahların devletlerin gücünü ve varlığını devam ettirmede tek başına yeterli olmasa da, silah teknolojisinin ve taktik anlayışı üstünlüğünün çeşitli mücadelelerin sonucunu zaman zaman tayin etse de, silah ve askeri malzemenin yeterli miktarda ve istikrarlı bir şekilde sağlanmasının teknolojik ve taktik üstünlüklerden daha önemli olduğu uzun vadede anlaşılmıştır. Uzun vadeli askeri üstünlük sağlamak ve dolayısıyla varlığını korumak isteyen devletler büyük miktarlarda ve kabul edilebilir kalitede silah ve askeri malzemeye sahip olmak zorunda kalmıştır.[642]

XVIII. yüzyılın başından itibaren toprak kaybetmeye ve askeri üstünlüğünü yitirmeye başlayan Osmanlı Devleti ordunun ıslahını başlıca amaç edinmiş, orduyu güçlendirmek amacıyla da Avrupalı uzman ve danışmanlardan yararlanma yolunu seçmiştir. Çünkü Avrupalı uzman ve danışmanların davet edilmesi ve istihdamı yeni teknolojiyi edinmenin başlıca yolu idi. Devletlerin yerli sanayilerini kurmaları için şarttı.[643] Devletlerin varlığını devam ettirebilmesi sürecinde en etkili unsurun ordu olması sebebiyle ordunun dayanak noktasını oluşturan kurumların ıslahına çalışan III. Selim, aynı zamanda bir taraftan yeni tarzda asker yetiştirmeye çalışırken diğer taraftan da silah ve cephane üreten tesisleri elden geçirtmiş, İstanbul'daki fabrikaların kapasitesini iki üç kat arttırmış, nitelikli barut üretimi için önlemler aldırtmıştır.[644] Ayrıca askeri malların imalatını geliştirmek için yoğun kişisel ilgi

---

[642] Gabor Agoston, **Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi**, çev, Tanju Akad, İstanbul, 2006, s. 20.
[643] Agoston**, a.g.e.,** s. 76.
[644] Ayten Can Tunalı, Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839–1876), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2003, s. 154.

gösterdiği ve 1793–1794 gibi erken yıllarda top, tüfek, maden ocakları, barut üretimi için çağdaş Avrupa usullerini ve teçhizatını ülkeye sokmuştur.[645]

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, Avrupa ülkelerinin bilim ve teknolojisini transfer etmeye çalışan Osmanlı devlet adamları, artık sadece teknik alanlarda değil, devletin bütün alanlarında yenileşme ihtiyacı içerisinde olduğunu görmüşlerdir. Bu nedenle, XIX. yüzyılda devlet kurumlarının çoğunluğunda, genişlik ve derinliğine batılılaşmanın kapıları açılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan yenilik çalışmaları III. Selim dönemi yenilik hareketlerinin bir devamı olarak görülmekle beraber önceki denemelere göre çok daha köklü girişimler olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa usulünde ordu kurulması karşısındaki engeller II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırmasıyla sona ermiştir. II. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeni kurulan ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için silah ve mühimmat ithalinin yanı sıra mevcut fabrikaların ıslahına ve kaliteli personel yetiştirilmesine özen önem vermiştir.[646] Ayrıca ordunun modernize edilmesinde Prusyalı subaylar Osmanlı hizmetinde çalışmaya başlamış ve Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasında ve çoğunlukla Prusya silahları ile donatılmasında görevlendirilmişlerdir. Her ne kadar XIX. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin sanayileşme konusunda zafiyet gösterdiği ve batıyı yeterince takip edemediği kanaati yaygınlık kazanmış olsa da belirli alanlarda bu eksiklik göze çarpmış olmasına rağmen, askerî teknolojinin yakalanması konusunda devletin takip ettiği politika istenilen seviyede gerçekleşmiştir.[647]

Abdülmecit devrinde de mevcut fabrikaların ıslahına devam edilmiş, ordunun silah, cephane ve donanımına büyük özen gösterilmiş, yeni düzenlemeler yapılmıştır. Aynı zamanda Tophane, Tüfekhane, Baruthane, Fişekhane fabrikaları elden geçirilmiş, kapasiteleri artırılarak geliştirilmiştir. Kırım Savaşı sırasında Baruthane ve Zeytinburnu askeri fabrikası Osmanlı ordusu ve müttefik ordularının barut ve mühimmat ihtiyacını karşılamıştır. Özelikle İstanbul'daki tüfekhanede eski tip tüfeklerde değişiklikler yapılarak birçok eski tüfek Snider'a çevrilebiliyordu.

---

[645] Clark, **a.g.m.,** s. 468.
[646] Tunalı, **a.g.e.,** s. 154.
[647] Birol Çetin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Teknolojilerin Takibi (1700–1900)", **Türkler**, Ankara, 2002, C. XIII, s. 819.

Zeytinburnu fabrikasında, dökümhane, kalıphane, demirhane, güllehane, haddehane, fişek doldurma kısmı, kılıçhane gibi atölyeler bulunmaktaydı ve bu dökümhanede her çeşit demir, çelik ve bakır dökümleri yapılmaktaydı. Bu fabrikada çeşitli silahlara ait namlulardan başka mermiler ve ihtiyaç duyulan diğer malzemeler dökülmekteydi. İstanbul baruthanesinde ise ordularda kullanılan her çeşit barut imal edilebilmekte ve bu baruthane Avrupa baruthanelerine eş konumdaydı. Bütün bunlara rağmen Osmanlı ordusunun ihtiyaç duyduğu silahların yerli üretimle sağlanması mümkün değildi.[648]

Bu süreçte Avrupa ve Amerika'da silah sanayinde önemli değişimler olmaktaydı. Kısa aralıklarla daha üstün nitelikte silahlar piyasaya sürülmekteydi. Silah tekniği ve üretimindeki bu gelişmeler Osmanlı subayları tarafından takip edilmekteydi. Bu silahlar hakkında dış basında çıkan bilgiler tercüme edilmekteydi. Hükümet ve askerler silah teknolojisindeki yeniliklerle ilgili gelişmeleri takip etmekle kalmamakta İngiltere ve Fransa'dan ihtiyaç duyduğu yeni silahların alınması için büyük çaba harcamaktaydı.[649] 1840'lardan itibaren şeşhane olmak üzere uzun mesafeli yeni tüfekler icat edilmişti. Bu yeni tüfekler başlangıçta İngiltere ve Fransa'dan satın alınarak, hafif silah teknolojisinde gerçekleştirilen yeniliklere kayıtsız kalmayan Osmanlı ordusunda 1850 yılından itibaren gittikçe artan sayıda kullanılmaya başlanmıştı. Ancak orduda yapılan yenilikler önceki dönemlere göre silah cephane ve donanım ihtiyacını daha da artırmaktaydı.[650]

1. Amerika'dan Silah Alımı

Osmanlı devlet adamları azınlıkların ayaklanıp bağımsızlığını kazanmaya başlaması karşısında devleti çöküşten kurtaracak tedbirler olarak askeri düzeltimlere önem vererek alınan askeri tedbirlerle ordunun devleti savunabilecek gücü kazanmasını amaçlamıştı. Osmanlı Devleti Kırım savaşında Rus baskısını ancak İngiltere ve Fransa'nın yardımıyla önleyebilmişti. Ayrıca devletin sınırları içerisinde

---

[648] Tunalı, **a.g.e,** s. 154-156.
[649] Tunalı, **a.g.e.,** s. 156–157.
[650] Rıfat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Subayları ve Alman Silah Sanayinin Çıkarı (1871–1914) ", **IX. Türk Tarih Kongresi, 21–25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler,** Cilt. II, Ankara, 1988, s. 1208. Şeşhane namlusunda altı adet yiv bulunan tüfek ve toplara denir.

de Hıristiyan çoğunluğun yaşadığı eyaletlerde çıkan ayaklanmalar ve isyanlarda kronik bir hal almıştı. Ordu Karadağ, Sırbistan, Suriye ve Bosna Hersek'te çıkan ayaklanmaları güçlükle bastırılabiliyordu. Ordunun tüm bu olaylar karsısındaki başarısızlığı devletin zayıflığını gösteren önemli bir göstergeydi. Devletin geniş hudutlarının savunulması için orduya kuvvet kazandırmak devlet için hayatı meseleydi. Bunun için de ordu mevcudunun ve donanımının yüksek seviyede tutulması gerekiyordu.[651]

Abdülaziz döneminde, Rusya'nın ordusunu yenilemeye ve güçlendirmeye başlayıp Osmanlı Devleti'ne karşı kullanması ihtimali ile, Osmanlı Devleti içindeki ulusal ayaklanmaların bastırılmasında çekilen güçlüklerin görülmesi üzerine, ordunun kuvvetlendirilmesi ve devleti savunabilecek hale getirilmesi için orduda düzeltimler yapılarak orduyu yeniden örgütlemek ve güçlendirmek için ciddi ve köklü tedbirler alındı. Hassa Alayı kuruldu, ordu için yeni giysiler kabul edildi, asker sayısı artırıldı.[652] Tophane ile askeri okullar ıslah edildi, askeri teşkilatta bazı düzenlemeler yapılarak genel askeri yükümlülükler konuldu. Fakat alınan bu tedbirler ordunun vuruş kabiliyetini artıracak düzeyde değildi.[653] Orduda yapılan düzeltimler askerliğin sistematik hale gelmesi tüfeğe olan ihtiyaçta da artış yaşanmasını kaçınılmaz hale getirdi.

Bütün bunların ordunun vurucu gücünü artırmadığını gören Sultan Abdülaziz, muharebe başarıları ve ülke güvenliğinin sağlanmasının yalnız asker sayısının arttırılması ile mümkün olamayacağına, bunun yanında askerlerin sağlam araç-gereçlerle donatılması gerektiğine inanmaktaydı. Bu dönemde Avrupa'da yeni tarz silahların üretimi ve ordu modernizasyonunu geliştirmek amacıyla kurulan komisyonların çalışma ve denemelerinin sonuç vermeye başlaması ile batı askeri teknolojisinde büyük ilerlemeler kaydedilmişti. Batının silahlanma hızı ve kalitesinin giderek artmaya başlaması üzerine Osmanlı Devleti de yeni tarz silah ve bunlara ait malzemeleri Avrupa ülkelerinden satın almak suretiyle ordu ve donanmasını

---

[651] Karal, VII, **a.g.e.,** s. 180.
[652] Oral Sander, Kurthan Fişek, **Türk- ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829- 1929)** , Ankara, 2007, s. 17-18.
[653] Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S. 16, 2004/1, s. 122.

güçlendirmeye çalışacaktı.[654] Bu yüzden Sultan Abdülaziz, tüm ekonomik sıkıntılara rağmen kişi ya da şirketlere borçlanma yoluyla askeri birliklerin modern silahlarla donatılmasına çalıştı. Askeri yardım yeni askeri silah ve araç gereçlerin Avrupa ülkelerinden satın alınmasına, üretilebilenlerin askeri fabrikalarında üretilmesine, hammadde olan madenlerin imaline ve özellikle askerler için demiryolları yapımına önem verdi.[655]

Abdülmecit döneminde kurulan ve yenileştirilen fabrikalar Abdülaziz devrinde faaliyetlerine devam etmesine rağmen bunlara gösterilen ilginin yeterli olmamasından dolayı yerli üretimden ziyade dışarıdan silah alımına daha çok itibar edildi. *'Tüfekler savaşı'* olarak görülen İç savaşı silah üstünlüğü sayesinde Kuzey'in kazanması, Bâb-ı âlî üzerinde etkili oldu ve savaş sona erdikten sonra Osmanlı Devleti geleneksel ithal politikasının dışına çıkıp açıkta kalan Amerikan silahlarına yöneldi ve silah ithal ettiği ülkeler arasına Amerika'da girdi.[656]

Abdülaziz tahta geçtiğinde ulusal ayaklanmaların bastırılmasında çekilen güçlükleri de göz önüne alarak orduda düzeltimler yapıp orduyu güçlendirmeye çabalarken Amerika'da zenci esaretini kaldırmak isteyen Kuzey'in sanayileşmiş devletleri ile zenci esaretini savunan ve geri kalmış, geçim kaynağı pamuk olan Güneyliler arasında 1861- 1865 yılları arasında gerçekleşen İç savaş Kuzey'in endüstrisinin gelişmesine güçlenmesine son derece katkıda bulunmuştu.[657]

Bu savaş sırasında her iki tarafın liderlerinin de sonuca ulaşana kadar savaşmaya kararlı olması ve iki tarafında yüz binlerce asker sağlayacak durumunun olması mücadelenin uzayacağını gösterdiğinden, bu nedenle Güney'i ezmek, silahlı kuvvetlerini en alt düzeyde tutmuş ve geniş çapta bir savaş deneyimi olmayan halk için, olağanüstü bir lojistik ve askeri görev olduğundan bu durum Birleşik devletlerin ulusal gücünü değişime uğrattı ve Amerikalıların askeri amaçlar için ayırdıkları ulusal kaynak miktarını değiştirmesine sebep oldu. Kuzey'in askeri kaynaklarını

---

[654] Uğur Ünal, Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861–1876), **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2006, s. 124.
[655] Ünal, **a.g.e.,** s. 103.
[656] Koloğlu, **a.g.m.,** s. 22.
[657] N.V.Yeliseyeva, **Yakınçağlar Tarihi**, İstanbul, 1978, s. 144.

arttırması 1865 sonrasında Amerika'yı dünyanın en büyük askeri ulusuna dönüştürdü. İç savaş Amerikalıları toplu zorunlu askerliğe dayalı ordular haline getirmişti. Bu savaşta modern yivli toplar ve hafif silahlar kullanmışlar, deniz savaşları sırasında zırhlı gemiler, eski tip torpido ve mayınlar ve hızlı seyreden silahlarla donatılmış buharlı ticaret gemileri ilk defa kullanılmıştı. Her iki taraf da uzun süre eksikliklerini tamamlamak üzere harp malzemesi ve başka malzeme ithaline gitmişti. Kuzeydeki Federal Hükümet savaş malzemesine ulaşma noktasında gelişmiş sanayisi sayesinde daha şanslı olmuştu. Kuzey yerli tüfek imalatını büyük ölçüde artırarak yaklaşık 1,7 milyon tüfek üretmişti.[658]

Savaş sonrası Güney'in kaynaklarıyla Kuzey'e bağlanması Amerika'nın ekonomik gelişmesini sağlayıp Amerika'yı dünya alanlarına üstün bir ekonomik güç olarak çıkardı. Barış dönemine girilmesiyle dış ticaret hızlandı. İç savaş sonrasında 4 milyonluk ordularının terhis edilmeleriyle elde kalan silah ve cephanenin ne olacağı, önceden yapılmış silah siparişlerinin kime teslim edileceği, 4 milyonluk bir ordunun donatılmasına göre uyarlanmış bu silahlar barış dönemindeki bir ordunun tüketim gereksinimleri için oldukça fazla olduğundan savaş sona erdiğinden Amerikan ordusu ve silah yapımcılarının elinde büyük silah stokları kaldı. Amerikan silah sanayisi ve silah yapımcıları için bunun adı bunalımdı. Bundan kurtulmanın tek yolu ise eldeki artık ve stokların dış pazarlara açılmasıydı. Bu da Amerikan silah yapımcılarını önce savaş artığı sonra modern silah satmaya itecek ve elindeki bu silahları elden çıkarmak için Kırım savaşından sonra yoğun bir silahlanma faaliyetine giren Osmanlı Devleti'ne ucuz fiyatla silah ihraç etmeye yöneltecekti.[659] Amerika'nın Osmanlı pazarına yönelmesinin bir diğer nedeni de daha önce bu bölgeye silah sevk eden Avrupa firmalarının 1860 sonunda patlak veren savaşlar dolayısıyla Avrupa ordularının ihtiyacını karşılamakla meşgul olmalarıdır.[660]

Osmanlı Devleti'nin komşu ve rakip devletlerinde silahlanma politikasını dikkate alarak, orduyu kuvvetlendirip vurucu gücünü artırma çabası sonucunda silahlanmaya başlaması ve İç savaş sonrası Amerika'nın elinde kalan silahlar

---

[658] Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri**, Ankara, 1990, s. 210 -211.
[659] Sander, Fişek, **a.g.e.,** s. 26.
[660] Önsoy, **a..g.m.,** s. 1208.

Osmanlı'nın Amerikan pazarına yönelmesine neden olurken ordunun modernizasyonu için 1860'ların sonuna kadar İngiltere, Fransa ve Avrupa'dan beslenen Osmanlı, Amerika'daki hafif silah teknolojisinde gerçekleştirilen ve tüm dünyada ilgiyle karşılanan yeniliklere de kayıtsız kalmadı.

Aralık 1868'de incelemelerde bulunmak üzere Avrupa'ya askeri komisyon gönderdi. Bu komisyonda yer alan Tophane-i Âmire'den Miralay Rüstem Bey, Haziran 1869'da Amerika'ya geçti. Burada silah teknolojisinde ki gelişmeleri görerek incelemelerde bulundu. Rüstem Bey Amerika'da sadece Amerikan silahlarını değil, bu silahların üretildiği teknoloji konusunda da incelemeler yaptı. Tüfekhane'de ki makinelerin kapasite ve donanım açısından yeterli olmamasından dolayı yeni makineler alınmasına çalıştı. Tüfekhane'nin eksiklerini tamamlamak için Mister Amiss adlı bir fabrikatörden Tüfekhane için 20 adet makinenin 32.775 Dolara alınabilmesi için izin istedi. 21 bin Sterlin değerinde makine alınmasının ihtiyacı karşılamayacağını belirten Rüstem Bey'in, Tüfekhane'nin haftalık 400- 500 tüfek üretebilecek kapasitede çalışabilmesi için daha fazla makine satın alınması yolundaki teklifi, Tophane tarafından dikkate alınmadı. Tophane Müşiri Halil Paşa, bu kadar makinenin getirtilerek tam anlamıyla kurulup çalıştırılmasının ve Tophane'deki işçilerin bunları kullanmayı öğrenmesinin zaman alacağını ileri sürerek bunun yerine Rüstem Bey'in satın alınmasını teklif ettiği 23-24 bin Sterlinlik makinelerin alınması halinde haftalık 400-500 tüfek üretilecek seviyeye ulaşılacağını ve ihtiyaç duyulan makinelerin Tophane'de yapılabileceği fikrinde olduğunu bildirdi.[661]

Rüstem Bey'in Mister Amiss'ten 20 makine almasına izin çıktıktan sonra da araştırmalarına devam etti. Ağustos'ta Amerika'daki iki büyük tüfek fabrikasının iflasından dolayı fabrikalarındaki makinelerinin gayet iyi olduğu halde yarı fiyatına alınabileceğini ve tüfekhanenin az bir masrafla mükemmel hale getirilebileceği konusunda Tophane Müşiri Halil Paşa'ya haber verip bilgilendirdi. Bunun üzerine önceden kararlaştırılmış olan makinelerin ihtiyacı karşılayamayacağı anlaşıldığından olumlu yanıt verilip makinelerin alınmasına karar verildi.[662] Böylece Rüstem Bey'in

[661] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 595, Gömlek No: 41468.
[662] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 598, Gömlek No: 41649.

çalışmaları sonucu Amerika'da ki elde edilen fırsatlardan yararlanılarak kısa sürede az bir masrafla Tüfekhanenin geliştirilmesi sağlanacaktı.

Amerika'daki teknolojik gelişmeleri takip etmeye devam eden Rüstem Bey'in teklifiyle yeni olan 86 bin adet makinenin 19 bin Dolara satın alınmasına karar verildi. Osmanlı Devleti bu alımdan % 20 kâr etti.[663] Ayrıca 30 Kasım 1869'da Tüfekhane-i Âmire'de haftada 400-500 tüfek imal edebilmek için 6 adet şâh-merdân, 2 adet vida çarkı, 2 adet ameliyat makinesi 35 bin Sterlin; gerekli çap masdar, kalıp, mikyas ve diğer edevatlar ise altı bin Sterlin olmak üzere toplam 41 bin Sterline satın alınmasına izin verildi.[664]

Rüstem Bey, Amerika'daki çalışmalarında ve alımlarda en fazla yardımı Washington elçisi Blacque Bey'den gördü. Blacque Bey, gerek bu makinelerin bedelinin ödenmesi ve gerek silah fabrikası kurulması için ne kadar para tahsis edileceğini öğrenmeye çalışıp, bu makinelerin bedeli için 10 bin Liranın Londra'da bulunan Bank-ı Osmanî şubesine emir çıkarılmasını istedi.[665] Yapılan bu alımlara rağmen Rüstem Bey satın alınan makinelerin gerekli olan makinenin ancak 3/1 olduğunu ve bir son fırsatın ortaya çıktığı konusunda Osmanlı Devleti'ni bilgilendirmeye devam etti.[666] Alınan makineler New York limanından gemilerle İstanbul'a gönderilmeye başlandı.[667]

Blacque Bey, bütün bu alımlara karşın İstanbul'da silah fabrikası kurulmasına mahsus makineler satın alınması için ortaya çıkan fırsatlardan zamanında yararlanılmadığını belirterek yeni bir fırsatın ortaya çıktığını bildirdi. Amerika askerinin az miktardaki ihtiyacı ve devlet masrafları konusunda ki tasarrufundan dolayı Springfield fabrikasında bulunan makinelerin yarı fiyatına satıldığını, bunların Amerika taraflarında en iyi makinelerden olması nedeniyle kârlı bir iş olacağını ve bu aletin birinci derecede fabrika kurmaya lazım olacak alet

---

[663] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117, Gömlek No: 134.
[664] Ünal, **a.g.e.,** s. 112.
[665] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117, Gömlek No: 140.
[666] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117, Gömlek No: 151.
[667] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 33.; BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115,Gömlek No: 35.

olduğunu belirtti.[668] Blacque Bey'in haber verdiği bu makinenin alınıp alınmadığına dair bir bilgiye ulaşamamış olmamıza rağmen, makine alımlarının bundan sonra da devam ettiğini ve Blacque Bey, tarafından 102 makinenin yarı fiyatına 68 bin Dolara satın alındığını görüyoruz. Blacque Bey, alınan bu makinelerin kısa sürede gönderilmesini sağlayacaktı.[669]

Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan ilk olarak hangi tarihte silah satın aldığına dair kesin bir bilgi verememize rağmen, Osmanlı Devleti'nin top tüfek gibi askeri malzeme üretimine yönelik makineler almak üzere Avrupa ülkelerine komisyonlar gönderilmeden ve henüz Amerikan silahlarına yönelinmeden önce Tuna Valiliğinde bulunan Mithat Paşa'nın Amerika'dan getirttiği 10 adet karabina tüfeğinin Varna yoluyla geçişine 3 Nisan 1866 tarihinde ruhsat istendiğini[670] ve Tuna Valiliği sırasında 11 Kasım 1866 tarihinde Azaryan Bazirgan Efendi aracılığıyla Amerika'dan fişek getirdiğini belgelerden öğrenmekteyiz[671] Bir başka belgede ise 2 Kasım 1868 tarihinde Eflak -Boğdan askerine mahsus olmak üzere 15 bin tüfeğin İstanbul üzerinden geçmesine müsaade edilmesi için Mösyö Golskon'un Bâb-ı âlî'den talepte bulunduğunu ve bu talep üzerine Eflak-Boğdan kapı kethüdasının Amerika'da üretilmiş tüfeklerden alınması için Fuat Paşa'nın Golskon'a vaat ettiği emrin Bâb-ı âlî'den verilmesini istediğini görüyoruz.[672]

Osmanlı Devleti Amerika'dan henüz yüklü miktarda silah alımı yapmamış iken Bağdat Valisi Mithat Paşa'nın, Amerika'daki askeri teknoloji konusunda bilgi sahibi olduğu ve konuda Seraskerliği bilgilendirdiğini görmekteyiz. 11 Mart 1869 tarihli tezkirede Mithat Paşa, VI. Ordu'nun silahlarının yetersizliğinden bahsederek ordunun silah mevcudunun 5000 büyük çaplı şeşhane, 1600 iğneli tüfek ve eski kaval tüfeklerden ibaret olduğunu ve Bağdat vilayeti civarında hizmet yapmakta olan 10.000 zaptiye askeri ve muvazzaf askerlerin dahi bütün silahlarının işe yaramaz kaval tüfek, karabina ve mızrak gibi şeylerden ibaret olmasıyla bunların birkaç bin adet şeşhaneye kuvvetle ihtiyacı olduğunu belirtiyordu. Mithat Paşa Amerika'da

---

[668] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 32.
[669] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 118, Gömlek No: 1.
[670] BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 352, Gömlek No: 70.
[671] BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 364, Gömlek No: 85.
[672] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 373, Gömlek No: 75.

satılık olan ve Enfield denilen küçük çaplı şeşhanelerden Seraskerlik tarafından satın alınmasının düşünüldüğünü duyduğunu söyleyerek, bu silahların satın alınmasında izlenmesi gereken yol üzerinde bazı tavsiyelerde bulunuyordu. Bu tüfeklerden beş bin adedinin bedeli Bağdat emvalinden verilmek üzere mahallinden doğruca Hind vapurlarıyla Basra'ya götürülmelerinin nakliyede kazanç sağlayacağını belirtiyordu. Ayrıca Enfield tüfeklerinin her birine verilen 17–18 Şilin yani 100 Kuruş fiyatı pahalı bulmakta ve bunlar Amerika hükümeti malı olarak satılacağından dolayı doğrudan doğruya hükümetle pazarlık edilecek olur ise daha ucuza alınabileceğini söylemekteydi. Amerikalı Azaryan Bazirgan tarafından mahalline telgraf çekilerek alınan haber ve bilgiye göre bu tüfeklerden istenildiği kadarının İngiltere'de Liverpool iskelesine teslim olunmak şartıyla her birinin 12,5 Şiline yani 69 Kuruşa satın alınmasının mümkün olduğunu haber vermekteydi. Eğer bu Enfield tüfekler bu değer ya da daha azıyla pazarlık yapılır alınır ise Azaryan Bazirgan dahi % 5 komisyon verilmesinin kararlaştırılmış olduğunu ve bu tüfeklerin hükümet malı olması nedeniyle kontrolünün Amerika hükümeti memurlarına bırakılmayarak Osmanlı memurları tarafından yapılması gerektiğini vurguluyordu.[673]

Mithat Paşa'nın bu tezkiresi Seraskerliğe havale edildi. Serasker, Nizamiye ve Tophane Âmire için silah ve makine satın alınmasından dolayı Avrupa'da bulunan komisyondan Amerika'ya memurlar gönderileceğini eğer Amerikan tüfekleri yerinde muayene edilip işe yarar olduğu kararlaştırılır ise satın alınacağını, eğer satın alınır ise Bağdat için talep olunan miktarında Bağdat'a gönderilmesi talimatını veriyordu[674] Mithat Paşa'nın bu tezkiresi Amerika'dan silah alımı konusunda yapılan çalışmalara katkıda bulunduğu gibi sonraki süreçte silah ithalatı politikasının şekillendirilip yönlendirilmesinde de katkısı olduğu düşünülebilir.

Mithat Paşa'nın Amerikan silahları ile ilgili tezkiresinden birkaç ay sonra Osmanlı Devleti ile Amerika arasında Rüstem Bey'in Haziran 1869'da Amerika'ya geçmesiyle silah ticareti gündeme geldi. Rüstem Bey Amerika'ya gidince Blacque Bey'in yardımıyla Amerikan silah sanayisini yakından tanımak için incelemelerine

---

[673] BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 440, Gömlek No: 63.
[674] BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 440, Gömlek No: 63.; BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 439, Gömlek No: 6.

devam edip Osmanlı Devleti için en az masrafla ve en iyi şekilde Tüfekhane için makine satın almaya çalışırken, diğer taraftan da Enfield ve Springfield tüfeklerini kontrol etmekteydi.[675] Springfield silah fabrikası ambarlarını Mösyö White adlı bir müfettişle gezen Rüstem Bey, buradaki Enfield tüfeklerini dikkatlice muayene ettikten sonra bunları istenilen özelliklere uygun bulduklarını ve bu tüfeklerin 114 bin adedinin takımlarıyla beraber gemiye yükletilmek üzere hazır bulundurulduğunu Blacque Bey kanalıyla bildirdi. Rüstem Bey'in muayene ettiği temizlenmiş 114 bin Enfield tüfeğin her biri 14 Frank 80 Santime Boston'da teslim olunabilecekti. Her tüfeğin yelkenli gemi ile İstanbul'a kadar nakliye masrafının (yol sigorta vs masrafları dâhil) 75 Santim olacağını belirtmekteydi.[676] Bu durumda silahların tanesi 15 Frank 55 Santime mal olacaktı.

Kabul edildiği takdirde acele ettirmekte olan Amerika Hükümeti'yle kontrat imzalanıp silah bedeli peşin ödenecekti. Kurun müsait olduğunu bildiren Rüstem Bey, Londra'da bulunan Osmanlı Bankası -Bank-ı Osmanî- üzerine 60 gün vadeli poliçe çekebilmek için izin istedi.[677] Hariciye Nezareti 27 Mayıs 1869'da 114 bin adet tüfeğin birer birer denenip muayene edildikten sonra istenilene uygun ise Boston'da teslim olunmak üzere 14 Frank 80 Santime alınmasına izin verdi.[678]

Bunun dışında Hariciye Nezareti Washington elçiliğine Burmingham savaşından 50 bin Springfield üretimi tüfeklerden kalan 4000-5000 tüfek olup olmadığını ve bunların bahsedilen fiyatla satın almanın mümkün olup olmadığını sormasını istemekteydi. Washington elçisi Blacque Bey'den gelen cevapta Amerika Hükümeti'nin işe yararlarını ayırdıktan sonra iş göremez bir takım silahları tüccara sattığı ve Reisi cumhurun talep ettiği bedelin fevkalade ucuz ve öyle güzel silahın

---

[675] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117, Gömlek No: 109.
[676] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117, Gömlek No: 109.; BOA, **HR. TO,** Dosya No:117, Gömlek No:124.
[677] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117, Gömlek No: 109.
[678] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117, Gömlek No:109. İç savaş sırasında Federal Devlet İngiltere'den hemen hemen 500.000 adet Enfield'e silahı satın almıştı. E.Fısher, "Hafif Silahların Ağızdan Doldurulmasından Kuyruktan Doldurulmasına Kadarki Gelişmesi", **Askeri Tarih Bülteni,** Çev, Fethi Ersoy, Yıl. 4, S. 7, Şubat 1979, s. 104.

satın alınmasının acele etmeyi gerektirdiğini belirterek yeniden fiyat indirimi imkânı olmadığını belirtmekteydi.[679]

Blacque Bey, Topçu zabitlerinin en maharetlilerinden ifadesiyle övdüğü Rüstem Bey'den, Avrupa'ya yaptığı gezilerden dolayı silahlar hakkından bilgi sahibi olduğu, bu işlere kendisinden daha elverişli ve uygun biri olduğunu belirterek Rüstem Bey ile fabrikaları gezen müfettiş Mösyö White'ın bu silahları *"gerek he'yet-i asliyesiyle ve gerek tebdîl olunduğu halde dahi kâbil-i isti'mâl olan iş bu tüfenklerin daima ele geçer şeyler olmadığını"* [680] yazılı olarak resmen tasdik edebileceklerine dikkat çekmekteydi.

Blacque Bey, ayrıca Springfield imalatı olup Hükümetin satmak istediği, Rüstem Bey'in de muayene edip işe yarar gördüğü tüfeklerin fiyatının Amerika Harbiye Bakanlığı'ndan sorulduğunu, bu tüfeklere yüksek fiyat verilmesinden korktuğunu, bu tüfeklerin fiyatının Harbiye Nezareti tarafından 10–12 Dolardan aşağıya vermeyeceklerini beyan ettiklerini, eğer bu fiyat kabul edilirse 300 bin kadar bulunabileceğini, ancak Enfield tüfeklerinin fiyatıyla kıyaslanırsa çok yüksek olacağı konusuna dikkat çekmekteydi. Bu raporda Enfield tüfeklerinden hükümet ambarlarında bulunanların tanesi 7 Dolara 39 bin yeni ve yine 3'er Dolara silinmemiş, az kullanılmış ve parçaları mükemmel 129 bin tüfek mevcut olup bunların 4 Dolar fiyatındaki tüfeklerle aynı olduğunu bildiriyordu. Bu 129 bin Enfield tüfeği silinmemiş olduğu halde 5'er Dolara satın alınmasıyla bugün Amerika'da sonradan Rusya, İsviçre, Memleketeyn ve Sırbistan'da kabul olunmuş olan Peabody usulüne dönüştürülebileceğini belirtiliyordu. Bunların değiştirilmesi ile Hükümet tanesi 30-32 Frank bir parayla yeni usulde tüfeklere sahip olabilecekti. Ayrıca bu tüfeklerin yeni usule çevrilmiş bir numunesi ile gerekli teknik açıklamaları gönderilmeye çalışılacaktı.[681]

Blacque Bey, yaptığı araştırmalar ve görüşmeler sonucunda Springfield tüfeklerinin silinmişinin 7 Dolara, silinmemişinin 6 Dolar olduğunu bildirerek

---

[679] BOA, **HR. TO**, Dosya No:117, Gömlek No: 109.
[680]BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 17.
[681]BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 17.

Amerika Başkanı'nın Kongre'nin izni olmadan veresiye veremeyeceğini belirtiyordu. Bank-i Osmanî'den henüz bir cevap alamamasının zorluklara neden olduğunu ve Enfield tüfeklerin yelken gemisiyle gönderileceği konusunda 7 Haziran 1869 tarihinde Washington elçiliği kanalıyla merkezi bilgilendirmekteydi.[682] Yapılan görüşmelerden sonra 125 bin adet Springfield tüfeğin Osmanlı Devleti'ne teslim olunacağını öğrenen Osmanlı hükümeti, bu konuda Amerika yasalarının koymuş oldukları koşullara uymaya ve bu tüfekler için nakit ödemeyi kabul etti. Temizlenip onarılarak yepyeni yapılmış 125 bin Springfield tüfeği, Amerikan hükümetinden her biri 7 Dolar karşılığındaki bedeli Washington Osmanlı elçiliğine gönderildi.[683]

Başkan Grant Devlet fabrikasından satın alınmasına izin verilen bu 125 bin Springfield tüfeğin 50 bin adedinin depolardaki kullanılmamış tüfeklerden satılmasına izin verdi.[684] Satın alınan Springfield ve Enfield tüfeklerin kontrolleri yapılarak sandıklarla gemilere yüklenerek İstanbul'a gönderilmeye başlandı.[685] Ağustos 1869'da Boston'dan *"John Wooster"* adlı Amerikan gemisi dört bin sandık içinde 80 bin Springfield tüfeğini İstanbul'a götürmek için hareket etti ve geride kalan 120 bin tüfekte Boston'daki Osmanlı Başşehbenderi'nin malı olan Amerikan adlı gemi ile gönderilecekti.[686] Gönderilen Amerikan tüfekleri ile yüklü gemiler Çanakkale sularına geldiklerinde ihtiyaç duyulduğu takdirde yedekçi vapurlarıyla çekilecekti. [687]

Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan aldığı savaş artığı bu 114 bin Enfield ve 125 bin Springfield tüfeğinin toplam bedel ve masrafları 1.351.442 Dolar 31 Santime mal oldu.[688] Satın alınan 114.000 Enfield için tanesi 4 Dolardan 456 bin Dolar ödendi. Sigorta, gemi kirası telgraf masrafı ve diğer masraflar dahil olmak üzere

---

[682]BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117,Gömlek No: 112.
[683]BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 24. ; Sander , Fişek , **a.g.e.,** s. 55.
[684]BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 32. Blacque Bey, Başkanın Springfield tüfeklerinin satışına muvafakiyet vermesinden başka tanesi 8 Dolara 20.000 Springfield tüfeğinin daha teklif olunduğunu bunların istenirse 100.000 tüfeğe katılması, istenirse ayrıca alınması isteniyor diye soruyor. Londra'daki Bankı Osmaniye gerekli buyruğun verilmesini istiyor. BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117, Gömlek No: 133.
[685]BOA,**HR. TO**, Dosya No: 117,Gömlek No: 114.; BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 21.; BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 20.
[686] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 23.
[687] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 26.
[688] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 242, Gömlek No: 14346.

Osmanlı Devleti'ne toplam maliyeti 469.316 Dolar 11 Santimdir. 125 bin Springfield için tanesi 7 Dolardan tüfeklere toplam 875 bin Dolar ödendi. Bu silahlara diğer masraflarıyla beraber maliyeti toplam olarak 886.684 Dolar 26 Santim oldu.[689]

Ücretleri peşin olarak ödenen tüfeklerin bedeli için Washington Bankası'na havale edilen 205 bin Liranın karşılığı olan 1.355.905 Dolardan mahsup edilen masraf sonrası Osmanlı Devleti'nin hesabında 4.462 Dolar 69 Santim alacak kaldı. Blacque Bey'in teklifiyle tüfeklerin alınması konusunda hayli gayreti görülen, bütün vaktini bu işe sarf etmiş olan New York Baş şehbenderliği görevini maaşsız yürüten Mösyö Oskanyan'a mükâfat olmak üzere Washington Bankası'ndaki hesaptan 1000 Dolar verildi. Blacque Bey 239 bin tüfeğin satın alınması, muayene edilmesi, gemiye yüklenmesi, gönderilmesinde büyük gayreti olan Miralay Rüstem Bey'e aylık 30 Lira verildiğini ve onun rütbesinde bulunan bir kişinin bu maaşla Amerika'da geçinmesinin mümkün olmamasından dolayı günde 5 Dolardan 4 ay için 600 Dolar zam yapılmasını teklif etmekte ve Rüstem Bey'in bu tüfekleri uygun bir fiyata gönderdiğini vurgulamak için *"Amerika'da âdi bir yolcu sandığının demir yol merkezinden lokantaya nakli bir Dolar'a mütevakkıf iken böyle kesîrü'l mikdâr ya'ni beherinde yirmi tüfenk mevzu' o yüz bin dokuz yüz elli altı sandığın masârif-i tahmîliyyesiçün yalnız yetmiş altı kâime-i Dolar verildiği"*ni[690] hatta bu sandıkların yeni ve işe yarar olup Springfield fabrikasına tanesinin 60 Dolara mal olduğunu ifade ederek Rüstem Bey'in görevinde gösterdiği başarıyı dile getirmesi üzerine Blacque Bey'in teklifi kabul edildi.

Bu ilk silah alımında Blacque Bey ve Rüstem Bey'in hem ucuz hem kullanışlı hem de yeni usule çevrilebilecek tüfekler alınmasına dikkat ettiler. Alınan bu ilk tüfeklerin başarılı bir şekilde kontrol edilip nakliyesinin de başarılı bir şekilde yapılmasından dolayı gelişen ilişkiler ve fiyatların uygunluğu nedeniyle Osmanlı Devleti Amerika'dan yeni silahlar almaya yöneldi. Blacque Bey'in Sadarete yazdığı telgrafta Peabody usulü 100 bin adet tüfeğin tanesi 4 Dolar 60 Santim olduğunu

---

[689] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 242, Gömlek No: 14346. Blacque Bey'in Fransızca raporlarında 114.000 Enfield'in tüm masrafları ile toplam maliyeti 469.316 Dolar 11 Santim 125. 000 Springfield tüfeğinin tüm masraflar dahil toplam maliyeti 896.617 Dolar olarak gösterilmektedir. BOA, **İ.HR**, Dosya No: 242, Gömlek No: 14346.

[690] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 242, Gömlek No: 14346.

belirterek Enfield usulü tüfeklerin bu usule değiştirildiğini ve bir numune takdim edeceğini belirtti. Fiyatı ucuz bulan Blacque Bey, Amerika fabrikatörlerinin bu aralık işleri olmadığından silinmiş olarak 3 Dolara 100 bin Enfield'e tüfek satın alabileceğini, bunların silinip çevrilmesi masrafı olarakta 4 Dolar 60 Santim ödendiği zaman tüfeğin tanesinin 7 Dolar 60 Santim olacağını ve aydan aya 114 bin Dolar verildiğinde her ay 15 bin tüfek teslim olacağını bildirdi. Bu teklifin değerlendirilmesini isteyen Blacque Bey'e[691] 100 bin tüfek alınması için emir verildiği anlaşılmaktadır.[692]

Alınmasına karar verilen 100 bin tüfek için Amerikan Başkanı'nın özel izni gerektiğinden bu izin Aralık 1869 tarihinde sağlandı.[693] Bunun üzerine 100 bin tüfeğin hazır olduğunu ve gemiye yükletilmeden önce bedelinin ödenmesi gerektiğini bildirilmesi üzerine[694] bu tüfekler tanesi 7 Dolar hesabıyla toplam 700 bin Dolar ödeme yapıldı. Her sandıkta 20'şer adet olmak üzere 775 sandık gemiye yüklenerek 3 Şubat 1870'de İstanbul'a gönderildi.[695]

Amerika ile yapılan silah ticareti Amerika basınında da yankı buldu. 20 Ocak 1870 tarihli Philadelphia Washington Morning Post gazetesinde Osmanlı'nın Amerika ile ticaretinin önemli ölçülerde olduğu, yalnızca son altı ayda makineler ve silahlar için 5 milyon harcandığına dair haberler yayınlandı. Gazete her ne kadar ABD'yi Osmanlı ile ilişkilerinde başka devletlerle ilişkilerindeki inceliği göstermemekle itham etse de[696] Başkan Grant'ın 100 bin Springfield tüfeğinin devlet fabrikasından satılmasına izin vermesi, bunun dışında 125 bin adet Springfield tüfeğinin 50 bin adedinin devlet depolarındaki kullanılmamış tüfeklerden verilmesini sağlaması, Osmanlı Devleti'nin 625 bin Frank yani 25 bin Sterlin kazanç sağlamasına neden oldu.[697]

---

[691] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 117, Gömlek No: 116.
[692] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 28.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 31.
[693] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 31.
[694] BOA, **HR.TO**, Dosya No: 117, Gömlek No: 147. Eğer geminin hareketi ertelenir ise kaptana günlük 40 lira verilecekti. Ayrıca makine bedeli dahil olarak 120.000 altın liranın ödenmesi için Bank-ı Osmani'ye izin verilmesi banka vasıtasıyla Blacque Bey istiyor.
[695] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 38. Partiler halinde gönderilen bu tüfeklerden ilk partide 15.500 tüfek gönderildi.
[696] BOA, **HR. SYS**, Dosya No: 57, Gömlek No: 2 .
[697] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 32.; Ezgü, **a.g.e.,** s.109.

Amerika Başkanı'nın Osmanlı Devleti'ne karşı gösterdiği bu muamele teşekkür gerektirdiğinden Padişah'ın bu durum karşısındaki hoşnutluğunun gösterilmesi gerektiğini belirten Blacque Bey'in teklifiyle bir hediye verilmesi düşünüldü. Ancak Başkan'ın şahsına hediye verilmesinin kanunen açıkça engellemesinden dolayı Beyaz Saray'ın kabul salonuna döşenmek üzere bir Uşak halısı dokunmasını Blacque Bey teklif etti. Bu hediye için Sarayın kabul salonunun ölçülerini alan Blacque Bey, uzunluğunun 79 kadem ve genişliğinin 39 kadem olduğunu ve salonda kırmızı-sarı renklerin hâkim olduğunu bildirdi. Bu halının değerinin 40 bin kuruşu geçmeyeceği halde Amerikalıların gözünde değerinin en aşağı 4 kat fazla görüneceğini söyledi.[698]

Başkan Grant'la görüşen Blacque Bey, kendilerine bir halı hediye edileceğini bildirdi. Başkanla yaptığı bu görüşmenin gazetelerde yayınlanacağını ve Amerikan halkı üzerinde iyi tesir bırakacağı konusunda Bâb-ı âlî'yi bilgilendirdi.[699] Beyaz Sarayın kabul salonuna konulmak üzere Uşak'ta dokunup Amerika'ya gönderilen halı 2 Mayıs 1871 tarihinde New York limanına vardı. Başkana sunulan halı büyük bir memnuniyet yarattı.[700] 400 kilogram ağırlığında 10 bin Dolar değerindeki bu halı Amerika basınında büyük ilgi gördü ve art arda karşılıklı hediyeler gönderilmeye başlandı.[701]

Osmanlı-Amerikan silah ticaretinde büyük gayretleri olan Blacque Bey silah ticaretinde büyük yararları olan kişilerinde mükâfatlandırılması yönünde bir politika izledi. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Newyork baş şehbenderi Mösyö Oskanyan'a para verilmesini sağladığı gibi, Rüstem Bey'in maaşına da zam yapılmasını sağladı. Ayrıca 20 yıldır Boston'da fahri şehbenderlik yapan Josef Yazıcı'nın oğlu Oscar Yazıcı'ya alınan tüfeklerin ve makinelerin gönderilmesindeki gayreti ve hizmetinden dolayı 5. rütbeden *Mecidi* nişanı verilmesini sağladı.[702]

---

[698] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 32. . Amerika reisi için üretilen halı ve 4 adet seccadenin bedeli 66.839 kuruştan hesapla bunun 51.836 kuruşu Dâhiliye bütçesinin 1286 yılı mefruşat tertibinden ödenmesi kararlaştırıldı. BOA, **İ.DH**, Dosya No:630, Gömlek No: 43829.
[699] BOA, **HR.TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 47.; BOA, **İ.HR**, Dosya No: 244, Gömlek No: 14507.
[700] BOA, **HR.TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 66.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 249, Gömlek No: 14843.
[701] Kansu Şarman, "General Grant İstanbul'da" **Popüler Tarih**, S. 46, , İstanbul, Haziran 2004, s. 25.
[702] BOA, **HR.TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 67.; BOA, **İ.HR**, Dosya No: 250, Gömlek No: 14897.

Doğrudan doğruya hükümetler arasında gerçekleşen silah ticaretinin ilk dönemi iki ülke siyasi ilişkilerinin gelişmesinde de etkili olarak devlet başkanları arasında kişisel dostluklar kurulmasını sağlamıştır.

Amerika'da İç savaş sonrası yeterli talebin olmaması nedeniyle müşteri bulmakta zorluk çeken birçok özel silah fabrikası başka alanlara yönelirken silah üretimine devam etmeye karar veren şirketler ise kendilerine iyi pazarlar bulmaya çalıştılar. Bunlardan Colt ve Ortakları Mösyö Alfred'i vekil yapıp Rusya pazarına yönelip tüfek modelleri sunarken,[703] **'*Winchester Repeating Arms Company*'**'de yeni pazarlara yönelerek iç piyasadaki krizi aşmaya çalıştı ve Osmanlı pazarına yöneldi. Silah sanayindeki gelişmelere kayıtsız kalmayan, ordusunu modern silahlarla donatma isteğinde olan Osmanlı Devleti, Washington Elçisi Blacque Bey'den 200 bin Martini Henry tüfeğinin alımı için araştırmalar yapmasını istedi. Bizzat Padişah iradesi ile çalışmalara başlayıp görevini yerine getirmeye çalışan ve bu yolda görüşmeler yapan Blacque Bey, 7 Temmuz 1871 tarihinde 200 bin Martini Henry tüfeğinin satın alınması yolunda Padişah iradesinin çıktığını Hariciye Nezareti kanalıyla öğrendi.[704] Bu süreçte yaptığı araştırmalar sonucunda Blacque Bey, sadece tüfeklerle ilgili değil Osmanlı'nın tüfekleri için en iyi fişeklerin de Amerika'dan alınabileceğini belirtip fiyatları konusunda bilgiler verdi.[705]

27 Haziran 1872 tarihinde '*Cerîde-i Askeriye'* gazetesinde yayınlanan ilanla 200 bin Martini Henry tüfeğinin satın alınacağına ve bu silahları Amerika'dan ithal etmeye talip olanların 14-19 Haziran tarihleri arasında Dâr-ı Şûrâ-yı Topçu Dairesi'ne başvurmaları istendi.[706] Osmanlı Devleti'nin yeni silahlar alma düşüncesinden İstanbul'daki acentesi Azaryan Efendi aracılığıyla haberdar olan Oliver F. Winchester bizzat İstanbul'a gelerek ilgili makamlarla görüşmelere yapmaya başladı. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de gerçekleştirilen "*açık eksiltme usûlü"* ihale sonucunda 200 bin Martini Henry tüfek kontratını tüfek başına verdiği 62 Şilin ile

---

[703] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 118, Gömlek No: 121.
[704] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 90.
[705] BOA, **HR. SYS**, Dosya No: 44, Gömlek No: 36.
[706] Ali İhsan Gencer, Ali Fuat Örenç, Metin Ünver, **Türk- Amerikan Silah Ticareti Tarihi**, İstanbul, 2008, s. 69.

Winchester Repeating Arms Kumpanyası kazandı.[707] Lütfi Efendi 200 bin Martini Henry tüfeğinin tanesi 3 İngiliz Lirası bir Şilin hesabıyla satın alındığını yazmaktadır. Buna göre tüfeklerin tanesi 1 İngiliz Lirası 20 Şilin olduğundan 61 Şiline gelmektedir.[708]

Winchester Repeating Arms Kumpanyası'nın ihaleyi kazanmasından sonra Oliver F. Winchester ile Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî arasında 1 Ağustos 1872 tarihinde 200 bin Martini Henry tüfeği alınması için 12 maddelik bir kontrat yapılarak anlaşma imzalandı. Bu kontrat Amerika ile yapılan silah ticaretinin anlaşılmasında ve daha sonraki anlaşmalarda temel olması açısından anlaşma maddeleri üzerinde durulması gerekmektedir. Kontrata göre;[709]

Satın alınmasına karar verilen 200 bin Martini Henry tüfeği uzunluk, çap ve görünüm olarak Osmanlı Devleti'nin şirkete sunacağı numune ile aynı özelliklerde üretilecekti. Bu tüfeklerin namlusuyla kundağı ve kuyruk takımı İngiltere Devleti'nin Enfield Fabrikası'nda yapılmış Martini Henry tüfeğine uygun, basit ve bileşik kısımları numuneye uygun olacaktı. Tüfeklerin nişangâhları iki tarafa açılıp kapanacak şekilde imal edilecek ve 1300 metre üzerine ayarlanacak, rakamlar ise Türkçe yazılacaktı. Nişangâhtaki rakamların taksimatı Osmanlı Devleti'nin kendi üretiminde olan barut ile denenecekti. Bu tüfeklerin süngüsü 4 köşeli olacağı gibi süngünün yalnız kovanı yüksek dövme demirden ve diğer yerleri yüksek dökme çelikten olacak, bu süngüye ağzı ve ucu sarı teneke kaplı olmak üzere birer de kavsale kılıf yapılacaktır. Tüfeklerin fişek hazinesi Osmanlı Devleti tarafından verilecek numune fişeğe uygun şekilde imal olunacaktır. Tüfeklerin bilezik ve kayış halkaları ve dipçik tabanı ve burmaları ve makinenin kolu ve korkuluk köprüsü ile kuyruk kapağı ve kundak dipçiği içinde bulunan mil ve pulu ve makine kolunun emniyet yayının yuvası ve nişangâh yatağı tüm birinci sınıf dövme demirden yapılacaktı. Bu tüfeklerin kalan parçaları tümü dökme çelikten yapılacak ve numunede boyalı bulunan parçalar gösterildiği gibi boyalı olacak ve bu tüfeklerin çelikten imal olunacak parçaları mutlaka birinci sınıf çelikten kullanılacaktır.

---

[707] BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 44, Gömlek No: 1827.
[708] **Lûtfî Tarihi,** C. XIV, s. 27.
[709] BOA, **İMMS**, Dosya No: 44, Gömlek No: 1827.

Osmanlı Devleti almak istediği *"iki yüz bin aded tüfengin kâffe parçaları yekdiğerine mutabık ya'ni interchangable olacak"* [710] ve kundağı numunesindeki kuru ceviz ağacından ve ağacın odun kısmındaki lifler uzunluğuna imal olunacaktı. (2. madde)

Kontratın 3. maddesinde bu silahların muayenesi ve tecrübesi İngiltere Devleti'nin ***'Government Inspection'*** kuralına göre yapılacaktı. Yani İngiltere Devleti'nin kendi askeri için fabrikalarında imal ettirdiği silahların muayenesindeki düzene göre Amerika Hükümeti tarafından tayin edilecek resmi muayeneciler tarafından muayene ve denemeleri gerçekleştirildikten sonra tüfekler kabul olunacaktır. Üretilen tüfeklerin yan tarafına padişah tuğrası ve birden iki yüz bine kadar Türkçe numaralar basılacaktır.

Kontratın 4. maddesinde üretilecek tüfeklerin üretimi aşaması ve sonrasında muayene ve denenmesinde kontrol etmek üzere Osmanlı Devleti tarafından memurlar tayin olunacaktı. Osmanlı Devleti ve Amerika Devleti tarafından tayin edilecek resmi muayeneciler kontrat tarihinden itibaren son iki aya kadar mahallinde hazır bulunacak, muayene ve deneme için gereken alet-edevat fabrika tarafından karşılanarak ücretsiz olarak Osmanlı Devleti memurlarına verilecekti. Ancak sadece denemelerde kullanılacak barut ve fişek masrafı Osmanlı Devleti tarafından karşılanacaktı.

Tüfeklerin teslimini düzenleyen 5. maddede fabrikada muayeneciler tarafından kontrolleri yapılıp damgalanan tüfekler yağlanıp içi teneke ve çinko kaplı sağlam sandıklara dizildikten sonra sandıklar Osmanlı Devleti memurları ve resmi muayeneciler tarafından mühürlenecekti. Bu tüfeklerin yağlanarak sandıklara konulmasından New York iskelesinde gemiye konuluncaya kadar meydana gelecek tüm nakliye masrafı fabrika tarafından ödenecekti. Sadece resmi muayeneciler ve Osmanlı memurlarının masrafı Osmanlı Devleti tarafından karşılanacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti bu tüfekler için hiçbir şekilde imtiyaz hakkı vermeyecekti.

---

[710]BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 44, Gömlek No: 1827. İnterchangeable, bir sanayi ürününün bileşenlerinin benzer standartlarda olması ve rastgele seçildiğinde bir üründeki parçanın aynı cinsten diğer ürüne uyması durumudur. Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 15.

Kontratın 6. maddesinde ise numune olarak 3 adet Martini Henry tüfeği ve fişeği 2 aya kadar Winchester'e teslim edilecekti. Numunenin teslim tarihinden itibaren 6 ay sonra tüfekler teslime başlanıp ilk senenin ikinci altı ayında 50 bin tüfek teslim edilmesi kararlaştırıldı. İkinci sene içinde her ay eşit olarak 12.500 tüfek teslim edilip 2 senede tamamı teslim edilmiş olacaktı. Eğer kararlaştırılmış miktardan fazla üretim yapılması halinde Osmanlı Devleti bu fazla miktarı kabul edecekti.

7. Madde de tüfek taksitlerinde tüfeklerin tesliminin sağlanamaması durumunda takip eden teslim döneminde diğer taksitle beraber teslimine, yine eksik teslimat yapılırsa eksik miktarın bedelinden % 10 indirim yapılması bundan sonrada her teslimin gecikmesinden her taksit dönemi için % 10 indirim yapılacaktı. Dördüncü taksitten sonra teslimde gecikme olur ise % 20 ve daha sonra % 30 şeklinde indirim devam edecektir.

8. Maddede ise işçilerin grev yapması ya da imtiyaz sahibi ile fabrika arasında bir dava olmasından dolayı fabrika tatil olundu ve bu nedenle kontrat hükümlerini yerine getiremedim demeye fabrikanın hakkı olmayacaktı.

Kontratın 9. maddesinde ise kontrat imzalandıktan sonra fabrika tüfeklerin verilmesinden vazgeçer ya da 1–2 taksit tüfek verdikten sonra geri kalanlar 7. maddedeki müddeti geçer veya tamamen gecikirse, verilemeyeceği anlaşılan tüfeklerin, toplam fiyatı hesaplanarak bu fiyat üzerinden Winchester % 30 tazminat verecekti. Bu tazminatın verilmesi için kontrat tarihinden itibaren iki aya kadar % 30 hesabıyla toplanmış miktar olan 186 milyon İngiliz lirası için ya devletle olan alacağını depozito olarak terk edecek ve yahut Washington'da Osmanlı elçiliğine bir bankayı kefil gösterecekti. Bu suretle depozito terki veya kefil gösterme yazılmış toplam miktar üzerine olarak tüfek teslimatı nispetince depozito veya kefalet miktarını 6 aydan 6 aya indirebilmek hususunda Winchester haklı bulunacaktır.

10. Madde de üretilen tüfeklerin kontrolü yapıldıktan sonra tesliminde her hafta Pazartesi günü muayeneciler tarafından iki şahadetname düzenleyip birini Winchester'e diğerini İstanbul'a gönderilmek üzere Osmanlı Devleti memurlarına teslim edilecekti.

11. Madde de ise Osmanlı Devleti 200 bin Martini Henry tüfeğin bedelinin ödenmesi için kontrat tarihinden itibaren iki aya kadar Mösyö Winchester adına Londra'da muteber bir bankada kredi açacaktı.

Kontratın 12. maddesinde her hafta sandıklara konularak mühürlenen tüfekler için Osmanlı Devleti memurları tarafından Mösyö Winchester tarafına bir makbuz mazbatası verilecek. Bu makbuz mazbatalarının düzenlenme tarihinden itibaren 75 gün geçtiğinde ödenmek üzere Osmanlı Devleti'nin Londra'da belirleyeceği bir bankaya, tüfek başına 62 şer şilin hesabıyla, çekilecek poliçenin ekine konularak tutarı olan para kumpanyaya ödenecekti.

Winchester ile kontrat imzalanmadan önce Padişah'ın talimatıyla Amerika'daki silahlarla ilgili bilgileri ele geçirmesi malumatı aldığından önemli silah fabrikacılarıyla görüşmelere başlayan Blacque Bey, Providence Tool Kumpanyası veznedarı John Brighton Anthony ile görüşmeler yaptı. Bu görüşmeleri merkeze bildiren Blacque Bey, Providence Tool Kumpanya'sının Springfield fabrikasından sonra Amerika'nın 1. fabrikası olduğundan ve 200 bin tüfek gibi önemli bir siparişin ucuz fiyatla ve güvenilir olarak gördüğü Providence Tool Kumpanya'sına müracaat etti. Bu şirket Peabody usulünün imtiyaz sahibi olup Martini Henry'de bu usulün mükemmeli olduğundan fabrikalarında silahlar hızlı yapılabilecekti.[711] Blacque Bey ile John. B. Antony arasındaki görüşmelerde fiyat konusu görüşüldü. John. B. Anthony, 25 Temmuz 1872'de şirketinin yapılacak kontrattaki her türlü şartı kabule hazır olduğunu bildirerek üç ya da dörtkenarlı süngüleri olan tüfeklerin tanesini 63 Şiline teklif etti.[712]

Bu teklif karşısında Kumpanya ile tekrar görüşüp fiyat indirimine çalışan Blacque Bey, fiyatı 61 Şiline indirebileceğini ve bundan Hazinenin karlı çıkacağını Bâb-ı âlî'yi bildirirken 62 Şiline kontrat yapıldığı haberini alınca Winchester'den duyduğu rahatsızlığı dile getirerek bazı noktalara dikkati çekti. Winchester'in Martini Henry tüfeğini üretmeye patenti olmadığından bu tüfekleri Amerika ve

---

[711] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 90.
[712] Gencer, Örenç, Ünver**, a.g.e.,** s. 73.

Avrupa'da yaptıramayacağını burada Martini Henry usulünde tüfek imaline hakkı olanların şimdiden haklarını korumak için tedbirlere başladığını belirti. Winchester'in hukuki baskıdan kurtulmak için tüfeğin patentli parçalarını İstanbul'da veya başka bir yerde imal edebileceğini ancak Amerikan vatandaşı olduğundan Amerika hukukunun kararlarının her yerde geçerli olacağını belirterek Seraskerliğin bu işi aceleye getirmesine anlam veremediğini bildirdi. İhalede biri kendisi tarafından ulaştırılan iki teklif olduğunu belirten Blacque Bey'e göre, eğer kendi teklifine itibar edilseydi daha doğru davranılmış olunacaktı. Oliver Winchester önceden sattığı silahlardan İstanbul'daki ortaklarıyla % 100 kazanmış ve bu defa 62 Şiline satacağı tüfekler için 78 Şilin istemişken sonradan fiyat indiriminde bulunmuştu. Bu ilk ve son teklif arasındaki fiyat farkı patent hakkından dolayı idi. Blacque Bey'e göre Seraskerlik sonunda bir takım uygunsuzlukların olduğu bir yola girmişti. Hazinenin bu durumda 10 bin İngiliz Lirası zarara uğradığının belirterek Seraskerlikten hesap sorulmasının istiyordu.[713] Bir süre sonra Blacque Bey Washington elçiliğinden azledildi.[714] Osmanlı Devleti'nin ABD'de daimi elçiliğinin kurulması ve elçilerin faaliyetleri kısmında bahsedildiği üzere bu durum Blacque Bey'in azline neden olmuş olabilir.

Blacque Bey, Winchester'in Martini Henry tüfeği üretme patentine sahip olmadığı konusunda devleti uyarmıştı. Patent konusunda Seraskerliğe protesto ve telgraflar geldiğinden haberdar olan Mösyö Winchester, 6 Ağustos 1872'de Seraskerliğe tezkire sunarak imzaladığı kontratın yükümlülüklerini yerine getirmek için üzerine aldığı sorumlulukları tamamen yerine getireceğine dair yeniden taahhütte bulundu. Ardından 9 Ağustos'ta Seraskerliğe sunduğu tezkirede Dâr-ı Şurâ-yı Askerî'nin isteği doğrultusunda 9. ve 12. maddelerin değiştirilmesini kabul etti. Dokuzuncu maddede 186 bin İngiliz lirası kontrat tarihinden 2 ay sonra Washington Osmanlı elçiliğine verilmesi belirtilmiş ise de 30 bin Winchester tüfeğinin bedelinden alacağı olan 54.507 İngiliz Lirasını, 186 bin alacak olan kefalet,

---

[713] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 90.

[714] Aktepe, **a.g.m.,** s. 269. Lütfi Efendi'nin Azaryan'ın 100.000'i Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye 100.000'i bazı kumpanyalara olmak üzere 200.000 depozitoyu kontratın zamanında yerine getirtilmesi kefalet olmak üzere Maliye hazinesine değilde diğer devlet kurumlarına yatırılmasını eleştirerek depozito edilen altınların üstünün nasıl kapandığı *"erbâb-ı vukûfun ma'lûmu olsa gerek"*diyerek Blacque Bey'in haklılığını göstermektedir. **Lûtfî Tarihi,** C. XIV, s. 27-28.

Washington sefaretine verilinceye değin geçici kefalet olmak üzere Osmanlı Devletini terk etmeye razı olduğunu ve kefaleti Washington elçiliğine yatırdığı anda 30 bin tüfekten doğan alacağının tamamı 54.507 Lira ile birlikte Azaryan'a teslim edilecekti ve bu kefaleti ödeyene kadar faiz talep etmeyecekti. Ayrıca 12 milyon kovandan doğan alacağı 2–3 haftaya kadar Azaryan'a verilecekti.12.madde de ise teslim olunan tüfekler için her hafta kredi açacak bankanın üzerine kambiyal çekmeğe serbest olacağı belirtilmiş ise de 1 ay zarfında teslim olunan toplam miktar için bankanın üzerine poliçe çekmeğe onay veriyordu.[715] Böylece Winchester Osmanlı Devleti ile 200 bin Martini Henry tüfeği üretmek için yaptığı kontratı kesinleştirmiş oldu. Ayrıca Sultan Abdülaziz'e elçilik kanalıyla duyduğu memnuniyetin göstergesi olarak bir tabanca ve yeni usulde kendi üretimi fişekler sundu.[716]

Winchester kontratı kesinleştirmesine rağmen bu kadar çok sayıdaki tüfeği üretmeyi düşünmüyordu. Zaten New Haven'deki fabrikası bu üretimi gerçekleştirecek kapasitede değildi ve Winchester'in amacı kontratı en yüksek fiyatı veren başka birine devretmekti. Bunun üzerine Providence Tool Kumpanyası'na devretmeye karar verdi.[717] Bu kontratı 1 Ocak 1873'te Providence Tool Kumpanyası'na devretti.[718] Kontratı devralan Providence Tool Kumpanyası'nın, kontrat gereği iki yıl içinde silahları teslim etmesi gerekmekteydi. Kontratı devredip Winchester parasını aldıktan sonra, Providence Tool Kumpanyası'na karşı taahhütlerini yerine getirmekten kaçınmasına rağmen Kumpanya fedakarlık göstererek üretimine devam etti.[719] İlerleyen zaman içinde İstanbul'da da Kumpanya'nın itimadını kaldırmak için bazı entrikalar yapıldığını ancak Kumpanya'nın bunlara itibar etmediğini anlıyoruz.[720]

Osmanlı Devleti Winchester ile yaptığı 200 bin Martini Henry tüfeklerini üretim aşamasında ve sonrasında muayene ve denemelerini yapma isteğini

---

[715] BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 44, Gömlek No: 1827.
[716] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 44, Gömlek No: 15212.
[717] Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 76.
[718] BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 448, Gömlek No: 51.
[719] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 119, Gömlek No: 37.
[720] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 119, Gömlek No: 39.

Winchester ile yaptığı kontrata yansıtmıştı.[721] Osmanlı Devleti kontrat gereği tüfeklerin muayene ve denetimine eşlik etmek üzere Erkân-ı Harbiye'den Miralay Tevfik Bey'i Amerika'ya gönderilmek üzere görevlendirdi. Tevfik Bey'in görevinin öneminden dolayı bu görevi en iyi şekilde yapabilmesi için Amerika'ya giderken Londra'dan geçeceğinden Government Inspection usulü deneme kurallarını belirten bir kitabın kendisine verilmesi Londra'daki elçiliğe tavsiye edildi. Muayenecilere verilmesi gereken ücret ve denemeye sarf olunacak kovan, kurşun, barut değeri, tüfeklerin sigorta masrafları aşağı yukarı toplam 31 bin İngiliz lirası olacağından bu paranın senetle ödenmesi için Miralay Tevfik Bey adına kredi açtırılması da kabul edildi.[722]

Tevfik Bey başkanlığındaki bu komisyonda Yüzbaşı Hasan Efendi ile Mülazım Tevfik Ağa'da yer almaktaydı. Miralay Tevfik Bey'e aylık 60, Yüzbaşı Hasan Efendi ve Mülazım Tevfik Ağa'ya 40'ar İngiliz lirası maaş tahsis edildi ve toplam 280 İngiliz lirası harcırah ödenmesi kararlaştırıldı.[723] Bu askeri komisyonun görevi Osmanlı Devleti'nin sipariş ettiği tüfeklerin üretimine ve denenmelerine eşlik etmek ve bitirilen silahların İstanbul'a gönderilmesini sağlamaktı. Zamanla askeri komisyonun görevi sadece Martini Henry tüfekleri ile sınırlı kalmayıp satın alınan kurşun, kovan ve makinelerle de Miralay Tevfik Paşa'nın ilgilenmek zorunda kalması iş yükünün artmasına neden olacağından Miralay Tevfik Paşa maiyetindeki zabitlerden birinin vefat etmesi üzerine kalan bir memurla hizmet yapılmayacağından Tevfik Paşa'nın İngilizce ve Fransızcayı iyi bilen 4 zabıt isteği Amerika'daki görevinin önemi düşünülerek buradaki muayenenin yapılamadığı takdirde ortaya çıkacak zarar ziyanla kıyaslandığında 4 zabitin gönderilmesine 18 Mart 1875'te karar verildi. Böylece güçlendirilen askeri komisyona Tophane Âmire-i subaylarından Kolağası İbrahim Ağa, Yüzbaşı Hasan Ağa, Ahmet Çavuş ve Erkân-ı Harbiye'den Kolağası Abdülkadir Efendi katılacaktır.[724]

---

[721] BOA, **İMMS**, Dosya No: 44, Gömlek No: 1827.; BOA, **İ.DH**, Dosya No: 667, Gömlek No: 46434.
[722] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 656, Gömlek No: 45659.
[723] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 665, Gömlek No: 46320.; BOA, **A.MKT.MHM**, Dosya No: 452, Gömlek No: 33 Amerika'da görevli Erkânı Harbiye Miralayı Tevfik Bey tüfeklerin muayene ve satın alınması hizmetlerinden dolayı ödül olarak 5 Nisan 1874 Mirlivalık rütbesine terfi ettirilecektir. BOA, **İ.DH**, Dosya No: 682, Gömlek No: 47505.; BOA, **Cevdet Askeriye (C.AS),** 31967.
[724] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 698, Gömlek No: 48860 Amerika'da tüfeklerin muayenesine memur komisyon maiyetinde bulunmak üzere Kolağası İbrahim ve Yüzbaşı Hasan Ağalar 40'ar ve Ahmet

Tevfik Paşa'nın kısa bir süre sonra Providence Tool Kumpanyası'nda yaptırılmakta olan Martini Henry tüfeklerinin muayenesinin layıkıyla yapılabilmesi için eleman yetersizliğinden şikâyetçi olması üzerine Amerika'da bulunan Kolağası Hasan Efendi refakatına 19 Ekim 1875'te Tüfekhane-i Âmire'den bu işlerde bilgili İkinci Sanayi Alay'ından Eyüplü Mehmet ve İdadi taburundan Dağıstanlı Ali görevlendirilecektir.[725]

Satın alınan silahların denetimine sadece Osmanlı memurları değil Amerikalı resmi denetçiler atanması da kontrat maddelerindendi. İstanbul'a geçici bir süre için gelen Mirliva Tevfik Paşa'nın Seraskerliğe Martini Henry tüfek ve fişeklerin muayene ve denenmesine Amerika hükümetinin resmen memur olarak tayin olunan Topçu Mülazımı Metcaf'a sadakat ve gayretinden dolayı nişan verilmesini tavsiye ettiğinden, denetleme işine önem veren Osmanlı Metcaf'ı 4. rütbeden nişan ile ödüllendirdi.[726]

Ocak 1873'te Winchester'den kontratı devralan Providence Tool Kumpanyası'nın iki yıl içinde tüfekleri teslime başlaması gerekmekteydi. Ancak Kumpanya'nın üretime başlayabilmesi için Osmanlı Devleti'nin kontratın 2. maddesine göre numune olarak 3 adet Martini Henry tüfeğini ve fişeğini Kumpanya'ya ulaştırılması gerekiyordu. Osmanlı Devleti kontrattan itibaren iki ay içinde Kumpanya adına Londra'da bir bankaya kredi açacaktı. Bu şartları zamanında yerine getiremeyen Osmanlı Devleti numune üç tüfeği ancak 1874'te Amerika'ya göndererek Providence Tool Kumpanyası'na teslimini sağlayacaktı.[727]

Ülke içindeki ulusal ayaklanmalar ve jeopolitik konumu nedeniyle orduyu kuvvetlendirme ihtiyacı, Osmanlı Devleti'nin ordusunu gelişen teknoloji ile

---

Çavuş 30 ve yazı işlerinde kullanılmak üzere Kolağası Abdülkadir Efendinin 50 İngiliz altını maaş verilmesi kararlaştırıldı. Bu kişilere gidiş dönüş harcırahı olarak 80 Sterlin verilecekti. Toplam olarak 320 Sterlin olacaktı. Bu maaşlar Maliye Hazinesinden verilecekti. BOA, **İ.DH**, Dosya No: 698, Gömlek No: 48860.

[725] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 709, Gömlek No: 49643. Bu zabitlere 80'er İngiliz lirası harcırah ve daha önce Amerika'ya gönderilen zabitlerin maaşlarının yetersizliği nedeniyle 5'er Sterlin artırılarak 35 er Sterlin maaş tahsis edildi. BOA, **İ.DH**, Dosya No: 709, Gömlek No: 49643.

[726] BOA, **İ.DH,** Dosya No: 708, Gömlek No: 49558.

[727] Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 84.

yenileyerek silah ihtiyacını gidermeye sevk ettiğinden, Osmanlı Devleti Providence Tool Kumpanyası ile kontrat yapmaya yöneldi ve yeni kontratlar yapıldı.

Rhode Island'da bulunan Providence Tool Kumpanyası'nın Mösyö Azaryan'ı acente tayin edip, Martini Henry tüfekleri için kontrat yapmasına izin vermesi üzerine 3 Mayıs 1873'te 13 madde olarak Azaryan ile Dâr-ı Şurâ-yı Askerî ve Tophane Dairesi arasında 300 bin Martini Henry tüfeği için kontrat yapıldı.[728] Böylece Amerika'ya sipariş olunan tüfek sayısı 500 bine ulaştı.[729] Bu tüfeklerin fiyatı Azaryan ile Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî arasındaki görüşmelerden sonra eski fiyattan 2'şer Şilin indirilerek tanesi 60 Şilin olmak üzere anlaşma yapıldı. 300 bin Martini Henry tüfek kontratı hazırlanırken, 12 maddeden oluşan 200 bin tüfek kontratı esas alındı. Sipariş olunan bu tüfekler interchangeable olacak, muayenesi ve denemesi İngiltere Devleti'nin kendi askeri için fabrikalarında yaptırdığı silahların muayene ve denemesinde yapılan usul ve nizama uygun olacaktı. Tüfeklerin toplam bedeli olarak 900.000 İngiliz lirasının ödenmesi için Providence Tool Kumpanyası veznedarı Mösyö John B. Anthony adına Londra'da bir bankaya 3 taksitle kredi açılacaktı. Tüfek üzerinde numaralar Türkçe olup 200.001 den başlayıp 500.000'e kadar devam edecekti. [730]

Bu 300 bin tüfeğin üretimine 23 Nisan 1875 tarihinden itibaren her biri eşit olarak 17 ayda her biri 16.667 ve 18. ayda 16.661 tüfek teslimi ile 18 ayda tamamının teslimi gerçekleşecekti. Eğer Providence Tool Kumpanyası taahhüt ettiği silahların üretiminde başarısız olur ya da silahları teslim zamanında teslim edemez ise Osmanlı Devleti zararı karşılamakla yükümlü olacaktı. Providence Tool Kumpanyası 200 bin tüfek kontratını devralırken burada kefil gösterilen 4 sermayedar 300 bin tüfek için de kefil gösterildi. Kefalet bedeli olarak 270 bin İngiliz lirası belirlendi. Osmanlı Hazinesi Providence Tool Kumpanyası ile yapılan 300 bin kontrattan 50 bin İngiliz lirası kâr elde etti [731] Osmanlı Devleti sipariş olunan tüfek miktarının artması üzerine Martini Henry tüfeklerinin muhafazası için

---

[728] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 667, Gömlek No: 46434.
[729] BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 455, Gömlek No: 24.
[730] BOA**, İ.DH,** Dosya No: 667, Gömlek No: 46434.
[731]BOA, **İ.DH,** Dosya No: 667, Gömlek No: 46434. Önceden sipariş olunan 200.000 tüfeğin teslimine 23 Nisan 1873 tarihinden itibaren 6 ay sonra başlanılarak 23 Nisan 1875 de tamamı teslim edilecekti.

Maçka'da olan Mekteb-i İdâdiye yerine Esliha-hane yapılmasına karar verildi. Okulun öğrencileri de Kuleli Kışlasına nakledildi.[732]

Silahlanmaya devam eden Osmanlı Devleti 300 bin tüfek kontratından kısa bir süre sonra Sultan Abdülaziz'in ***"şifahi"*** iradesiyle Ağustos 1873'te Providence Tool Kumpanyası'ndan 100 bin Martini Henry tüfek daha alınmasına karar verdi. Bu 100 bin adet Martini Henry tüfeğin şartları, daha önce 300 bin tüfeğin satın alınması için kararlaştırılan şartlara uygun olacak ve her bir tüfek 60 Şiline satın alınacaktı.[733] 60 Şilinden olan bu 100 bin tüfeğin bedeli 300 bin İngiliz lirasına mal olmaktaydı. 60 Şilin ise 3 İngiliz Lirasına denk gelmekteydi.[734] Buradan yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin Providence Tool Kumpanyası'na sipariş verdiği 600 bin tüfek bedelleri hesaplanacak olur ise 400 bin tüfeğin her birinin 60'şar Şilinden değeri 1 milyon 200 bin İngiliz lirası, 200 bin tüfeğinde 62 Şilinden bedelinin 620 bin İngiliz Lirası olacağından bu tüfeklerin Osmanlı Hazinesi'ne toplam 1 milyon 820 bin Liraya mal olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti Providence Tool Kumpanyası ile 600 bin Martini Henry tüfeği için anlaşmış olmasına rağmen tüfek alımı bununla sınırlı kalmadı. Osmanlı Devleti Winchester Kumpanyası her ne kadar Martini Henry tüfeği kontratını Providence Tool Kumpanyası'na devretmiş olsa bile Winchester Repeating Arms Kumpanya ile ticareti devam etti.

Osmanlı Devleti daha önce Winchester'den aldığı ve askerlere dağıtılan 50 bin adet tüfeğin tamiri durumunda gerekli olan yedek parçaların teminini sağlamaya çalıştı. Tophane-i Âmire'nin aşırı meşguliyeti nedeniyle imalata zaman ayırmayacağını ayırsa bile bu *"tüfenklerin kâffesinin parçaları yekdiğerine mutâbık olduğundan bu mutâbakat maddesine halel vererek binâenaleyh asıl fabrikasından mübâya'ası mecburiyeti hâsıl olmağla"* parçaların Winchester'den satın alınması

---

[732] **Lütfi Tarihi**, C. XIV, s. 65.
[733] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 671, Gömlek No: 46770. Sultan Abdülaziz'in 100.000 adet tüfek alınması için şifahi irade vermesi üzerine Dâr-ı Şurâ-yı Askeri üyeleri bir mazbata hazırlayarak Padişah'a teşekkürlerini sunmuşlardır.
[734] BOA, **A.MKT.MHM**, Dosya No: 464, Gömlek No: 99.; BOA, **İ.DH**, Dosya No: 671, Gömlek No: 46770.
BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 462, Gömlek No: 38.

düşünüldü. Bu sırada İstanbul'da bulunan Winchester'e 50 bin tüfek için gereken parçaların hangi fiyatla alınabileceği soruldu. Winchester % 20 indirim yapabileceğini söylemesine rağmen % 30 indirime razı oldu. Bu parçaların daha ucuz fiyatla başka fabrikalara başvurulsa bile Winchester'in patent sahibi olması nedeniyle diğer fabrikalar üretime başlayamayacağından[735] 435.820 Kuruş tutarındaki yedek parçanın bedelinin Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî debboyu bedelât-ı nakdiyesinden ödenmesi 22 Nisan 1873'te kabul edildi.[736]

Osmanlı Devleti bir taraftan yedek parça ve tüfek alırken diğer taraftan bu tüfeklere gerekecek mühimmatın tedariki hususunu da göz ardı etmeyerek silahların yanında diğer teknolojik gelişmeleri de takip ederek askeri donatımını güçlendirmeye çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti aldığı yeni silahlar için tüfeklerin mühimmatını karşılamada üretimin yetersiz olmasından dolayı ihtiyacı karşılamak için mühimmat ithal etmesi gerekmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde her ne kadar askeri için fişek yaptırmak üzere sarı teneke üzerine kâğıt kaplı adî Bokser kovanı satın alınmakta ise de bu kovanlar 1-2 defa atılıyordu. İçine konulan barut ise az zamanda rutubetlenmekteydi. Metalik kovan ise 15-20 defa atılmakta ve barutun rutubetten korunmasına gerek yoktu. Bu sıralarda Avrupa'da metalik kovanın denenmesi yapıldığından ve başarılı sonuçlar alındığından bundan sonra metalik kovan alınmasına gerek görülmüştür. Metalik kovanın Tophane-i Âmire'de imal ettirilmesi mümkün olmasına rağmen kaliteli kovanın yapılması vakit gerektirmekteydi. Oysa Harbiye Nezareti tarafından her zaman kovan ve kurşun bulundurulması gerekli mühimmattan olması nedeniyle 50 milyon metalik kapsüllü kovan ve o miktar tane kurşunun Avrupa'dan satın alınması gerekli oldu. Bunun üzerine tüfeklerin satın alınması ve kontrolleri için Amerika'da bulunan Miralay Tevfik Bey ile metalik fişek ve kovanlar hakkında bilgi alışverişinde bulunuldu. Miralay Tevfik Bey ile yapılan haberleşmelerden Winchester Kumpanya'sının imal ettiği kovan ve kurşunlar mükemmel ve alınacak şekilde bulunduğundan Winchester'in İstanbul'da bulunan Acentesi Azaryan Perafis

---

[735] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 665, Gömlek No: 46349.
[736]BOA, **İ.DH**, Dosya No: 665, Gömlek No: 46349.; BOA, **A.MKT.MHM**, Dosya No: 452, Gömlek No: 97.

Efendi'nin çağrılmasıyla 2 Temmuz 1873 tarihinde her bin adedi 44 ve tane kurşunun her bin âdeti 20 Şilin olmak ve tamamı birinci kredi mektubunun Winchester Kumpanyasına varması tarihinden bir ay sonra başlanılıp haftaya bölünerek 40 haftada tümünün teslim edilmek ve bu kurşun ve kovanların toplam bedeli olan 160 bin İngiliz Lirasının ödenmesi için Londra'da uygun bir bankaya üç taksitle kredi açılmak şartıyla sipariş verildi. Bunların birinci taksiti olan 60 bin İngiliz lirası kredinin kontrat tarihinden son bir aya, 2. taksit olan 50 bin İngiliz Lirası kredisi kontrat tarihinden itibaren 4 aya, 3. taksit 50 İngiliz Lirası kredi kontrat tarihinden itibaren 7 aya kadar kredisi açılıp Kumpanya'ya verilecekti. Kovan ve kurşunların bedeli olan 160 bin İngiliz lirası Maliye Nezareti tarafından ödenecekti.[737]

Winchester'den alımlarını devam ettiren Osmanlı Devleti önemli mevkilerdeki bazı vilayetlerin zaptiye askerleri için de 1874'te iki bin adet Winchester tüfeği satın aldı. Tüfeklere gerekecek mühimmatı temin etmeye çalışan Osmanlı Devleti Winchester tüfekleri için beşer yüz atımdan bir milyon fişek alınmasına gerek görüldüğünden bunların nakliye masrafı da dâhil bedeli olan 275 bin Kuruşun Hazine müsait olmadığından Zaptiye alaylarının debboyu hâsılatından ödenmesi kararlaştırıldı.[738]

Sonraki yıllarda da Osmanlı Devleti'nin Winchester Kumpanyası'ndan silah alımı devam etti. 22 Şubat 1875 tarihinde Winchester Kumpanyası adına Azaryan Perafils ile Zaptiye Fırka Meclisi arasında daha önce Winchester'den alınan tüfek ve filintalara uygun olarak tüm aksamı interchangeable yani birinin diğeriyle değiştirilebilir olarak 1650 adet süngüsüz Winchester tüfeği ile 500 adet süngüsüz Winchester filintası satın alınmak için kontrat yapıldı. Kontrata göre bir Osmanlı Lirası 100 Kuruş hesabıyla tüfeklerin tanesi 528 Kuruş 30 para, filintaların ki ise 478 Kuruştan toplam 17.114 Osmanlı Lirası olacaktı.[739] Bu kontratta dikkat çeken unsur

---

[737] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 669, Gömlek No: 46597.; BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 458, Gömlek No: 31. 1856 yılında madeni fişek icat edilmekle beraber Amerika İç savaşı sonuna kadar kitle halinde üretilmedi kitle halinde üretilmesi 1865'te mümkün oldu. E.Fisher, **a.g.m.,** s. 104-107.
[738] BOA, **İ.DH,** Dosya No: 713, Gömlek No: 49908.
[739] BOA, **İ.DH,** Dosya No: 698, Gömlek No: 48841.

silah alımlarının Dâr-ı Şurâ-yı Askerî tarafından yapılıp düzenlenirken bu kontratın Zaptiye Fırka Meclisi tarafından düzenlenip imzalanmasıdır.

Osmanlı Devleti Winchester'den tüfek satın alır iken sipariş olunan Martini Henry tüfeklerinden 175 bin tüfeğin 1874 yılında teslimini kararlaştırılmıştı. Providence Tool Kumpanyası 1874 Mayısı'na gelindiğinde İstanbul'a gönderilmek üzere Tevfik Bey'e tüfek teslimine başladı. Providence Tool Kumpanyası üretim kapasitesini artırarak günlük üretimini 600 tüfeğe ulaştırdı[740] Bu nedenle kontrat gereği 1874 yılında teslimi kararlaştırılan 175 milyon adedinin her birine en azından 55'er deste hesabıyla, 8 milyon 750 bin deste fişek alınmak üzere Winchester fabrikasından 87 milyon 500 bin adet metalik kovan ile o miktar kurşunun satın alınması ve bedelinin *'Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Debboyu'nda* bulunan bedelât-ı askerîyeden ödenmesi kararlaştırıldı.[741]

Seraskerlik bu kontratı yapmadan önce Winchester'in İstanbul'daki Acentesi Osmanlı Devleti tebaasından olan Azaryan Perafis Efendi'yi Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye çağırdı ve fiyat öğrendi. Bu fiyat uygun görünmesine rağmen yinede daha ucuz fiyata alınıp alınamayacağının anlaşılması ve fiyatta aldanmamak için kovan ve kurşunlarla ilgili Amerika'daki diğer fabrikalardan ne fiyat ve şartlarda alınabileceği, Amerika'da bulunan Mirliva Tevfik Paşa vasıtasıyla araştırma yapıldı. Araştırma sonucunda Union Metallic Cartridge de Winchester gibi kovanın her bin tanesini 73, kurşunun her bin tanesine 32 Şiline fiyat verdi. Metalik kovan ve kurşunların üretimine Union Metallic Cartridge ve Winchester'in en ucuz olduğu anlaşılmış olup Azaryan Perafis Efendi ile pazarlık yapılarak kovan fiyatından 2 ve kurşun fiyatından 0,5 Şilin indirim yapılarak metalik kovanın her bin adedi 71 ve kurşunun her bin adedi 31,5 Şiline indirildi. Bu indirimin gerçekleşmesi sonucu 87 milyon 500 bin

---

[740] Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 88.

[741] BOA**, İ.DH,** Dosya No: 687, Gömlek No: 47914. Kontrata göre kovan ve kurşunların muayenesi, nakliye, sandık, sandıklama ve fabrikadan New York'a oradan İstanbul'a kadar olan nakliye, sigorta v.s masrafı Osmanlı Devletine olacaktı. Mirliva Tevfik Bey'e göre bunların New York'a kadar olan masrafı 17 bin oradan İstanbul'a kadar gemi kirası (navlun),sigorta vs tahminen 33 bin İngiliz lira masraf olarak toplam 50 bin İngiliz lirası olacaktı. Bedeli Şûrâ-yı Askeri debboyu bedelât-ı askeriyeden ödenecekti. 20.06.1874. BOA, **İ.DH,** Dosya No: 687, Gömlek No: 47914. Winchester ise 9 Mayıs 1874'te Sadrazamlığa çektiği telgrafta Vekili Azaryan'a sattığı 87 milyon 500 bin kovan ve o miktar kurşunun satışının fabrikada teslim olmak şartıyla tasdik ve kabul ettiğini bildiriyordu. BOA, **HR. TO**, Dosya No: 551, Gömlek No: 62.

adet kovan ve o miktar kurşun alınması için 11 Mayıs 1874'te kontrat yapıldı. Kontrat tarihinden başlanarak 2 ve 3 ay sonra kovan ve kurşunun teslim olunması konusunda anlaşıldı. Kovan ve kurşunların kontrollerini Amerika Hükümeti'nin görevlendireceği muayeneciler yapacaktı. Bunların toplam bedeli olan 448.437,5 İngiliz lirası kontrat tarihinden itibaren 1 ay sonra başlanılarak her hafta İstanbul'daki acentesi Azaryan'a veya Londra'da bir banka üzerine 5125 adet İngiliz Lirasını içeren 15 gün vadeli poliçe verilmesi veyahut Osmanlı lirasıyla bedelinin burada nakden yerine getirilmesi kontrat gereği kararlaştırıldı.[742]

1874 yılında Winchester'den 87 milyon 500 bin adet metalik kovan ve o miktar kurşun alınmak için kontrat yapılmasına rağmen, Providence Tool Kumpanyası'na sipariş olunan Martini Henry tüfeklerinden 1875 yılı Şubat sonuna -1291 Şubat- kadar teslimatının 400 bine varması kararlaştırılmıştı. Winchester'den alınması kararlaştırılan metalik fişeklerin teslim olunacak tüfekler için yetersiz olması nedeniyle; Osmanlı da üretimi gerekli görülse de iyi bir makinenin Avrupa'dan satın alınıp yerleştirilmesi için zamana ihtiyaç olduğundan dolayı ileride fişek üretimine başlayana kadar makine almak ve fişek üretimine başlayana kadar fişeksiz kalmamak için Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî 12 milyon 500 bin metalik fişek satın alınması için mazbata düzenledi.[743]

Elde çok miktarda fişek mevcut olmadıkça bu tüfeklerden yararlanılamayacağının anlaşılması üzerine 87 milyon 500 bin fişeğin 300 milyon adede vardırmak gerekse de şimdilik 112 milyon 500 bin fişek satın alınmasıyla 200 milyon adet kovan ile kurşuna vardırılmasına karar verildi. Bunların bedeli Dâr-ı Şûrâ-yı Debboyu'ndan karşılanacaktı.[744] Winchester ve Union Metallic Cartridge

---

[742] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 686, Gömlek No: 47797. Osmanlı Devleti, Winchester tüfeğinin üretimi, getirtilmesi ve Martini Henry tüfekleriyle fişeklerinin satın alınmasındaki hizmetlerinden dolayı Mösyö Winchester'a 3. rütbeden Mecidi nişanı, ayrıca Winchester'in vekilleri Azaryan Jozef 4. rütbeden Mecidi nişanı ve Azaryan Bedros'a Salise rütbesi nişanı verdi. BOA, **İ.HR**, Dosya No: 262, Gömlek No: 15733. Yine Azaryan'a rütbe-i saniye sınıf evvel rütbesi verildi. BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 455, Gömlek No: 89.; BOA, **İ.DH**, Dosya No: 667, Gömlek No: 46459.

[743] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 699, Gömlek No: 49828.

[744]BOA, **İ.DH**, Dosya No: 699, Gömlek No: 49828.; BOA, **A.MKT.MHM**, Dosya No: 478, Gömlek No: 62.

İstanbul'daki acentesi ile yapılan kontrata göre 112 milyon 500 bin kovan ve kurşun 573.750 İngiliz Lirasına mal oluyordu.[745]

Osmanlı Devleti, ordusunu Avrupa silah teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak dönemin silahlarıyla donatmaya çalışırken aldığı tüfek miktarının artması sonucu olarak artan fişek ihtiyacının karşılanması için devlet adamlarının fişeklerin öncelikle yerli olarak üretilmesine yönelik düşüncelerinden dolayı, Tüfekhane için yeni makinelerin satın alınmasına ekonomik imkânlar nispetinde gayret gösterilerek Tüfekhane'ye yeni makineler alınarak üretim kapasitesi artırılmaya çalışılmıştır. Çeşitli makineler almak üzere Avrupa'ya giden komisyon üyelerinden Rüstem Bey Amerika'ya geçerek bazı makineler satın almıştı. 1870'lerde Fişekhane'de günlük 50–60 bin fişek üretilmekteydi. 1873'e gelindiğinde ise Tophâne, günde 40 bin madeni fişek üretebilecek kapasiteye ulaşmaktaydı. Geceli gündüzlü çalışıldığında ise bu rakam 200 bine kadar çıkabilmekteydi.[746] Buna rağmen fişek miktarının Osmanlı ordularının ihtiyacını karşılayamadığı zamanlarda Avrupa ülkelerinden, özellikle İngiltere, Amerika ve Belçika'dan fişek ve kurşun ithal edilerek ihtiyacın karşılanmasına çalışılmıştır. Yabancı devletlerden fişek alımları devleti ekonomik açıdan zorladığı zamanlarda ise fabrikalar için gerekli malzemeler satın alınarak üretimin ülkede yapılması tercih edilmiştir.[747]

Osmanlı ordusunda muvazzaf ve redif askerleri Snider usulünde kuyruktan dolma iğneli tüfeklerle donatılmıştı. Kırkağaç fişekhanesinde yalnız Snider usulünde olan tüfeklere mahsus günlük 100 bin adet Bokser fişeği üretimine yeter tezgâhlar kurulmuştu. Ancak bu miktar fişek mevcut olan tüfeklerin ihtiyaç için yeterli olmadığından ardı kesilmeksizin Avrupa'dan fişek alınmakta idi. Bu durumda üretim ihtiyacı tam olarak karşılayamadığından Osmanlı mühimmat satın alınmasında dışa bağımlı olmaktaydı. Avrupa'da yapılan denemelerde metalik fişeğin Bokser fişeğine üstünlüğü anlaşıldığından Osmanlı metalik fişek kullanılmasına karar vermişti. Bu arada Amerika'ya sipariş verilen Martini Henry tüfeklerinden 40 binden fazla gelmiş, bir o kadarda yolda olup kalanı da ardı sıra 2 senede tamamlanacaktı. Martini Henry

---

[745] BOA**, İ.DH**, Dosya No: 700, Gömlek No: 49020.
[746] Ünal,**a.g.e.,** s. 110-111.
[747] Ünal, **a.g.e.,** s. 131.

tüfekleri için metalik fişek kullanılması gerektiği bilindiği halde metalik fişeklerden Snider tüfeklerine mahsus günlük 15 bin fişek üretimine elverişli derme çatma bir takım tezgâhlarda yapılmıştı. Ancak bunlar ihtiyaca oranla pek değersiz derecede olduğu gibi Martini Henry tüfeklerine mahsus fişek üretimi için hiçbir tezgâh yoktu. Bu nedenle Osmanlı Devleti bunlar için gerekli fişeği Avrupa'dan almak zorundaydı. Bu Osmanlı'nın dışarıya büyük paralar harcamasına ve zaman içinde ortaya çıkacak değişmelerde dışardan fişek alımı mümkün olamadığı takdirde eldeki tüfekler kullanılamayacağı gibi emeklerde boşa gidebilirdi. Bu hususları göze alan Tophane, Tüfekhane, Fişekhane için gerekli makinelerle donatılmasının gündemine aldı.[748]

Bunu gerçekleştirmek için de Snider veya Martini Henry tüfekleri için günlük 300 bin ve Winchester filintaları için 20 bin ve rovelver tabancaları için 5000 metalik fişek ve o miktar kurşun imal eden tezgâh takımları alınması teklif olundu. Bu tezgâhlarda üretilen fişeklerin malzemesi olan sarı teneke de Avrupa'dan gelmekteydi. Bu sarı tenekeden günlük 300 bin fişek üretimine yetecek levha çıkarabilecek bir takım hadde ve silindirlerle kalhane aletleri alınması, fişek ile kovan ve diğer ayrıntıların Fişekhane'de yapılmasıyla Osmanlı Devleti'nden dışarıya çıkacak para miktarı azalacağı gibi bir olay karşısında dışarıdan fişek alınamadığı takdirde elde bulunan tüfekler kullanılmaz hale geleceğinden sarf edilen emekler boşa gidecekti. Bu nedenle gerek silah gerek edevat ve savaş malzemesinin dışarıdan alınmasından kurtulmuş olacak sürette içeride imali için iki tezgâhın alınmasına izin istendi. Böylece Avrupa'ya başvurmaktan kurtulunmuş olunacaktı. Martini Henry tüfeklerine mahsus fişek makineleri yalnız Amerika'da Winchester fabrikasında mevcut olup üretilmekteydi. Mirliva Tevfik Paşa'nın beraberinde bulunan memurlardan bazılarının bu tezgâhların işleyişini öğrenmeleri ve Tevfik Paşa'nın tezgâhların üretimine nezaret etmesi isteniyordu. Bu tezgâhlara lazım olacak sarı teneke hadde takımıyla silindir en alası İngiltere'de bulunduğu, kullanılmakta olan sarı tenekelerden, İngiltere tenekesinin daha ince ve düz olmasından dolayı bu tezgâh takımının İngiltere Devleti memurlarının muayene ve onayında olmak üzere Londra'dan alınması uygun görülüyordu. Bu takımların bedeline gelince takımıyla mükemmel fişek makinesi aşağı yukarı 53 bin ve hadde takımı 13 bin Osmanlı lirası

---

[748] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 700, Gömlek No: 48977.

tutuyordu. Araştırmalarda toplamının 66 bin kararlarında olduğu anlaşıldı. Bu tezgâhların mevcut fabrika içine yerleştirilmesi mümkün olmayan parçalar için yeni bir bina yapılması gerekeceğinden 10-15 bin lira masrafla yapılabileceği tahmin edilmekteydi. Bunların bedeli için kaynak bulunmuştu. Bunların 20.800 lirasının Bedelâtı nakdiye-i askeriyeden, 20 bin lirası İstanbul ve taşrada ihtiyaç sahiplerine yapılan barut satışından elde edilen gelirin Maliye Hazinesine ait olan 1290 ve 1291 yılı hasılatının Tophane'ye bırakılmasından, kalan ise Kılâ-ı Hâkâniye'den alınmış ve alınmakta olan çürük barut ve köhne fişek ile mayalık top vs Tershane-i Âmire'ye verilmesiyle çeşitli güllelerden elde edilecek gelir ve Tophane-i Âmire sahilinde inşa olunmakta olan rıhtım masrafına karşılık tutulan ıskonto hasılatından kalacak fazla para ile karşılanacaktı.[749]

Elindeki silahın sayısını ve kalitesinin artırma çabası içindeki Osmanlı Devleti mühimmatı kendisi üretmek için Tophane'nin isteği doğrultusunda gerekli tezgâh ve aletin alınmasında tereddüt gösterilmemesine rağmen bu tezgahların Ekim 1876 yılında fişek makinelerinin tamamının getirilememesinden dolayı şikayet olunduğunu ve fişek makinelerinin satın alınması için gereken 50 bin Sterlinin verilmesi düşünüldü. Ancak acil mühimmat ihtiyacından dolayı bundan vazgeçilmek zorunda kalınacaktır.[750]

Osmanlı Devleti'nde ordunun modernizasyonu kapsamında sarf edilen çabaların önemli bir harcamaya sebep olması kaçınılmazdı. Buna Amerika'dan alınan silah, mühimmat ve makinelerden doğan masraflarda eklenince Hazineye maliyeti önemli bir miktara varmaktaydı. Amerika'nın 1869'da Osmanlı'ya satılan 1.047.922 Dolar tutarındaki ticari ürünün 833.880 Dolarlık kısmı yani % 76.56 tüfek satışı oluşturmaktaydı. 1873 yılında İstanbul limanının ithalat ve ihracat durumunu gösteren konsolosluk raporunda Amerika'dan 310.215 Dolar değerinde toplam 11.400 tüfek ithal edildiğini, 1874 yılında ise 165 bin tüfek, 245 bin fişek ve 235 bin kurşun çekirdeğinin değerinin 5 milyon Doları aştığını görmekteyiz. 1875 yılında ise silah ve mühimmatının değeri 1.563.185 Dolara ulaşmaktaydı. 1876 yılında ise Amerika'dan toplam 2.655.426 Dolar değerindeki ithalatın % 92.79'u 1.515.888

[749] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 700, Gömlek No: 48977.
[750] Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 243.

Doları tüfek satışından meydana gelmekteydi.[751] Bu değerlerden anlaşıldığı gibi Amerika'dan ilk büyük miktarlarla silah alımı olan 1869 yılı ile Abdülaziz'in saltanatının son yılı olan 1876 yılını kıyasladığımızda Amerika'dan yapılan ithalat bedelinin artarak Osmanlı maliyesine ağır bir yük getirdiğini görmekteyiz.

Amerika'dan getirtilen silah ve mühimmatın taksitler halinde yapılan ödemeleri Bank-ı Osmanî aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Tüfeklerin muayenesiyle Amerika'da görevli bulunan Tevfik Bey ve diğer memurlar sandıklara konulan tüfekler için Kumpanya'ya kendilerine yapılan teslimatı gösteren bir tane makbuz mazbatası vereceklerdi. Bu mazbata tarihinden sonra 75 gün geçince ödenmek üzere Kumpanya tarafından Osmanlı Devleti'nin belirlediği Londra'daki bir bankaya makbuz mazbataları ile keşide edilecek poliçe üzerine anlaşılan tüfek değeri hesabıyla gereken paranın ödenmesi bu makbuz mazbataları üzerine keşide edilecek poliçelerin teslim olunup sandıklara konulup mühürlenen tüfek miktarı ne kadar ise o kadar ödeme yapılacaktı. Bu mazbatanın üzerinde kontrata göre Miralay Tevfik Bey ile Yüzbaşı Hasan Efendi ve Mülazım Tevfik Ağa'nın birlikte imzası bulunacaktı.[752] Eğer bunlardan biri bir neden sebebiyle mazbataya imza edemez ise Kumpanya tarafından keşide edilecek kambiyoları bankanın kabul etmeyeceği söylendiğinden, belki de silahların teslimi durdurulacağı mecburiyeti doğacağından bu tarz bir duruma meydan vermemek için hükümet bu mazbatalara yalnız Miralay Tevfik Bey'in imzasının bulunmasının yeterli olduğunun Bank-ı Osmanî'ye bildirilmesini kabul etmişti.[753]

Amerika şirketlerinden satın alınan tüfek ve mühimmatın finansmanının karşılanmasında Osmanlı Devleti için bedel-i askerî önemli bir kaynaktı. Satın alınan tüfek ve mühimmatın taksitlerinin sigorta nakliye v.s ücreti gibi çeşitli masraflarının ödenmesinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Debboyu'nun bedeli askeri hâsılatı gösterilmektedir.[754] Ayrıca vilayet zaptiye askeri için satın alınan silahlar içinde

---

[751] Sander, Fişek, **a.g.e.,** s. 216.
[752] BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 458, Gömlek No: 26.
[753] BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 457, Gömlek No: 33.
[754]BOA, **İ.DH**, Dosya No: 665, Gömlek No: 46349.; BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 452, Gömlek No: 97.; BOA, **İ.DH**, Dosya No: 687, Gömlek No: 47914.; BOA, **A.MKT.MHM**, Dosya No: 478, Gömlek No: 62.; BOA, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 456, Gömlek No: 29.

Hazine müsait olmadığından bu tüfek ve fişeklerin bedeli ise vilayet zabtiye alayları debboyunu hâsılatından ödenmesi kararlaştırılmıştı. Her ne kadar bazı silah alımları için kaynak gösterilse de Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali kriz nedeniyle ödemelerde bir takım problemlerin yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Hatta ödemelerde bir takım problemlerin yaşanması üzerine Providence Tool Kumpanyası başkanı İstanbul'a gelip 2 Şubat 1875 tarihli bir mektubu Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya sunarak Sultan Abdülaziz'e kendi şirketine gösterilen koruma ve kayırma nedeniyle saygı ve şükranlarını sunmasında aracılık etmesini rica edip Hassa bölüklerin kullanımı için bin adet Martini Henry tüfeği hediye ediyordu. Bu hediyeyi kabul eden Sultan Abdülaziz, Anthony'yi ikinci rütbeden Osmanlı nişanı ile ödüllendirdi.[755]

Osmanlı Devleti alacağı silahlar için her ne kadar kaynak gösterse de silah mevcudunu artırmak için Winchester ile yapılan 200 bin Martini Henry tüfeğini bedelleri için istenilen kredilerin ödenmesini Maliye Nezareti'ne bırakmıştı.[756] Ancak bu bedelin hangi kaynaktan karşılanacağı konusunda hazırlık yapılmadığından 200 bin Martini Henry tüfeği ile ordular ve rediflerdeki mevcut iğneli tüfekler için satın alınmasına gerek görülen 50 bin sandık miktarı fişek bedelinin ödenmesi karşılığında uygun şartlarda 820 bin liralık bir borç alınmasına Encümen-i Mahsûs Vükelâ kararıyla ve Padişah iradesiyle eşit faiz ve şartlarda bir istikraz yapılmasına karar verildi. Bu kredinin uygun şartlarda alınması için Bank-ı Osmanî idaresiyle yapılan müzakereler sonucunda sözleşme düzenlenip istikraz yapıldı.[757]

Yapılan sözleşmeye göre bu istikrazın 620 bin Lirası Osmanlı Devleti'nin Amerika'daki memurları tarafından verilecek makbuz mazbatalarıyla beraber Londra üzerine keşide olunacak ancak poliçelere bedelini kullanmak ve kalan 200 bin Lirası Londra'da Osmanlı elçiliğine verilecekti. Bu poliçelerin bedeli ödendikçe ve Londra elçiliğine ödeme yapıldıkça bankaya % 0,75 komisyon olarak verilecekti. Bu

---

[755] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 695, Gömlek No: 48608.
[756] BOA**, İ.MMS**, Dosya No: 44, Gömlek No: 1827.
[757] BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 45, Gömlek No: 1919.; BOA, **A.MKT.MHM**, Dosya No: 450, Gömlek No: 70.; BOA, **A.MKT.MHM**, Dosya No: 446, Gömlek No: 63.; BOA, **İ.DH**, Dosya No: 662, Gömlek No: 46078.

poliçelerin vadelerinde ve ödemeleri yapıldığı tarihlerde banka tarafından bildirilecek kambiyo fiyatına göre Sterlinin Lira karşılığı zimmet kaydedilecekti. Her poliçenin vade tarihi ve elçiliğe verilecek liraların alınacak senetlerin tarihlerinden itibaren 3 ay geçinceye kadar olan bedeli senelik % 10 hesabıyla faiz verilecekti. Eğer Bankanın 3 ay sonra alacağı kalır ise faiz ve komisyonuyla beraber derhal ödenecekti. Ödenemediği takdirde faiz ve sermayeden kalan ödenmemiş bakiyenin tamamen ifasına kadar % 10 faizden başka yüzde yarım komisyon verilecekti.[758]

Bu istikrazın dışında Osmanlı Maliyesindeki yetersizlikler nedeniyle, alınması kararlaştırılmış Martini Henry tüfeklerinin 2. ve 3. taksitlerinin ödenmesi gerektiği halde gerekli kredi açılamayınca Mösyö Zarifi ile yapılan görüşmeler sonucunda Maliye Nezareti'nin hazırladığı sözleşme Sadaret'e sunuldu. 12 Aralık 1875 tarihli iradeyle 110 bin İngiliz altını istikraz yapılması onaylandı. Sözleşmeye göre Providence Tool Kumpanyası'nın 27 Aralık 1875 tarihinden itibaren Londra'da bir bankaya keşide edeceği 110 bin Sterlin değerindeki 75'er gün vadeli poliçelerin miktarı 9 taksit ile Zarifi tarafından ödenecekti. Bunlar Londra'da kabul olundukça kararlaştırılan vadelerinden itibaren cari hesap suretiyle karşılıklı olarak % 4 faizi Hazine'ye zimmet kaydedilecekti. Bundan başka yine % 4 hesabıyla bir defaya mahsus olarak verilecek 4400 Lira komisyon şimdiden hesaba geçirilecekti. Alınan borcun ödenmesine Ocak 1876 başından başlanarak 7 günde bir Hazine'den nakden 12 bin Osmanlı Lirası verilmesiyle 11 taksitte geri ödenecekti. Bu taksitler ödendiği gün Zarifi'nin izni alınarak Sterline çevrilecek ve Hazine yararına %4 faiz işletilecekti. Eğer geri ödemede gecikme olur ise yalnız geciken miktar üzerinden yıllık % 12 faiz ve aylık % 0,5 komisyon verilecekti. Zarifi son alacağını aldıktan herhangi bir alacağı kaldığı görülür ise 3 gün sona ermeden kendisine nakden ödenecekti.[759] Bu istikrazla Providence Tool Kumpanyası'na ödenmesi gereken 1 milyon 200 bin borcun bir kısmı ödenmiş oluyordu. Ancak bu borcun tamamen ödenmesi mali sıkıntılardan dolayı sıkıntı yaratacak ve Providence Tool Kumpanyası ile sorun yaşanmasına neden olacaktır.

---

[758] BOA, **İMMS**, Dosya No: 45, Gömlek No: 1919.; BOA, **A.MKT.MHM**, Dosya No: 450, Gömlek No: 70.
[759] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 712, Gömlek No: 49827.

23 Aralık 1875'te Kumpanya tarafından Seraskerliğin dikkati çekilerek Providence Tool Kumpanyası'na sipariş verilen tüfek bedelleri için gereken kredilerin açılmasının pek çok defa ertelenmesi ve Kumpanya tarafından Bank-ı Osmanî'nin Londra şubesine keşide olan kambiyallerin kabul olunmayarak protesto edilmesi Kumpanya'nın servet ve iktidarını bitirme ile namus ve itibarına zarar gelmesine neden olduğu, bu nedenle Kumpanya'nın borçlarının ödemesini geciktirdiği gerekçesiyle; Kumpanya uğradığı zarar ve ziyanın büyük miktarlara ulaştığını ve Osmanlı Devleti'nin kontrat hükmünü yerine getirmemesinden dolayı uğrayacağı zarar ve ziyan için Osmanlı Devleti'nin sorumlu tutulacağını bildiriyordu. Kumpanya Osmanlı'dan aldığı siparişleri zamanında teslim edebilmek için üretim kapasitesini artırma amacıyla borçlanmaya gitmiş ancak Osmanlı Devleti'nin kredileri zamanında açamaması nedeniyle ödemelerini gerçekleştiremeyip itibar kaybına uğrayıp 18 Aralık 1875'te borç ödemelerini durdurmuştu ve bunun bütün sorumluluğunu da Osmanlı Devleti'ne isnat etmekteydi. Kumpanya tüfek üretiminin devam ettiğini ve her hafta 4 bin tüfek teslim olunmaya devam ettiği fakat protesto edilen kambiyoların hemen kabul olunmasıyla kontratta yazılmış kredilerin gecikmeden açılması gerektiğini bildirmekteydi. Mösyö Anthony, Sadarete ve Seraskerliğe yazdığı telgraflarda da 1875 Ağustos'ta açılması kararlaştırılmış krediden teslim edilmeden arta kalan 135.600 Liralık kredinin hemen açılmasını ve 1876 Şubat'ında açılması şart olan 450 bin Liralık kredinin vadesi geldiğinde ertelenmeden tarafına ulaştırılmasını talep etmekteydi. Ödemelerde sorun yaşanması durumunda bu defa tüfek üretiminin dahi durdurulacağı ve sorumluluğun Osmanlı Devleti'ne ait olacağının Seraskerliğe arz olunması Anthony tarafından Azaryan'a bildirildi.[760]

Kumpanya'nın bu tutumu karşısında Ağustos 1875'te açılması şart olan ancak henüz açılmamış olan 300 bin liralık kredinin yarısı hemen ve diğer yarısı 30 gün sonra açılacağına dair taahhüde bulunulmuştu. Ancak bu taahhüdün de yerine getirilmediği Anthony'nin 20 Ocak 1876 tarihli telgrafından anlaşılmaktadır.[761] Oysa Osmanlı Devleti Ekim 1875'te Kumpanya'nın Hazine'den olan alacağının ödenmesinde meydana gelen gecikmeden dolayı Kumpanya'nın zarar ziyan

[760] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 717, Gömlek No: 50084.
[761] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 717, Gömlek No: 50084.

davasından vazgeçmesini teklif etmişti. Kumpanya vekilleri bu teklifi Padişah hatırına kabul etmişlerdi. Ancak 150 bin Sterlinden ibaret bir kredinin derhal açılmasıyla beraber o miktar diğer bir paranın 30 gün içinde ödenmesini şart koşmuşlardı. Ancak Osmanlı hükümeti bu taahhüdü yerine getiremedi.[762]

Seraskerlik, Maliye ve Sadaret arasında yapılan yazışmalar sonucunda ödemeler konusundaki krizi aşmak için 1876 Şubat'ında ödemesi gelecek 450 bin Liranın kredi açılarak çözülmesi yerine 300 bin Liradan arta kalan miktarında 450 bin Lira hesabına katılarak Bank-ı Osmanî'nin Londra şubesine 75 gün vadeli poliçeler çekilerek halledilmesinin ve bedelin Hazine'den temin edilmesi Kumpanya Vekili Azaryan'a önerilmişse de Azaryan Efendi daha önce keşide edilmiş 3 kambiyalin banka şubesince kabul edilmemesinden dolayı bu yolun kabul edilemeyeceğini ifade etti. Başka bir ödeme biçimi bulmayan Maliye, Azaryan'ı Seraskerliğe çağırıp mesele hakkında yeni bir ödeme şekli bulunması konusunda görüşmeler yapıldı. Bu görüşmelerde ya kredi açılması ve yahut her hafta Bank-ı Osmanî'den poliçe keşide olunması teminat olarak istendi ancak Azaryan Efendi bu tekliflere yanaşmadı.[763]

Osmanlı Devleti Providence Tool Kumpanyası ile yaşadığı bu mali krizi çözüme kavuşturamaması nedeniyle sıkıntı yaşadığından çözüme ulaştırmak için gerek nezaretler arasında gerek Azaryan ile yapılan görüşmeler sonucu yeni bir ödeme vakti olan Şubat ayına girildi ancak bir sonuca varılamadı. 8 Şubat 1876 gelindiğinde Azaryan Efendi Kumpanya ile yaptığı görüşmeler sonucunda Osmanlı Devleti'ne yeni bir teklifte bulundu.[764]

Bu teklife göre Kumpanya 135.400 Sterlin 1875 Ağustos'unda, 450 bin Sterlin 1876 Şubat ve 450 bin 1876 Ağustos'unda açılması öngörülen toplam

---

[762] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 717,Gömlek No: 50084.; BOA, **HR. TO**, Dosya No: 460, Gömlek No: 30.; BOA, **HR. TO**, Dosya No: 552, Gömlek No: 89.

[763] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 717, Gömlek No: 50084. Kumpanya'nın alacağı 595.600 Liraya varmıştı ve Kumpanya kredi açılmadıkça imalata devem edemeyeceğini belirtiyordu. Zarar ziyandan Osmanlı'yı sorumlu tutuyordu. Osmanlı Washington Elçisi Aristarchi ise Providence Tool Kumpanya'sının gösterdiği hakiki bir zarar olmadığını taksitlerin azar azar ödenmesiyle bir çare bulunabileceğini belirtmekteydi. BOA, **HR. TO**, Dosya No: 115, Gömlek No: 100.

[764] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 717, Gömlek No: 50084.

1.035.400 üzerinden ödeme yapılmasını isteyerek yeni bir ödeme planı hazırlamaya razı olduğunu bildirdi. Buna göre Azaryan daha önce alınmış eski kararın, Londra'da kredi açılmasının zorluğundan dolayı bundan vazgeçilerek İstanbul'da kendisine nakdi olarak 50 bin Sterlin ödenmesini ve ondan sonra her hafta 12.500 Lira taksitler halinde ödeme yapılmasını istiyordu. Mösyö Zarifi'den alınan 110 bin Sterlinlik kredinin tümü 19 Şubat 1876 kadar tamam olacağından Osmanlı Devleti 19 Şubat'a kadar 50 bin Sterlini İstanbul'da Azaryan'a teslim edecekti. Bu 50 bin Sterlin tüfek kontratının bitiş tarihine kadar üzerinde faiz işletilmeyerek Azaryan'ın şirketinde kalacak ve kontrat gereği tüfeklerin yapımı tamamlandığında 50 bin Sterlin tüfek bedelinden mahsup olunacaktı. İkinci olarak Hazine Providence Tool Kumpanyası'nın her hafta teslim edeceği 4 bin tüfeğin karşılığı olarak 19 Şubat'tan Nisan 1876 sonuna kadar her hafta Azaryan'a 31 gün vadeli 12 bin Sterlin değerinde Londra üzerine birinci sınıf kambiyal verilecekti. Mayıs ayı başından kontratın bitim tarihine kadar her hafta 6250 tüfek bedeli için 18.750'şer Sterlin değerinde kambiyal verilecekti. Eğer Hazine her hafta 12 bin Sterlinden fazlası için kambiyal veremezse o zaman haftalık 4 bin tüfek üzerinden teslimat yapılması sağlanacaktı. 3. olarak % 3,5 komisyon talep etmekteydi. Dördüncü olarak Kumpanya'nın kredilerin açılmasına güveni kalmadığından bedeli ödenmiş tüfeklerden 30 bin teminat olarak elinde bulundurmaya hakkı olacaktı. Kontrat gereği üretimi gereken 600 bin tüfeğin bitirilmesi ve tesliminden sonra kalacak olan tüfeklerin, bedeli Kumpanyaya peşin verilecek olan 50 bin Sterline eşit olduğu takdirde teminat olarak alınan 30 bin tüfek Amerika'daki Osmanlı memurlarına teslim olunacaktı. Beşinci olarak eğer Hazine haftalık ödemelerinden birini iki hafta ertelerse bu anlaşma geçersiz sayılacak ve Kumpanyanın vazgeçtiği kredilerin açılması tekrar gündeme geleceği gibi şirketin önünde uğradığı zarar ve ziyan için tazminat talep etmek için hiçbir engel kalmayacaktı.[765]

Providence Tool Kumpanyası Azaryan Efendi aracılığıyla Sadaret'e sunduğu bu teklifin kabul ve imzası için son tarih olarak 19 Şubat akşamını belirledi. Eğer anlaşmaya varılamazsa Kumpanya tüfeklerin üretimini durdurma ve tazminat talebinde bulunulacağını Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Azaryan'ın bu teklifi yaptığı

[765] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 717, Gömlek No: 50084.

sıralarda Tevfik Paşa'dan Seraskerliğe gelen bir telgrafta da Providence Tool Kumpanyası'ndan Anthony tarafından tüfek ödeme bedelleri ile ilgili kredi ödeme vaktinin son bulacağı vakit yaklaştığı halde henüz bir ödeme ve kredi açılacağına dair bir haber alamadıklarından yapımını tamamladığı tüfekleri başka tarafa satacağını ve tüfeklerin üzerinde bulunan muayene damgaları ve adet numaralarını kaldıracağı konusunda haber aldığını bildirdi. Görülüyor ki Providence Tool gerekenin yapılmaması karşısında Osmanlı Devleti'ni tehdit edip baskı uygulamaktaydı.Maliye Nezareti tarafından incelenen teklif kredi açılmasını gündemden çıkardığından Maliye kazanç sağlamakla beraber peşin olarak 50 bin Sterlin ödenecek olması ve her hafta ödenmesi gereken taksitleri zamanında ödenmesini taahhüt edecek durumda olamayacağından Azaryan Maliye Nezaretine çağrılarak yeniden görüşüldü. Yapılan düzenleme ile peşin istenilen 50 bin liranın haftalık altışar bin lira taksitle ödenmesi ve Azarya'nın talep ettiği % 3,5 komisyonun % 3 e indirilmesi konusunda Azaryan razı edildi.[766]

Bu düzeltim yapıldıktan sonra Maliye Nezareti evrakın Seraskerliğe havale edilerek sözleşmenin yapılması hususunu Sadaret'e arz etti. Sadaretin sözleşmenin imzalanması için gereğinin yapılmasını Maliye Nezareti'nden istemesine rağmen Maliye Nezareti ise şimdiye kadar tüfeklerin satın alınmasıyla ilgili sözleşmelerin Seraskerlik tarafından yapıldığından bu sözleşmenin de Seraskerlik tarafından yapılmasını ve yapılacak işlemler hakkında Hazine'nin bilgilendirilmesinin yeterli olacağını bildirdi. Bu arada sözleşmenin imzalanması hususu Sadaret tarafından Mabeyn'e arz edilerek 24 Muharrem 1293 -20 Şubat 1876- tarihinde gerekli irade çıktı. Bunun üzerine Sadaret evrakı Seraskerliğe havale ederek gerekli irade çıktığından sözleşmenin hazırlanarak imzalanmasını istedi. Bu mesele Dâr-ı Şûrâ'da görüşüldü ve sözleşmenin Seraskerlik tarafından düzenlenip tasdik edilmesi konusunda ödemelerin tamamının Hazine tarafından yapılacağından dolayı sözleşmenin Hazine tarafından yapılması ve gerekirse Seraskerlik tarafından tasdik olunabileceği bildirildi.[767]

---

[766] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 717,Gömlek No: 50084.
[767] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 717, Gömlek No: 50084.

Maliye Nezareti ile Seraskerlik arasında yapılan yazışmalarda sonra 8 maddeden oluşan sözleşme Providence Tool Kumpanyası adına Azaryan Efendi ve Osmanlı Devleti Maliye Nazırı Yusuf Paşa arasında imzalandı.[768] Bu sözleşmeden sonra Osmanlı Devleti haftalık ödemeler için kaynak bulmaya çalıştı. Mayıs 1876 tarihli bir belgede Tuna Vilayeti ağnam gelirlerinden 64 bin Osmanlı Lirası ve Aydın Vilayeti ağnam gelirlerinden 40 bin Osmanlı Lirası olmak üzere toplam 104 bin Osmanlı Lirası iki ay içinde Azaryan Kumpanyasına havale edilmesine karar verildiğini görüyoruz.[769]

Osmanlı Devleti'nin gerek Winchester ve gerek Providence Tool Kumpanyası'na silah siparişi vermesi sürecinde ödemelerdeki sorunlar ve halledilme şekli dışında dikkati çeken bir konu da bu sürecin diğer devletler tarafından takip edilmiş olmasıdır. New York Yunan Başkonsolosu'nun Osmanlı silah sipariş ile ilgili bilgileri gazeteden okuduğunu ve bu bilgiler konusunda Osmanlı Washington elçisi Aristarchi Bey arasında görüşme olduğu ve bu görüşmede Aristarchi Bey'in haberlerin abartılı olduğu Osmanlı'nın diğer devletler kadar silah olarak güçlenmeye hakkı olduğu konusunda bilgi verdiğini görmekteyiz. Sadece Yunanistan değil Rus ajanlarının da Osmanlı'nın silah siparişi hakkında bilgi edinmeye çalıştıklarını ve bu silahların avantaj ve yetersizlikleri konusunda araştırma yaptıklarını elçilikten Aristarchi Bey kanalıyla öğreniyoruz. Hatta Aristarchi Bey Rusya'nın da 50 bin Amerikan rovelveri aldığı konusunda bir bilgiye sahip olduğunu bildirmekteydi. Amerika şirketleriyle yapılan silah ticareti konusunda gazeteler Osmanlı silahlanmasına dikkat çekip haberler yayınlamaya devam edeceklerdir.[770]

Sultan Abdülaziz zamanında Balkanlardaki gerginliklerin artması ve yeni mücadele olasılığı ordunun savunma gücünün yeni silahlarla artırılmasını zorunluluk haline getirdiğinden teknolojik gelişmeler takip edilerek silahlar yönünden büyük ölçüde satın alınma yoluyla modernizasyona gidilmesi gibi köklü değişiklikler yapıldı.[771] Dönemin en modern silahlarının Osmanlı ordusu için satın alınması süreci

---

[768] Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 193.
[769] BOA, **İ.DH**, Dosya No: 721, Gömlek No: 50345.
[770] BOA, **HR. SYS**, Dosya No: 57, Gömlek No: 5.
[771] T. Nejat Eralp, **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar**, Ankara, 1993, s. 131.

Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi ve Abdülhamit'in tahta çıkmasından sonrada devam etti. Providence Tool Kumpanyası'na 600 bin tüfek sipariş verilmesi ve bu miktarın çok olmasından dolayı üretim ve teslimatı Abdülhamit döneminde devam etti. Ödemeler konusunda Osmanlı Maliyesi ödemeleri zamanında yapmak için elinden gelen gayreti gösterse de devam eden isyanlar ve güvenlik sorunları askeri masrafları daha da artırdığından Osmanlı Maliyesinin içinde bulunduğu kriz giderek artığından ödemelerde sorunlar yaşanmaya devam etti. Özellikle Amerika ile ticaret, en sıkıntılı dönemini 93 harbi (1877-1878) sırasında yaşayacaktır. Osmanlı Amerika arasındaki silah ticareti ekonomik ilişkiler üzerinde etkili oldu.

D. SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİNDE AMERİKAN MİSYONERLERİN FAALİYETLERİ ve ROBERT KOLEJİ

1820'lerden itibaren Osmanlı topraklarında görülmeye başlayan Amerikan misyonerleri, başlangıçta Suriye, Filistin bölgesinde yürütmüş oldukları faaliyetlerini Osmanlı ülkesinin diğer taraflarında kurdukları istasyonlar ile devam etmişlerdir. Osmanlı ülkesindeki keşif hareketlerinden sonra Protestanlaştırmaya en müsait topluluğun Ermeniler olduğunu keşfeden Amerikalı misyonerler, 1840'lı yıllardan itibaren faaliyetlerini Ermeniler arasında yoğunlaştırmıştır.

Anadolu'da kurdukları istasyonlar da Ermeni misyonu olarak adlandırılmıştır. 1850'lere gelindiğinde İngiliz elçisi Canning'in çabalarıyla Protestanların ayrı bir millet olarak tanınmasını sağlamışlardır. Amerikan misyonerlerin Osmanlı topraklarına geldikleri tarih düşünüldüğünde, kısa bir süre içinde hem bir Protestan toplumu hem de Protestan Ermeni kitlesi oluşturmuşlardır. Bu kadar kısa sürede ne kadar etkili çalıştıkları ve önemli bir sonuca ulaştıkları bu tarih göz önüne alındığında daha iyi anlaşılır. Amerikan Board 1860 yılında Anadolu'daki çalışmalarını bir daha değiştirilmeyecek şekilde 3 misyon bölgesi şeklinde teşkilatlandırdıktan sonra Amerikan misyonerleri Anadolu'ya yönelik faaliyetlerini artırdılar.

Amerikan misyonerleri Osmanlı ülkesine geldikten sonra yazılı dini propagandalarını yapabileceği İncil'i okutabileceği derecede eğitim sahibi bir kitle

oluşturmak ve eğitim açığının olduğu yerde bu hizmeti sağlayarak, bölge halkı ile olumlu ilişkiler kurarak kabul edilmeyi sağlama isteği eğitim ve yayın faaliyetlerine önem vermelerine neden olmuştur.[772] Çünkü bir ülkenin kalkınması ve ilerlemesinde, kültür ve medeniyetin nesilden nesile aktarılarak sürekliliğinde ve hatta insanları sürekli değişen hayata hazırlamada, bir toplumdaki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıdaki değişim ve gelişmesinde eğitim kurumlarının payı büyüktür. Bu nedenle Hıristiyanlığı yaymak amacı ile dünyanın dört bir tarafına yayılan misyonerler için eğitim her zaman dört elle sarıldıkları bir etkileme aracı olmuştur.[773]

Böylece bulundukları yörelerin halklarına dinsel amaçlar ile seslenirken çoğu zaman ülkeleri tarafından, anavatanlarının görüş ve politikasını benimseyen kuşaklar yetiştirmek ve ülkelerine uzak yerlerde nüfuz alanları oluşturabilmek için eğitimden yararlanmışlardır. Seslendikleri toplumun ana diline çevirdikleri din kitaplarının herkes tarafından okunup anlaşılabilmesini sağlamak, bu amaçla okuryazarlığı yaygınlaştırmak, bunu okullaşma ile güçlendirmek en doğal işlevken, genellikle emperyalizmin ustaca kullandığı aletler de olmuşlardır.[774]

Hıristiyanlığı yaymak amacı ile misyonerlerin dört elle sarıldıkları eğitim faaliyetlerini bir etkileme aracı olarak gören Amerikan misyonerleri de, Osmanlı ülkesinde başlangıçta dinsel ve temel eğitim veren çeşitli kademelerde okullar açmışlardır. Ancak zaman içinde eğitim alanında ki yaygın örgütlenme faaliyetlerinin sonucunda gelişen ve değişen şartlar yüksek düzeyde eğitim veren kurumlar yani kolejlerin ortaya çıkmasını sağladı. Bunlardan ilk kurulan ve bügünde varlığı devam eden Robert Kolej'dir.[775] Robert Kolejin ilk olması, kuruluş aşamasında yaşanan zorluklar nedeniyle uzun bir mücadeleye sahne olması ve varlığını halen devam ediyor olması ayrı bir başlık altında incelenmesine neden oldu.

---

[772] İdris Yücel, Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Kayseri, 2005, s. 35.

[773]Fatma Ürekli, Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları,.; http://www.manas.kg/pdf/sbd-3-22.pdf , s. 384

[774] Seçil Akgün, "Türkiye de Cumhuriyet Öncesi Amerikan Eğitim Kurumları", **V. Milletlerarası Türkiye Soysal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler, İstanbul 21- 25 Ağustos 1989,** Ankara, 1990, s. 591.

[775] Uygur Kocabaşoğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları", **Bahri Savcı'ya Armağan,** Ankara, 1988, s. 306.

1. Abdülaziz Döneminde Amerikan Misyonerlerin Faaliyetleri

Sultan Abdülaziz dönemine gelindiğinde Amerikan Board'a bağlı misyonerler Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her tarafına yayılıp yerleşmişlerdi. Çalışmalarını Hıristiyan topluluklar arasında yoğunlaştıran misyonerlerin, birinci derece ilgilendikleri topluluklar Ermeniler ve Bulgarlardı. Amerikan misyonerlerin Bulgarlarla ilk teması H.G.O Dwight ve William Schauffler'in bölgeye yaptığı tetkik gezisiyle olmuştu. Bu tetkik gezisinin ardından ilk düzenli ve devamlı ilişkiyi ise Elias Riggs'in Bulgar aydınlarıyla işbirliği yapması takip etmişti.[776]

Elias Riggs 1842'de Bulgar edebiyatının öncülerinden Constantin Photinoff ile birlikte ilk Bulgarca dergi olan Lubosvie'yi çıkarmıştı. Ayrıca Riggs, 1847'de Bulgar halkbilimci Petko R. Slaveikov ile beraber çalışarak Trakya diyalekti diye bilinen bir Bulgar lehçesini, Bulgarcanın standart dili olarak biçimlendirmişti. Hatta bu çalışmasını İngilizce konuşanlar için Bulgarca bir gramer hazırlayarak Amerikan ve İngiliz literatürüne sokmuştu. Riggs'in bu çalışmalarının ardından Bulgarca yayınlara ağırlık verilmiş ve 1840- 1850 arasında Bulgarca basılan 100 kitaptan 75'i Amerikan misyoner matbaasında basılmıştı.[777]

Bulgarca yayınlar artış gösterirken Amerikan Board misyonerlerinden Schauffler, Dwight, Riggs, Hamlin gibi misyonerler de Bulgaristan'da faaliyetlerin yoğunlaşması için Amerikan Board'a baskı yapmaya başlamışlardı.[778] Amerikan Board'a baskı yapmak için 1856 yılında Amerika'ya giden misyoner Cyrus Hamlin, dönüşte Londra'daki Turkish Aid Society adlı misyoner örgütle görüşmüş ve bu örgüt Amerikan Board'un Bulgaristan'daki faaliyetlerini destekleyeceğini bildirmişti. Bulgaristan'da faaliyetlerin yoğunlaştırılması konusunda çaba harcayan Hamlin, 1857'de Bulgaristan'a bir araştırma gezisine çıkmış ve buralara misyoner gönderilmesini istemişti. Bunun üzerine Amerikan Board 1857'de Bulgarlara misyoner göndermeyi kabul ederek diğer bir Protestan örgüt olan Methodistler ile

---

[776] Uygur Kocabaşoğlu, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Topraklarında Amerikan Misyoner Faaliyetleri," **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim -3 Kasım 1989**, Ankara, 1994, s. 540.
[777] Erhan, **a.g.e.,** s. 281.
[778] Kocabaşoğlu, **Avrupa Topraklarında,** s. 541.

bölgeyi paylaşmıştı.[779] 1858'e kadar Bulgarca kitap, dergi ve gazetelerle Bulgaristan'daki uyanışa katkıda bulunmaya çalışan ve Bulgarcayı öğrenmeye çalışan Amerikan misyonerleri,[780] 1858'de Edirne, Sofya, Eski Zağra, Filibe ve Samakov'a gelerek çalışmalara başlamışlardı.[781]

Bu çalışmaların sonucunda Bulgaristan'da ulaşmak istedikleri üç temel hedefleri vardı. Bulgarları *"Ortodoks hiyerarşisinin ve Türk despotizminin pençesinden kurtarmak,"* [782] Bulgaristan'da Protestanlığı yaymak, ulusal bir kilise kurmalarına yardımcı olmak ve Bulgaristan'ın Türk egemenliğinden çıkmasını sağlamaktı. Bu ise Bulgar milliyetçiliğinin sağlam bir felsefi temele dayandırılması ile mümkün olabilirdi.[783] Bunun için çalışmalarında Protestanlığı yaymanın dışında yeni bir kimlik oluşturmaları gerekmekteydi.

Bu hedefleri gerçekleştirmek için bölgeye misyonerler gönderilmeye başlandı. 1859 yılında Amerikan Board misyonerlerinden Meriam ve Clark bölgeye gönderilerek Filibe'de çalışmaya başladılar. Önce Türkçe daha sonra da Clark tarafından Bulgarca ayinler başladı. Ancak misyonerler Bulgarca ayinlere başlamalarına rağmen Bulgarlar üzerinde istedikleri etkiyi yaratamadılar. 1 Haziran 1862'de Edirne istasyonundan Amerikan Board'un merkezine gönderilen bir raporda, Protestan misyonerlerin Bulgar milli çıkarlarına hizmet etmesine rağmen bu hizmetlerden istifade etme konusunda Bulgarların pek istekli olmadığı belirtilmekteydi. Bu isteksizlik Yunan kilisesinin baskısından da kaynaklanmaktaydı.[784]

Amerikan misyonerlerin Amerikan Board'a baskısı sonucu kurulan Bulgar misyonunda işler istenildiği gibi gitmedi. Bu bölgede haydutluk yaygınlaşmış olduğundan güvenli bir bölge değildi. Misyonerlerinde can güvenliği

---

[779] Ömer Turan , "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", **XII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 12- 16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. III, Ankara, 1999, s. 1100.
[780] Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri,** s. 194.; Çağrı Erhan, **ABD İlişkileri,** s. 243.
[781] Kocabaşoğlu, **Avrupa Topraklarında,** s.541.; Erhan, **ABD İlişkileri,** s. 243-244.
[782] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 92.; Kocabaşoğlu, **Avrupa Topraklarında,** s. 540.
[783]Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri,** s. 194.; Erhan, **ABD İlişkileri**, s. 243.
[784] Turan, **Bulgar Milliyetçiliğine,** s. 1101- 1102.

bulunmamaktaydı. 1859 yılında Filibe'ye gelip Bulgarlar arasında çalışan William W. Meriam yılda bir kez İstanbul'da yapılan örgüt toplantısına katıldıktan sonra geri dönerken Edirne-Filibe arasında 3 Temmuz 1862'de Müslüman haydutlar tarafından öldürülüp eşyaları çalındı. Misyoner Meriam'ın öldürülmesi Osmanlı makamlarının yerli ve yabancılar arasında nasıl bir tutum içinde olacağını belirlemesi açısından önemliydi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin haydutlar ve katiller hakkında alacağı şiddetli tedbirler bu bölgede asayişin ve güvenliğin sağlanmasında etkili olacaktı. Bu nedenle takınılacak tavır merakla beklendi.[785] Bu durum göz önüne alındığından, katillerin yakalanmasından sonra 11 Ekim 1862'de Edirne Meclis-i Kebiri tarafından yapılan yargılama sonucunda katillerin idamına hükmedildi. Bu ceza aslında Rumeli'deki İslam ve Hıristiyan halkına gözdağı niteliği taşımaktaydı. Ayrıca Osmanlı ülkesinde oturan ve seyahat eden yabancıların muhafaza ve menfaatlerini korumaya yönelikti. Bu nedenle Amerika elçisi cezanın yerine getirilmesini istedi.[786]

Amerika elçisinin bu isteğine rağmen bu cezanın yerine getirilip getirilmediğine dair açık bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak İstanbul'da oturan Amerikan vatandaşları, katillerin yakalanmasından duydukları memnuniyetin ifadesi olarak, katillerin yakalanmasındaki hizmetlerinden dolayı Edirne Kolteftiş memuru olan Mirliva Nusret Paşa'ya resim mecmuası hediye ettiler.[787]

Amerikan misyonerlerine göre *"Bulgaristan Protestanlaştırılmadan, Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan iş tamamlanmış olmayacaktı"*. Amerikan misyonerleri bu uğurda şehit vermelerine rağmen *"o güne kadar dünyada misyonersiz kalmış en ilginç ve en ümit verici halk olan"* [788] Bulgarlara yönelik çalışmalarına devam ettiler, ancak çalışmaları ağır ilerledi. Amerikan misyonerlerin Plovdiv, Eski Zağra ve Samakov'da açılan okulları pek fazla ilgi görmedi. Hatta Eski Zağra'daki bir kız okulu 1867 yılında kızgın bir kalabalığın saldırısına dahi uğradı. Bu ilgisizlik ve tepkiye rağmen bu alan tamamen terk edilmedi.[789]

---

[785] BOA**, HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 104.
[786] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 51, Gömlek No: 19.; BOA, **HR.TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 110.
[787] BOA**, İ.DH,** Dosya No: 511, Gömlek No: 34797.; BOA, **A. MKT.MHM,** Dosya No: 272, Gömlek No: 95.
[788] Kocabaşoğlu, **Avrupa Topraklarında,** s. 541-542.; White, **a.g.e.,** s. 54.
[789] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 93.

Filibe'de bulunan Misyoner Clark ve Haskell bölgeyi dolaşarak faaliyetlerine devam ettiler. Ancak bölgeyi dolaşıp Protestanlaştırma çalışmalarında bulunan Clark ve Haskell'e bölgeyi dolaştıkları yerlerde ikamet etmelerine izin verilmedi. Hizmetlerinde bulunan kişinin satmaya çalıştığı kitaplar yakıldı. Çalışmalarının engellenmesine yönelik olan ikametlerine izin verilmemesini, Osmanlı ülkesinde serbest ayin yapılabilmesi ilkesinin ihlali olarak görüp şikâyetlerde bulundular. Bulgar misyonundaki çalışmaları sırasında karşılaştıkları sorunlarda bölgelerinde bulunan İngiliz konsoloslarına başvurdular. İngiliz konsoloslarının desteğiyle sorunlarını çözmeye çalıştılar.[790] Amerikan misyonerleri Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerinde özellikle Amerikan İç savaşı bitene kadar en büyük desteği kendi diplomatlarından çok İngiliz diplomatik temsilcilerinden gördüler ve onların himayesi altında faaliyetlerini yürüttüler.[791]

1871 yılına kadar pek fazla sonuç elde edilemeyen Bulgar misyonu, 30 Temmuz 1871 yılında Avrupa Türkiye Misyonu adı altında yeniden örgütlendi.[792] Bunu izleyen yıllarda Amerikan misyonerlerin çabasıyla daha hızlı bir gelişme oldu. Bu misyon 1873'te iki istasyon ve beş uç istasyonda faaliyet gösterir hale geldi.[793] Böylece Amerika misyonerlik faaliyetleri ile bölgede kendine doğrudan veya dolaylı bir hayat alanı yaratmaya başlamış oldu. Amerika'nın bölgede hayat alanı bulmasında etkili olan unsurlardan biri de Robert Koleji oldu. 1864-1865 yılında 1 Bulgar öğrencinin kaydolduğu Robert Kolej'in öğrenci sayısı her yıl arttı.[794] 1868-1869 yılında öğrenci sayısı 41'e varırken [795] 1871 yılında Robert Kolej'in son sınıfının tamamı Bulgarlardan oluşmaktaydı.[796] Bu kolejin Bulgarlar arasında Bulgarlık bilinci verilmesinde büyük katkısı oldu.

Amerikan misyonerleri asıl çalışmalarını Ermeniler üzerinde yürüttüler. Ermenileri hedef kitle seçen Amerikan misyonerleri Ermenilerin resmen millet

---

[790] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146,Gömlek No: 168.
[791] Erdal Açıkses, **Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri,** Ankara, 2003, s. 216.
[792] White, **a.g.e.,** s. 55.; Kocabaşoğlu, **Avrupa Topraklarında,** s. 542.
[793] Kocabaşoğlu, **Avrupa Topraklarında,** s. 543.
[794] Washburn, **a.g.e.,** s. 44.
[795] Washburn, **a.g.e.,** s. 53.
[796] Washburn, **a.g.e.,** s. 78.

olarak tanınmasından ve 1856 Islahat Fermanı'nın getirmiş olduğu özgürlüklerden yararlanarak -Osmanlı topraklarında rahat hareket edecekleri bir ortama kavuştuklarından- elde ettikleri birikimle hızlı bir teşkilatlanmaya giderek Anadolu'da Ermeniler üzerine yürütecekleri faaliyetlerini 1860'da üç misyon çerçevesinde örgütlemişlerdi. Bundan sonra Anadolu içlerine yayılan Amerikan misyonerlerin -özellikle Ermeni nüfusun yoğun olması nedeniyle- Doğu Anadolu bölgesine ilgileri arttı ve faaliyetlerini bu bölgede yoğunlaştırdılar. Amerikan misyonerlerinin bölgede faaliyet gösterdiği bu dönemde *"bütün bölge karmaşık aşiret ilişkilerinin, gevşek aşiret federasyonlarının, etnik birimlerin ve dini grupların damgasını taşımaktaydı."* [797] Bu nedenle merkezi yönetimden kopuk olarak yaşayan bölgedeki halklar arasında misyoner faaliyetleri etkin bir şekilde kontrol edilemedi ve bölgede Protestanlaşan bir kitle ortaya çıktı. Protestanlaşan bu kitlenin arasında az sayıda olsa da Müslümanlıktan Protestanlığı kabul edenlerde vardı. Müslümanların Protestanlığı kabul etmesinde 1857 yılında İslamiyet'ten dönenler için ölüm cezasının kaldırılması sonrasında Amerikan misyonerlerin Müslümanlara yönelik çalışmalara ağırlık vermesi ile 1858'de Doğu Anadolu'da ilk kez Türk ve Kürtlere yönelik dini toplantılar düzenlenmesi etkili oldu. Ayrıca 1859'da Sivas, Diyarbakır ve Kayseri valilerinin, din değiştirenlerin cezalandırılmayacağını resmen açıklaması da bu bölgede din değiştirenlerin sayısında artışa neden oldu.[798]

1864 yılında bu bölgede Protestanlaşan bu kitle arasında Müslümanlıktan Hıristiyanlığa geçen 10-15 kişi vardı.[799] İstanbul'da 1864 yılında birkaç Müslümanın Protestanlığa meyletmesi ve ardından bunların İstanbul hanlarında propaganda yapmaları ve papazların her tarafta rahatlıkla İncil satarak faaliyetlerini Müslümanlar üzerinde yoğunlaştırması halk arasında tepkiye neden oldu. Bu nedenle tepkilerin büyümemesi için Osmanlı Devleti tedbir almak zorunda kaldı. Bu olaydan sonra Amerikan misyonerleri Anadolu'daki Müslümanlar üzerindeki faaliyetlerini asgari

---

[797]Mustafa Cintosun, Misyonerlik ve Harput'taki Amerikan Misyoner Okulları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, **Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Şanlıurfa, 2006, s. 106.
[798] Kocamanoğlu , **a.g.e.,** s. 22.
[799]Dilşen İnce Erdoğan, Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerler ve Van Ermeni İsyanı (1896), **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi,** İzmir, 2007, s. 73.

seviyede tutmak zorunda kaldılar.[800] Ancak asıl hedefleri Ermeniler olmasına rağmen Amerikan misyonerleri yoğun olarak çalıştıkları Ermeni toplumuyla aynı bölgede yaşayan Kürtleri de Protestanlığa yönlendirdiler. Bunun için Kürtlere yönelik olarak Kürtçe İncil dahi bastırıp dağıttılar.[801] Amerikan misyonerlerin Kürtler arasındaki çalışmaları sonucunda az da olsa bir başarı elde ettikleri görülmektedir. 1865 tarihli bir belgeden Kürt İslam ahalisinden Taşu adlı bir kişinin 6 yıldır Protestan kilisesine devam ettiğini ve Hıristiyanlığı kabul ettiğini, ayrıca Tamo adlı kişinin de 3 yıldır Protestan kilisesine gittiğini ancak Hıristiyanlığını ilana cesaret edemediğini öğreniyoruz.[802]

Din değiştirme serbestisi tanındığı halde Müslümanlardan din değiştirenlerin halen gelecek tepkiler nedeniyle Hıristiyanlığa geçtiklerini ilana cesaret edememektedir. Asıl çalışmalarını Hıristiyan topluluklar arasında yoğunlaştıran Amerikan misyonerlerin Müslümanları bütünüyle gözden uzak tutmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak Müslümanlar arasındaki etkilerinin de sınırlı olduğu söylenebilir.

Amerikan misyonerlerin bu bölgedeki Protestanlaştırma çalışmaları özellikle Ermeniler üzerinde etkili olurken, misyonerler Protestanlığı kabul edenlerin bazı güçlüklerle karşılaştıklarını iddia ederek Protestanların hukukunu sağlamaya çalıştılar. Osmanlı Devleti'nin mezhep serbestliği hakkında olan düşünceye saygılı olmadığını, bu nedenle kişilerin inançlarını söylemekten çekindiklerini ve Hıristiyan olduklarını ilan etmeye cesaret edemediklerini iddia ettiler. Sadece iddia etmekle kalmadılar. Osmanlı'nın bu konudaki düşüncesini belirten olayları *"İngiltere ve Amerika Hıristiyan ahalisine neşr ve işâ'ası lâzımedendir."* [803] düşüncesiyle şikâyetlerinden Hıristiyan dünyayı haberdar ederek Avrupa ve Amerikan kamuoyuna aktarmak gibi büyük bir görevi de üstlendiler. Bu şikâyetlerden birini 15 Mart 1865'te Harput'ta olan Misyoner Williams, İngiltere'de bulunan İncil Cemiyeti'nin İstanbul'daki şubesi başkâtibine yaptı. Misyoner Williams şikâyetinde Diyarbakır'da iki Hıristiyan'ın yakalanarak zorla askere alındığını, Protestan olduklarını

[800] Açıkses, **a.g.e.,** s. 69.
[801] Necmettin Tozlu, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar,** Ankara, 1991, s. 123.
[802] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 507, Gömlek No: 81.
[803] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 507, Gömlek No: 81.

belirtmelerine rağmen isimlerine kura isabet ettiği ve mezheplerinden vazgeçmediklerinden dolayı idam edildiklerinin rivayet edildiğinin iddia olunduğunu belirti. Amerikan misyonerleri Protestanlığı kabul edenlerin hukukunu korumaya yönelik şikâyetlerde bulunurken, Bâb-ı âlî de Amerikan misyonerlerden şikâyetçi oluyordu. Amerikan elçisine Amerikan misyonerleri hakkında şikâyette bulunan Âlî Paşa'nın şikâyetleri şu noktalarda toplanıyordu. Birincisi misyonerlerin nüfuzlarının ürünü olarak Protestanlığı kabul etmiş kişilerin mezhep değiştirmelerine düşünceleri ve hareketlerinin sebep olmadığı bunun para gücü ile gerçekleştirilmesiydi. İkincisi Amerikan misyonerlerin Protestan cemaatiyle dostluk içinde olmasıydı. Üçüncü şikâyet konusu ise Osmanlı Devleti'nin dini aleyhinde münakaşalı konular içeren risalenin Osmanlı ülkesine ithal edilmesi idi.[804]

Bâb-ı âlî'nin şikâyetlerine rağmen Amerikan diplomatik temsilciliği ve özellikle İngiltere diplomatik temsilciliklerinin desteğini arkasına alan Amerikan misyonerler, Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar giderek Protestanlığı telkin edip vaazlar vererek Protestanlaştırma çalışmalarına devam etmekteydi. Bu çalışmaları sırasında halkı cezb ederek halkı kendilerine yöneltmelerine rağmen gittikleri bölgelerde bazen faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık nedeniyle tepkiler olmakta ve zor durumda kalmaktaydılar. Hatta bu tepkiler Amerikan misyonerlere karşı fiili hareketlerde bulunmaya kadar varmaktaydı.

Amerikan misyonerlere yönelik olaylardan biri Doğu Türkiye misyonuna ait olan ve 1860 yılında merkez istasyon olarak oluşturulan Bitlis'te gerçekleşti.[805] İlk ibadet yerinin 1860'ta açıldığı, ilk Protestan kilisesinin ise 1864 yılında açıldığı ve 5 üyenin kaydolduğu Bitlis'te[806] Amerikan misyonerlerinden Burbank ve Kanpp çalışmaktaydı. Misyoner Burbank'ın Ağustos 1866'da bazı askeri memurlar tarafından hakarete uğradığı iddiası ile Amerikan elçisi Morris, 12 Ekim 1866'da olayı Bâb-ı âli'ye bildirdi. Morris, bu olayın Erzurum Valisi'ne havale edilerek İngiliz konsolosunun hazır olduğu yerde Bitlis Ermeni Protestanları kilisesi rahibi, Knapp, Knapp'ın eşi ve diğer Osmanlı tebaasının şahitlikleri ile meydana

[804] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 109.
[805] Yücel, **a.g.e.,** s. 149.
[806] Yücel, **a.g.e.,** s. 153.

çıkarılmasını istedi. Ancak Bâb-ı âlî olayı pek dikkate alıp üzerine gitmedi. Amerikan elçiliği Bâb-ı âlî'nin kayıtsızlığı karşısında rahatsızlık duydu.[807] Her ne kadar yaşanan bu olaya ilgisiz olsa da bu durum Amerikan misyonerlerinin Bitlis'teki faaliyetlerini yavaşlatmadı. Bitlis'te çalışmalarına bundan sonrada devam eden Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri 1869 yılında daha da hareketlendi. 1870'den sonra ise eğitim ve diğer birçok alanda misyoner faaliyetlerde canlanma oldu.[808]

Amerikan misyonerlere karşı diğer bir olayda Osmanlı ülkesinde çok stratejik bir konuma sahip olan, Ortadoğu'ya açılan güzergâh üzerinde çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu, bir çok azınlığın yaşadığı ve bu etnik çeşitlilik nedeniyle bir çok misyonerin özellikle ilgi gösterdiği Maraş'ta gerçekleşti. Maraş 1860 öncesi teşkilatlanmada Güney Ermeni Misyonu'nun çalışma sahasındaydı.1860 yılında Ermenilere yönelik faaliyetler için oluşturulan üç misyondan Merkezi Türkiye Misyonu istasyonlarından biriydi.[809] Maraş istasyonunda faaliyetlerini yürüten misyoner Montgomery, 1866 yılında Zeytun'da bulunan 10-15 nüfusluk Protestan milletinin daveti üzerine Zeytun'a gittiklerinde oranın Ermeni papazları ve bir takım adamlarının saldırısına uğradılar. Darp edilip taşlandılar ve hakarete uğradılar. Bu durum üzerine Montgomery Zeytun halkının saldırısına uğradığına dair şikâyette bulundu.[810]

Montgomery'in başına gelenlerden dolayı harekete geçen elçi Morris, durumun yerinde araştırılması için önce Halep konsolosunu tayin etti. Ayrıca Bâb-ı âli'den de bir kişinin tayin edilmesini istedi. Bunun üzerine Bâb-ı âlî konsolos ile birlikte araştırma ve inceleme yapmak üzere bir kişi görevlendirdi. Bu sırada elçilik Halep konsolosu yerine Tarsus Amerikan konsolos vekilini tayin etti. Zabıtan-ı askeriyeden ve mülkiye memurlarından oluşan komisyon-ı mahsusda konsolos hazır olduğu halde tahkikat yapıldı. Yapılan tahkikat sonucunda Montgomery'ye halk tarafından kötü muamele yapıldığı ancak failleri kesin olarak belirleyecek bir delile

---

[807] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 150.
[808] Yücel, **a.g.e.,** s. 153.
[809] Ayhan Doğan , "Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. XI, Yıl. 2004, s. 274- 275.
[810] BOA, **HR, SYS,** Dosya No: 51, Gömlek No: 29.

ulaşılamadığı, bu olaydan dolayı tutuklu bulunan ahalinin salıverilmesine ve bu olay sırasında kalabalık içinde bulunduğu tespit edilen birkaç kişinin de haklarında bir hüküm verilene kadar salıverilmelerine karar verildi. Ayrıca Montgomery'nin hiçbir tarafa haber vermeden faaliyette bulunarak karşı tarafı tahrik etmesinin bu olaya sebep olduğu sonucuna varıldı.[811]

Olayın peşini bırakmayan elçi Morris, 8 Nisan 1869'da bu olayı gerçekleştiren kişilerin altı aydan bir seneye kadar hapisle cezalandırılmasını ve uğranılan zarar için 1875 Kuruş tazminat verilmesini talep ederek bu gibi olaydan Amerikan vatandaşlarının himaye ve muhafazası için yerel memurlara emir çıkarılmasını istedi. Bu olayı gerçekleştiren kişilerin cezasız tahliye edildiği için kanunların icrasız kaldığını ve bu kişilerin tahliye edilmesinin yerel makamların Amerikalılar hakkında bu gibi olaylara izin verdiği fikrine halkın kapılmasına neden olduğunu belirtti.[812]

Bu olay göstermektedir ki Amerikan misyonerleri Osmanlı ülkesinde izin almadan serbestçe faaliyette bulunmakta vaazler verebilmektedir. Zor durumda kaldıklarında ise kendi konsolosluk veya elçiliklerine müracaat ederek Amerika bayrağının gücüne sığınmakta, Amerikan diplomatik temsilcilikleri de Amerikan misyonerlerin haklarını korumak için mücadele etmekte ve olayların peşini bırakmamaktadır.

Amerikan misyonerlerin faaliyetlerinden duyulan rahatsızlıkla ilgili gerçekleşen bir diğer olayda Manisa'da oldu. Manisa'da ikamet eden Baldwin'in telkinleriyle Protestan mezhebini kabul eden yerli Ermeniler ile Baldwin'e karşı, Manisa Ermenileri saldırıda bulundu.[813] Her ne kadar misyonerler, Ermeniler arasındaki çalışmalarında başarılı olsa da bu Protestanlaştırma çalışmalarından en çok rahatsız duyanların yine Ermeniler olduğunu görmekteyiz. Örneklerden anlaşılmaktadır ki Amerikan misyonerleri, diğer misyonerlerden geç bir tarihte Anadolu'ya gelmelerine rağmen geniş bir sahada yoğun bir şekilde çalışmaktadırlar.

---

[811] BOA, **HR, SYS,** Dosya No: 51, Gömlek No: 29.
[812] BOA, **HR. H,** Dosya No: 345, Gömlek No: 11; BOA, **HR. TO**, Dosya No: 146, Gömlek No: 181.
[813] BOA, **HR. SYS,** Dosya No: 81, Gömlek No: 59.

Osmanlı İmparatorluğu'nda -İncil'in insanlara tanıtılması ve Protestanlık mezhebinin yaygınlaştırılması için- yoğun bir şekilde çalışan Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerinin içinde dini çalışmaların önemli bir yeri vardır. Dini çalışmalarını ilk olarak ibadet yerleri ve kiliseler aracılığıyla başlatmışlardı. Osmanlı topraklarına geldikten sonra Kudüs'te işlerin yolunda gitmemesi üzerine Amerikan misyonerleri dini çalışmalarını Beyrut'a yönlendirmişlerdi. Beyrut'ta sürdürülen dini çalışmalar sonucunda Amerikan Board'a bağlı bir kilise oluşturulmuştu. 1827 yılında 16 kişinin bağlı olduğu kilisenin 1866 yılında üye sayısı 53'e Pazar cemaati sayısı ise 300'e ulaştı. 1867 yılında ise Beyrut'ta bir olan kilise sayısı değişmedi. Ancak kiliseye bağlı üye sayısı 68'e ortalama Pazar cemaati sayısı ise 315'e yükseldi.[814]

Beyrut'ta her geçen gün kilise üye sayısı ile cemaat sayısının artması üzerine mevcut kilisenin küçük ve yeterli olmaması nedeniyle elçi Morris, 1867 yılında Beyrut'taki kilisenin genişletilmesi için ruhsat isteğinde bulundu. Ruhsat isteği üzerine kayıtlar incelendiğinde Amerikalıların Osmanlı Devleti'nde kilise inşa ve tamiri ile ilgili açık bir bilgi olmadığından Beyrut Mutasarrıflığı'ndan bilgi istendi.[815] Beyrut Mutasarrıflığı'ndan gelen bilgiden burasının 1258-1842- yılında yapıldığı ve Amerikalıların ayinlerini burada yaptığı ortaya çıktı. Ancak Fransa ve diğer devletlerle ilgili kilise inşa ve tamir ile ilgili kayıt olmakla beraber Amerika ile ilgili kayıta rastlanmamasına rağmen Fransa'ya izin verildiğinden Amerika'ya da kilisenin tamir ve inşası için izin verildi.[816] Bu kilisenin 1842 yılında yapılmış olması Amerikan misyonerlerin Beyrut'a geldiklerinde yaptıkları kiliseden ayrı bir kilise olduğunu göstermektedir.

Amerikan misyonerlerin cemaatlerinin artışına bağlı olarak faaliyetlerinde aracı olmak üzere sayılarını artırmaya çalıştıkları ibadet yeri ve kiliselerden biri de 1853'de Merzifon'da kurulan Protestan kilisesiydi. Amerikan misyonerleri 1865 yılına kadar dini çalışmalarını bu Protestan kilisesi binasında yürüttüler. Bu tarihten

---

[814] Yücel, **a.g.e.,** s. 65.
[815] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 228, Gömlek No: 13378.; BOA, **Cevdet Adliye (C. ADL),** 3228.
[816] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 228, Gömlek No: 13378.

sonra ise şehrin bir başka bölümünde faaliyete geçirilen küçük bir kilise ile de çalışmaları desteklendi.[817]

Misyonerlerin Merzifon'da çalışmaları sonucunda Protestan cemaatinin sayısının artması üzerine mevcut kilise cemaatin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalınca yeni bir ibadet yeri açıldı. Merzifon'da American Board adına çalışan misyoner Herrick ve Smith'in, misyoner Pettibone aracılığıyla Amerikan elçilik tercümanına gönderdiği 19 Haziran 1871 tarihli yazıdan bir odası mabet olan bir evin satış bedelinin bir miktarının yeni bir mabet inşa edilmesi için Protestan cemiyetine -American Board- verildiğini ve burada mabedin tamamlanıp açıldığını ancak çan çalınmasına ruhsat verilmediğini öğreniyoruz.[818]

Kilise ve ibadet yerlerine yönelik bazen ruhsat sorunları yaşanmaktaydı. Ancak halktan da Protestan kiliselerine yönelik eylemler oluyordu. Mesela Kayseri'de bir kilisenin kapısı yakıldı.[819]

Amerikan misyonerleri vaaz vererek, İncil ve dini kitaplar dağıtarak, kilise kurmak yoluyla başladığı Protestanlaştırma çalışmalarını daha etkin kılacak ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu koşullarda azınlıkları kendine bağlayacak yöntemleri bulmaları hiç de zor olmadı. Yürüttükleri misyonerlik faaliyetlerinde üç önemli araçtan yararlandılar.

Amerikan misyonerlerinin yararlandığı araçlardan en etkilisi okul oldu. Eğitimi Hıristiyanlığı yaymak için bir etkileme aracı olarak gören Amerikan misyonerlerin en verimli oldukları alan eğitim oldu. Kendi Hıristiyanlıklarının diğer inanışlardan üstün olduğuna inanan misyonerler eğitim kurumlarını bir uygarlık temsilcisi olarak gördüler. Tanrısal ödev gördükleri toplumsal top yekün değişimi gerçekleştirebilmeleri ancak her düzeyde okul açarak gerçekleştirebilirlerdi. Çünkü insanlar sadece okuma yazmayı bildikleri ölçüde kutsal kitaplardan faydalanabilecekleri için, misyonun ilk yapacağı işlerden biri okul açmak

---

[817] Gülbadi Alan, Merzifon Anadolu Koleji ve Anadolu'daki Etkileri, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Kayseri, 2002, s. 71.
[818] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 26.
[819] BOA, **Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat (A. MKT. UM),** Dosya No:542, Gömlek No: 55.

olmalıydı.[820] Bu düşüncelerle ilk Amerikan misyoner okulu Beyrut'ta açılmıştı. İlerleyen yıllarda ise misyoner okullarının sayısı arttı. Misyonerlik faaliyetlerinin başarısı için temel şart okul olduğundan "*Hristiyan misyonerleri okulunda eğitim, yalnız gaye için bir vasıtadır. Bu gaye de insanları İsa'ya götürmek, fertler ve milletler Hıristiyan oluncaya kadar onları eğitmektir."* [821] Yani misyonerlerin veya İncil'in başka yollarla sokulmaya imkân bulamadığı yerlere İncil okul vasıtasıyla sokulacaktı.[822] Böylece *"Küçük Asya insanına nüfuz edebilmenin en geçerli yolu okul olacaktı."* [823]

Amerikan misyonerleri faaliyetlerinde başarılı olmak ve Osmanlı Devleti insanına nüfuz edebilmek için çok sayıda okul açtılar.[824] Bu okulların büyük çoğunluğu okuma yazma ve dört işlem öğretilen ilkokullardı. Bu okulların kurulmasında misyonerlerin katkısı büyük oldu.[825]

Amerikan misyonerlerinin Anadolu dışında çalıştıkları bir diğer bölge Ortadoğu idi. Özellikle eğitim alanında Suriye bölgesinde de etkili oldular. 1867 tarihli bir belgeden Ensariye'de Amerikan misyonerlerinin kullanımında bazı okulların olduğunu ve bu okulların teftiş ve kontrolü için Lazkiye konsolos vekili ile bir misyonerin köylere gittiğini öğreniyoruz. Burada bulunan okullarının en ücra köylere kadar yayıldığını ve bu köylerde yaşayanların vergi vermek istememeleri nedeniyle askerlerle ve yerel makamlarla anlaşmazlık ve çatışma içinde olduklarından, Lazkiye konsolos vekilinin bu durum karşısında aracılık ettiğini görüyoruz. Bölge Mutasarrıfı'nın bu gibi köylere okullar açmanın *"caiz olamaz"* beyanına karşılık misyonerler daha çok bu gibi halkın terbiyeye ihtiyacı olduğu düşüncesiyle okullarına Amerikan okulu yazılı beyaz bir bez ile misyonerlerin evlerine küçük bir Amerika ibaresi yazılı sancak asmaya devam ettiler.[826]

---

[820] Danacıoğlu, **Amerikan Board,** s. 133.
[821] Kocabaş, **a.g.e.,** s. 132.
[822] Ayten Sezer, "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", **Osmanlı,** C. II, Ankara, 1999, s. 182.
[823] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 48.
[824] Osmanlı İmparatorluğunda kurulan Amerikan okulları ile ilgili bilgi için bkz. Adnan Şişman, **Osmanlı Devleti'nde XX. Yüzyıl Başlarında Amerikan Kültürel ve Sosyal Müesseseleri,** Balıkesir, 1994.
[825] Halit Ertuğrul, **Kültürümüzü Etkileyen Okullar,** 2002, s. 156.
[826] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 161.

Anlaşılmaktadır ki yerel makamlar Amerikan okullarına karşı kayıtsız bir tavır içinde bulunmakta, açılmalarına karşı engelleme içinde olmamaktadır. Amerikan misyoneri de bulundukları bölgelerdeki eğitim yetersizliğinden istifade ederek gerek eğitim öğretim konusunda engel olmayışından dolayı rahatlıkla istedikleri yere istedikleri nitelikte ve sayıda okul açabilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde her ne kadar yabancıların okul açması devletin özel iznine bağlı olmayıp ancak fermanlarla mümkün oluyor ise de açılan okulların büyük kısmı ruhsatsız ve denetimsiz açılmaktaydı. Osmanlı ülkesinde açılan bu okulların faaliyetlerinden rahatsız olan Osmanlı Devleti misyoner faaliyetlerini düzene sokmak ve belli esaslara bağlamak amacıyla bazı düzenlemeler getirdi.[827] Bu konuda yapılan ilk düzenleme 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'dir.[828] Bu nizamname hem yerli hem de azınlık okullarla ilgili yeni düzenlemeler getirdi. Böylece bu nizamname ile Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim düzenlenmeye çalışıldı. Özellikle 129. maddesi yabancı okullar açısından önemlidir. Yapılan bu düzenleme ile yabancı okullar kontrol altına alınmaya çalışıldı. Okulların açılması ve devam etmesi için gerekli olan şartların yerine getirilerek Maarif Nezareti'nden ruhsat alınması kurala bağlandı.[829] Sadece okul açmak, okul binası yapmak için ruhsat istenmiyordu. Her türlü bina yapılması, genişletilmesi, onarımı, ilave bina yapılması gibi durumlarda da ruhsat alma zorunluluğu bulunmaktaydı.[830] Örneğin 1872'de Ayıntab'da Protestan kilisesi bitişiğinde bulunan bir okulun sınıf sayısının artması nedeniyle altlı üstlü iki oda ilavesi için inşaat ruhsatı istenilmesi üzerine Padişah iradesi ile bu ruhsat verildi.[831]

Maarif-i Umumiye Nizamname'si yürürlüğe girdikten sonra Amerikan okullarının yoğun olduğu Suriye Vilayeti'nde de uygulanmaya çalışıldı. 1874 yılında nizamnameye göre bazı Amerikan okulları mahalli yöneticiler tarafından kapatıldı. Ancak Suriye Valisi Esad Paşa *"nizamnamenin çıkış tarihinden evvel kurulan*

---

[827] Ayten Sezer, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)** , Ankara, 1999, s.10.
[828] Maarif-i Umumiye Nizamnamesi için bkz. **Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857–1923),** Der. Reşat Özalp, 1982, s. 159-197.; Faik Reşit Unat, **Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara, 1964, s. 92-119.
[829] **Milli Eğitimle,** s. 185.; Unat, **a.g.e.,** s. 110.
[830] Polatoğlu, **a.g.e.,** s. 53.
[831] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 194, Gömlek No: 10988.

okulların durumu işbu nizamnamede de belirtilmediğinden, mezkur mekteplerin faaliyete devamı" [832] şeklindeki kararı yüzünde Suriye Beyrut ve Lübnan'da okullar kapatılmadı ve faaliyetlerine ruhsatsız devam ettiler. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesine rağmen Sultan Abdülaziz devrinde Amerikan okullarının denetimi konusunda çok fazla bir şey değişmedi. Hatta nizamnamenin yürürlüğe girmesinden sonraki 1870 yılında Amerikan Board'un Anadolu'da 220'si ilkokul olmak üzere 233 eğitim kurumu sayısı [833] 1874 yılına gelindiğinde okul sayısı olarak 244 ulaştı.[834]

Amerikan misyonerlerinin açtıkları okulların içinde ilkokullar dışında Amerikan misyoner eğitiminin dinsel kanadını temsil eden ilahiyat okulları da bulunmaktaydı. Bu okulların ilk örneği Bebek İlahiyat Okulu adıyla 1840 yılında İstanbul'da Çelebi Yorgaki'nin evinde açılmıştı. Ancak bu okul 1856'dan sonra gerçek ilahiyat okulu özelliğini kazanmıştı.[835]

Cyrus Hamlin'in kurduğu bu okul 1864 yılında Merzifon'a taşındı ve 1865 yılında Merzifon ruhban okulu olarak eğitimine başladı. Aynı yıl Amerikan misyonerleri 1845 yılında İstanbul'da kurulmuş olan kız okulunu da Merzifon'a taşıyıp faaliyete geçirdiler.[836] Okulun taşınmasındaki amaç çalışmaların gözden uzak bir çevrede daha rahat ve özgür yapılabilmesiydi.[837] Anadolu'ya yönelen misyonerlerin devlet yönetiminden uzakta Merzifon'da okullarını açmasıyla misyonerler Merzifon'da eğitim alanında asıl çalışmalarına başlamış oldu.

Merzifon'a taşınan ilahiyat okulu 6 yıl açılış amaçlarına uygun olmayan eski kira bir evde çalışmalarını sürdürdü. Misyonerler okulun kendisine ait olan yeni bir binaya sahip olmasını burada yürütülen faaliyetlerin daha verimli hale getirilmesi

---

[832] Ortaylı, **a.g.e.,** s. 89.
[833] Bünyamin Nami Tonka, "The Story of American Board"Kitabından Harput'a Bakış", **Dünü ve Bugünüyle Harput I**, Elazığ, 1999, s. 187.
[834] İlknur Polat, Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme, **Belleten,** C. LII, S. 203, Ankara, Ağustos 1988, s. 652.
[835] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 136.
[836] Alan, **Anadolu'daki Rumlar,** s. 197.
[837] Tozlu, **a.g.e.,** s. 89.

açısından oldukça önemli olduğu görüşündeydiler.[838] Bu nedenle 1865 yılından itibaren Merzifon, Sivas, Kayseri ve diğer tüm Protestanlar için papaz yetiştiren bu okul için bir arsa satın alındı. Misyonerlerin yoğun çalışmaları sonucu satın alınan arsa üzerine 1870 yılında papazlar için okul inşaatı başladı ve 1871 yılında okul inşaatı tamamlandı. Ayrıca bu arsada misyoner Smith'de kendisi için bir ev inşa etti. Misyoner Herrick'te bu arsa üzerinde kendine bir ev inşasına başladı ancak inşaat durduruldu. Herrick bu kararı kaldırmaya çalıştı.[839] Durumu Mr. Pettibone aracılığıyla Amerikan elçisi Boker'e bildirdi.[840]

Bunun üzerine Amerikan maslahatgüzarı Brown, Merzifon Kaymakamı'nı uygun şekilde hareket etmeyip binaların inşası için ruhsat vermemesinden dolayı Hariciye müsteşarlığına şikâyette bulundu. Bu durumun halledilmesi için eğer kuvvetli bir sakınca yoksa binanın tamamlanmasına izin verilmesi için Kaymakam'a telgraf çekilmesini istedi.[841] Yapılan incelemede inşaatın durdurulma gerekçesi olarak arsanın vakıf arazisi olduğu, şehrin su yollarının arsaların arasından geçtiği ve yapılan evin İslam evlerine yakın olması gösterildi. Oysa arsanın vakıf arazi olması bir okul için geçerli bir gerekçe olmasına rağmen ev yapımı için bir gerekçe değildi. Arsa ise bir Ermeni'den alınmıştı. Şehrin su yollarının arsalar arasından geçtiği iddiasına gelince sular arsalar arasından geçmekteydi. Hatta sular evlerin altından dahi geçmekteydi. Evin İslam evlerine yakınlığına gelince Herrick'in inşa etmek istediği ev civardaki evlere yakın değildi. Uzağında birkaç İslam evi vardı. Asıl İslam Mahallesi ise şehrin diğer ucundaydı.[842] Anlaşılmaktadır ki Merzifon'daki yerel makamlar evin inşasını engelleyecek gerçek bir sebep olmadığı halde inşaatı durdurdular. 1872 yılında yerel makamların inşaatı durdurmasıyla başlayan inşaat yasağı bir yıl boyunca devam etti.[843]

Amerikan Board, eğitim alanındaki bu yaygın örgütlenmenin sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyo-ekonomik değişmeleri, azınlıkların artan

---

[838] Alan, **Merzifon Anadolu Koleji,** s. 91.
[839] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 26.
[840] Alan, **Merzifon Anadolu Koleji,** s. 93.
[841] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 37.
[842] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 65.
[843] Alan, **Merzifon Anadolu Koleji,** s. 93.

nitelikli eğitim taleplerini ve öteki misyoner örgütlerin rekabetini değerlendirerek eğitim politikasını gözden geçirdi. Bunun sonucunda Amerikan Board yerli Hıristiyan unsurların yönetimde söz sahibi olacağı bir yüksek okul örgütlenme modeli geliştirdi.[844] Böylece 1860'lardan itibaren Amerikan misyoner eğitiminin laik yönünü temsil eden yüksek düzeyde eğitim veren kolejler kurulmaya başlandı.

Bunlardan ilki *" imparatorluktaki en şeytan adam"* [845] diye tanıtılan Cyrus Hamlin tarafından açılan Robert Kolej'dir. Amerikalıların 1863'te İstanbul'un Bebek semtinde açtığı Robert Koleji[846] ayrı bir başlık altında inceleyeceğimizden burada değinmiyoruz. Yüksek eğitim veren kurumlardan diğeri ise Beyrut'ta, Amerikan Board'dan ayrılan misyoner Daniel Bliss tarafından -daha sonra Beyrut Amerikan Üniversitesine dönüşecek olan- 1866'da kurulan -*Syrian Protestan College*- Suriye Protestan Koleji'dir. Eğitim dili Arapça olan bu Kolej'de 1867 yılında tıp eğitimine başlandı. 1868'de daha geniş bir binaya geçildi ve 1871 yılı sonlarında yeni kampustaki ilk binanın temeli atıldı. İlk mezunlarını 1871'de veren Kolej'in 1875'te eğitim dili İngilizceye dönüştürüldü.[847]

İstanbul'da eğitilen gençlerin Anadolu içlerine gitmeme isteğinde olduğunun farkına varan misyonerler Anadolu'da da tam teşekküllü kolejler açtı. Buralardan yetiştirilen Ermeni gençler ile yeni bir kaynak oluşturmayı amaçlayan misyonerlerin Robert Kolej ve Suriye Protestan Koleji'nden sonra kurdukları bir diğer yüksek eğitim veren kurum Merkezi Türkiye Koleji'dir.[848] 1871 yılında Adana'da Kilikya Birliği toplantısında 23 Ermeni kilisenin temsilcilerinin bölgede bir yüksek okul kurulması yönünde misyona başvurmaları üzerine bu istek 1871'de Massachusetts'deki toplantıda Amerikan Board tarafından kabul edildi ve kolejin Antep'te kurulması onaylandı. Merkezi Türkiye Koleji 27 Mart 1874'te

---

[844] Kocabaşoğlu, **Yüksek Okulları,** s. 309-310.
[845] Davison, **a.g.e.,** s. 80.
[846] Şaban Ulusoy, Robert Koleji ve Yabancı Okullara Yönelik Atatürk Döneminde Yapılan Düzenlemeler, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Van, 2005, s. 26.
[847] Kocabaşoğlu, **Yüksek Okulları,** s. 309-310.
[848] Kılıç, **a.g.m.,** s. 129. Kurulan bu kolejlerden Robert Kolej'in doğrudan misyonerlerle bir ilişkisi yoktur. Amerikan eğitim sisteminin bir parçası sayılan Robert Kolej'in kuruluşunu gerçekleştiren Cyrus Hamlin Amerikan Board'dan ayrılarak buraya geçmiştir. İlhan Tekeli- Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü,** Ankara, 1999, s. 115.

Massachusetts eyaleti yasalarına uygun olarak kuruldu.[849] Kurulan bu Kolej'in binası tamamlanmadan 1876 Kasım'ında resmi olarak birinci sınıfı kuruldu.[850] Küçük bir binada eğitime başlayan Kolej'in ilk binasının temeli 1877 yılında atıldı ve 1878'de Kolej yeni binasına taşındı. Bâb-ı âlî Merkezi Türkiye Koleji'ni 15 Ocak 1878'de idadi olarak onayladı.[851]

Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan bu kolejlerde Batı'nın kapitalist ekonomisinin ticari amaçlarına hizmet edecek ve dünyaya ihtiyaç duyduğu *"Hıristiyan bakış açısına sahip liderler"* [852] yetiştirilmesi amaçlandı. David Brewer Eddy'nin *"Biz orada gelecek, neslin liderlerini eğitiyoruz"* [853] sözü düşünüldüğünde eğitime çok ciddi şekilde ağırlık verilmesinin nedeni anlaşılır. Böylece eğitim yoluyla bölgenin gelecekteki yöneticilerini kendi değerleri ile yoğurarak çıkarlarına hizmet için hazırlamış olacaklardı.

Amerikan misyonerlerin yürüttükleri faaliyetlerinde yararlandığı araçlardan biri de matbaalardı. Matbaalar Amerikan misyonerlerine basım yayım yoluyla önemli bir lojistik destek sağlamaktaydı. Misyonerlerin vazgeçemedikleri önemli bir saha olan basım yayım konusunda ilk önemli çalışmalar 1822'de Malta matbaasının kurulması ile başlamıştı. Bu matbaanın 1833'te bir kısmının İzmir'e [854] Arapça basım yapacak diğer bir kısmının Beyrut'a taşınmasıyla basım yayım faaliyetleri devam etmişti.[855] Her türlü dinsel yayınları hazırlayıp dağıtımına yardımcı olmak ve eğitim faaliyetlerinin her türlü malzemesini temin etmek için kurulmuş olan Malta matbaası[856] 1853 yılına kadar İzmir'de faaliyetlerini devam ettirdikten sonra *"eskiden olduğu gibi bir sakınca kalmadığı"* ve *"eşgüdümün en iyi şekilde ancak İstanbul'da sağlanabileceği"*[857] gibi gerekçelerle İstanbul'a nakledilmiştir. Matbaanın İstanbul'a taşınmasından sonra Kutsal Kitap basım ve dağıtımına hız

---

[849] Faruk Taşkın, Amerikan Misyoner Okullarından Merkezi Türkiye Koleji (1876-1924), **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Mersin, 2007, s. 5.
[850] Kılıç, **a.g.m.,** s. 122.
[851] Kocabaşoğlu, **Yüksek Okulları**, s. 310.
[852] White, **a.g.e.,** s. 73.
[853] White**, a.g.e.,** s. 73.; Kocabaş, **a.g.e.,** s. 133.
[854] Akgün, **Kendi Kaynaklarından,** s. 2127.
[855] Kocabaşoğlu, **Amerika Matbaacılığı,** s. 271.
[856] Kocabaşoğlu, **Amerika Matbaacılığı,** s. 269.
[857] Kocabaşoğlu, **Amerikan Matbaacılığı,** s. 275-276.

verildi. İzmir'de iken başlayan basım yayım faaliyetleri sonucu 1840-1864 yılları arasında modern Ermenice, Ermeni harfli Türkçe, Grek harfli Türkçe, Kürtçe, Bulgarca ve İbranice 160.000'i aşkın Eski ve Yeni Ahit basılıp dağıtıldı.

Bir çok dilde çok sayıda dinsel yayın yapan matbaa, 1864 yılında İslamiyet'e dair kitap bastıkları ve sattıkları gerekçesiyle kapatıldı. Bu durum karşısında Amerikan maslahatgüzarına 23 Temmuz 1864'de bir yazı yazan Mösyö Trowbridge bastıkları kitapların tümünün kitap kontrol memuru tarafından denetimden geçtiğini belirterek haklarında yapılan ithamı protesto etti ve matbaanın Bâb-âlî tarafından açılmasını istedi. Bu isteğini Amerikan elçiliği başkalarının kabahati olduğunu belirterek Hariciye Nezareti'ne iletti.[858]

Amerikan misyonerleri karşılaştıkları sorunlarda kendi devletlerinin diplomatları ile hemen irtibat kurarak isteklerini gerçekleştirmeye çalıştılar. Amerikan elçiliği ise misyonerlere gereken desteği verdi. Kapatılan İstanbul matbaasında Türkçe olarak vasiyetname, Türkçe ve Ermenice bir cilt Vaizname, Türkçe ve Ermenice Ta'lim-i Din risalesi ve Türkçe vasiyetname üzerine Kasemname, Pazar günlerine mahsus Ermenice bir cilt İncil metni, Bulgar dili üzerine Kutsal Kitaplar, İngilizceden Bulgarcaya çevrilmiş bir risale ile 10 yıldır yayınlanan Arerus adlı Ermenice gazete basılmaktaydı.[859] Bu yayınların adlarına baktığımızda çoğu dinsel niteliği olan yayınlardır. Ayrıca basılan eserlerin içinde Ermenice yayınlar çoğunluktadır. Basılan bu kitapların içinde Bulgarca kitapların oluşu Bulgar uyanışına verilen önemi göstermesi açısından önemlidir.

İstanbul'daki matbaada basılan yayınlar arasında Türkçe dini nitelikte yayınlarda bulunmaktaydı. İslamiyet aleyhinde Osmanlı ülkesinde kitap basımı ve dağıtımını önlemeye çalışırken diğer taraftan 1864 yılında *" Memâlik-i ecnebiyede dîn-i İslam aleyhinde tab olunup memâlik-i şâhâneye idhâl olunan bazı Türkçe kitablar"* [860] Bâb-ı âlî tarafından yasaklandı. Bâb-ı âlî Amerikan misyonerlerinin basıp dağıttığı Türkçe kitapları da İslamiyet aleyhinde kitaplar olarak görmekteydi.

---

[858] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146,Gömlek No: 122.; BOA, **HR.TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 97.
[859] BOA, **HR.TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 122.; BOA, **HR.TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 97.
[860] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147,Gömlek No: 70.

Oysa Amerikan misyonerleri hiçbir zaman zararlı yayın basılmasına girişmediklerini, basılanlarında devamlı inceleme komitesinin izniyle olduğunu ve gizlice hiç kitap ithal etmeyip, kitapları her zaman usulüne uygun şekilde gümrükten ithal ettiklerini iddia etmekteydiler. Bastıkları iki Türkçe kitabında ruhsatlı olduğunu ve İslam dinine gerekli saygıyı gösterdiklerini ancak Türkçe olarak dini kitaplar basılması Osmanlı ülkesindeki Hıristiyanlar ve yabancı Hıristiyanlar için yasakken Müslümanlar tarafından diğer mezhepler aleyhinde Türkçe kitapların serbestçe basılıp dağıtıldığından şikâyetçi olmaktaydılar.

Bâb-ı âlî her ne kadar İslamiyet aleyhinde basılan Türkçe kitapların ithalini yasaklamış olsa da İstanbul'daki matbaada diğer dillerde basılan dini kitaplarla ilgili bir yasaklama getirmediğini ve bu konuda hoşgörülü davrandığını görmekteyiz. Hatta 1874 tarihli bir belgeden Bâb-ı âlî'nin gezdiricilerin Osmanlı ülkesinde sokaklarda dini kitap satış ve dağıtımını engellemesi en doğal hakkı ve vazifesi olduğu halde bu konuda bir yasak koymadığını görüyoruz. Oysa Fransa'da her cins kitap için ve herkes için geçerli bir nizamnameye göre gezdiriciler hükümetten özel izin almadan, her nüshası resmi damga ile damgalanmadan sokaklarda kitap satamamakta, köyden köye dahi götürememekteydi. Bu nedenle Bâb-ı âlî'nin de misyonerlerin zararlı faaliyetlerini önlemesi için bir nizamname hazırlaması gerekmekteydi.[861]

İstanbul'daki misyoner matbaasında basım yayın faaliyetleri devam ederken bir taraftan matbaanın kapasitesi 1872 yılında misyoner Isaac Bliss'in Amerika'dan elektrikli matbaa ithal etmesi ile artırıldı.[862] Aynı yıl matbaa Beyoğlu'ndaki binasından Rıza Paşa yokuşundaki Bible House taşındı.[863] İngiliz ve Amerikalıların tasarrufunda olan bu bina Amerikan Hanı diye anılmaktadır.[864] Bu binaya taşınmasıyla bina ve makine olarak matbaanın gelişmiş bir hale getirilmesinden sonra yayın faaliyetleri oldukça hızlandı.[865] Hatta matbaada Türkçe Tevrat ve İncil'in basılıp, kitapçı dükkânlarında serbestçe satılmasına hükümet tarafından muhalefet

[861] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 56, Gömlek No: 62.
[862] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 18.
[863] Kocabaşoğlu, **Amerikan Matbaacılığı,** s. 276.
[864] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 147, Gömlek No: 69.
[865] White, **a.g.e.,** s. 46.

olunmayacağı Raşid Paşa tarafından teminat bile verildi. Buna rağmen Ocak 1874 tarihinde Bible House'deki Türkçe Tevrat ve İncillerin Maarif Nezareti'nin isteğiyle zabıta memurları tarafından zapt edildiğini görmekteyiz. Ancak bu kitapların İngiltere ve Amerikan cemiyetinin malı olduğu, satışı yasak olmayıp gümrükten açıkça geçirildiği ve Amerika ile İngiliz elçiliğine emir verilmedikçe kitapların götürülemeyeceğinin ifade edilmesi üzerine Osmanlı zabtiye memurları bir şey yapamadan gittiler. Ancak misyoner Bliss Amerikan elçiliğinden bu şekilde her kanun ve muameleye aykırı kitapçı dükkânının basılmasından dolayı özür dilenmesinin talep edilmesini istedi.[866] Osmanlı makamlarının misyonerlerin Müslümanlar üzerinde yapılan çalışmaları önlemeye yönelik bir çaba içinde olmasına rağmen Amerikan ve İngiliz elçiliğinin desteğini arkasına alan misyonerlere karşı yeterince etkili olamadığını görmekteyiz.

Amerikan misyonerlerinin basım yayım faaliyetlerini yürüttükleri ve kısmen idare merkezleri olan Amerikan hanında iki matbaa, cilthane ve bir mabet bulunmaktaydı. Bu matbaalarda İncil ve diğer dini kitaplar basılıp dağıtılmaktaydı.[867] Bu matbaalardan biri de Agop Boyacıyan'ındı. Agop Boyacıyan daha önce bastığı *'Mebde-i Talim-i Sıbyan'* adlı risaleyi yayınlamak için yeniden izin istemekteydi ve bu izin verildi.[868] Kitabın adından bu kitabın çocukların eğitimi için hazırlanan bir ders kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca matbaada dinsel nitelikli yayınlarda basmaktaydı. Bunlardan İngiliz ve Amerikan Nil Kumpanyaları tarafından Türkçe, Ermenice harfli Türkçe ve Ermenice matbaasında Tevrat ve İncil basmak istiyordu.[869] Burada yayınların Ermenice ve Türkçe yapılmak istenmesinin yanı sıra dikkati çeken Ermeni harfli Türkçe basım yapılmasıdır. Bunun amacı Türkçe konuşan Ermenilere Ermeni harflerini öğretmektir.

Agop Boyacıyan'ın isteği Meclis-i Maarif'e havale edildi. Bu kitaplara ruhsat alınabilmesi için kitapların üstünde Musevi ve Hıristiyan ayinine bağlı oldukları, matbaanın adı, yeri ve basımcının adı, bakanlık izniyle basıldığı, basılma tarihi, basılan nüshanın üzerine yazılarak basılmadan önce iki tanesi basımcı tarafından

---

[866] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 69.
[867] Şişman, **a.g.e.,** s. 14.
[868] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 34, Gömlek No: 91.
[869] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 28, Gömlek No: 111.

mühürlenerek tekrar gösterilip incelendikten sonra buna ilave yapılmadığı belirtilecek ve basılan nüshanın zeyli Meclis mührü ile mühürlenerek bir nüshası alınacak ve diğerleri basımcıya teslim edilecekti. Fakat Tevrat ve İncil'in talep edilen dillere basılması ve dağıtılması padişah iznine bağlı idi.[870] Anlaşılıyor ki Bâb-ı âlî aldığı önlemlerle basılacak olan kitapları sıkı bir şekilde teftiş ve muayeneden geçirmektedir. Tevrat ve İncil gibi kitapların özellikle Türkçe basılmasını Padişah iradesine bağlayarak zorlaştırmaktadır.

Amerikan Hanı dışında matbaa açmak isteyen Amerikan vatandaşları da vardı. Matbaa açabilmek için Maarif Nezareti'nden izin almak gerekmekteydi. Bu izin isteğinden sonra Maarif Meclisi, Zabtiye Müşiriyeti ile haberleştikten ve gerekli incelemeleri yaptıktan sonra karar vermekteydi. Oysa yabancı devlet tebaasından matbaa açmak isteyenlere Matbaalar Nizamnamesi'nin 4. maddesine göre ruhsat, Hariciye Nezareti'nden verilecekti ve durumu Maarif Nezareti ve Zabtiye Müşiriyeti'ne bildirilecekti. Amerikan tâbiiyyetine geçmiş olan John Manok, İstanbul Bahçekapısı Yorgiyadis Han'ında matbaa açmak için ruhsat istedi. Yapılan inceleme sonucunda matbaa nizamına uygun hareket etmek üzere matbaa açmasına ruhsat verildi.[871]

Matbaa Nizamnamesi'ne göre matbaalar açanlar olduğu gibi ruhsatsız matbaalar da açılmaktaydı. Mesela Amerikalı Manokyan ruhsatsız olarak matbaa açtı. Bu durum karşısında durumun Amerikan elçiliğine bildirilerek gelecek cevaba göre matbaanın durumunun belirlenmesine karar verildi.[872]

Misyonerlerin çalışmalarına ihtiyaç duyulan yayınların basılması için kurdukları matbaalardan biri de Beyrut'ta faaliyette bulunmaktaydı. Beyrut'taki Marunî patriği ve tüm millet aleyhine Sabuncupus adlı rahibin yazdığı risalenin Beyrut matbaasında basılmasından dolayı çıkan kavgalar nedeniyle mahalli hükümet tarafından kapatıldı. Ancak matbaa Beyrut Amerikan konsolosluğuna dayanarak açıldı. Oysa Matbaa Nizamnamesi'nin 5. maddesinde yabancı devlet tebaasından

---

[870] BOA, **MF. MKT,** Dosya No: 28, Gömlek No: 111.
[871] BOA, **MF.MKT**, Dosya No: 8, Gömlek No: 103.; BOA, **MF.MKT,** Dosya No: 4, Gömlek No: 77. BOA**, İ.ŞD,** Dosya No: 26, Gömlek No: 1228.
[872]BOA, **MF.MKT,** Dosya No: 27,Gömlek No: 181.;BOA,**MF.MKT,** Dosya No: 26, Gömlek No: 78.

olanların basacağı kitaplar ve risalenin evvel emirde Hariciye Nezareti'ne gösterilerek oradan ruhsat verilmedikçe basılamayacağı, 7. maddesinde Osmanlı ülkesinde mülkçe ve devletçe zararlı olan kitaplar ve risalenin Zabtiye tarafından derhal alınması ve zabt olunması, 9. maddesinde bu kurallara aykırı hareket edenlerin basma haneleri Zabtiye Nezareti derhal kapattırılıp buna kalkışanların suçlarına göre kanunen gereken cezaları çekmeleri belirtilmişti. Bu durum karşısında Beyrut matbaasının sahibi Matbaa Nizamnamesi kurallarına aykırı hareket ettiğinden mahalli hükümet tarafından kapanmış iken ruhsatsız tekrar açılmıştı.[873] Bunun üzerine Bâb-ı âlî Beyrut'taki matbaanın 1874 yılında geçici olarak kapatılmasına karar verdi. Beyrut'taki İngiltere konsolosu ile Amerika konsolosu birlikte hareket ederek bu emir aleyhinde bulundular. 18 Mayıs 1874 tarihli bir belgeden Bâb-ı âlî'nin bu durum karşısında İngiliz konsolosunu müdahale etmemesi konusunda uyardığını görmekteyiz.[874]

Her zaman Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarında sürdürdükleri faaliyetlerini destekleyen İngiltere, matbaanın kapatılması konusunda da Amerikan konsolosu ile ortak hareket ederek misyonerlere destek vermekten geri kalmadı. Konsolosluklar misyoner faaliyetlerine destek veren ana merkezler oldu.

Burada Amerikan misyoner matbaası ile ilgili değinmeden geçemeyeceğimiz bir eser var ki Amerikan misyoner matbaasının en önemli başarısı olan İngilizceden Türkçeye Türkçeden İngilizceye bastığı Redhouse sözlüktür. Mösyö Redhouse'nin yazdığı İngilizceden Türkçeye sözlüğün birinci cüzi Amerikan Board tarafından 1861'de basıldı ve Padişah'a sunulmak istendi.[875] Redhouse tarafintan telif edilen ve Mösyö William tarafından bu eserin Padişah'a mensup olması isteği kabul edildi.[876] Misyonerlerin bastığı bu eser bugün bile dil çalışmalarında değerini korumaktadır.

Amerikan misyonerleri ve Amerikalıların faaliyetleri sadece basım yayınla sınırlı kalmadı. Kitapçı dükkânları ve kütüphanelerde açtılar. İstanbul'da da Rıza Paşa konağı yanındaki arsada misyoner Bliss tarafından 1871 yılında bir kütüphane

[873] BOA, **HR. H,** Dosya No: 346, Gömlek No: 11.
[874] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 248, Gömlek No: 70.
[875] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 82.
[876] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 182, Gömlek No: 10127.

inşa ettirildiğini[877] ve Suriye'nin Zehle şehrinde de Amerikalılara ait bir kitapçı dükkânı bulunduğunu arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Hatta bu kitapçı dükkânında çalışan bir kişinin Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Rüstem Paşa'nın muhakemesiz keyfi ve kurallara aykırı olarak sürgüne gönderilmesi üzerine kitapçı dükkânının sahipleri zarar ve ziyana uğradıklarını iddia ettiler. Amerikalılara göre Rüstem Paşa'nın bu hareketi Zehle'deki tutucu ve asi Katoliklerin Amerikalıların can ve mallarına yönelik hareketlerine neden olmaktaydı. Bu nedenle Amerikan elçiliği yerel makamları gevşeklikle suçlayarak, sık sık Amerika gibi dost bir devletin vatandaşlarının can ve mal güvenliği olmadığını ileri sürmekte bir sakınca görmeyerek vatandaşlarını korumaya çalıştılar.[878] Genel olarak şikâyet edilen kişilere bakıldığında şikâyet olunan hareketlerde Müslümanların etkisi olmayıp bu tarz hareket edenlerin çoğunluğu yine Hıristiyanlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikalı misyonerlerin en önemli çalışma alanlarından biri de tıp alanında oldu. Misyonerler *"insanın olduğu yerde acı, acının olduğu yerde doktora ihtiyaç, doktorun girebildiği yerde de misyonerlik için uygun bir fırsat vardır"* [879] prensibiyle sağlık hizmetlerini de misyonerlik için kullandılar. Misyonerlik 1831 yılından itibaren Osmanlı topraklarına sağlık misyonerleri gönderdiler. İlk gelen misyoner hekim Asa Dodge 1833'te Beyrut'ta faaliyete başlamıştı.[880] Ardından 1835'te Ashabel Grant her misyon merkezini sağlık hizmetiyle donatmakla görevlendirilmişti. Hemen hemen her misyon merkezinde bir sağlık merkezi açtılar.[881] Böylece *" Tıbbı misyonlar İncil öğretiminin öncüleridir. Bunlar başka bir yolla Hıristiyanlık ağacı dikilmesi mümkün olmayan yerlerde fidan yetiştirebilirler."* [882] görüşündeki misyonerler 1847- 1848 yılında Dr. Azariah Smith tarafından Antep'te ilk Amerikan hastanesi kurulmuştu. Bu hastanenin bünyesinde de 1872 yılında yeni tıp fakültesi resmen açıldı.[883]

---

[877] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 36.
[878] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 80.
[879] Ahmet Uçar, Amerikan Misyonerlerinin Türkiye'deki Faaliyetleri (1818- 1930), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Konya, 1988, s. 55, 155; Sezer, **Osmanlı Döneminde,** s. 182.
[880] Kocabaş, **a.g.e,** s. 116.
[881] Akgün, **Kendi Kaynaklarından,** s. 2129.
[882] Uçar, **a.g.e.,** s. 55.; Güngör**, Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri,** İstanbul, 2007, s. 63.
[883] Uğurol Barlas, **Gaziantep Tıp Tarihi ve Kültür Tarihi Araştırmaları,** İstanbul, 2004, s. 12- 13.

Amerikan misyonerler yönetiminde açılan bir diğer kurumda Suriye Protestan Okuluna bağlı olarak Beyrut'ta açılan tıp okulu idi. 1870 tarihli bir belgede bu okulun birkaç yıl önce açıldığı belirtilmektedir. Beyrut tıp okulunda eğitim süresi 4 yıldı. Okulda hekimlik ve çıraklıkta ünlü 4 hekim vardı. Tıp okulu bir eczane ile hastane ve gerekli alet-edevatıyla beraber bir otopsi salonunu içermekteydi. Yeterli donanıma sahip olan okul öğrencileri, resmi imtihanlar için İstanbul'a gitmeleri gerekmekteydi.[884] Bu okul mezunları Osmanlı İmparatorluğu'nda doktorluk yapabilmeleri için Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane'den diploma almalıydılar.[885] Osmanlı yönetiminin bu tarz önlemlere başvurması misyonerlerce anlaşmalardan ve kapitülasyonlardan doğan haklarına yönelik kısıtlamalar olarak görülmekteydi.[886]

Amerikan misyonerleri sağlık alanında yürüttükleri çalışmalarla insanlara umut kapısı oldular. Örneğin 1865 yılında İstanbul'daki Kolera salgınında Dr. Hamlin, George Washburn ve Albert Long ile beraber kolera için reçeteler hazırlayarak koleralılara uyguladılar. Bir çok kişi Dr. Hamlin'in hazırladığı kolera terkibi ile hayatta kaldı. Bu kişiler kendilerini iki ay boyunca koleralıların bakım ve tedavisine adadılar.[887] Misyonerlik ve misyonerlerin bir çok zararlı faaliyetlerine rağmen tıbbı alanda insanlara yardım ederek hizmette bulundukları da bir gerçektir.

Osmanlı ülkesinde çoğu zaman herhangi bir denetime tabi olmadan çalışmalarını yürüten Amerikan misyonerleri bazı konularda sorunlarda yaşadılar. Karşılaştıkları sorunlardan biri dışarıdan getirdikleri eşyanın gümrük muafiyeti konusundaydı. Osmanlı Devleti'nin başlangıçta çeşitli cemaat ve ruhbana iyi niyet ve hoşgörülü olduğu için verdiği gümrük muafiyeti zaman zaman kötüye kullanıldığından yeni bir düzene kavuşturmak için 3 Mayıs 1865'te bir nizamname yayınladı. Bu nizamnamede Osmanlı Devleti, yerli ve yabancı devlet tebaası ve muhtelif mezheplere ait bütün manastırlar, okullar, hastaneler, eczaneler yetimhanelerin dışarıdan getirdikleri mallar için gümrük muafiyeti sağlamaktaydı.[888]

---

[884] BOA, **HR. TO,** Dosya No:147, Gömlek No: 17.
[885]BOA, **HR.TO,** Dosya No: 147,Gömlek No: 38.; Kocabaşoğlu, **Amerikan Okulları,** s. 343.
[886] Kocabaşoğlu, **a.g.e.,** s. 91.
[887] Suzan Bozkurt ve diğerleri, "1865 Kolera Salgınında Mabeyn-i Hümayun Eczacısı Vıncent Peche il Robert Kolej'den Cyrus Hamlin'in Kullandıkları Antikolerik Terkipler", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. II, S.2, İstanbul, 2002, s. 62.
[888] Mutlu, **a.g.e.,** s. 22.

Ayrıca kiliselerin, kilise okullarının, azınlık ve yabancı okullarının, Hıristiyan hastanelerinin ve gayr-i Müslim cemaat dernek ve yardım kurumlarının gümrükten geçen sandıkları denetime tabii olacaktı.[889] Bu nizamnamenin 2. maddesinde ise hangi müesseselerin gümrük resminden muaf olacağı belirtilmekteydi. Ancak bunlar içinde Amerikan Board'un adı yer almamaktaydı.[890]

Diğer cemiyetlere verilen bu haktan Amerikan Board'da yararlanmak istedi. Amerikan elçisinin 1 Eylül 1875'te Amerikan misyonerlere mahsus eşyadan gümrük alınmamasına dair verilen kararı öğrenip Amerika Umur-u Ecnebiyesine bildirdi.[891] Amerikan misyonerlerine gümrük muafiyetinin 1874 tarihinde verilmesine rağmen misyonerlerin daha erken tarihlerde muafiyet talebinde bulunduklarını görmekteyiz. 1871 yılında misyoner İsaac Bliss İstanbul matbaası için gümrükten geçireceği bir matbaa makinesi için resmi gümrük muafiyeti talebinde bulunur.[892] Yine 18 Eylül 1873 tarihli bir belgeden Amerika misyonerlerinin İstanbul'dan ihraç etmekte oldukları kitabın kontrolünde zorluklar meydana geldiği ve Beyrut Protestan okuluna gelen bir matbaa makinesinden resm alınmamasına önceden Rüsumat Emaneti tarafından karar verildiği halde mahalli gümrük nezaretine bırakılan poliçenin iptal edilmesi gerekirken, poliçenin iade olunmayıp 2400 Kuruş talep edilmesi nedeniyle Amerikan elçiliğinin şikâyetçi olduğunu görüyoruz. Şikâyet üzerine Rüsumat Emaneti Bâb-ı âlî'ye yaptığı açıklamada kitap kontrolü konusunda gümrüklerde zorluk olmadığını, matbaa makinesinin ise okul levazımatından olmayıp gereğinden fazla ve herkes için kitap ve risale basmak için alındığını belirtti.[893] Oysa burada resim alınmaması istenen matbaanın sadece okul kullanımı değil herkesin kullanımı için kitap basımı amacıyla alındığını görmekteyiz.

Amerikan misyonerlerinin Osmanlı ülkesinde karşılaştıkları sorunlardan biri de mülk edinme ile ilgiliydi. Osmanlı Devleti'nde yabancıların emlak ve arazi sahibi olmaları yasak iken 1862 tarihinde yabancı elçiler Bâb-ı âlî'ye müracaat ederek mülk

---

[889] Mustafa Akyul, Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Misyonerlik Faaliyetlerinin Etkileri (1839-1923), **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Ankara, 2007, s. 90-91.
[890] Mutlu, **a.g.e.,** s. 23.
[891] BOA, **HR.TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 94.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 269, Gömlek No: 16180.
[892] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 18.
[893] BOA, **HR. H,** Dosya No: 346, Gömlek No: 11.

edinme ile ilgili kanunun düzenlenmesini istediler. Bâb-ı âlî kapitülasyonlara ait bazı şartlar altında yabancıların dileklerinin gerçekleştirmeye hazır olduğunu bildirmeleri yabancıların durumunu kuvvetlendirdi.[894]

16 Haziran 1867'de 7 Safer 1284- *"teba'a-i Ecnebiyyenin Emlake Mutasarrıf olmaları Hakkında Kanun"* ile yabancılara mülk edinme hakkı verildi. Bu kanunun beşinci maddesi Osmanlı Devleti'nin yaptığı bu düzenlemeyi kabul edip imzalayan devletlere mensup yabancıların istimlâk hakkından yararlanabilecekleri belirtilmekteydi.[895] Amerika bu kanunla ilgili protokole imza koymadığından Amerikan vatandaşları kendi adlarına mülk satın alamadıklarından aldıkları mülk ve araziyi Osmanlı Devleti tebaası adına kayıt ettiriyorlardı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin aldığı tüm vergileri ödemeye mecburdular.[896]

Temmuz 1871 tarihli bir belgeden papaz Bliss'in Rıza Paşa Konağı yanında satın aldığı arsayı İngiltere tebaasından bir kişi adına kayıt ettirdiğini ve bu arsayı İstanbul Amerikan konsolosu adına kayıt ettirmek istediğini öğreniyoruz. İki ülke arasında bir protokol olmamasına rağmen böyle bir istekte bulunmasının nedeni Hasköy'de inşa edilmiş Dâr-ül hendesenin İngiltere konsolosu adına kayıt ettirildiğinden tescil izni verilmesini ve yakında iki ülke arasında bir protokol yapılması beklenildiğinden bu hakka şimdiden ulaşmak istemesiydi. Bu sıralarda Amerikan elçisi bir protokol imzalanması için Amerika'dan izin istediğinden yakında protokolün imzalanacağını ummaktaydı.[897] Yine Bliss'in bu isteğinde dikkati çeken bir nokta Bâb-ı âlî'nin 29 Haziran 1870 tarihinde bütün elçiliklere bir yazı göndererek yeni kanun gereği *"müstear"* isimle kayıtlı emlakın bir yıl içinde gerçek sahipleri adına kayıt ettirilmesini istemişti.[898] Papaz Bliss'in isteği de bu 1 yıllık sürenin dolmasından hemen sonra gerçekleşmiş olması dikkate değerdir. Misyoner Bliss'in yakında yapılmasını umduğu Amerikalıların Osmanlı ülkesinde mülk edinebilmesi ile ilgili düzenleme 1874 tarihinde Tâbiiyyet anlaşması görüşmeleri

---

[894] Nebahat Tözeren, "Türkiye'de Ecnebilerin Mülk Edinmeleri", **IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948 Kongreye Sunulan Tebliğler,** Ankara, 1952, s. 359-360.
[895] Mutlu, **a.g.e.,** s. 19.
[896] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 37.
[897] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 36.
[898] Mutlu, **a.g.e.,** s. 19.

sırasında Amerikan elçisinin isteği ile Tâbiiyyet antlaşmasına bir fıkra ilavesi ile Amerikalılara emlak tasarrufu hakkına sahip olmaları sağlandı.[899] Tâbiiyyet antlaşması yürürlüğe girmediğinden emlak tasarrufu ile ilgili sözleşme ancak 11 Ağustos 1883'te imzalandı.[900]

Amerikan misyonerlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki bu çok yönlü çalışmaları sonucu ortaya çıkan Protestanlaşan topluluğun gelecekleri üzerinde de etkili oldular. Bu topluluğun geleceklerine yön vererek onları Amerika ile tanıştırdılar. 1865 yılında Amerikan misyonerleri Osmanlı ülkesinden seçtikleri yetenekli Ermeni gençlerini burslu olarak Amerikan üniversitelerine göndermeye başladılar.[901] Giden bu gençlerin bir bölümü geri dönmedi ve Amerikan vatandaşlığına geçti. Oysa misyonerler Amerika'ya götürdükleri Ermeni gençlerinin Amerikan vatandaşlığına geçtikten sonra geri dönmelerini amaçlıyorlardı. Ancak gidenlerin kırkta biri döndü gerisi Amerika'ya yerleşti.[902] Yüksek öğrenim görmek üzere Amerika'ya gidip orada kalan Ermeniler Amerika'da Ermeni lobisinin elit kısmını oluşturdular.[903]

Osmanlı ülkesinde Amerika vatandaşlığına geçenlerin sayısı arttı. 1868 yılı İstanbul konsolosluğu listesinde Amerikan vatandaşlığına geçmiş Ermenilerin sayısı 22 olarak gösterilmektedir.[904] 1869 yılına gelindiğinde misyonerlerin faaliyetleri sonucunda ise Osmanlı Devleti'nden 294 kişi Amerika'ya göç etti.[905] Osmanlı Devleti'nden başlayan bu göç dalgası da her geçen gün arttı ve 1870 yılına gelindiğinde Amerikan göçmen kayıtlarına göre 301 kişiye ulaştı.[906] Eğitim amaçlı başlayan bu göçe 1870'li yıllardan sonra Amerikan misyonerlerinin teşvikiyle Doğu Anadolu'nun köylerinde yaşayan sıradan halkta katıldı. Amerika'ya göç eden Ermeniler Türk düşmanlığını da beraberlerinde taşıdılar.[907] Böylece günümüzde

---

[899] BOA**, İ.HR,** Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.
[900] Mutlu, **a.g.e.,** s. 20.
[901] Bilal Şimşir, Amerika'da Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey, **Ermeni Araştırmaları**, S. 2, 2001, s. 31.
[902] Kopar, **a.g.m.,** s.137.
[903] İpek, **a.g.m.,** s. 260. ; Şafak, **a.g.m.,** s. 91.
[904] Şafak**, a.g.m.,** s. 91.
[905] Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 239-240.
[906] Şafak, **a.g.m.,** s. 91.
[907] Şimşir, **Ahmet Rüstem Bey,** s. 31.

kadar Amerika'da devam eden Ermeni propagandası ve Türk düşmanlığının tohumlarının atılmasında Amerikan misyonerleri ve Protestan kilisesinin faaliyetleri etkili oldu.

2. Robert Koleji

Osmanlı Devleti'nde yeni siyasal etki alanları oluşturmak ya da var olan etki alanlarını korumak isteyen Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde kültürel kurumlar ve okullar kurmaya başladılar. Böylece bir yandan kendi etkinliklerini yaymayı kolaylaştıran bir kültürel çevre oluşturmayı amaçlarken, öte yandan, bu süreç içinde kendi etkilerinin yayılmasında aracı olacak kişileri yetiştirmiş oluyorlardı. Oysa Tanzimat Fermanı'nda resmi ve özel öğretim kurumlarına, Islahat Fermanı'nda ise yabancı öğretim kurumlarına ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamaktaydı. Islahat Fermanı'nda azınlıklara tanınan haklar genişletilerek bir takım haklar verilmiş ve azınlık cemaatlerin hakları vurgulanmıştı. Bu fermandan yararlanan azınlıklar başta İstanbul olmak üzere birçok bölgede özel okullar kurma çabalarını hızlandırdılar. Bu imkân yabancı öğretim kurumlarının sayılarının hızla artmasını sağladı.[908] Fermanlardan ve azınlıklara verilen haklardan yararlanan misyonerlerde okullarının sayılarını gittikçe artırdılar.[909] Yabancıların Osmanlı ülkesinde okul açması fermanlarla mümkün olabiliyordu.[910]

Avrupa Devletleri'nin emperyalist politikalarına gözlemci kalmak istemeyen Amerika da Ortadoğu'da nüfuz alanı sağlayabilmek için XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti ile düzenli ilişkiler geliştirmeye başladı. Osmanlı Devleti ile bir yandan anlaşmalarla ekonomik bağlantı yaparken bir yandan da Osmanlı insanına ve sosyal yaşamına en çabuk egemenlik sağlama ve nüfuz etmenin en geçerli yolu olan eğitime yöneldi. Bunun için misyonerlerden yararlandı ve onları Osmanlı Devleti'nin en uzak köşelerine kadar okul açmaya sevk etti.[911]

---

[908] Ürekli, **a.g.m.,** s. 401.
[909] Sezer, **a.g.e.,** s. 6.
[910] Cemil Koçak Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. II, s. 488.
[911] Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C. III, s. 653.

Osmanlı insanına nüfuz edebilmek için öncelikle Osmanlı Devleti'ndeki insanların ihtiyaç ve yönelişlerinin doğru tespit edilip ona göre okullar açılması gerekliydi. Var olan misyoner okulları ise dini unsur ön plana çıktığından istenilen başarıyı sağlayamıyordu. Eğitim ve öğretim artık gelir seviyesi daha yüksek bir yaşam sürebilmek için atlama taşı olarak görülmeye başlanmıştı. Bu durumu fark eden İstanbul'daki misyonerlerden Cyrus Hamlin Amerikan Board'a yazdığı mektupta; Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa'nın prensiplerine ve sanat, hükümet ve savaş usullerine uymaya hazır olduğunu, hatta dini inançların bile yerlerinden sarsılmakta olduğunu belirtikten sonra, gençlerin yeni şartların gerektirdiği eğitimi alabilmek için yurt dışına gittiğini ve yabancı dillerin giderek yaygınlaştığını yazıyordu. *"Bütün bu faktörler Doğu'da yeni bir alanın ortaya çıktığını göstermekte ve Protestan dünyasının bu unsurları yönlendirip kontrol etmek için ne yapması gerektiği sorusunu işaret etmektedir… İlk olarak ve şimdi en önemli talep genel eğitim için New England Koleji tarzında iyi bir Hıristiyan müessesesidir. Bu müessese sözde Hıristiyanların yanı sıra yüksek sınıftan Türklere tahsis edilebilir. Onların bir kısmı, ilahiyat dışında her hangi bir alanda eğitim almaları mümkün olursa çocuklarını göndermeye istekliler."* [912] Aslında bu mektup açılacak Amerikan kolejlerinin düşünsel hazırlığının tamamlandığı anlamına geliyordu. Ekonomik ve sosyal hayattaki gelişme ve dışa açılma, daha nitelikli, eğitim ihtiyacını öne çıkardığından bu ihtiyaç kolejlerin kurulmasına yol açacak ve ABCFM'nin okulu İncil'e bağımlı kılan politikası gerçek hayatın isteklerine cevap vermediği için terk edilmeye başlanacaktı. Bu politikada ilk gedik 1850'lerin ortasında laik ve İngilizce eğitimi öne çıkaran misyoner Cyrus Hamlin'in, ABCFM ile anlaşmazlığa düşmesi ve bu anlaşmazlık sonucunda misyonerlik dizgesi dışında Amerikan Okulu Robert Kolej'in doğması oldu.[913]

İstanbul'da misyoner örgütlenmesi dışında secular bir kolej kurulması fikri 1857 yılına kadar gider.[914] Christopar Rhinelander Robert'i ziyaret eden H.G.O Dwight'in oğulları James ve William, misyonla bağlantısı olmayan ve yerli halkın

---

[912] Emine Kocamanoğlu, Osmanlı Dönemi'nde Robert Kolej'de Din Eğitimi, **Osmanlı**, C.V, 1999, s. 359.
[913] Kocabaşoğlu, **Amerikan Okulları,** s. 342.
[914] Kocabaşoğlu, **Yüksek Okulları**, s. 306.

dini önyargılarına hoşgörüyle bakan bir okul kurma fikrini uzun zamandır taşıdıklarını söylediler. Bu plana ilgi gösteren Robert bu teklifi görüşmek üzere 1857 Ekim'inde bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda okul için vekil olacak isimlerin kararlaştırılması dışında bir adım atılmadı. Okul açma fikrini yürürlüğe koymak için hiç kimse para taahhüt etmediği için projeden vazgeçildi. Bu fikrin destek bulamamasının nedenlerinden biri okulun dini statüsüne dair olan fikir ayrılıklarıydı. Robert ve diğerleri Dwight'lerin aksine tamamen laik Hıristiyan olmayan bir okula para vermek için sebepleri olmadığını düşünüyorlardı. Bu fikir ayrılığı Dwightleri kolej fikrinden vazgeçirirken Robert İstanbul'da kolej kurma fikrini benimser.[915] Robert, Kırım savaşı bitiminde tanıştığı Hamlin'e fikrini sordu. Hamlin tamamen sekülar bir müessese olması fikrine kesinlikle karşı çıktı.[916]

Hamlin ile Robert arasındaki yazışmalardan sonra düşünceleri Hamlin'in düşünceleriyle pekişen Robert'in, Hamlin'in bu girişimin başına geçmesi teklifine Dwightler'in söz konusu müessesenin başına misyonerler bulunacaksa birlikte çalışmayı kabul etmediklerine dair yazdığı mektupla ikna edebildi.[917] Hamlin'in bu görevi kabul etmesinin nedeni Amerika Mütevelli Heyeti'nin eğitim politikasını intihara yönelik olarak görmesi ve misyonerliğin bu politikayı kabul edip Misyon okulunu Bebek'ten Marsovan'a almakla kendisinin bütün misyonerlik hayatını adadığı bir çalışmaya son verdiğini düşünmesiydi. Açılması önerilen kolej bu çalışmanın bir devamı ve genişletilmiş hali olacaktı.[918]

Hamlin'in düşüncelerine uygun olarak açılacak olan kolejde Kitab-ı Mukaddes dini ve ahlaki öğretimin yetkili kaynağı olacak, İncil açık açık ve imanla vaaz edilecek, Kitab-ı Mukaddes okunup sabah akşam dini törenler yapılacak, fakat bireysel dini tercihler saklı tutulacaktı. Kolej gençleri hayatın aktif işlerinden herhangi birine hazırlayan bir Hıristiyan kolej olacaktı. Bunun için Hamlin Amerikan Board'la yirmi iki yıllık ilişkisini bitirdi. Çünkü açılacak kolejin misyoner hareketle

---

[915] Washburn**, a.g.e.,** s. 26- 27.
[916] Kocamanoğlu, **a.g.m.,** s. 359.
[917] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 36.
[918] Washburn, **a.g.e.**, s. 30.

hiçbir resmi bağının olmaması gerekiyordu. 1859 yılında New Yorklular tarafından yapılan bağışlarla kolej projesi resmen başlatıldı[919]

Kolej için ilk adım olarak yer bulunmasına karar verilip yer aranmaya başlandı. Ancak bu o kadar kolay olmadı. İlk önce eski İstanbul'un sur içindeki Constantine Porphyrogenitus'un eski sarayını satın alınması teklif edildi.[920] Hamlin Rumeli Hisarı'na bakan tepenin üzerindeki, Ahmed Vefik Paşa'ya ait satılık bir arsanın bir kolej için ideal olduğunu düşünüyordu. John Porter Brown ise Türklerin o bölgede bir Hıristiyana inşaat izni vermeyeceğine inandığından Hamlin'e başka yer seçmesini tavsiye etti. Amerika Elçisi Edward Joy Morris de Hamlin'i İstanbul'un Hıristiyan kesiminde yer aramaya zorladı. Fakat bu çabalar boşuna idi.[921]

Koleji destekleyenlerin 1860 Ocağında Hollanda büyükelçiliğinde yaptıkları toplantıda Boğaziçi'nde Rumelihisarı'nın yanındaki kolejin şu an bulunduğu alan onaylandı. Bu arsanın sahibi Paris elçisi Ahmed Vefik Paşa hiçbir fiyata burayı satmaya razı olmadı. Bunun üzerine Hamlin bunun yanındaki en uygun arazi olarak gördüğü Kuruçeşme köyünün hemen üzerindeki tepenin üst kısmındaki arsayı satın aldı.[922]

Yer seçiminin tamamlanmasından sonra kurulacak kolej için Hamlin, 1860 baharında kolej binası için para toplamak ve Robert'e danışmak üzere Amerika'ya gitti. Hamlin'in hesaplarına göre yer için 15.000 Dolar lazımdı. Robert ile birlikte 1860 Aralığından 1861 Nisan'ına kadar yaklaşık olarak 13.000 Dolar topladılar. Amerika'daki iç savaş nedeniyle kolej için daha fazla maddi destek bulanamadı. Projenin ertelenmesini istemeyen Robert bina için 30.000 Dolar taahhüt etti.[923]

Bir yıl sonra Amerika'dan dönen Hamlin, Paris'ten dönen ve paraya ihtiyacı olan Ahmed Vefik Efendi'nin Rumelihisarı'ndaki arsayı satmayı istediğini haber

---

[919] Kocamanoğlu, **a.g.e.**, s. 36-37.
[920] Wasburn, **a.g.e.,** s. 30.
[921] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 37.
[922] Washburn**, a.g.e.,** s. 30. Kuruçeşme köyü üstündeki bu arsa 1904'te Şeyhülislam'a maliyetinin çok az üzerinde bir fiyata satılacaktı.
[923] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 37.

aldı. Bu haber üzerine Robert'in onayını aldıktan sonra Ahmed Vefik Paşa ile bir ay süren görüşmelerden sonra anlaştılar.[924] Hamlin Bebek'teki arsayı Ahmed Vefik Efendi'den 1600 Liraya satın aldı.[925] Ahmed Vefik Efendi Hamlin ile bir mukavele yapmadığı gibi sınırına ve diğer bir şeye dair dava meydana gelir ise karışmamak şartıyla her zirâ' 5'er kuruştan aşağı olmamak şartıyla Osmanlı Devleti tebaasından Serkez'e arsayı 1700 Liraya sattı. Hamlin yabancıların mülk edinmesinin yasak olmasından dolayı istediği yolda idare edemeyeceğini anladığından Serkez'i simsar olarak kullanıp ortaya koydu. Serkez'in burayı alacak parası olmadığı gibi pazarlığında dahi bulunmadı. Hamlin arsanın parasını Serkez vasıtasıyla gönderdi.[926]

Kolej yerinin alınmasından sonra iş okulun kurulması için izin alınmasına geldi. 22 Temmuz 1861'de Hamlin, Amerika elçisinden okulun kurulması için izin alınmasını istedi. Amerika mukim elçisi Joy Morris okulun kurulması için izin almak üzere Bâb-ı âlî'ye gitti. Ancak okul için izin almak kolay olmadı. Maarif Umumiye Nazırı Sami Paşa, Hıristiyan cemaatlerin Müslümanlardan daha çok okula, kitaba, eğitime sahip olduğunu ve işinin Müslüman okulları Hıristiyan okullarla bir düzeye getirmek olduğunu söyledi.[927] Morris'in başvurusuna Maarif Meclisi, İstanbul ve Osmanlı ülkesinde bir hayli rüştiyeler açıldığı ve açılmakta olduğu, mükemmel gayrı Müslim okulları olduğu ve bir taraftan çeşitli ilimler okutulmakta olduğu Darülfünun'da da az bir zaman içinde çeşitli ilimlerin tümünün öğrenilmesi kararlaştırılmış olduğu halde yabancılar tarafından Osmanlı ülkesinde okullar açılmasına gerek olmadığı, Maarif Meclisi'nde yapılan görüşmelerden sonra ifade edildi. Bundan sonra yapılan yazışma ve görüşmelerden sonra 6 Kasım 1861'de Hamlin'in inşa etmek istediği okulun hangi mukavele şartları ile açılması gerektiğinin bildirilmesi istendi. Maarif Meclisi'nden açılmak istenen okulun nizamları ve diğer okutulacak ilim ve fenler hakkında Maarif Nezareti'ne müracaat

---

[924] Washburn, **a.g.e.,** s. 31.
[925] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 241, Gömlek No: 23. Arsanın fiyatı ile ilgili olarak Necdet Sevinç arsanın 16.000 Sterline alındığını belirtmektedir. Sevinç, **a.g.e,** s.118. Washburn ise 1800 Sterlin'e alındığını belirtmektedir. Washburn, **a.g.e.,** s. 31. Erol Güngör ise arsanın ilk kısmının 16.000 Sterline ikinci kısmının 20000 Lira olarak Amerikalılara satıldığını belirtmektedir. Güngor, **a.g.e.,** s. 37.
[926] BOA, **İ.MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.
[927] Kocamanoğlu**, a.g.e.,** s. 38.

edilmedikçe öğretim ve öğrenim yapılmamasının şart olduğu ifade edildi.[928] Maarif Nazırı Sami Paşa döneminde bu konuda herhangi önemli bir gelişme olmadı.

Sami Paşa'dan sonra Maarif-i Umumiye Nazırı olan Said Kemal ise Hamlin'e izin meselesinin bitmesi için belli formalitelerin kaldığını söyledi. Hükümet, benzer okulları idare eden Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurallarına okulun daima uyacağına dair bir bildiriyle beraber çalışma programını talep etti. Osmanlı Devleti'nde benzer hiç bir kurum olmamasından dolayı Hamlin bu talep konusunda biraz endişelenmesine rağmen [929] program gecikmeden 19 Aralık 1861'de Hamlin tarafından takdim edildi. Kurulması düşünülen kolejin niyeti ve çalışma programına göre Kolej Amerika'da bulunan okullar usulünde idare olunacaktı. Matematik v.s ye okul müdürü Mösyö Hamlin, kimya ve tabi'iyye-i saireye Yale okulu hocalarından Mösyö Perkins, kanunlar tarihine Amerika'da olan Cambridge Üniversitesi ve Heidelberg okulu hocalarından Mösyö Henry Schauffler adlı hocalar okutacaklardı. Gerektiği takdirde Osmanlı'dan diğer hocalar seçilip tayin olunacaktı. Okulun usul ve düzeni okutulacak ilimler ve fenler İngilizce olacaktı. Yalnız bu dili bilenler dahil olabilecekti. Okula girecek olanlar yiyecek ve masraflar dahil olarak eğitim için senelik 50 Sterlin, yiyeceği kendi tarafından halledilecek olanlar senelik yalnız 15 Sterlin vereceklerdi. 14 yaşından aşağı öğrenci kabul edilmeyecekti. Okulda okutulacak dersler önce cebir, geometri ve aritmetik, topoğrafya, seyri sefain ve hesab-ı rasad fenninden v.s ibaret matematik ve 2. olarak felsefe ve kimya ve zayi'a mahsus olan ilmiyatı kimyeviye ve jeoloji ve maadin ve ahcar ve imalı maadin v.s ve 3. olarak kavanin ticariye ve milel hukuk ve ekonomi politika v.s 4. olarak mantık ve tevarih ve manevi ve akli filozofiya dersleri talim ve tedris olunacaktı. Bu okulda İngilizce olarak aritmetik, coğrafya ve diğer dersler öğretilecek ve okula girenler yiyecek ve öğretim için senelik 40 Sterlin, yalnız öğretim yapacaklar 12 Sterlin vereceklerdi. Mösyö Hamlin ve arkadaşları okulu Osmanlı Devleti kanun usullerine ve bu gibi okullar hakkında olan kurallara ve ilim ve adab kurallarına uygun idare edeceklerdi. Bu okulu daima Maarif Umumiye Nezareti'de bulunacağını tasdik ile imza ettiler.[930] Hamlin Fransızca olarak gerekli şartları yerine getireceğine dair

---

[928] BOA, **İ.MM.S,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.
[929] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 38.
[930] BOA, **HR.TO**, Dosya No: 438, Gömlek No: 49.; BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 36, Gömlek No: 1488

teminat verdi. Hamlin ve Amerika elçiliği tarafından tasdik edilip imzalanan programı, Maarif Meclisi'nin şartların tamamen yerine getirilmesi için teminatı yeterli görmesi üzerine Maarif Meclisi'nin kararı ile gerekli ruhsatın düzenlenmesine karar verildi.[931]

Hamlin'in programının uygun görülmesi üzerine Hariciye Nazırı Âlî Paşa'ya sunuldu. 4 Mart 1862'de Amerika elçisi, Âlî Paşa, Maarif-i Umumiye Nazırı Kemal Efendi ve Cyrus Hamlin tarafından imzalanan ve Hamlin'e Rumeli Hisarı yakınındaki Boğaz'da bir okul kurması için yetki veren üç ayrı vesika düzenlendi.[932] Maarif Nezareti ile Bâb-ı âlî arasındaki görüşmelerden sonra 3 Haziran 1862'de Rumeli Hisarı civarında kolejin açılması için Maarif Nezareti'ne yazılan şartlar ile Hamlin'e ruhsat verildi. Hamlin'e verilen ruhsatta kolejin Osmanlı Devleti'nde diğer okullar için geçerli olan kanunlara ve nizamlara tabi olacağı, Maarif Nezareti'ne bağlı olup Maarif Nezareti kurallarının aksine hareket edilmeyeceği, okutulacak derslerle ilgili Hamlin'in vermiş olduğu programda yazılı derslerden başka bir ders okutulmak istendiğinde önce Maarif Nezareti'ne başvurularak bu ders için ruhsat alınacağı ve bu ruhsat alınmadıkça derse başlanılmayacağı belirtilmekteydi.[933]

Mart 1862'de Hariciye Nazırı Âlî Paşa tarafından kolej yapımına izin verilir verilmez Hamlin bina izni almak için müracaat etti. Hamlin'in 2 Aralık 1861'de Ahmed Vefik Efendi ile yaptığı anlaşmaya göre, arsa üzerine okul yapılmasına izin verilene kadar arsa için ödeme yapılmayacaktı. Okulun kurulmasının onaylanmasından sonra Hamlin, bina izni için gerekli olur düşüncesiyle Ahmed Vefik Efendi'nin parasını ödeyip tapusunu aldı ve kolejin yapımına başlandı. Ancak birkaç hafta içinde Bâb-ı âlî tarafından Hamlin'e bazı formalitelerin tamamlanmadığı ve projenin durdurulması gerektiği bildirildi. Halen okulun bina iznine sahip

---

[931]BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 36,Gömlek No: 1488.
[932] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 38.
[933] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 241, Gömlek No: 23.; BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.; BOA, **HR. TO**, Dosya No: 146, Gömlek No: 149. Greenwood kolejin açılmasına izin verilen belgenin 2 Haziran 1862 tarihli olduğunu belirtmektedir. Greenwood s. 27 den aktaran Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 39. Braden ise 8 Haziran 1862 olarak belirtir. s. 412. 22 nolu dipnot Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 39.

olmadığının anlaşılması üzerine elçi Morris bina izninin çıkarılması için Bâb-ı âlî'yi tekrar tekrar zorladı.[934]

Rumelihisarı'ndaki arsaya bina izni verilmemesi nedeni olarak Hariciye Nazırı Âlî Paşa, Amerika elçisi Morris'e kolejin Hisar'a (Müslüman köyüne), camiye ve Bektaşi tekkesine yakınlığını şikâyet etmekteydi. Morris'e eğer Hıristiyanlar arasında herhangi bir yerin seçilmesi durumunda 24 saat içerisinde yapıma başlanması için izin vermeyi teklif etti. Morris ve İngiliz elçisi Henry Bulwer, Hamlin'e bu teklifi kabul etmesini söyleseler de Hamlin bu teklifi reddetti.[935]

Hamlin'in Rumelihisarı'ndaki bu yerde ısrarlı olmasını yine kendi ifadesinde bulmaktayız. Hamlin Türklerin İstanbul'u fethetmek için Boğazkesen hisarını yaptırarak işe başladıklarına dikkat çekerek *" biz de aynı yerden başlamalıyız"* diyordu.[936] Robert Kolej'in ilk öğrencileri arasında bulunan Bulgar ihtilalcisi Mateef'in, Bulgarca Mir gazetesinin 20 Haziran 1936 sayısında yazdıkları *"Dr. Hamlin Müslümanlık nereden İstanbul'a girmişse Hıristiyanlığın da oradan İstanbul'a girmesi için Rumeli Hisarı'nın en yüksek kulesi üzerinde bir kolej açmak istiyordu"* [937] diyerek Hamlin'in ısrarlı tutumunun nedenini ortaya koymaktadır. Hamlin kolejin varlık sahasına çıkması ve tam bir *"Hıristiyan Evi"* olması için hiçbir fedakârlıktan çekinmedi.[938] Kolej inşaatına izin alınması için mücadelesine devam etti.

Amerika elçisi Morris, Seward'a yazdığı mektupta kolej yeri meselesinin tamamen diplomatik bir iş olmadığını, eğer Hamlin Hıristiyan kesiminden bir yer seçmiş olsa bu sorunların yaşanmayacağına ve Hamlin'in Müslümanların Protestanlığa dönmeleriyle ilgisi olduğu düşüncesiyle Bâb-ı âlî'nin Hamlin'den hoşlanmadığını belirterek iznin verilmeme nedenlerini ortaya koymaktaydı.[939] Hamlin'e göre ise okula karşı en güçlü hareket Rus elçiliğinden gelmekteydi. Ruslar

---

[934]Kocamanoğlu**, a.g.e.,** s. 39.; Washburn, **a.g.e.,** s. 31.
[935]Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 39.
[936] Necdet Sevinç, **Ajan Okulları,** İstanbul, 1989, s. 40 .; Güngör, **a.g.e.**, s. 38.
[937] Sevinç, **a.g.e.**, s. 40.; Ulusoy, **a.g.e.,** s. 29.
[938] Tozlu, **a.g.e.,** s. 156.; Ulusoy, **a.g.e.,** s. 28.
[939] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 39- 40.

uzun süre Osmanlı'daki Protestan misyonerlere karşı çıkmıştı ve koleje karşı çıkan bütün nazırların Rus elçisi İgnatiyef'in etkisi altında olduğuna inanmaktaydı.[940]

Hamlin okul karşıtlığının Türklerden kaynaklanmadığına düşünüyordu. Doğuda İngiliz dilinin ve Protestanlığının yaygınlaşmasını destekleyecek İngiliz ve Amerikan fikirlerinin etkisini artıracak bir okulun kurulmasına engel olmak için ellerinden geleni yapan Fransa, Rusya ve Katolik kilisesi güçlükler çıkararak hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunmaktaydı.[941]

Bütün bu karşı çıkışlara rağmen Bâb-ı âlî için asıl problem binanın yeriydi. Sadrazam Fuat Paşa Ağustos 1862'de köyün durumunu soruşturmak için Hisar'da iki toplantı düzenlemişti. İnsanlar karşı çıkmaz ise okul yapılacaktı. İlk toplantıda köylülerin pek çoğunun sıcak baktığı görülmüştü. İkinci toplantıya katılanlar kolejin aleyhinde ve lehinde bir evrak imzalamayı reddetmişlerdi. Bazıları okulun Müslüman Mezarlığı'na ve köylülerin kullandığı çeşmeye yakınlığından şikâyet etmişlerdi.[942]

Tüm karşı çıkışlara ve engellemelere rağmen bina izni için mücadelesine devam eden Hamlin, Ahmed Vefik Efendi ile görüşüp binadan ruhsat alamadığını ve ahalinin muhalefetinin bahane olduğunu söylemesi üzerine Ahmed Vefik Efendi bunu soruşturup araştırmaya razı oldu. Yapılan araştırmada buna kimsenin muhalefet etmeyip fesat ve rüşvet için Şişman İmam tarafından para koparmak üzere sahte arzuhal yazıldığı anlaşıldı.[943]

Bir taraftan ahalinin muhalefeti konusu araştırılırken Rumelihisarı halkının buraya okul açılması ve bina yapılmasını engellemek için Şeyhülislamlığa gönderilen dilekçede, Meclis-i Ahkâmı Adliye'ye havale edildi. Meclis-i Ahkâmı Adliye'den alınan kararla okul yapılacak yerin keşfi ve kontrolüyle haritasının düzenlenip gönderilmesi ve orada okul yapılmasında bir sakınca olup olmadığının araştırması istendi. Buraya gönderilen Ebniye Meclisi memurlarından Rıza Efendi'nin çizdiği

---

[940] Hamlin, **a.g.e.,** s. 438.
[941] Washburn, **a.g.e.,** s. 33-34.; Güngor, **a.g.e.,** s. 37.
[942] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 41.
[943] BOA, **İ. MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.

haritada tarlanın kare olarak 39. 270 zirâ' olduğu bunun yalnız 2000 zirâ' olan kısmına okul yapılacağı ve tarlanın bir taraftan Şeyh Nuri Efendi, diğer taraftan Alyanakzade Raşid Bey'in tarlaları ve diğer tarafı merhum Mahmud Baba Dergâhı'nın tarlası ile sınırlı olduğu tesbit edildi. Bu yer Rumeli Hisarı kalelerinden birine ve caddeye 300 zirâ' ve diğer tarafından olan yol ve çeşmeye 332 zirâ' mesafede bulunduğu ve burada Hıristiyan Mahallesi dahi olmadığından okulun yapılmasında sakınca görüldü.[944] Osmanlı Devleti İslam mahallerinde ve vakıf arazilerinde okul açılmamasına özen göstermekteydi.[945]

Kolej inşaatı için izin verilmemesi üzerine Amerika elçisi Hariciye Nezareti'ne müracaat etti. Bu müracaatta alınan arsanın okul inşası için olduğundan, Osmanlı Devleti'nden ruhsat verildiği ve Ahmed Vefik Efendi tarafından bu yolda hiçbir engelleme olmadığı halde ruhsattan yararlanılmadığını ve okul inşa ettirilemediğinden, Amerika'da bulunan başkanlarına verilen paranın iadesi gerekeceğinden bu paranın acele Hamlin'e iadesinin Ahmed Vefik Efendi'ye tavsiye edilmesi istendi. Buna gerekçe olarak Maarif Umumiye tarafından okul inşasına ruhsat verildiği halde şimdi buna muhalefet olunmasının, bu paranın geri alınması isteğini bir kat daha haklı hale getirmesi gösterilmekteydi.[946]

Bu müracaat üzerine Ahmed Vefik Efendi ile görüşülüp gerekli araştırmanın yapılması kararlaştırıldı. Meclis-i Vâlâ'da yapılan görüşmelerde meselenin okul inşasına ruhsat verilmesine rağmen, ahalinin bu arsaya okul yapılmasına muhalefet etmesinden dolayı arsanın Hamlin'e gerekmediğinden dolayı verdiği paranın geri istenmesinden ibaret olduğu anlaşıldı.[947]

Meclisi Vâlâ'da para iadesi konusu Ahmed Vefik Efendi ile görüşülür iken Amerika elçisi 18 Haziran 1863'te arsa satışından dolayı Ahmed Vefik Efendi'ye verilen paranın iadesi için tekrar başvurdu. Osmanlı Devleti tarafından meydana gelen gecikmeden dolayı zararın tanzim olunmasını istedi. Hamlin'e ya satın aldığı

---

[944] BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 36, Gömlek No: 1488. zirâ', dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü. 75- 90 santim arasında değişen şekilleri vardır.
[945] Polat, **a.g.m.,** s. 637.
[946] BOA,**İ.MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No:1488.; BOA, **HR.TO**, Dosya No: 146, Gömlek No: 111.
[947] BOA, **İ.MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.

arsayı kullanma ya da verdiği parayı geri almasına izin verilmesini, verilmemesinin ise hakkaniyetli olmadığını belirterek İngiltere elçisinin de aynı fikirde olduğunu bildirdi. Joy Morris Osmanlı Devleti'nde ilim ve bilimlerin yayılmasından dolayı *" bu mektebin inşasına iktiza eden mebaliğ Amerika'da hayrhavane Saltanat-ı Seniyye taraflarından toplanmış olduğundan bu misüllü makasıd-ı hayriyeye mebni olan bir olay hakkında ika-i müşkilat olunması fevkalade bir şeydir."* [948]diyerek kendi sermayeleriyle kurmaya gayret eden Amerikalıların hakkının yerine getirilmesi istendi. Amerika elçisinin bu başvurusu karşısında arsada okul yapılmasının halk tarafından kabul olunmaması üzerine paranın iadesi gerektiği, orada okul yapılmasından vazgeçilip arsanın iadesinden dolayı tazmin isteği kabul olunamayacağından arsanın Ahmed Vefik Efendi'ye iadesi ve paranın geri ödenmesinden başka bir şeye Meclis'ce onay verilemeyeceği belirtildi.[949]

1862 yılında Hisar'daki arazi üzerinde çekişmenin uzun süreceğinin anlaşılması ve İstanbul'daki dini, siyasi, diplomatik sosyal çevrelerin muhalefetiyle karşı karşıya kalan Hamlin -bina için gerekli iznin alınması uzun süreceğinden- okulu başka yerde açma ihtimali üzerinde düşünmeye başladı. Yıllarca misyon okulu olarak kullandığı Bebek'teki İlahiyat Okulunun boş binasını kiralayıp izin istemeksizin okulu başlatmaya karar verdi. Böylece Cyrus Hamlin ve Christopar Rhinelander Robert in girişimleri ve maddi manevi destekleriyle 16 Eylül 1863'te 3 İngiliz, 1 Amerikalı 4 öğrenci ile kolej açılıp öğretime başladı.[950]

Hamlin Robert'e yazdığı mektupta, *"bizim ve dostlarımız için çok enteresan bir gün bugün 4 öğrencimiz var bu sayının 2-3 hafta içinde yarım düzineye ulaşmasını bekliyoruz. Cesaretim arttı"* [951] demekteydi. 1863- 1864 yılan rastlayan ilk sene sona ermeden koleje 20 öğrenci kayıt yaptırdı.[952] Kolejin öğrenci sayısı zaman içinde artmakla birlikte kolej ilk açıldığında okulun öğretim kadrosunun öğrenci sayısından fazla olduğu belirtilir.[953] Kolejin açılması ile bir taraftan

---

[948]BOA, **İ.MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1833.; BOA,**HR.TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 116.
[949] BOA, **İ.MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.
[950]Hamlin, **a.g.e.**,s. 436.; Kocamanoğlu**, a.g.e.,** s. 41.; Ulusoy, **a.g.e.,** s. 28.; Washburn, **a.g.e.,** s. 39-40.
[951] Polatoğlu, **a.g.e.,** s. 132.
[952] Polat, **a.g.m.,** s. 641.
[953] Sezer, **a.g.e.,** s. 64.

Amerikan çıkarlarının belkemiğini oluşturan bir taraftan da yeni dünyanın eğitim alanındaki itibarını simgeleyen Amerikan yüksekokullarından[954] denizaşırı ilk yüksek öğrenim kurumu açılmış oldu.[955]

Kayalar adlı yerde Kolej inşa edilene kadar Bebek'te kullanılan boş seminer binasını kullanan Hamlin burada 1840 yılında ilahiyat okulu kurmuştu.[956] Hamlin'in Bebek'te kurmuş olduğu bu İlahiyat okulunun amacı gençleri vaiz, haber verici, rehber, gezgin rahipler ve eğiticiler olarak yetiştirilip, kendi insanları arasında faaliyet göstermelerini sağlamaktı.[957] Ancak Bebek İlahiyat Okulunun giderek ticari işletmeye dönüşmesi sonucu misyonun kendi içerisinde doğan tartışma, Bebek yatılı okulunun 1860'da din adamı yetiştirmek üzere Merzifon'a taşınması kararı ile noktalanmıştı.[958] İşte Bebek'teki bu okul Amerikan Koleji'nin temeli olacaktır.

Kolej'in açılmasından sonra da Hamlin Bâb-ı âlî ile Amerika elçiliği kanalıyla resmi mücadelesine devam etti. Amerika elçiliği 1864 yılına gelene kadar okul inşası için çeşitli defalar başvuruda bulundu. Morris böyle hayırlı bir eserin Rumelihisarı'nda tesisi Maarif Meclisi'nden uygun görüldüğünden 1862 Ekimin de irade verildiği için Evkaf Nazırı bulunan Ahmed Vefik Efendi'den okul konusunda Evkaf Nezareti'nden itiraz olmayacağı konusunda teminat alınıp kanuni işlemler yapıldıktan sonra Osmanlı tebaasından Serkez adına Ahmed Vefik'ten 1760 Lira bedelle alınıp Evkaf Nezareti'nden satışının yapıldığını belirterek, ancak bundan sonra Ebniye Müdüriyeti'nin okulun yerine itiraz ettiği ve inşasına engellediğinden bu engellemenin haksızlığından dolayı arsanın satın alınma bedelinin reddi için hem Amerika elçisine hem de İngiliz elçisi Henry Bulwer'e söz verildiğini ifade ederek verilen sözün yerine getirilememesinden dolayı zarar ziyan için 2483 lira geri istenmesine mecbur olunmasına rağmen, arsa bedeli için zarar ziyan talep edilmediğini, Amerika Devleti'nden aldığı talimatla arsa bedelinin zarar ve ziyanıyla

[954] Kocabaşoğlu, **Amerikan Okulları,** s. 346.
[955] Kocabaşoğlu, **Yüksek Okulları,** s. 306.; White, **a.g.e.**, s. 75.
[956] Polatoğlu, **a.g.e.**, s. 132..
[957] White, **a.g.e.,** s. 118-119.; Bayram, **a.g.m.,** s. 42.
[958] Danacıoğlu, **Board Okulları,** s. 136-137.

beraber istemek veya okulun Maarif Meclisi'nin kararı ve iradesi ile inşasına ruhsat verilmesini istemekle görevlendirildiğini belirtip gereğinin yapılmasını istedi.[959]

Hamlin sadece Amerika elçisi kanalıyla değil arsaya ruhsat alındığı halde civar halkının arsaya okul yapılmasına izin vermeyeceklerini bildirmeleri ve zorluk çıkarmaları üzerine zaman zaman İngiliz elçisinden de Bâb-ı âlî'ye müracaat etmesini istedi. Bu istek üzerine İngiltere elçisi koleje izin verilmesi için Bâb-ı âlî'ye ihtarlarda bulundu. Sadrazama müracaat eden İngiliz elçisine Hamlin'in verdiği para ile uygun bir diğer arsa satın alınacağı sözü verildi. İngiltere elçisine verilen bu söz Bâb-ı âlî tarafından yerine getirilmedi. Bunun üzerine Amerika elçiliği tarafından İngiltere elçisinden tekrar Bâb-ı âlî'ye müracaat etmesi istendi. Bunun üzerine İngiltere elçisi Bebek'teki arsaya bedel İstanbul civarında miriye ait diğer bir arsa araştırmak üzere Amerika elçiliği sekreteri Mösyö Brown'a Bâb-ı âlî'den bir memurun yanına verilmesini uygun olacağını bildirdi. Bebek'teki satın alınan arsanın artırma ile satışa çıkarıldığı halde yüz liradan çok etmeyeceğini haber aldığından olayın önemini düşünerek bu durumun Amerika gazetelerine düşmesi istenilmediğinden sefaret baş tercümanına zıtlık çıkarılmaması konusunda öğüt verdi.[960]

Hamlin, Amerika elçiliğine Maarifi Umumiye Nezareti'nin verdiği ruhsatın Fransızca tercümesiyle ile Ahmet Vefik Efendi'den aldığı arsa bedeli olarak ödediği para ve bunun yüzde beşten işlemiş olan v.s gösteren bir defter sundu. Ruhsat hiç yokmuş gibi davranılamayacağından bu durum Amerika hükümetine etraflıca bildirildi. Robert Kolej'e verilmiş olan ruhsatın geçersiz olması veya engellendiği takdirde Robert Kolej tarafından satın alınan arsanın peşin verilen ferağ harcı 1825 Lira, bu para üzerine 5 yıllık faiz olarak 1005 Lira, okul binası için satın alınan eşya alet ve makinelerin bedeli olarak 1050 Lira, bu paranın %12 hesabıyla 5 yıllık faizi 630 Lira, bir sene beklemede bırakılan 3 öğretmenin maaşları olarak 1200 Lira ve bu paranın 5 senelik faizi 720 Lira olmak üzere toplam 6520 Lira tazminat talep olunacaktı. 6520 Liradan mevcut eşya satışından yapılacak indirim ve eşyanın bir

[959] BOA,**İ.MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.; BOA, **HR.TO**, Dosya No: 145, Gömlek No: 145.
[960] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 241, Gömlek No: 23.

yerden diğer yere nakil masrafı olarak 300 Lira çıkarıldığında talep edilecek tazminat miktarı 6220 Lira olacaktı.[961]

Robert Kolej'e inşaat izni alınması için yapılan mücadele 1867 yılı boyunca da devam etti. Amerika Dışişleri Bakanı Seward'ın talimatı ile Joy Morris ve elçilik baş tercümanı Brown, Âlî Paşa'yı çözüm için zorladılar. 8 Temmuz 1867'de Âlî Paşa, Morris'e Bâb-ı âlî'nin Rumelihisarı'ndaki yerle ilgili bütün itirazlarını geri aldığını ve bu konuya dair resmi bir mektubun Amerika elçiliğine gönderileceğine söz verdiyse de bir müddet sonra *"Hisar'ın rızası alınması gerekli belli başlı Müslüman sakinlerinin"* [962] itirazlarını ortadan kaldırmaya muvaffak olmadığını bildirmek zorunda kaldı. Bu durum karşısında Morris, İstanbul'da yoğun temaslarda bulunurken, Seward'da Osmanlı elçisi Blacque Bey'e nota vererek kolej inşaatına bir an önce başlanmasının sağlanmasını istedi. Seward inşaatın gecikmesinin koleje bağışta bulunan varlıklı Amerikalıları kızdırdığını, bunların Kongre üzerinde etkili olarak Osmanlı-Amerika ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olabilecekleri uyarısını yaptı.[963] Seward'ın bu tutumu, bir yandan misyonerlerin ABD kamuoyu, zengin işadamları ve dolayısıyla Kongre üzerinde ne kadar etkili olduklarını gösterirken, diğer yandan ABD hükümetinin siyasi alanda etkili olabilecek Amerikan vatandaşlarının taleplerini karşılamak için dış politika manevraları yapmaktan çekinmediğini ortaya koymaktaydı.

Bu gelişmeler olur iken diğer taraftan kolejin yapılması için Rumelihisarı'nda Kayalar adlı yerde satın alınmış olan yer ile değiştirilmesi teklif olunan arsaya dair Hamlin, Robert Kolej'in New York'ta bulunan müessisi, hamileri ve idaresine orada memur olan komite ile yaptığı haberleşmelerin sonuçlarını 19 Mart 1868'de Sadrazam'a sundu. Buna göre okul olacak yerin havadar, sahile yakın, güneş alan ve görünüşü dikkati çekecek, okul olduğu tanılanacak şekilde bulunmak ve okul olduğu anlaşılacak şekilde etrafı boş olmak, bununla beraber insanların toplu olduğu yerlerden dahi pek uzak olmamak gibi bazı şartları ve değerinin dahi ona göre olması gerekli bulunmakla Kayalar arazisinin bu şartların tamamını kapsaması nedeniyle

---

[961] BOA, **İ.MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No:1488.; BOA, **HR.TO**, Dosya No: 146, Gömlek No: 149.
[962] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 43.
[963] Erhan, **a.g.e.,** s. 192.; Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 44.

komite tarafından tercih edilip satın alındığını ve üzerine okul yapılması için hükümetten resmen ruhsat dahi elde edildiğini belerterek bu arsanın yerine Bebek'te teklif edilen ve gösterilen yerin ise okul için gerekli olan şartları tam olarak karşılamak şöyle dursun Kayalar arsasından 200 kadem yüksek bir yerde bulunduğundan sahile uzaklık ve yüksekliğinden başka içinde suyu ve taşı bulunmadığından ve Kayalar arazisinde ise okulun inşası için gereken taşlar içinden çıkarılması mümkün olduğu gibi etrafını duvarlar ile çevirme hususunda masrafça Kayalar arsasıyla yapılanlarda 1000 Liradan çok fark olacağı belirtildi ve komite üzerinde okul yapılması için verilen ruhsata dayanarak bu yerden feragat etmemek isteğinde bulunduğunu belirtti. Hamlin iznin verilmesi konusunda Lord Lyons tarafından defalarca teminat verilmesine rağmen, bir sonuç alınamadığını meydana gelen gecikmeden dolayı hükümetin sorumlu olup zarar ziyandan dolayı komitenin toplam tazminat talep edileceğini bildirdi.[964]

Rumelihisarı'ndaki arsaya kolej inşası için verilen dilekçe üzerine Divan-ı Ahkâmı Adliye vasıtasıyla araştırma yapılıp harita düzenlendi.1862'de Maarif Meclisi kararı üzerine gereken şartları içerdiğinden Maarifi Umumiye Nezareti tarafından ruhsatname verilmişti. O zaman yapılan araştırmada tarlanın arsa olarak 39.270 zirâ'den ibaret olup yalnız 2000 zirâ' yerine okul yapılacağı haritada gösterilmişti. Okulun arsanın hangi tarafına yapılacağı ve binanın ne kadar yer tutacağı bildirilmemiş idi. Oysa Kıla-ı Hakkaniye'nin dahilen 25, haricen 2500 zirâ' mesafesine kadar olan yerlerde Topaltı itibarıyla bina yapılmaması iradeyle 72 tarihinde kural olmuştu. Vakıf dahilinde olan yer üzerine okul inşa edilmek istendiğinde vakıfça yapılması gereken muameleler defterhaneden soruldu. Vakıfça gereği yapılıp ruhsatname içeren senedin teati olunup olunmadığı ve gerekli şartları içine almak lazım gelip gelmeyeceği Maarif Umumiye Nezaretine okulun miktarı zirâ' si ile inşa olunacak yerin dahi Şehremaneti tarafından ve bir kerede Tophane-i Âmire Meclisi'nden başka başka soruşturmalar yapıldıktan sonra 11 Eylül 1868 gerekli irade yazılması istendi. Bu araştırma sonucunda Meclis-i Mahsûs'da muayene edilen haritada Hisar mahallesine dört beş yüz zirâ' uzak olduğu, okul yapılmasında sakınca olmadığı ve halktan dahi muhalefet olmadığı anlaşıldı. Bunun

[964]BOA, **HR.TO,** Dosya No: 450, Gömlek No: 29.; BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.

üzerine Meclis-i Âli Has kararı ile bu arsaya okul ve bina inşasına ruhsat verilmesi kabul edildi ve 24 Eylül 1868'de Padişah iradesi çıkarıldı. [965]

Padişah'ın arsaya okul ve bina yapılmasına onay vermesinden sonra Ahmed Vefik Efendi'nin Rumelihisarı'nda sattığı arsanın 5. Ebniye dairesi tarafından arsa keşif ve ölçümü yapıldı. Yapılması istenen okul binasının 3 katlı olarak taştan olacağı ve uzunluğu ve eninin 42 şer zirâ' kare ve boyunun ise 20 arşın olarak inşa edileceği anlaşıldı. Ebniye Dairesi'nden verilen tezkere ve düzenlenen harita Sadrazama takdim edilmesi üzerine[966] Divanı Hümayu'ndan ruhsat çıkarıldı.[967]

Osmanlı Divanının kararını vermesinden sonra Âlî Paşa Morris'e "*Hamlin'in istediği zaman kolej binasına başlayabileceğine"* [968] dair bir not gönderdi. Aslında İrade Eylül ayında çıkmıştı. Ancak Amerika Elçiliğine 20 Aralık 1868'de iletildi. Böylece Hamlin'in 1862'den beri süren mücadelesi Sultan Abdülaziz'den çıkan **'İrade'** ile sona erdi. Hamlin bu İrade ile ilgili şu değerlendirmeyi yaptı. *"Sultan tarafından verilen irade, verilebilecek en değerli, en güvenli, en aziz bir mülkiyet hakkıdır. Biz onu istemeye asla cesaret edemedik. Şimdi bize istemeden verildi"* [969] demekteydi. Bu irade ile sadece okul inşaatı izni değil ayrıca koleje Amerika bayrağı taşıma hakkı da verildi. Bu bir ayrıcalıktı.[970]

Osmanlı Devleti sadece bina izni vermekle yetinmedi Sultan İradesi gibi bir imtiyazda verilmiştir ki bu İradenin veriliş nedeni ile ilgili çeşitli iddialar vardır. Bu iddialardan biri Robert Kolej'in Amiral David Glasgow Farragut kumandasında o sıralarda İstanbul'da bulunan Franklin adlı Amerikan savaş gemisi tarafından kurulduğu konusundaki düşüncedir. Diğer bir iddia ise Osmanlı Devleti'nin, Amerika'nın Girit meselesine karışması konusunda endişelendiği için yüz Amerikan koleji açmanın böyle bir savaşa girmekten daha iyi olduğu düşüncesiyle Koleje Sultan iradesi verildiğidir. Bir diğer düşünce ise Osmanlı bunu Amerikalıları

---

[965] BOA, **İ.MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.
[966] BOA, **İ.MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.
[967] Polat**, a.g.m.,** s. 641 Başbakanlık arşivi yıldız tasnifi , no:1 s. 1 den s.133.
[968] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 44-45.
[969] Hamlin, Among the Turks'den, s. 295'den aktaran Kocamanoğlu, **a.g.e.**, s. 50.
[970] Hamlin, **a.g.e.,** s. 450.

Rumlar'a savaş gemisi satmamaya ikna etmek için yaptığı yönündedir.[971] Bütün bu iddialar Robert Kolej binasının Hamlin'in seçtiği yerde yapılması için izin alınmasında politik baskıların büyük rolü olduğunu göstermektedir.

Rumelihisarı'ndaki arsaya bina yapımına izin alınmasından sonra vakit geçirilmeden 4 Temmuz 1869'da temel atıldı.[972] İnşaatın başlamasından sonra gerekli malzeme çeşitli devletlerden ithal edildi. Bu malzemenin gümrüksüz olarak Hisar'a nakli için Rüsumat Emaneti'nden izin istendi. 4"Taşlar Malta'dan, tuğla Marsilya'dan ve mermer Livorna'dan ithal edildi.[973]

Hamlin bina yapımı ile ilgilenerek mümkün olduğu kadar kısa sürede tamamlanması için çalıştı. Kolejin yeni yerine taşınması için yeni bir ferman alınması gerekiyordu bu ferman Koleje yeni binasında faaliyete geçme hakkı verecekti. Bunun için Kolej inşaatı başladıktan sonra Hamlin 20 Temmuz 1869'da Maarif Nezareti'ne Kolej'in programını sundu. Bu program Hamlin'in 19 Aralık 1861'deki ilk başvurusunda belirttiği hususları tekrarlamaktaydı. Bu programda okulun kurucusundan dolayı okulun adının Robert Okulu olduğu belirtilmekteydi. Okul Maarif Nezareti tarafından teftiş ve kontrol edilebilecekti. Okulun kurucusu, öğretmenleri, müdürü mezhep yayma davasında olmayıp okuldaki çocuğun mezhebine hürmet gösterileceği belirtilmekteydi.[974] Hamlin'in 1861'de sunduğu programda dini konularla ilgili herhangi bir bilgi olmamasına rağmen bu programda din konusuna değinildiğini görmekteyiz.

Hamlin'in programının incelenmesinden sonra Maarif Nezareti çıkardığı kararnamede Hamlin'e kolejin dahili yönetiminin Mektebi Sultaniye modeline uygun olacağını ve *"mektebin banisi ve gerek müdürü muallimini asla intişar-ı mezheb davasında olmayacakları gibi deruni mektebde Kitab-ı Mukaddes tedrisini dahi kata tecviz etmeyeceklerdir."* yolunda taahhütname imzalaması gerektiğini bildirdi. Maarif Meclis'in Hamlin'den bu yönde taahhütname imzalamasını istemesinin

---

[971] Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 45-46.
[972] Hamlin, **a.g.e.,** s. 458.; Ülke, **a.g.e.,** s. 15
[973] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 180.
[974] BOA, **İ MMS,** Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.

nedeni Amerikan okullarında tatbik edilen usul ve idarenin bilinmemesinden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle okulun masrafı müesseslerine ait olmak üzere dâhili idare ve usulü Mektebi Sultaniye'ye uygun şekilde idare edilecektir kararı alındı. Ancak burada dikkati çeken imzalanması istenen taahhütten daha çok Hamlin'den Kutsal Kitaplara dair çalışmaların yasaklanacağına dair bir belge imzalanmasının istenmesiydi.[975] Hamlin ise kolejin bu liseye benzememesi için elinden geleni yapacağına dair bir taahhütname imzalayacağını[976] ve Kitab-ı Mukaddes okunmasının yasaklaması yönünde taahhütü imzalamayı reddedeceğini belirterek 1861 yılında verdiği programın dışında bir şeyi imzalamayacağını bildirdi. Buna rağmen Osmanlı Hükümeti istediği taahhütname imzalanmadığı halde izin belgesini onayladı.[977] Bu durum Osmanlı Hükümeti'nin eğitim öğretimin yönlendirilmesinde ne kadar etkisiz kaldığını göstermesi açısından önemlidir.

Bir taraftan izin belgesi alınırken diğer taraftan inşaatına başlanan kolej binasının inşası için büyük gayret gösterilerek yapımı 15 Mayıs 1871'de tamamlanarak[978]17 Mayıs 1871'de Bebek'teki okul buraya taşındı.[979] Bu binaya taşınıldığında okulun 100 yatılı ve 35 gündüzlü öğrencisi vardı.[980] 4 öğrenci ile öğretime başlayan Kolejin yıllar içinde öğrenci sayısının giderek artması ve bunlara çeşitli dersler verilmesi üzerine sınıfa duyulan gereksinimden dolayı binanın ihtiyaca yeterli gelmemeğe başlaması dolayısıyla kolej bahçesine 2 odalı bir dershane inşasına gerek görüldü. Gereken ruhsatın verilmesi için başvurulması üzerine ruhsat verildiği halde sonradan durumun araştırılıp gereğinin yapılması istendi. Şûrâ-yı Devlet'e havale olunan konu Dâhiliye dairesinde görüşüldü. Bu görüşmelerde onaylanması istenen ruhsatın iki odadan ibaret olmadığı 800 arşın 4 köşeli 7-8 odalı bina olduğu anlaşıldı. Bu tarz binalara ruhsat verilmesi padişah iradesine bağlı bulunduğuna dair 5. Daire memuru hendeshaneye verilen yazıya Şehremâneti, Osmanlı ile Amerika ve diğer devletler arasındaki anlaşmada bu çeşit yeni oda, kilise ve okul inşa olunmasına dair bir zaruret görülmediğini fakat padişah iznine

---

[975] BOA, **İ.MMS**, Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.
[976] Hamlin. Amongs Turk'den s. 297 den aktaran Kocamanoğlu, **a.g.e.,** s. 47.
[977] BOA**, İ.MMS**, Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.
[978] Ülke, **a.g.e.,** s. 15.
[979] Washburn, **a.g.e.,** s. 76.
[980] Washburn, **a.g.e.,** s. 72.

mahsus olarak yabancı devletler tarafından Osmanlı Devleti'nin bazı yerlerinde bu gibi bina inşası yapılmasını istemeleri üzerine irade verildiğinin kayıtlarda olduğu cevabı verildi. Ancak bu emrin Meclis-i Mahsus kararı üzerine yazıldığı anlaşıldı. Böyle okulların izin ve inşası kural ve usullere aykırı olduğundan durumun Şûrâ-yı Devlet'e havalesine karar verildi.[981]

Yapılacak bina 42 arşın 10 parmak uzunluğunda, 22 arşın 4 parmak yüksekliğinde ve 940 arşın 5 parmak, kare olup zeminden 6 arşın boyunda ve etrafı taştan olarak 2 büyük oda ile çatı arasına ahşap bir büyük dershaneden ibaret olacağı anlaşıldı. Bu tarz binalar için padişah iradesi gerektiğinden bahsedilen uzunluk ve yüksekliği geçmemek üzere Şûrâ-yı Devlet'ten kararname çıkarılması üzerine bina yapılması için gerekli izin verildi.[982]

Kolej'in Hisarüstüne taşınmasından sonra öğrenci sayısının artması üzerine yeni dershane yapılması için izin alınırken kolej hocaları içinde bina yapılmasına karar verilip harekete geçildi. Ahmed Vefik Paşa'dan 1871 yılında 13.200 Dolar'a Kolej ile Hisar köyü arasında kalan arazi satın alınmıştı.[983] Bu arazi Maria Binti Thomas adına kayıt ettirilmişti. Bu arazi üzerine 1873 yılında iki bina yapılması için ruhsat verilmesi Amerika elçiliği tarafından istendi. Şehremaneti önce mahallenin rızası olmadığını gösterip engel olarak inşa olunacak bina büyük olup inşasının amacı okul tesis etmektir diyerek müdahale etti. Bunun üzerine Amerika elçiliğinden, muhtar ve adamlarından bu binaların ancak hocaların iskânına ait olduklarına dair izin kâğıdı alındığından Bâb-ı âlî, Şehremanetine ruhsat verilmesinin engellenmememesi için emir verdi. Fakat yapılan araştırmalar sonucunda tarlanın gerçekten Maria Binti Thomas'a ait olmasına rağmen tapu ancak 2 dönümü içine alıp bina yapılacak arsanın 10 dönüm olduğu iddiası ile hocalar için iki bina inşasına ruhsat verilmedi.[984]

Maria'nın tarlasına 2 bina inşasına izin verilmemesi üzerine Maria'nın tapusunun gerçekten 10 dönüm olması ve mal sahibi tarafından bir köşk inşası

---

[981] BOA, **Cevdet Maarif (C.MF),** 6925.
[982] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 257, Gömlek No: 15366.
[983] Washburn, **a.g.e.,** s. 85.
[984] BOA**. İ.MMS,** Dosya No: 54, Gömlek No: 2378.

mümkün olup vakit geçirilmemek için, Amerika elçiliği binalardan birinin inşası için ruhsat istedi. Bu konuda 26 Mayıs 1875'te Hariciye Nezareti'nden gereğinin bildirilmesi konusunda Sadrazam'a gönderilen yazıyı Hendeshane'ye havale etti. Amerika elçiliğinden verilen dilekçe üzerine Encümen-i Mahsusu Meşveret'te görüşmeler yapıldı. Evkaf Nezareti ile Şehremaneti arasında da görüşmeler yapıldı. Şehremaneti bu binaların ham arazi olup kullanımda olması ve üzerinde yapılacak binaların genişliği 1350'şer arşın okul görünümünde büyük binalar olduğundan İrade elde edilmesi gerektiğini ve bu gibi emlak konularına elçiliğin müdahaleye ahden yetkileri olmadığından mal sahibinin dilekçe vermesi gerektiğini elçilik tercümanına bildirdi. Bunun üzerine Maria bir arzuhal düzenleyip verdi ve arzuhal Şûrâ-yı Devlet'e havale edildi. Buradan gerekli işlemlerin yapılması için Evkaf Nezareti'ne gönderildi ancak arzuhal kayboldu. Bu nedenle Maria'nın yeniden arzuhal düzenlenmesi istenmedi ve vaktiyle usul ve kurallara uygun hareket edilmiş denilerek gerekenin uygun işlerden olduğu görünüyor ise de daha önce bu yolda yapılan incelemenin bildirilmesi gerektiği ve usulen ne yapılması gerekeceğinin bildirilmesi istendi. Buna göre inşası istenen binaların resim ve haritalarını içeren raporlar incelendi ve binaların ufak olmadığı ve arazinin ham arazi olduğu anlaşıldı. 10 dönüm tarlanın Maria'ya ait olduğu ve 3 tarlanın daha onun olduğu iddiası üzerine tapusu araştırıldı. Bu araştırmalarda tarlanın Maria'nın tasarrufunda olduğu ve yapılacak binaların satıhlarının dahi her biri 1350'şer arşın terbinde olmayıp yalnız 300 zira' terbinde olduğu anlaşıldı. 22 Aralık 1875'te böyle bir arazi ham arazi şeklinde olmayıp yalnız bir veya 2 bina yapıldığında o yerde ziraat yapılamayacağından dolayı öşre muadil mukataya bağlanması üzere bina inşası için İrade verilmesi üzerine ruhsat verilmesi istendi.[985] Bunun üzerine 25 Aralık 1875'te Amerika elçiliği Maria ve Ahmet Vefik Paşa'nın olan 3 tarlanın mukataya bağlanıp Kolej müdürlüğü adına verilmesi için yazılan yazı üzerine araştırma yapıldı. Ancak 3 Eylül 1876 tarihli bir yazıdan konunun halen bir sonuca bağlanmadığını görmekteyiz.[986]

[985] BOA. **İ.MMS,** Dosya No: 54,Gömlek No: 2378.
[986] BOA**, İ.HR,** Dosya No: 272, Gömlek No: 16440.

E. OSMANLI DEVLETİ İLE AMERİKA ARASINDAKİ TÂBİİYYET SORUNLARI

Osmanlı Devleti ile ABD arasında resmi ilişkilerin kurulmasından sonra Amerika'ya gidip Amerikan vatandaşlığına geçenlerin sayısında artış oldu. Amerika'ya göç hareketini oluşturan etken Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Protestan misyonerlerdi. Bu misyonerlerin Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesine yayılarak Ermeni milliyetçiliğini beslemeleri ve Amerika'ya dönüşlerinde bazı Ermenileri yanlarında götürmeleri ile göç hareketi başlamıştı. Bunları Osmanlı'daki diğer Osmanlı milletleri mensupları izledi.[987] Ancak Amerikan vatandaşlığına geçen Osmanlı vatandaşlarının durumu diğer ülkelerden göç ederek Amerika vatandaşı olanlardan farklılık göstermekteydi. Diğerleri Amerikan vatandaşı olduktan sonra Amerika'da yaşamaya devam ederken, Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç edenler vatandaşlık hakkı kazandıktan sonra Osmanlı topraklarına geri dönüp Osmanlı makamları karşısında ABD vatandaşı olduklarını iddia ederek Osmanlı Devleti ve ABD arasında imzalanmış antlaşmalarla Amerikalılara tanınmış haklardan yararlanmak istiyorlardı. Bu kişiler ticari faaliyetleri ve ikametleri sırasında bir sorun yaşamamak için ABD elçiliği ve konsolosluklarından himaye edilen kişi belgesi -***"protégé belgesi"***- alıyorlardı. Bu belgeyi alanlar arasına ABD vatandaşlığını hiç kazanmamış gayrimüslim Osmanlı tebaası vardı. Bir süre sonra bu belgeleri alan Osmanlı vatandaşlarının sayısındaki artışı fark eden Bâb-ı âlî 1842 yılında ABD elçiliğini protégé belgesi dağıtılmaması için uyararak ABD vatandaşlığına geçmiş olsalar bile kimseye bu tür belgeler verilmemesi istenerek Osmanlı vatandaşlığından çıkmamış kişilerin ABD vatandaşlığının kabul edilmeyeceği belirtildi. Bâb-ı âlî'nin bu tepkisini yerinde bulan ABD hükümeti tâbiiyyet ve protégé konularının tam olarak kurallara oturtulamadığından Bâb-ı âlî'yi rahatsız edecek bir tutum içinde olunmaması talimatı verdi. Ancak 1850'lerin ortalarından itibaren Amerikan vatandaşlığını kazandıktan sonra geri dönenler artmaya başlayınca bazı konsoloslar yeniden protégé belgesi dağıtmaya başladılar.[988]

---

[987] Işıl Acehan, "Eski Dünya'dan Yeni Dünya'ya: Anadolu'dan ABD'ye İlk Müslüman Türk Göçü Üzerine", **Doğu -Batı,** Yıl. VIII, S. 32, Mayıs, Haziran, Temmuz, 2005, s. 223.
[988] Erhan, **a.g.e.,** s. 226-228.

Kendi topraklarında iktidar sahibi olma mücadelesi veren Osmanlı Devleti bu durum karşısında ABD ile tâbiiyyet anlaşması yapmadan çok önce Osmanlı ülkesindeki insanların tâbiiyyet ilişkilerini belli bir düzene sokma çabasıyla getirdiği hukuki düzenlemelerin temelinde Osmanlı Devleti'ndeki yabancı devlet vatandaşına tanıdığı ayrıcalıklardan kendi tebaasını yararlandırma arzusu bulunmaktaydı. Gayrimüslim tebaa yabancı devlet koruması altına girmek istediğinden bu durum Osmanlı siyasi iktidarı ile kendisine bağlı gördüğü özellikle gayrimüslim tebaa arasında problem yaratmaktaydı.

1. Osmanlı Devleti – Amerika Tâbiiyyet Antlaşması

ABD'nin gayrimüslim Osmanlı tebaasını kendi vatandaşları haline getirmeye ilişkin uygulamaları ve bunun sonucunda bu kişileri Osmanlı topraklarında koruma iddiasında bulunmaları, Osmanlı Devleti için sorun olduğu kadar, bu kişilerin durumu 1868'den itibaren ABD'yi de rahatsız etmeye başladı. Bu kişiler İç savaş sırasında orduya katılmadıkları gibi ABD'ye vergide vermiyorlardı. Bu nedenle ABD mevcut durumu hukuki bir temel üzerine yapılandıracak bir tâbiiyyet anlaşması için Osmanlı Devleti ile görüşmeler yapmaya karar verilip Amerika elçisi Morris görevlendirildi. Sadrazam Âlî Paşa ile Eylül 1868'de görüşen Morris tâbiiyyet anlaşmasının iki ülke arasındaki sorunları kaldıracağını ve ABD'nin Bavyera ile yaptığı anlaşmanın örnek alınabileceği önerisinde bulunarak bir kopyasını verdi. Bu talebe karşı Âlî Paşa, Morris'e *'Tâbiiyet-i Osmaniye Kanunu'* son şeklini almadan bir tâbiiyyet anlaşmasının imzalanmasının doğru olmayacağını bir süre beklenmesini istedi.[989]

Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek vatandaşlık kanunu olan Tâbiiyyet-i Osmaniye Kanunnamesi 23 Ocak 1869'da yürürlüğe girdi. Tâbiiyyet Kanunu'nun hazırlanmasında 1851 tarihli Fransız Vatandaşlık Kanunu örnek alındı.[990] Bu kanunun gerekçesinde yürürlüğe girme sebebi olarak gayrimüslim tebaanın gayrı

---

[989] Erhan**, a.g.e.,** s. 228-229.
[990]Gülnihal Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914),** Ankara,1989, s. 148.

meşru olarak yabancı tabiiyetine geçmesi gösterilmekteydi. Bu gerekçe ile tâbiiyyete ilişkin suistimallerin önüne geçilmesi umulmaktaydı.[991]

Tâbiiyyet Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle Amerika ile görüşmelerin başlaması beklenirken, kanunun beşinci maddesinin Osmanlı Devleti tebaasından bir kişinin tâbiiyyetini terk etmesinin mutlaka padişah iradesine bağlı olması[992] Amerika'nın Osmanlı Devleti ile yapmayı önerdiği anlaşma hükümlerine zıt olduğundan Amerika bu duruma ihtiyatlı davranmaktaydı. Kanunun yapılmasından sonra Âlî Paşa Morris'in önerdiği Bavyera-ABD antlaşmasını inceleyerek bunun Osmanlı Tâbiiyyet Kanunu'na aykırı olduğunu ve değiştirilmesi gerektiğini belirterek bir anlaşma taslağı sundu. Anlaşma taslağını inceleyen Morris, bunun Washington tarafından kabul edilemeyeceğini bildirdi. Amerika Dışişleri Bakanı Fish'te Morris'e bu şartlara görüşmeleri sonlandırması talimatı verdi. Bu talimattan kısa bir süre sonra Başkan Grant'ın isteğiyle Amerika Dışişleri Bakanlığı tüm Amerika elçiliklerine tâbiiyyet konusunun önemli bir sorun olması nedeniyle bu konuda gerekli çalışmaların yapılıp yabancı ülkelerle bir an önce anlaşmaların imzalanmasını istedi. Ancak Bâb-ı âlî'nin Tâbiiyyet Kanunu'na uygun düzenleme isteği, görüşmelerin başlamasını engelledi.[993]

Osmanlı Devleti'nin tebaasını korumakta ve gerektiğinde vatandaşlığına almakta sakınca görmeyen devletler, mevzuatlarında kendi vatandaşlarına vatandaşlıktan çıkma ve ya da asli vatandaşlıkların değiştirebilme imkânı tanımadıklarını görüyoruz. Aslında menfaatleri gereği Amerika tâbiiyyetine geçip Osmanlı Devleti'nde yaşamaya devam eden kişileri himayesi altına alan ABD'nin hukukunda Amerikan vatandaşı nerede ikamet ederse etsin *"ABD'ne devamlı sadakat borcu ile bağlanmış olan kimse"* [994] olarak tanımlanmıştı ve bu anlayışla ABD'de Amerikan vatandaşının tabiiyet değiştirmesi bir müddet kabul edilmemişti. Bu anlayış 1868 yılında Almanya ile yapılan sözleşme gereği Alman vatandaşı olup Amerika'da de 5 yıl müddetle ikamet etmiş olanlar, Amerika tâbiiyyetini

---

[991] Mahmud Fuad, **Tabiiyyet,** İstanbul, 2006, s. 3-5.
[992] Mahmud Fuad, **a.g.e.,** s. 84.
[993] Erhan, **a.g.e.,** s. 229-230.
[994] Cihan Osmanoğlu, **Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi,** İstanbul, 2004, s. 180- 181.

kazanabileceği gibi Amerika tebaasından olup Almanya'da 5 yıl ikamet edenlerde Almanya tâbiiyyetini kazanabileceklerdi. Bu esas ABD'nin Belçika, İsveç Norveç Avusturya ve İngiltere ile yaptığı sözleşmelerde de kabul edilmişti.[995]

Osmanlı Devleti ile anlaşma imzalanması için 1873 yılında Amerika, Bâb-ı âlî'ye yeni bir taslak sundu. Bu taslağa göre Padişah, Amerika kanunlarına uygun olarak tâbiiyet değiştirmek isteyen Osmanlı vatandaşlarının isteklerini kabul edecek ve Amerika vatandaşlığına geçenler en az iki yıl Amerika'da kesintisiz ikamet edeceklerdi. Bu taslağı inceleyen Bâb-ı âlî bazı eklemeler yaptı. Bu eklemelere göre Amerika vatandaşlığının kazanılmasından önce işlenen suçlarda Osmanlı kanunlarının geçerli olacağını ve Osmanlı vatandaşlığından çıktıktan sonra iki yıldan uzun süre Osmanlı topraklarında ikamet edenler Amerikan vatandaşlığını kaybedecekti. Bâb-ı âlî'nin bu eklemeleri Osmanlı topraklarında oturan kişileri rahatsız etti. Bunun üzerine Amerika elçisi Boker'e Şubat 1874'te 14 imzalı bir dilekçe vererek Amerika dışında oturmalarının kendilerinin Amerikalıların ayrıcalıklarından yararlanmalarını engellememesi gerektiğini belirterek, Amerika elçiliğinin himayesine alınmalarını istediler. Ancak Boker aldığı yetkiye dayanarak eleştirileri cevapsız bıraktı.[996] Amerika reisi cumhuru tarafından tâbiiyyet anlaşması yapmak arzusuyla murahhas tayin edilen İstanbul'daki ABD elçisi George Boker[997] ve Osmanlı adına Padişah tarafından murahhas tayin edilen Hariciye Nazırı Safvet Paşa[998] arasında yapılan müzakereler sonucunda tâbiiyyet anlaşması, Suçluların İadesi ve Osmanlı topraklarında gayrimenkul edinebilmeleri üzerinde imzalanacak anlaşma üzerinde anlaştılar.[999] George Boker hükümetinden aldığı yetkiye dayanarak 11 Ağustos 1874'te Osmanlı Devleti ile ABD arasında Tâbiiyyet Anlaşmasını imzaladı.[1000] Aynı gün iki ülke arasında Suçluların İadesi anlaşması imzalandı.

ABD ile Osmanlı Devleti arasında birinin tebaasından olup diğerinin tâbiiyyetine girecek olanların hukuk ve imtiyazını belirleyen tâbiiyyet anlaşması beş

---

[995] Mahmut Fuat**, a.g.e.,** s. 74.; Osmanaoğlu, **a.g.e.**, s. 181.
[996] Erhan, **a.g.e.**, 231-232.
[997] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 512, Gömlek No: 42.
[998] BOA, **A.DVN. NMH,** Dosya No: 21, Gömlek No: 13.
[999]BOA, **İ.HR,** Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.;BOA, **İ.HR,** Dosya No: 266, Gömlek No: 15987.
[1000] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 266,Gömlek No: 15987.

maddeden oluşmaktaydı.[1001] Antlaşmanın birinci maddesinde iki ülke kanunlarına uyarak tâbiiyyet değiştirenlerin yeni tabiiyetlerinin iki devlet tarafından da tanınacağı belirtiliyordu. İkinci maddede ise tâbiiyyet değiştirmiş kişiler eski ülkesinde oturmaya devam ederse ise yeni tâbiiyyetini kaybedeceğini ve tâbiiyyet değiştirmiş bir kişinin iki yıl süre ile eski ülkesinde ikamet etmesi halinde onun yeni ülkesine gitmemek niyetinde olduğu biçiminde yorumlanacak ve yeni tâbiiyyetini kaybetmesine neden olacaktı.[1002] Anlaşmanın bu maddesi Osmanlı lehine bir hüküm olarak görülebilir. Osmanlı Devleti böylece Amerikan tâbiiyyetine geçip Osmanlı ülkesinde oturmaya devam edenlerin, Amerikan vatandaşlarının sahip olduğu haklardan yararlanmasını engellemiş olacaktı.

Eski tâbiiyyete geri dönüşün düzenlendiği üçüncü maddede, tâbiiyyet değiştiren bir kişi önceden tâbiiyyetinde bulunduğu devlete yabancı sayılacağından yeniden eski tâbiiyyetine geçmek isterse diğer yabancılara uygulanan şartlar ve işlemleri yerine getirmedikçe asli tâbiiyyetine geri dönemeyeceği ifade edilmekteydi.[1003] Dördüncü madde ise anlaşmanın 10 yıl geçerli olacağını ve sürenin bitimindende taraflardan biri fesh etmek etmek istemedikçe 12 ay daha anlaşmanın geçerli olacağı düzenlenmekteydi. [1004] Beşinci madde ise anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile ilgili hükümler yer almaktaydı.[1005]

Yabancıların Osmanlı ülkesinde gayrimenkul edinebilmelerini düzenleyen sözleşmenin, Amerika elçiliği tarafından arzu edilmesi üzerine Amerikalılarında emlak tasarrufuna sahip olabilmesi tâbiiyyet anlaşmasına bir fıkra ilave edilerek tâbiiyyet anlaşması ile birlikte imzalandı.[1006] Buna göre aslında Osmanlı Devleti tebaasından olup anlaşma üzerine Amerika tâbiiyyetine geçecekler bu sıfatta

---

[1001]BOA,**İ.HR,** Dosya No: 264,Gömlek No: 15815.; BOA,**İ.HR,** Dosya No: 266,Gömlek No: 15987.; Armaoğlu, **Türk Amerikan,** s. 17-18.
[1002] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.; BOA, **İ.HR**, Dosya No: 266, Gömlek No: 15987.; BOA, **HR. TO**, Dosya No: 512, Gömlek No: 42.
[1003] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.
[1004] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.; BOA, **İ.HR**, Dosya No: 266,Gömlek No: 15987.
[1005] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 512, Gömlek No: 42.
[1006] BOA, **İ.HR**, Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.

bulundukça, aslında Amerika tebaası gibi Osmanlı ülkesinde emlak tasarrufuna hak ve yetkileri olacaktı. [1007]

11 Ağustos 1874'te imzalanan bir diğer anlaşma ise Hariciye Nazırı Arifi Paşa ve Boker'in müzakereleri sonucu sekiz madde olarak imzalanan Suçluların İadesi Antlaşması idi.[1008] Antlaşmanın birinci maddesinde suçlanan kişilerin diğer ülkeye ilticası durumunda geçerli olan usul belirtilmekteydi. Buna göre taraflardan birinin ülkesinde 2. maddede belirtilen suçtan biri ile suçlanan ya da mahkum olan kişiler diğerinin ülkesine iltica ederse firari yada suçlanan kişinin bulundukları ülke kanunları gereği meydana gelen suçu kanıtlayan deliller orada meydana gelmişçesine firari veya kişinin tevkif ve ceza yargılamasını gerektirecek surette olmadıkça teslim olunmayacaklardı.

İkinci maddede teslimi gereken kişilerin hangi suç ve cinayetlerden mahkûm olup suçlanacakları belirtilmekteydi. Üçüncü madde ise bu antlaşma hükmünün politika suçlarını içine almayıp ikinci maddede sayılan cinayetlerini birinin işlenmesinden dolayı iade olunacak kişilerin daha evvel işlemiş olduğu diğer bir adi cinayet için hiçbir şekilde yargılanması mümkün olmayacağı ifade edilmekteydi. Dördüncü madde hangi şartlarda teslimin erteleneceğini düzenlemekteydi. Buna göre anlaşmaya uygun teslimi istenilen kişinin iltica ettiği ülkede bir suçtan dolayı tutuklanıp veya mahkûm olur ise zimmetinde hükümet parası olmadığını ispat edene kadar veya mahkûm olduğu hapsedilme süresini tamamlayana kadar tesliminin erteleneceği belirtilmekteydi.

Beşinci madde de ise Pençe-i kanundan kurtulacak olan kişilerin teslimi için talebin elçilikler tarafından elçilikler olmadığında konsoloslar tarafından yapılacağı ifade etmekteydi. Altıncı madde ve yedinci madde iade ve teslimi istenilen kişilerin tutuklama ve nakil masrafının talep eden hükümet tarafından ödeneceğini ve antlaşma taraflarından hiç biri, kendi vatandaşlarından olan kişileri teslime mecbur olmayacağı ifade edilmekteydi. Sekizinci maddede ise anlaşmanın 5 yıl yürürlükte

---

[1007] BOA, **HR. TO**, Dosya No: 512, Gömlek No: 42. Amerika elçisinin teklifi. BOA**, İ.HR**, Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147,Gömlek No: 78.; BOA, **A.DVN. NMH,** Dosya No: 21, Gömlek No: 13.; BOA, **HR. TO**, Dosya No: 495, Gömlek No: 51.
[1008] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 264, Gömlek No: 15815. ; Armaoğlu, **Türk Amerikan,** s. 14-16.

olacağını ve taraflar altı ay önce feshini istemedikçe her seferinde 5 yıl daha yürürlükte olacağı şeklinde düzenlenmekteydi. [1009]

Bu antlaşma ile iki ülke kanunları hükümlerinin daha iyi olmasını sağlamak, suçlar ve cinayetleri men ederek anlaşmada geçen cinayetten biri ile suçlanan veya mahkûm olup pençe-i kanundan kurtulacak kişilerin belli şartlarda karşılıklı iadelerini ve teslimini sağlamak amaçlanmaktaydı.

Amerika ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Tâbiiyyet Anlaşması ve Suçluların İadesine Dair Antlaşması'nın bir nüshası Washington'a gönderildi. Senato da yapılan görüşmeler sonucunda anlaşmanın 2. maddesinin son fıkrası ile 3. maddenin çıkarılmasına ve diğer bir madde eklenerek bazı düzeltimler yapılmasının Bâb-ı alî'ye teklif edilmesi karar verildi. Amerikan Senatosu'nun yaptığı düzeltimlerle anlaşma Bâb-ı âî'ye sunuldu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin hukuk ve menfaatine uygun olacak şekilde düzenlenmesi için 22 Mart 1875'te Hariciye Nazırına yeniden yetki verildi[1010]

Bu arada Senato Tâbiiyyet anlaşmasında düzeltimler yapılmasını isterken Amerikan Hükümeti Suçluların İadesi anlaşmasını 26 Mart 1875'te yürürlüğe koydu.[1011] Safvet Paşa ikinci ve üçüncü maddelerde gerekli değişiklikleri yaparak 22 Nisan 1875'te İstanbul'da teati edilen metin, Padişah onayına sunuldu[1012] Değiştirilen metin Amerika'ya gönderildi. Fakat teati sırasında Osmanlı Devleti'nin yaptığı açıklama Amerikan isteklerini tesirsiz hale getirince Amerika bu anlaşmayı yürürlüğe koymadı.[1013] Anlaşma yürürlüğe girmese de Amerika tarafından anlaşma sürecinde çabaları görülen Osmanlı Hariciye bürokratları ve memurlarına çeşitli hediyeler sunuldu.[1014]

[1009] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.
[1010] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 266, Gömlek No: 15987.
[1011] Armaoğlu**, Türk Amerikan,** s. 14-17.
[1012] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 267, Gömlek No: 16001.
[1013] Armaoğlu, **Türk Amerikan,** s. 17.
[1014]BOA, **HR.TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 91.;BOA, **İ.HR,** Dosya No: 268, Gömlek No: 16103.

Bâb-ı âlî hukuki bir düzenleme yaparak sorunları çözmeye çalışmışsa da Amerika'nın tâbiiyyet anlaşmasını kabul etmemesi bu konudaki sorunların devam etmesine yol açtı. Osmanlı tebaasından olup ticaret için Amerika'ya gidip gelen ve Amerikan pasaportu alıp Amerikalılık iddiasında bulunan Miki Nikola adlı bir kişinin bir şirket çekişmesi nedeniyle İstanköy ticaret mahkemesinde görülen davası yüzünden mahkemenin ihtarı üzerine Avusturya konsolosluğuna firar ederek himaye istemesi çeşitli yazışmalara sebep oldu. Bu kişi Amerikalı bile olsa Avusturya konsolosunun himaye yetkisi yoktu. Eğer Amerikalı ise Amerika konsolosu, Amerika elçiliğinden emir almadıkça vatandaşlıktan çıkarılamazdı.Tâbiiyyet anlaşmasının 1., 2., 3., maddesi hükmüne göre Amerika'da tâbiiyyet değiştirmiş kişiler Amerika'ya geri dönmemek niyetiyle Osmanlı ülkesinde oturmaya devam eder ve 2 yıl ikamet eder ise geri dönmemek niyetinde bulunduğu sabit olacaktı. Bu konuda yapılan tahkikatta Miki Nikola ve ailesinin Kalmyus'ta oturduğundan bunun Amerika'ya dönmemek olduğu, Amerikalı olarak kendisine bakılmayacağı ve Avusturya konsolosunun himayesi hiç bir usul kural ve kanuna uygun olmayacağı belirtilerek bu himayeden vazgeçmelerinin konsoloslara bildirilmesi istenerek Avusturya ile Amerika elçiliklerine bir nota yazıldı.[1015] Buna Amerika elçiliği verdiği cevapta Miki Nikola'nın 26 Ağustos 1874'te Amerika tâbiiyyetine kabul edildiğini ve kendisine umuru hariciye vekaleti tarafından pasaport verildiği, Amerika himayesini bazı hile ile elde etmiştir denilse de Amerika hukukuna göre onaylandığını ve bu nedenle doğru nazarıyla bakılması gerektiğini bildirdi. Aksi ispat edildiğinde elçiliğin bile bu konuya dair Amerika Dışişleri Bakanlığı'ndan emir almadıkça Miki Nikola'nın elde ettiği tâbiiyyetinden istifade edemez demekteydi.[1016]

Görülmektedir ki iki ülke arasındaki tâbiiyyetle ilgili itilaflar anlaşma yapıldıktan sonrada devam etti. Osmanlı tebaasından olup Amerikan vatandaşlığına girdiklerinde Amerika'da değil Osmanlı topraklarında oturmaya devam ederken Osmanlı sonradan kazanılan bu tâbiiyyeti tanımamak yönünde bir politika güderken Amerika kendi tâbiiyyetine giren kişileri Osmanlı topraklarında himaye etmekte ısrarlı bir tavır sergilemekteydi ve Osmanlı tebaasını kendi tâbiiyyetine almakta bir

[1015] BOA, **HR. H**, Dosya No: 346, Gömlek No: 16.
[1016] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 147, Gömlek No: 97.

sakınca görmemekteydi. İki ülkenin farklı yaklaşımlar içinde olması Osmanlı'nın çabalarını sonuçsuz bıraktı ve tâbiiyyet konusu sorun olmaya devam etti.

2. Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Amerikalılar ve Karşılaştıkları Sorunlar

Osmanlı Devleti ile Amerika arasında ortaya çıkan hukuki sorunların temeli 1830 antlaşmasına dayanmaktadır. Osmanlı tebaası ile Amerikan vatandaşları arasındaki davaların işleyişini düzenleyen dördüncü maddenin Türkçe orijinali ile ABD Senatosu tarafından onaylanan İngilizce metni arasındaki anlam farkından dolayı tarafların farklı yorumlamaları Osmanlı ülkesinde suç işleyen Amerikan vatandaşları ile Amerikan vatandaşlarına karşı suç işleyen Osmanlı tebaasının nasıl yargılanacağı sorununu ve Osmanlı tebaası iken Amerikan vatandaşlığına geçenlerin hangi ülke hukukuna bağlı olacakları sorununu ortaya çıkarmıştır.

1830 Antlaşması'nın dördüncü maddesi üzerindeki görüş farklılığı, Amerikalıların Osmanlı topraklarında suç işlemeye başlaması sonucu gündeme gelerek taraflar arasında anlaşmazlıklar yaşanmasına neden oldu. Sultan Abdülaziz döneminde iki ülke arasında görüş ayrılığını ortaya çıkaran olaylardan biri 1865 yılında İzmir'de yaşandı. Ayasulug'ta Osmanlı tebaasından birini ağır yaralayan Dimitriyos Diyamont adlı Amerikan vatandaşı İzmir Valisi Raşid Paşa'nın emri ile tutuklanarak yargılanmak üzere hapsolundu. Bu durumu Amerikan elçisini bildiren Amerikan konsolosu, elçinin talimatı ile 7 Nisan'da tercümanı vasıtasıyla, 8 Nisan'da ise bizzat Raşid Paşa ile görüştü. Bu görüşmede Raşid Paşa'dan 1830 antlaşmasının dördüncü maddesine uyarak Dimitriyos'un Amerikan hukukuna uygun muhakemesinin yapılması için kendisine verilmesini şifahen istedi. Bu isteği reddeden Raşid Paşa ise Dimitriyos'un antlaşma gereği teslim etmesi gerektiğini zan etmediğini fakat konsolos ve konsolosluk tercümanı hazır olduğu halde kendileri tarafından muhakeme olunması gerektiği cevabını verdi. Bunun üzerine Amerika konsolosu, Amerika tarafından onaylanan ve İngilizceye tercüme edilen antlaşmanın maddesine muhalif olduğundan Vali'yi resmen protesto ederek 1830 antlaşmasında Amerikan vatandaşlarının bir suç ve kabahatleri olsa bile yerel makamlar tarafından tutuklanıp hapsedilmeyecekleri, ancak kendi elçi veya konsolosları tarafından yargılanarak suçlarının derecesine göre diğer devlet vatandaşları hakkında yürürlükte

olan usule göre cezalandırılacakları şeklinde olduğunu belirtti. İzmir valisini protesto eden Amerikan konsolosu, bu durumu Bâb-ı âlî'ye bildirmek için Amerikan elçisinden talimat istemesi üzerine Amerikan elçisi durumu 25 Nisan'da Hariciye'ye arz ederek 1830 antlaşması dolayısıyla Dimitriyos'un konsolosa teslimi için Raşid Paşa'ya emir verilmesini istedi.[1017]

Amerikan elçisinin bu isteğine 27 Haziran 1865'te Hariciye'den verilen cevapta Osmanlı tebaasından birini ağır yaralayan Dimitriyos'un İzmir yerel makamları tarafından tutuklanmasının 1830 antlaşmasına asla aykırı olmadığı gibi antlaşmanın dördüncü maddesinde Avrupa vatandaşları hakkında ne şekilde muamele şart koşulmuş ise Amerikan vatandaşları hakkında da o şekilde muamele olunması gerektiğinden bu durumun devletler arasında mevcut olan antlaşmalara aykırı olmadığının açık olduğu vurgulanarak diğer yabancılar hakkında yürürlükte olup dördüncü madde de yer alan usulün, Osmanlı Devleti'nde yabancı vatandaşlardan birinin diğer bir yabancı vatandaştan bir kişi hakkında bir cinayet ve kabahate cesaret ettiğinde tabi oldukları devletin kanunları uygulanarak muhakemelerinin yapılması için yabancı devlet memurlarına teslim edilmesi gerekir ancak yabancılar tarafından cinayet ve kabahat meydana gelir ise bağlı olduğu devlet tarafından bir memur hazır olduğu memlekette yürürlükte olan kanunlar uygulayarak yerel makamlar tarafından muhakemesi yapılır ve bu usul bütün diğer devletlerin katılımı ve rızaları ile her gün yürürlüktedir denildi. Osmanlı Devleti diğer devlet tebaasına uyguladığı muameleyi bağlı devlet tebaası hakkında dahi yapılmasına itina edeceği sefirlere karar verilmiş olması lazım geleceğini beyan etti.[1018]

Bu olayla ilgili elimizde başka bir belge olmaması nedeniyle Osmanlı yetkililerinin bu cevabı üzerine Amerikan elçiliğinin, iki ülke arasında antlaşmadan doğan ihtilaf nedeniyle anlaşmazlığın büyümemesi için olayın üzerine daha fazla gitmediği düşünülebilir. Antlaşmanın dördüncü maddesinin uygulanmasında İngilizce metni esas alan Amerika, belki de olayın büyümesi sonucu antlaşmanın iptal edilip yeniden müzakere edilerek kazanılmış haklarının tehlikeye düşmesi olasılığına karşı daha fazla üzerine gitmeyip sesiz kalmayı yeğlemiş olabilir. Aslında

---

[1017] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 129.
[1018] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 492, Gömlek No: 119.

1830 antlaşmasının dördüncü maddesi temelde ticari anlaşmazlıklarla ilgili bir hüküm içermesine rağmen suç işleyen Amerikalıların nasıl yargılanıp cezalandırılacağı kısmı yorum farkına neden olmaktaydı.

Türkçe metni esas alan Osmanlı'ya göre konsolos ve konsolos tercümanın hazır olduğu halde yargılamanın Osmanlı tarafından yapılacağı ve kararlaştırılan cezanın Amerikan elçi ve konsolosları tarafından infaz edileceği kabul edilirken, İngilizce metni esas alan Amerikalılar ise Amerikan vatandaşları suçlu olsa bile yerel makamlar tarafından hapsedilmeyecekleri ve yargılamaların Amerikan elçi ve konsolosları tarafından yapılıp cezalandırılacaklarını kabul etmekteydi. Ancak İngilizce metne göre itirazlarda bulunan Amerika dördüncü maddenin üçüncü cümlesinde yer alan *"...diğer yabancılara uygulanan biçimde, tecavüzlerine göre cezalandırılacaklardır."* [1019] cümlesini pek dikkate almadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti ile antlaşma yapan yabancı devletlerin büyük bir kısmı Osmanlılar ile yabancılar arasındaki ceza davalarının tercüman huzurunda Osmanlı mahkemelerince görüleceğini kabul etmişlerdi.[1020]

İki ülke arasında dördüncü madde üzerindeki yorum farklılığı bundan sonra da anlaşmazlıklara neden olmaya devam etti. Bu görüş farklılığını ortaya çıkaran ve iki ülke arasında daha ciddi bir soruna neden olan olay 1868'de gerçekleşti. Amerika Pire Konsolosu Henry M. Canfield[1021] ve Osmanlı ordusunda görevli İngiliz asıllı Albay Eugebe O'Reilly Mustafa Fazıl Paşa'yı Suriye hidivliğine getirerek, Mısır Hidivliği'nin mirascısı yapmak ve bunun karşılığında da bölgede bir koloni arazisi elde etmek amacı ile 1868 başında Suriye'de bir isyan hareketine giriştiler. Osmanlı ordusunda çalışmış ve Ömer Bey adıyla tanınan Amerikan vatandaşı Alexander Romer'i de saflarına katarak taraftar toplamaya başladılar. 1868 yazında satın aldıkları ABD bandıralı bir gemi ile silah ve cephane taşıdılar. Eylül 1868'de 100 kişilik bir birlikle Hama yakınlarında iki Arap köyüne saldırıp başarılı olmalarına rağmen, Mustafa Fazıl Paşa isyandan vazgeçti. Suriye Valisi Reşit Paşa'nın

---

[1019] Erhan, **a.g.e.,** s.207.
[1020]Belkis Konan, **Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 194-195.
[1021] Bu kişinin diğer adı Lamar. BOA, **A. MKT. MHM,** Dosya No: 438, Gömlek No: 85.

gönderdiği ordu karşısında bozguna uğradılar. Aralarında Amerikalılarında olduğu sağ kalan isyancıları teslim alan Reşid Paşa Şam'a götürüp hapsetti. Amerikalıların hapsedildiği haberini alan Beyrut Amerikan Başkonsolosu Augustus Johnson, 1830 antlaşmasını dördüncü maddesinin ihlal edildiği gerekçesiyle Suriye Valisi'nin tutumunu protesto etti. Reşit Paşa ise Johnson'un iddialarının gerçeği yansıtmadığını belirterek, isterse tutuklu bulunan Amerikalıların sorgulama sürecini izlemek için bir Amerikalı görevli gönderebileceğini bildirdi. Bunun üzerine Şam'a Beyrut Başkonsolosluğu kâtibi gönderilerek sorgulamaya katıldı ama tüm çabalarına rağmen Amerikalıların salıverilmesini sağlayamadı. Amerikalıların salıverilmesi ile ilgili çabalarını devam ettiren Johnson, hapishane şartlarının kötü olduğunu ileri sürerek birkaç kez daha Reşid Paşa'yı protesto etti. Ayrıca Amerika Dışişleri Bakanı Seward'a Amerikan vatandaşlarının çok kötü şartlar altında tutulduğunu rapor ederek bu durumun ancak Bâb-ı âlî'ye baskı yapılarak düzeltilebileceğini bildirdi.[1022]

Bütün bunlar olurken olayı 27 Kasım1868'de Sadrazam Âlî Paşa'dan öğrenen Morris, Washington'a gönderdiği raporlarında Amerikan elçiliğinin böyle bir eyleme kalkışan kişileri kurtarmak için Bâb-ı âlî'ye baskı yapmasına kesinlikle karşı olduğunu ve Sadrazam ile aynı fikirde olduğunu belitti. Ancak kamuoyu baskısı altındaki Dışişleri Bakanı Seward'dan gelen talimatlar doğrultusunda Morris'in uzlaşmacı tutumu değişti. 12 Aralık 1868'de Morris, Hariciye Nazırı Safvet Paşa'ya bir nota vererek iki Amerikan vatandaşının tutuklanıp hapse atılmalarının 1830 antlaşmasının ihlali olduğunu belirterek Bâb-ı âlî'yi protesto etti. Bu protesto karşısında Safvet Paşa 1830 antlaşmasının hiçbir yerinde yapılan eylemi hukuk dışı kılan bir hüküm bulunmadığını belirterek iki devletin elindeki metinlerin birbirini tutmadığının açıkça görüldüğünü, bu durumda Porter'in daha önce kabul ettiği gibi itilaf durumunda Türkçe metnin geçerli olacağını vurguladı.[1023]

İki ülke arasında bu gelişmeler olurken oğlunun tutuklanarak İstanbul'a gönderildiğini haber alan Canfield'in babası, Dışişleri Bakanı Seward nezdinde teşebbüse geçti. Seward'ın Osmanlı Devleti'ne karşı gelenler affedilmeyeceği için bir şey yapılamayacağını belirtmesi üzerine bizzat İstanbul'a gitmeye karar verdi.

[1022] Erhan, **a.g.e.,** s. 213- 214.
[1023] Erhan, **a.g.e.,** s. 214.

Canfield'in bir yıldır kayıp olduğunu, vefat ettiğini düşündüklerini, aklının yerinde olmadığını ve bunun ırsi olduğunu belirtti. Bunun üzerine aracılık yapan Seward, Washington elçiliğine Canfield'in bir daha Osmanlı topraklarına ayak basmamak şartıyla salıverilmesi hususunda da Sadrazam'a bir yazı yazarak Canfield'in teslim edilmesini istedi. [1024]

Bu arada yargılanmak üzere Osmanlı makamları tarafından 20 Ocak 1869'da İstanbul'a getirilen Canfield ve Romer için Morris, 21 Ocak1869'da Safvet Paşa'ya tekrar bir protesto notası verdi. Oysa iki Amerikalı ile beraber İstanbul'a getirilen tutuklular arasında İngiltere ve Avusturya vatandaşı da vardı. Ancak bu iki ülkenin elçileri Osmanlı'yı protesto etmediler. Elçilerin bu tutumunun nedeni ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmaların böyle bir durumda yargılama yetkisini Osmanlı makamlarına vermesinden kaynaklanıyordu. Amerikalı tutukluları kurtarmaya çalışan Morris 15 Mart'ta Âlî Paşa ile görüştü.[1025] Morris, Canfield'in babasının Canfield'i Amerika'ya götürmek üzere İstanbul'a geldiğini ifade ile Canfield'in elçiliğe teslim edilmesini istedi.[1026] 17 Mart'ta Canfield, bir hafta sonrada Romer ve diğer yabancılar Osmanlı Devleti'ne bir daha ayak basmamak şartıyla bağlı oldukları devlet elçilerine teslim edildiler. Aynı davada yargılanan Osmanlı tebaasından 150 kişi ise çeşitli cezalara çarptırıldı.[1027]

Bu olay Osmanlı Devleti'nin yargılama yetkisinden vazgeçmeyeceğini ve 1830 antlaşmasının Türkçe metnini uygulamakta kararlı olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti olay ciddi bir sorun olmaya başladığında ise bağışlayıcı bir tavırla tehlikeli gördüğü bu kişileri sınır dışı ederek egemenlik yetkisini kullandı. Böylece hem Amerika'yı tatmin ederek olayın daha büyümesini engelledi hem de kendi görüşünden taviz vermemiş oldu. Amerika'nın ise söz konusu kendi vatandaşı olduğunda gecikmeden olaya müdahale ettiğini ve diplomatik temsilcilerinin olayı dikkatle takip ettiğini görmekteyiz. Burada dikkati çeken bir unsur Amerikan vatandaşları ile ilgili olaylarda Amerikan kamuoyunun baskısının Amerikan hükümeti üzerinde etkili olduğudur.

[1024] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 115, Gömlek No: 12.
[1025] Erhan, **a.g.e.,** s. 215.
[1026] BOA, **A. MKT. MHM,** Dosya No: 438, Gömlek No: 85.
[1027] Erhan, **a.g.e.,** s. 215. ; BOA, **HR. H,** Dosya No: 346, Gömlek No: 3.

İki ülke arasında zaman zaman sorunlara neden olan bir diğer durumda Osmanlı topraklarında Amerikan vatandaşlarına karşı işlenen suçlar ve bu konudaki iddialar oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Amerikalılara karşı suç işleyenlere karşı tutumunu ve Amerika'nın Osmanlı topraklarında suça maruz kalan vatandaşlarını koruma adına ne gibi adımlar attığını ortaya koymak için bu konu çerçevesinde ele alınabilecek bir olay Amerikan misyoneri Jackson Coffing'in öldürülmesidir.

1861 yılında Haçin'e gelen misyoner Coffing burada birkaç ay kaldıktan sonra bir arsa satın alarak üzerine bina yapmak için Maraş'tan Protestan milletine mensup ameleler bulup bina inşaatına başlaması üzerine, Haçin Ermenileri tarafından bina yapımı engellenerek Haçin'den çıkarıldı. Coffing'in Haçin'den çıkartılmasında buradaki Hıristiyan halk ile ayrı mezhepten olmaları nedeniyle iyi geçinememeleri sebep oldu. Haçin halkının hoş olmayan muamelesi üzerine Coffing ve yanındakiler Adana taraflarına gitti.[1028] Daha sonra Adana'dan yanında yardımcıları ile Halep'e giderken, Tarsus ile İskenderun arasında Coffing ve bir yardımcısı öldürüldü. Coffing'in öldürülmesi ve suçluların kaçtığı hakkında Kabuli Efendi'ye bilgi verilmesi üzerine bunların katilleri kimler ise açığa çıkartılması Halep valisinden istendi. Ayrıca cinayetin haber alınması üzerine Nisan başlarında, olayın araştırılması için Beyrut'ta bulunan bir Fransız gemisinin İskenderun'a gönderileceği Amerikan Beyrut konsolosu Augustun Johnson tarafından bildirildi.[1029]

Olayı öğrenen Bâb-ı âlî Halep Vilayeti'ne talimat göndererek katillerin yakalanmasını istedi.[1030] 15 Mayıs 1862'de Coffing'in katilleri Ahmet ve Halil'in yakalandığı Sadrazam'a bildirilmesine rağmen katillerden Halil mahkeme başlamadan kaçırıldı. Bunda Halil'in akrabalarının bölgede söz sahibi kişiler olması etkili oldu. Payas kaymakamı Mustafa Paşa'nın akrabası Hurşid, Halil'i saklayıp teslim etmedi. Haziran 1862'de Ahmet ve diğer olaya karışan kişilerin sorgulamaları ve mahkemeleri Beyrut Amerikan konsolosu hazır bulunduğu halde yapıldı.

[1028] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 218, Gömlek No: 12627.
[1029] BOA, **A.MKT. UM,** Dosya No: 554, Gömlek No: 74.
[1030] BOA, **A. MKT. UM,** Dosya No: 568, Gömlek No: 54.

Ahmet'in suçu sabit olduğundan Ahmet'in idamına karar verildi. Halil'in yakalanması uzayacağından, Beyrut Amerikan konsolosu Ahmet'in cezasının bir an önce yerine getirilmesini isteyerek durumu protesto etti. Ahmet'in cezası yerine getirilirse Konsolosun bu işin peşini bırakacağı ve Halil'i koruyanlarda bu iş bitti deyip kendilerini güvende hissedeceği için kısa zamanda yakalanacağını düşünerek konsolosun protestosu üzerine Ahmet'in idamı onaylandı.[1031]

Katillerden Ahmet'in idam edilmesine rağmen gerek Amerikan elçisi Morris gerekse Beyrut Amerikan konsolosu diğer katil Halil'in yakalanıp cezalandırılması için girişimlerine devam ettiler. Morris, 4 Ekim 1862'de Payas Kaymakamı Mustafa Paşa'nın haydutları koruduğu, Bâb-ı âlî'den gelen buyrukları dinlemediği, Halil'i koruyup yakalanmasını önlediği, halkı kurallara ve kanuna aykırı hareketlere teşvik ettiği iddiası ile azledilmesini ve devletin buyruklarını yerine getirecek bir kişinin onun yerine tayin edilip, Halil'in yakalanması konusunda Bâb-ı âlî'nin gerekli tedbirleri almasını istedi.[1032] Morris'in Halil'in yakalanması konusunda bir çok girişimlerde bulunmasına ve Bâb-ı âlî'nin Halep Vilayeti'ne ve Adana Valiliği'ne bu yönde emirler vermesine rağmen Halil yakalanamadı.[1033]

Üzerinden seneler geçmesine rağmen olayın peşini bırakmayan Morris, 26 Ağustos 1867'de Hariciye Nazırı Fuat Paşa'ya, Halil'in Halep vilayeti memurlarının haberi olduğu halde Payas dağları ve köylerinde serbestçe gezdiğini ve eşi ile görüştüğünü, kaymakam Veys Efendi'nin bu olay ile ilgili çıkarılan hükümleri gereği gibi yapmadığını ve Halil'i vefat etmiş göstererek koruyup cezadan kurtarmaya çalıştığını Amerikan konsolosundan gelen mektuplardan öğrendiğini belirterek ve bu konuda memurlara gereken uyarının şiddetle yapılmasını istedi.[1034]

Morris'in baskılarının gittikçe artırması ve Bâb-ı âlî'nin mahalli yöneticilere verdikleri emirler sonucunda Halil yakalandı. Halep Vilayet Meclisi'nde mahkemesi yapılarak verilen kararı Aralık 1868'de Divan-ı ahkâmı adliye'ye sundu.[1035] Bunun

---

[1031] BOA, **İ.MVL,** Dosya No: 472, Gömlek No: 21365.
[1032] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 107.
[1033] BOA, **İ.MVL,** Dosya No: 472, Gömlek No: 21365.
[1034] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 158.
[1035] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 185.

üzerine Morris, Divan-ı ahkamı adliye onayına sunulan ilamın bir sureti ile Dîvân-ı ahkâm-ı adliyye'nin bu yolda verdiği kararın elçiliğe tebliğ edilmesini istedi.[1036] Ancak bu karar kendisine bildirilmediği için Morris bu isteğini daha sonra da tekrarladı.[1037] Morris'in 1862'den beri süren çabaları sonucunda yakalanan Halil ömür boyu kürek cezasına çarptırıldı.[1038]

Amerikan elçisi Morris bir taraftan Halil'in yakalanması için Bâb-ı âlî nezdinde bütün bu girişimde bulunurken ayrıca diğer taraftan ölen Coffing'in eşi ve çocukları için Bâb-ı âlî'den tazminat almaya çalıştı. Morris, ölen Coffing'e, 1861 yılında Haçin halkı tarafından yapılan kötü muameleden dolayı uğradığı zarar ziyan için eşi ve çocuklarına 95 Osmanlı lirası 48 kuruş tazminat verilmesini talep etti. Bunun üzerine sadaret yaverlerinden Şahin Bey'in Maraş'ta tahkikat yapması istendi. Şahin Bey'in yaptığı araştırma sonucunun eline geçmesi üzerine Morris, Ekim 1864 ve Temmuz 1865'te Coffing'in eşi ve çocuklarına tazminat verilmesi isteğini tekrarlayarak Bâb-ı âlî'den ödemenin elçiliğe yapılmasını istedi.[1039] Şahin Bey'in yaptığı araştırma sonucu Coffing'in bazı zayiatı olduğu anlaşıldı. Morris'in, Coffing'in eşi ve çocuklarının yoksulluk içinde olduğunu belirterek defalarca başvurması da göz önüne alınarak Coffing'in eşi ve çocuklarına 29 Ocak 1866'da 5000 kuruş yardımda bulunuldu.[1040]

Bu olay Osmanlı Devleti'nde merkezi otorite ile uzak bölgedeki yerel yönetimler arasında ilişkisinin zayıf olduğunu ve yerel yönetimlerin Bâb-ı âlî'den gelen emirlere riayet konusunda kayıtsız davrandığı veya pek dikkate almadığını göstermektedir. Ancak Bâb-ı âlî verdiği emirlerin takipçisi olup direndiğinde istediği sonucu elde etmek de başarılı olduğunu görüyoruz. Diğer taraftan Amerika elçi ve konsolosları Amerikan vatandaşlarının can ve mal güvenliği söz konusu olduğunda olay yerine giderek hem yerel yöneticiler temas kurmaktaydılar. Ayrıca suçluların yakalanması konusunda ısrarcı bir tutum sergileyerek Bâb-ı âlî'yi sürekli uyarmaya

---

[1036]BOA, **HR.TO,** Dosya No: 146,Gömlek No: 163.; BOA, **İ.MVL,** Dosya No: 472, Gömlek No: 21365.
[1037] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 185.
[1038] Erhan, **a.g.e.,** s.221.
[1039] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 128.; BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 131.; BOA, **İ.HR,** Dosya No: 218, Gömlek No: 12627.
[1040] BOA, **İ.HR,** Dosya No: 218, Gömlek No: 12627.

devam etmekteydiler. Amerikan elçi ve konsolosları olay sonuçlanıncaya kadar gündemlerinin en öncelikli konusu haline getirebilmekteydiler.

Osmanlı topraklarında Amerikan vatandaşlarının şikâyetine neden olan bir olay 20 Nisan 1864 yılında oldu. Amerikalı üç seyyah ve aileleri Urfa gümrüğünde eşyalarının harap olduğu iddiası ile Urfa gümrük memuru hakkında şikâyette bulundular. Seyyahlar, eşyalarının Urfa gümrüğünde muayene edilmeyerek gümrükte alıkonulması üzerine durumu Urfa kaymakamına bildirdiklerini ve kaymakamın eşyaların hemen teslim edilmesini emretmesine rağmen gümrükçünün eşyaları teslim etmediği ve eşyalarını harap olduğu iddiası ile Amerikan elçiliğine başvurdular. Bunun üzerine harekete geçen Amerikan elçiliği durumu Bâb-ı âlî'ye bildirerek, seyyahlardan özür dilenmesini ve uğradıkları zarar ziyandan dolayı tazminat verilmesini istedi. Harekete geçen Bâb-ı âlî 21 Haziran 1864'te Halep Rüsumat Emaneti'ne emir göndererek Amerikalı seyyahların eşyalarının Urfa gümrüğünde gereksiz yere alıkonulup, yağmurdan ıslanmasından dolayı harap olduğu ve bu yolda ortaya çıkan zarar ziyanın tazmini iddiasının incelenmesini istedi. Olayı araştırmak üzere Urfa'ya gönderilen Ahmet Efendi'nin yaptığı sorgulamalar sonucunda seyyahların gümrük kurallarına aykırı olarak ellerinde olan eşyayı gümrüğe indirmekten kaçındıkları ve 3 adet çantayı zorla aldıklarından, diğer eşyaların alıkonulduğu, ancak Halep'te bulunan konsoloslarının bildirmesi üzerine Ahmet Efendi'nin telgrafı ile eşyaların kendilerine teslim edildiği ve eşyaların harap ve zarar gördüğü iddiasının aslı olmadığı yapılan inceleme sonucu anlaşıldığından bu durum Urfa'da konsolos vekili tercümanı aranarak söylendi. Buna rağmen Amerikan elçisi 4 Eylül 1864'te seyyahların Urfa'da gördükleri muameleden dolayı özür dilenmesi ve tazminat verilmesi talebini yineledi. Durumun sadrazama bildirilmesi üzerine Halep Rüsumatı'ndan konu ile ilgili bilgi istendi. Gelen bilgide seyyahlara eşyaların teslim edildiği, zarar ziyan olduğunun aslı olmadığının Ahmet Efendi'nin tetkik ve tahkiki sonucu anlaşıldığı ve seyyahların bu konuda zarar ziyan talebinde kesinlikle hakları olmadığı bilakis kendilerinin gümrük muayenesi ettirmeksizin üç çantayı zorla aldıklarının anlaşıldığı belirtildi. Ayrıca yolcuların beraberinde bulunan eşyasının muayenesinde gümrükte bir yer tahsis edileceği ve muayene usulünün herkese tatbik edileceğinden bundan kimsenin küçülmeyeceği nizamnamenin 1. maddesinin 3 bendinde belirtilmiş olduğundan seyyahlar, devletlerin gümrüklerinde uygulanan

genel kurallara uymayıp geçirilecek eşyalarını muhalefetle çantalarını muayene ettirmeksizin almaları, çantaların içinde kıymetli eşya veya ithali yasak eşya olup ta bunun gümrüğünü vermemek veya muayenesiz geçirmek amacıyla olacak bir durum olduğundan seyyahlar tarafından Osmanlı Devletine ait gümrük kuralları ihlal edilmiş ve bundan başka bunlar çantaları zorla kaçırarak idareye dahi dokunmuş olduklarından bu yolda Osmanlı sessiz kalması durumunda bu gibi olayların özrünün tekrarı görüleceği Rusumat Meclis'inden ifade edildi.

Halep'ten gelen cevaplar seyyahlarında kabahatleri olduğu yönünde olsa da Amerika elçisi Urfa gümrük memuru ile ilgili şikâyetlerine devam etti. 8 Ekim 1864'te Urfa gümrük memurunun özür dilemesi ve o taraflarda seyahat eden Amerikalıların bu gibi olaylarla karşılaşmaması için memurun cezalandırılmasını ve eşyaların zararlarına tazminat olunmasının Halep valisine bildirilmesini istedi.[1041] Olayın peşini bırakmayan Amerikan elçisi Aralık ayında da gümrük memuru ile ilgili şikâyetine devam etti. Seyyahların uğradıkları zararın gümrükçü tarafından tazmin edilmesini talep etti. Hatta eşyanın yağmur altında kalmasından dolayı tazmin iddiası Halep Rüsumat müdürü tarafından Urfa gümrük memuruna bildirildiği halde gümrükçü elçiliğin şikâyetini dikkate almadı. Amerikan elçisi Urfa gümrükçüsünün bundan öncede gümrüğe geleni haksız yere alıkoymasından dolayı Fransa elçiliğine yüklü ödemeye sebep olduğunu ve zararın tanzimin gerekli yerlere buyrulmasını 16 Ocak 1865'te Hariciye'ye bildirdi.[1042]

Hariciye buna 1 Haziran 1865'te verdiği cevapta Urfa gümrüğünde yapılan tahkikat ve Urfa gümrük idaresinden verilen raporda seyyahların zarar tanzimi iddiasına sebebiyet verir bir muamele Urfa gümrük memuru tarafından olmadığı aksine seyyahların içinde bazı kıymetli eşya olduğu sanılan çantalarının usul gereği gümrük memurlarına muayene ettirmeksizin zorla alıp idarenin namusuna dokunmuş olduklarından gümrük memurunun bunlardan özür talebinde hakları olacağı ancak bu yolda bir muamele yakışıksız bulunmuş ise de bunun dahi seyyahlar tarafından gümrük kurallarına aykırı hareketle memur hakkında lazım gelen saygı gösterilmemesinden ileri gelmiş olacağından seyyahlar hakkında orta halde hareket

[1041] BOA, **HR. H,** Dosya No: 345, Gömlek No: 5.
[1042] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 146, Gömlek No: 125.

etmiş olan gümrük memurları aleyhinde meydana gelen şikâyetin esassız olduğunun sefirlerinde kabul edeceğini umuyorum demekteydi.[1043]

Böylece olay üzerine titizlikle eğilen ve konunun araştırılması için görevlendirme yapan Osmanlı Devleti, Amerikan elçiliğinin bütün çabasına rağmen gümrükte yaşanan bu olayda gümrükçü hatalı davransa bile seyyahların gümrük kurallarına aykırı davranması nedeniyle gümrükçünün cezalandırılması yoluna gitmedi. Osmanlı Devleti ile yabancı devlet vatandaşları arasında gümrük muafiyetleri konusunda problemler ortaya çıktığı düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'nin ince bir politika güdüp taviz vermediği görülmektedir.

İki ülke arasında yaşanan sorunlara bir çok farklı örnek vermek mümkün olmakla beraber olaylar karşısında Osmanlı Devleti ve Amerika diplomatik temsilcilerinin tutumları verdiğimiz örnekler doğrultusunda oldu. Bazı olaylar mahkemeye intikal ederken bazı olaylar Bâb-ı âlî ile yapılan yazışmalar sonucu alınan tedbirler ile çözüldü. Ancak ortaya çıkan gerginliklerde Bâb-ı âlî daha uzlaşmacı bir tavır sergilerken Amerika tarafı uzlaşmaz bir tutum içinde oldu.

[1043] BOA, **HR. TO,** Dosya No: 492, Gömlek No: 92.

IV. SULTAN ABDÜLAZİZ SONRASI OSMANLI -AMERİKA İLİŞKİLERİ

30 Mayıs 1876 tarihinde Abdülaziz'in tahtan indirilmesinden sonra yerine V. Murat Osmanlı tahtına çıktı. V. Murat'ın padişahlığı kısa sürdü. Akıl sağlığını yerinde olmadığından üç aylık bir saltanattan sonra tahtan indirilerek yerine Abdülhamit tahta geçirildi. Abdülhamit Amerika ile ilişkilere büyük önem verdi. Abdülhamit devrinde Amerika ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluk münasebetleri devam ettirildi.

II. Abdülhamit'in saltanatı sırasında gerçekleşen 1877-1878 Osmanlı Rus savaşında Osmanlı kuvvetlerinin Amerika'dan satın alınan tüfekler ile Plevne'de büyük kahramanlıklar göstermesi Amerika'da sempati ile karşılandı ve Amerikan basınında geniş ölçüde yer aldı. Hatta Gazi Osman Paşa'ya Amerika'dan mektuplar yağdı.[1045] Osmanlı kuvvetleri Plevne'de başarılı olsa da savaş Osmanlı Devleti'nin aleyhinde sonuçlandı ve Rus ordusu Ayestefanos'a kadar gelip İstanbul'u tehdit eder duruma geldi. II. Abdülhamit İngiltere Kraliçesi Viktorya aracılığıyla, istediği barışın şartlarını görüşmeye başladı. Barış şartlarının görüşüldüğü İstanbul'un tehlikeli ve heyecanlı bir dönem yaşadığı bu sırada Amerika da iki dönem başkanlık yapan ve görevi birkaç ay önce biten eski başkan General Ulysses S. Grant ailesiyle beraber çıktığı dünya turu kapsamında USS Vandalia gemisi ile 29 Şubat 1878'de Çanakkale'ye uğradı. 1 Mart'ta Haliç'e demirledi. İstanbul'a gelen Grant'a layık bir resmi kabul yapılamadı ancak devlet adamları tarafından içten bir dostlukla karşılandı. Sadrazam Ahmed Vefik, Hariciye Nazırı Safvet Paşa, Bahriye Nazırı Küçük Mehmet Sait Paşa General Grant ile yakından ilgilendiler. 5 Mart günü Abdülhamit Grant'ı Yıldız sarayında kabul etti. Grant'a iki Arap atı hediye etti. Gördüğü ilgiden dolayı memnuniyetini dile getiren Grant son yıllarda artan ticaretin geliştirilmesi dileğinde bulundu. Seraskerlik'te Grant'ın onuruna verilen muhteşem bir ziyafette Amerikalı askeri temsilciler ile Harbiye Nezareti yetkilileri Osmanlı-Rus savaşı ile ilgili değerlendirmelerde bulundular. Ayrıca son dönemde aksayan silah

---

[1045] Sertoğlu, **a.g.m.,** s .66.; Ilgar, **Amerikan Dostluğu,** s. 224.

ticareti ödemelerinin düzene sokulması için iki tarafta girişimlerde bulunulması kararlaştırıldı ve General Grant 6 Mart günü İstanbul'dan ayrıldı.[1046]

General Grant'ın İstanbul gezisi sırasında Amerika ile yapılan silah ticareti ödemelerinin düzene konulması için iki tarafta girişimde bulunulması kararlaştırılsa da Osmanlı - Rus savaşındaki yenilgi Osmanlı hükümetini ekonomik ve mali bakımlardan kötü bir duruma düşürdü. Bu durum iki ülke arasında önemli pürüzler çıkmadan yıllardır sürdürülen silah ticaretini olumsuz yönde etkiledi. Silah ticaretinde yaşanan her türlü sorun II. Abdülhamit döneminde ekonomik ve diplomatik olmak üzere iki ülke ilişkilerinde belirleyici oldu. Bu olumsuz gelişmelerin ilk belirtisi 16 Şubat 1881'de Winchester Repeating Arms ve Union Metallic Catridge şirketlerinin İstanbul acentesi Azaryan Efendi ile Osmanlı Devleti arasında 30 milyon fişek satın alınması konusunda yapılan kontrat hükümleri gereğince Osmanlı Devleti'nin ödemesi gereken parayı ödeyememesi üzerine çıktı. 30 milyon fişeğin parasının ödenmesi konusunda şirketle Osmanlı maliyesi anlaşmazlığa düştü. Osmanlı Devleti iki şirketle yaşanan fişek krizini barış yoluyla halletme yolunu benimsedi. Yapılan görüşmeler sonucunda şirketlerin temsilcisi sıfatıyla Amerikan elçisi Wallace ve Maliye Nazırı Münir Paşa arasında imzalanan sözleşme ile şirkete borçlu kalınan miktarın Rumi 1299 senesi Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında üç eşit taksit ile ödenmesinde uzlaşıldı. [1047]

Osmanlı Devleti'nin silahların finansmanı konusunda anlaşmazlık yaşadığı bir diğer şirket ise Providence Tool Kumpanyası oldu. 1876 yılında sorunların aşılması için *"Maliye Tadilatı"*olarak bir düzenleme yapılmıştı. Ancak bu süreçten sonrada Osmanlı Devleti'nin ödemeleri geciktirmesi üzerine 10 Eylül 1878'de Providence Tool Kumpanyası üretimi durdurdu. Üretimin durdurulması üzerine yeni bir sözleşme imzalanarak silah ticaretinin devam etmesi sağlandı.[1048] Osmanlı Devleti ise 22 Nisan 1879'da Providence Tool Kumpanyası'ndan aldığı silah ve kasatura borçlarının tamamını ödeyerek kapattı. Kumpanya ise elinde kalan tüfekleri sekiz ay sonra ve eksik olarak Osmanlı Devleti'ne teslim etti. Bundan sonraki süreçte

---

[1046] Şarman,**a.g.m.,** s. 24- 28.; Kurat, **Amerikan Münasebetlerine,** s. 36.
[1047] Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 173-180.
[1048] Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 197.

taraflar arasındaki ilişkiler şirketin teslim etmeye yanaşmadığı tüfekler ve diğer malzemeler etrafında gelişti. Providence Tool Kumpanyası ödemelerin gecikmeli yapıldığı gerekçesi ile üretim sürecinin uzadığını ve zarara uğradığını iddia ederek Osmanlı Devleti'nden 120 bin Sterlin tazminat talep etti.[1049]

Bu iddialar karşısında Osmanlı Devleti Kumpanya tarafından el konulan tüfekleri kurtarmak için çeşitli yollar denedi. Bu şirketten yeniden tüfek alınması gündeme geldi. Görüşmeler sonucu 8 Mart 1882'de 50 bin tüfek alınması Meclis-i Vükela'da yapılan oylama ile kabul edildi. Ancak Providence Tool Kumpanyası 17 Nisan 1882'de üretimi durdurması üzerine tüfek sipariş meselesi kendiliğinden kapandı. Tüfek sipariş meselesi kapanmasına rağmen parası ödendiği halde teslim edilmeyen tüfeklerden kaynaklanan sorunlar devam etti. İflas eden Kumpanya tasfiye sürecine girdiğinden Kumpanya'ya ait menkul ve gayrimenkule birçok alacaklı tarafından haciz konulduğundan bu süreci Osmanlı Devleti de yakından takip etti. El konulmuş tüfekleri kurtarmak için hukuki yola başvurdu ve II. Abdülhamit adına Amerika da dava açıldı. Osmanlı Devleti'nin açtığı dava 23 Ağustos 1883'te karara bağlandı ve talebi reddedildi. Osmanlı Devleti Amerika'da dava sürecinin uzaması ve dava masraflarının yükselmesi üzerine davanın sulh yoluyla sonuçlandırılmasına çalışıldı. Yapılan görüşmelerde yapılan teklifler değerlendirildi. 4 Kasım 1885'te II. Abdülhamit tüfeklerin bir an evvel getirilmesini istemesi üzerine yapılan uzlaşma ile tüfekler İstanbul'a gönderildi.[1050]

Bu kötü tecrübeden sonra Osmanlı Devleti hafif silahların tedarikinde Alman silah şirketlerini tercih etmeye başladı. Bu tercihte Ermeni sorunun ortaya çıkışı ve Amerikan misyonerlerinin imparatorluk içindeki çalışmalarının siyasi ilişkileri gerginleştirmesi de etkili oldu ve bu durum silah sanayine de yansıdı.[1051] Amerikan silah şirketlerinin tercih edilmemesine rağmen Osmanlı Devleti'nin Amerikan donanmasına ilgisi artarak devam etti. Amerikan donanmasındaki gelişmeler Bâb-ı âlî tarafından yakından takip edildi. Washington elçisi Mavroyani Bey, Amerika'da donanma için yapılan savaş gemisinin fotoğraflarını gönderdi. 1902 senesinde

---

[1049] Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 202- 203.
[1050] Gencer, Örenç, Ünver, **a.g.e.,** s. 203-237.
[1051] Sander, Fişek, **a.g.e.,** s. 35.

William Cramp fabrikasına kruvazör sipariş edildi. 1904'te inşası tamamlanan Mecidiye kruvazörü teslim edildi.[1052]

Silah ticareti konusunda Amerika Osmanlı Devleti'nde üstünlüğü Almanya'ya kaptırsa da Amerika saldırgan olmayan diplomasisi ve Doğu Akdeniz'e uzaklığı nedeniyle Osmanlı Devleti'nde benzeri olmayan bir konum kazanmıştı. Hatta İngiltere'nin 1882 Temmuz'unda Mısır'ı işgal etmesinden hemen önce, II. Abdülhamit Amerikan elçisi Lewis Wallace'in Bâb-ı âlî'ye yardım etmesini, Osmanlı hükümetiyle İngiltere arasında Mısır olayları ile ilgili dostane bir anlaşma sağlanmasını istediğinde ve bu yardımı isterken Wallace'a *"Dostça yardım bakımından güvenebileceğim tek hükümet sizinkidir. Paramı istemeyen bir o var. Ülkemin parçalanıp paylaşılmasını da beklemiyor"* [1053] diyerek Amerika'nın Osmanlı Devleti'nin nazarında topraklarında gözü olmayan ve herhangi bir siyasi çıkar hesabı olmayan bir devlet olarak tanımlayarak güçler arasında ona üstün bir konum verdi. Buna rağmen İstanbul ve Washington'u ilgilendiren bazı sorunlar bu üstünlüğü dengeler iken bazen de ortadan kaldırdı. İki ülke arasında sorun çıkaran gruplar Amerikan misyonerleri ve Amerikan vatandaşlığına geçtikten sonra geri dönüp sürekli olarak Osmanlı topraklarında oturan Amerikan vatandaşları oldu.

Osmanlı ülkesinde 1820'lerden itibaren faaliyetlerini sürdüren Amerikan misyonerlerin 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nda Ermeniler ile ilgili politikaların gündeme gelmesi üzerine 1880 sonrasında Ermenilere yönelik çalışmaları hız kazandı. 1880'de Antep'te yeni bir matbaa açıldı ve basım yayın faaliyetleri hızlandı.[1054] Anadolu'da daha rahat çalışabilmek için konsolosluk açılmasını isteyen misyonerlerin resmi destek arayışları Amerika'nın İstanbul'daki elçiliği ve Amerika Dışişleri Bakanlığı tarafından sonuçsuz bırakılmadı. Samuel S. Cox aracılığı ile Sivas'ta konsolosluk açılması için yapılan başvuru Bâb-ı âlî tarafından "*Sivas'ta birkaç rahipten başka Amerikan vatandaşının olmaması"* nedeniyle geri çevrildi. II. Abdülhamit tarafından Ermeni meselesinde aktif rol aldıkları bilinen Amerikan

---

[1052] Şafak, **a.g.e.,** s. 151 -152.
[1053] J.C. Hurewitz, "Türk- Amerikan İlişkileri ve Atatürk", Ömer Celal Sarc, Macit Gökberk, Tarık Zafer Tunaya, Bülent Daver, Şerif Mardin, v.d., **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk,** İstanbul, 1983, s. 492-493.
[1054] Kocabaşoğlu, **Amerikan Matbaacılığı,** s. 277.; Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 239.

konsoloslarının sayısının artırılması engellenmeye çalışılmasına rağmen isteklerinin arkasını bırakmayan misyonerlerin istediği karar gerçekleşti ve Şubat 1887'de Amerika'nın Sivas'a konsolos atama isteği kabul edildi.[1055]

Böylece Ermeniler için Anadolu'da ilk Amerikan konsolosluğu Sivas'ta açıldı ve bir misyoner çocuğu olan Mr. Jewet konsolos oldu.[1056] Sivas konsolosluğu dışında misyonerlerin istekleri sonucu Erzurum ve Harput'ta- özellikle Harput'ta- 1890'lardan itibaren Amerikan konsolosluğu açılması için misyonerlerin ısrarlı davranması, daha sonra Ermeni olaylarının patlak vermesi, Ermenilerin yoğun şekilde Amerika'ya göç etmeye başlaması ve misyonerlerin verdiği raporlar doğrultusunda bu istekler Amerika yetkililerince uygun görüldü.[1057] 1894 yılında B.D. W. Henter adlı Amerikan misyoneri Harput'a Amerikan konsolos vekili olarak atandı,[1058] ancak Osmanlı hükümeti bu karara muhalefet etti ve atama bir süre ertelendi ise de aynı göreve bir başka misyoner Thomas H. Norton atandı.[1059]

Amerika için konsolosluklar ve misyonerler bölgedeki Amerikan nüfuzunu pekiştirmek ve Amerikan idealini yaymada Ortadoğu politikasında etkili olan önemli unsurlar idi.[1060] Bu unsurlar sayesinde Ortadoğu ve Anadolu'da ekonomik, sosyal ve kültürel bir hayat sahası oluştururken, Osmanlı Devleti üzerinde daha etkin bir siyasi güce sahip olmak için İstanbul'daki daimi elçiliğini 1882'de ortaelçiliğe yükselti.[1061] 1898'de İstanbul'daki elçiliğini büyükelçiliğe yükseltme talebinde bulunmasına rağmen Osmanlı Devleti ABD'nin bu teklifine net bir cevap vermedi. Amerika İstanbul'daki Amerika elçiliğini ancak 1906'da büyükelçiliğe yükseltebildi.[1062]

[1055] Ahmet Pekcan, **Osmanlı'dan Günümüze İç Siyaseti Yönlendiren Yabancı Eller ABD Elçisi Samuel S. Cox'un İstanbul Elçilik Yılları (1885-1886),** İstanbul, 2006, s. 95**.**
[1056]Şimşir, Ermeni Propagandası Amerika, **a.g.m.,** s. 115.; Şimşir, **Ahmet Rüstem Bey,** s. 32.; Ahmet Gökbel, "Sivas ve Tokat Çevresinde Misyonerlik", **Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik Sempozyumu(01-01- Ekim 2005),** yay. haz. Asife Ünal, Ankara, 2005, s. 222.
[1057] Açıkses, **a.g.e.,** s. 181.
[1058] Açıkses, **a.g.e.,** s. 184.
[1059]Metin Hülagü, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S.10, Güz 2001, s. 63.
[1060] Açıkses, **Münasebetlerinin Değerlendirilmesi,** s. 547.
[1061] Kara,**a.g.e.,** s. 21.
[1062] Neslihan Öztürk, Türk- Amerikan Diplomatik İlişkileri (1870-1930), **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul, 2005, s. 16

Amerikan misyonerler Anadolu'da özellikle Ermenilerin yoğun olduğu yerlerde açtıkları okullarda Ermenileri batı kültürü ve düşüncesiyle tanıştırıp bu okullarda bağımsız bir devlet kurma hayalinin Ermeniler arasında günden güne yayılmasının da etkili olmuşlardı. Amerikalı Earle *"Amerikan misyoner okullarında Ermeniler dillerini ve tarihsel geleneklerini yeniden üstün tutmayı öğrendiler. Batı'nın siyasal toplumsal ve ekonomik ilerleme ideallerini tanıdılar. Bulundukları duruma karşı daha etkin bir hoşnutsuzluk duymayı ve köylü Müslüman komşularına karşı keskin bir üstünlük duygusu beslemeyi elde ettiler."* [1063] diyerek Amerikan misyoner okullarının Ermenilik bilincinin oluşumundaki katkısını vurgulamaya çalışmaktadır. Amerikan misyonerlerinin çabaları II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde ürünlerini vermeye başladı. Böylece Amerikan misyonerleri ve misyoner okulları tarafından sağlanan bilgi, Amerika'dan çok uzak mesafede olan bir ülkede, devletine isyan eden, bağımsız bir cumhuriyet için örgütlenmiş, ihtilalcı bir Ermeni topluluğunu ortaya çıkardı.[1064] Berlin antlaşması sonrasında, Ermenilik bilincine erişmiş olan bu kitle bağımsızlık umuduna kapıldığından bu umutları gerçekleşmeyince bağımsızlıklarını arama yönünde büyük atılımlar içine girdiler. Siyasi faaliyetlerin yanında silahlı mücadeleye başladılar. Böylece Ermeni sorununun gelişmesinde misyonerler önemli unsurlardan biri oldu.[1065]

Ermeni meselesinin gelişiminde Amerikan misyonerlerinin katkısı kadar Avrupa ve Amerika şehirlerinde örgütlenen Ermenilerinde büyük katkısı oldu. Misyonerlerin Amerikan eğitim kurumlarından seçtikleri Ermeni gençleri Amerika'ya göndermeleri ile başlayan göç dalgasına 1870'li yıllardan sonra Doğu Anadolu'da yaşayan sıradan halkta katılmıştı. Amerika'ya 1879'da 400 kişi göç derken 1879-1889 arasında bu sayı 1000 kişiye ulaştı.[1066] 1889 yılında 1190 Osmanlı vatandaşı Amerika'ya göç etti. 1890 yılının ilk yarısında göç edenlerin sayısı 2167 oldu. Göçmenlerin bir bölümü Suriyeli geri kalanlar ise Ermeni idi. Müslümanlardan ve Türklerden göç eden hemen hiç kimse yoktu. Amerika'ya göç edenlerin sayısı

[1063] Polat, **a.g.m.,** s. 634.
[1064]Tuncer Büyükkibar, Cumhuriyetin İlanına kadar Olan Süreçte ABD -Osmanlı – Ermeni İlişkileri ve ABD'nin Ermeni Politikası**, İnonü Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Malatya 2007, s. 51.
[1065] Akgün, **Kendi Kaynaklarından, s**. 2130.
[1066] Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri,** s. 194.

giderek arttı. 1891 yılında 3957 Ermeni Amerika'ya göç etti. Bu sayı 1892'de 6335'e çıktı.[1067] Amerika'ya her yıl artarak devam eden göç 1899 yılında 34.843 kişi olmak üzere toplam 37. 962 kişiye vardı.[1068]

Amerika'ya göç eden bu kişiler Amerikan vatandaşlığına geçip Amerikan himayesinin sağladığı ayrıcalıklardan yararlanırken bir kısmı geri dönerek Amerikan vatandaşı mı yoksa Osmanlı vatandaşı mı olduğu konusunda Amerika ile Bâb-ı âlî arasında tartışma yaşanmasına neden oldu. Amerika 1830 antlaşmasının 4. maddesine göre Amerikan vatandaşlarının Osmanlı makamlarınca tutuklanıp hapsedilemeyeceğini iddia ederken Osmanlı makamları iki ülke arasında tâbiiyyet antlaşması olmamasından dolayı 1869 Tâbiiyyet kanununa göre Osmanlı vatandaşlığından terk etme Padişah iradesine bağlı olduğundan ve 1874 yılında Osmanlı ile Amerika temsilcileri arasında imzalanan -ancak Bâb-ı âlî'nin Amerika'nın isteklerini etkisiz hale getirmesi üzerine Amerika'nın yürürlüğe koymaktan vazgeçtiği Tâbiiyyet antlaşmasında Amerikan vatandaşlığına geçen kişi Osmanlı ülkesinde oturmaya devam ederse veya Amerika'da iki yıl oturmaz ise Amerika vatandaşlığını kaybetmiş sayılacağından Osmanlı Devleti Amerika vatandaşı olarak geri dönen bu kişileri Osmanlı vatandaşı olarak gördüğünden iki ülke arasında tartışmalar yaşandı.

1889 yılına kadar bu şekilde devam eden durum 16 Ocak 1889'da Amerika İstanbul elçisi Strauss Washigton'a bir rapor göndererek Osmanlı Padişahı'ndan sağladığı irade ile Osmanlı Devleti'nin ikinci maddeyi değişik şekille ve hiçbir şart ileri sürmeksizin kabul ettiğini bildirmesi ile çözümlenmiş olmakla beraber, Amerika Başkanı aradan 15 yıl geçmesi nedeniyle anlaşmayı yeniden Senato'ya sundu. Ancak Senato ikinci madde üzerinde değişiklik yaptığından tekrar Sultan Abdülhamit'e sunulan metni onaylamadı.[1069] 1899 yılında Amerikan Başkanı McKınley'in talimatıyla harekete geçen elçi Strauss Abdülhamit ile yaptığı görüşmede tâbiiyyet anlaşmasının onaylanmasını tekrar gündeme getirdi. Fakat sultan bu konuda konuşmak istemediğini belirterek anlaşmayı yürürlüğe sokmayacağını ima etti.

[1067] Bilal Şimşir, "Washington'da Osmanlı Elçisi Alexandre Mavroyeni Bey ve Ermeni Gailesi (1887-1896)", **Ermeni Araştırmaları**, S. 4, 2002, s. 34-35.; Köprülü, **a.g.m.,** s. 939.
[1068] Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri**, s. 194.
[1069] Fendoğlu **Osmanlı ABD Ticari,** s. 278. ; Erhan , **a.g.e.,** s. 233.

Böylece son nokta konulmuş oldu.[1070] İki ülke arasında tâbiiyyet konusunu çözümleyen hukuki bir düzenleme olmaması nedeniyle 1890'dan sonraki Ermeni olayları sırasında Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin Osmanlı topraklarına gelip fesad çıkarmaları sonucu tutuklanmaları iki ülke arasında devamlı bir sorun halini aldı.

1890'ların başından itibaren ağırlık kazanan Ermeni isyanları ve Osmanlı Devleti'nin bunlara karşı tepkileri, misyonerler tarafından, çarpıtılarak Amerika ve Avrupa kamuoyuna aktarıldı. İmparatorluktan bağımsız kalmayı hak ettiklerine inandıkları Ermenilerle, ilgili her türlü gelişmeyi misyonerlerin aktarması sonucu gelişmelerden haberdar olunması dünya kamuoyunda yankı bulmaya başladı. Osmanlı Devleti'nde ki Ermeni isyanları Osmanlı Amerikan ilişkilerini de olumsuz yönde etkiledi.[1071] Osmanlı makamlarının harekete geçiren Çorum, Tokat, Yozgat, Sivas, Ankara, Diyarbakır, Merzifon, Amasya'da II. Abdülhamit'i hedef alan ilanlar asılması idi. Bu ilanlardan biride 5 Ocak 1893'te Merzifon Amerikan Koleji kapısına asıldı. Bu olaylardan dolayı bu şehirlerde çok sayıda kişi tutuklandı. Tutuklanan kişilerden bazıları da Merzifon'da bulunuyordu.[1072] Merzifon'daki Ermeni olayları 1892 yılında mühür yerine mermi basılmış komite bildirilerinin cami avlularına atılması ile başlamıştı.[1073]

Bu olayların çıkışında merkezi Merzifon'da bulunan '*Küçük Ermenistan İhtilal Komitesi'* etkili rol oynamaktaydı Bu komitenin yöneticileri Merzifon Amerikan Koleji'nde öğretmen Garabet Tomayan ve Ohannes Kayayan idi. Bu kişilerin Protestan Papaz Mardiros ile beraber etrafta kuvvet toplayıp ihtilal hazırlığı içinde oldukları ve Merzifon ve çevresindeki Ermeni halkını Kolej matbaasında bastıkları pankart, bildiri v.s ile isyana teşvik ettiklerinin tespit edilmesi üzerine Osmanlı yetkililerince 3 Şubat 1893'te tutuklandılar.[1074]

[1070] Erhan , **a.g.e.,** s. 233 -234.
[1071] Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri,** s. 193.
[1072] White, **a.g.e.,** s. 243- 244.
[1073] Açıkses, **Misyonerlerin Samsun,** s. 186.
[1074]Açıkses, **Merzifon Amerika Misyonu,** s. 5.; Açıkses, **Misyonerlerin Samsun,** s.186.; Alan, **Merzifon Anadolu Koleji,** s. 355.

Merzifon Amerika Koleji Ermeni ayaklanmalarının tertip edildiği ve organize edilip yönetildiği bir merkez özelliği taşıdığından[1075] Osmanlı yetkilileri Kolej'de arama yapmak isteyince delilleri yok etmek bahanesiyle Merzifon Amerika Koleji'nin binaları yakıldı. Diğer taraftan suçları sabit görülen Garabet Tomayan ve Ohannes Kayayan'a idam cezası verildi. Dünya kamuoyu oluşturulan propaganda, miting ve yayınlarla idamları engellemeye çalıştı. Osmanlı Devleti'ne tehditkâr tavırlarla olaya müdahale edildi. [1076]

Bu gelişmeler Washington'da büyük tepkiye yol açtı. Artan baskılar karşısında Bâb-ı âlî Harput konsolosluğundan gelen bilgiler ışığında, ilişkilerin gelecekteki seyrini düşünerek uğranılan hasarın tamiri için Amerikan elçisine 500 lira tazminat ödedi.[1077] Ayrıca Amerika, İngiltere ve Almanya'nın baskısı sonucu mahkemenin verdiği idam kararları II. Abdülhamit tarafından af edilerek suçlular sürgün edildiler.[1078]

Bu gelişmeler karşısında Amerikalılar tatmin olsa da Bâb-ı âlî, Amerikan misyonerlerinin ve Amerikan vatandaşı olan Ermenilerin faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı vurgulayarak Amerika Hükümeti'nin gerekli önlemler almasına yönelik bir tutum takındı. 8 Temmuz'da Amerikan elçisi Terrell ile Sadrazam Cevad Paşa bir görüşme yaparak Anadolu'daki olaylardan rahatsızlık duyduğunu elçiye bildirdi. Bu görüşmede Terrell, Amerika'nın Avrupa ve Asya'da genişleme peşinde olmadığını ve Osmanlı ile samimi ilişkilerini sürdürme niyetinde olduğunu, dış güçlerin niyetinin Bâb- ı âlî'nin dikkatini Amerikan okulları ve misyonerlerine çekmek olduğunu belirtmesi üzerine Cevad Paşa iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin göstergesi olarak Amerikan okulları hakkında iyileştirici düzenlemeler yapılacağının söylemek durumunda kaldı. Bu görüşmeden altı gün sonra Hamlin'in Amerikan dergisinde yayınlanan Amerikalıların Osmanlı ülkesinde saldırıya uğradıkları, evlerinin yakılıp yıkıldığına dair yazdığı makaleyi Elçi Terrell'e göndererek duyduğu rahatsızlığı ifade etti. Yazıyı alan Terrell, Cevad Paşa ile görüşerek Hamlin'in yaşlı

[1075] Ali Tuzcu, "Merzifon Ermeni Ayaklanmaları", **Belleten,** C. LVII, Ankara, 1994, s. 810.
[1076] Açıkses, **Misyonerlerin Samsun ,** s. 187.; Açıkses, **Merzifon Amerika Misyonu,** s. 5.
[1077] Kopar, **a.g.m.,** s. 140.
[1078] Bayram, **a.g.m.,** s. 44.

biri olduğunu ve dikkate alınmaması gerektiğinin ifade etti.[1079] Bu cevap Bâb-ı âlî'yi tatmin etmedi. Ermenilerin Amerikan vatandaşlığına Amerikan koruması altında ülkede karışıklık çıkartması engellenmeliydi. Bunun için 20 Ağustos 1893'te Washington Osmanlı elçisi Mavroyani Bey, Amerika Dışişleri Bakanı Gresham'a bir nota sundu. Amerika'ya göç edip Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin çoğunun yeniden ülkeye geri döndüğünü ve bozguncu eylemlere giriştiğinden bu kişilere karşı önlem alınacağını ve Osmanlı ülkesine sokulmayacaklarını belirtti. Gresham ise Bâb-ı âlî'nin Amerikan vatandaşlarına karşı önlem alması fikrini kabul etmedi ve Amerikan vatandaşlarının Osmanlı ülkesine serbestçe girip çıkabileceklerini ileri sürdü. Mavroyani 28 Ağustos 1893'te uzun bir nota ile Amerikan görüşüne karşı çıktı.[1080]

Bu notalar savaşından Osmanlı elçisi galip çıktı. Ekim 1893'te Gresham, Terrell'e gönderdiği talimatta Osmanlı-Amerika arasında tâbiiyyet antlaşması olmadığından, Bâb-ı âlî'nin Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilere saygı göstermesinin beklenilemeyeceğini, ayrıca istemediği yabancıları ülkesinden çıkarma ve ülkesine sokmanın Bâb-ı âlî'nin meşru ve münhasır hakkı olduğunu bildirdi. Bu nedenle Ermeni olaylarına karıştıkları için tutuklu bulunan Amerika vatandaşı Ermenilerin sınır dışı edilmelerinin normal bir uygulama olarak değerlendirdiğini ifade etti.[1081] Aslında Başkan Cleveland'da 1893'te Meclis'te yaptığı konuşmada Osmanlı Devleti'nin iddialarında haklı olduğunu ve New York'ta basılan Ermenice gazetenin *"okuyucularını silahlanmaya, örgütlenmeye ve Doğu Anadolu'da Osmanlı Hükümetine karşı savaşmaya açıkça çağırdığını"* söylemekte idi. Buna rağmen Amerika'nın serbest göç ile ilgili prensipleri ve dünyanın neresinde olursa olsun vatandaşlığa kabul edilmiş kişileri koruma isteği Osmanlı hükümeti ile olan anlaşamazlığı devam etmesine neden oldu.[1082]

Washington'da Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin vatandaşlıkları ile ilgili mücadele veren Mavroyani Bey, bu konuda 26 Eylül 1893'te New York Başkonsolosu Baltazzi Bey'e bir mektup göndererek ağır bir dille tenkit ederek

---

[1079] Erhan, **a.g.e.,** s. 311- 312.
[1080] Şimşir, **Ermeni Propagandasının,** s.88-89.
[1081] Erhan, **a.g.e.,** s. 313.
[1082] Sevgi Ertan, "Amerika'daki Türklerin Tarihi", **Türkler,** Ankara, 2002, C. 20, s. 883.

Amerikan vatandaşlığına geçmiş Ermenilerin pasaportlarını iyice incelemeden vize etmesinin doğru olmadığını ve Osmanlı vatandaşlık kanununun gereği Osmanlı tebaası olarak kaldığını bu itibarla bu gibilerin ellerindeki Amerikan pasaportlarının bir değer taşımadığını bildirdi.[1083]

Bu arada Bâb-ı âlî ülkede bulunan veya girmeye çalışan Amerikan t vatandaşlığına geçmiş Ermenileri tutuklamaya başladı. Bu durum iki ülke arasında yeni bir soruna neden oldu. Amerika bu kişilerin ülkeden çıkarılabileceğini fakat tutuklanıp yargılanamayacağını savunurken, bunları Osmanlı vatandaşı olarak gören Bâb-ı âlî tutuklayıp yargılayabileceğini savunmaktaydı. Bu durum karşısında Amerikan elçisi Terrell bir taraftan tutukluların serbest bırakılmasını diğer taraftan da Washington'dan bölgeye savaş gemisi göndermesini istedi. Bu durum karşısında Washington Osmanlı elçisi Mavroyani Bey, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak tutukluların serbest bırakılması konusunda sert bir şekilde uyarıldı. Eğer bu gerçekleşmezse ciddi önlemler alınacağı belirtildi. Bu sırada Amerikan savaş gemilerinin Osmanlı karasularına yönlendiğini haber alan Bâb-ı âlî tüm Amerikan vatandaşı Ermenileri serbest bırakarak sınır dışı etti. Gerginliğin yatışmasından sonra Terrell'i çağıran II. Abdülhamit, Ermeni olaylarının ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgi vererek olayların çıktığı bölgelere müfettişler göndererek tüm gerçekleri ortaya çıkarmak niyetinde olduğunu ve Amerika'nın da bu inceleme gezilerine iki kişiyi görevlendirmesini istedi. Ancak Amerika inceleme gezilerine kimseyi görevlendirmedi. Amerikan basınında isyancı Ermenileri suçlayan birkaç makale ilişkilerdeki gerginliğin yumuşamasına bir nebze de olsa katkıda bulunmasına rağmen Ermenilerin Amerika'da sürdürdükleri Osmanlı karşıtı faaliyetler Bâb-ı âlî'yi rahatsız etmeye devam etti. Amerika'nın çeşitli kentlerinde Hınçak partisinin toplantılar düzenleyebilmesi Osmanlı Devleti'nde düzenlenecek ayaklanmalar için para toplayabilmesi Washington elçisi tarafından defalarca protesto edildi. Ancak Amerika düşünce ve ifade özgürlüğünü ileri sürerek eyaletlerin içişlerine karışamayacağını ileri sürerek eylemlere müdahale etmekten kaçındı.[1084]

[1083] Köprülü, **a.g.m.,** s. 938-939.
[1084] Erhan, **a.g.e.,** s. 314- 316.

Osmanlı Amerikan ilişkilerinde ilk kez 1894 yılındaki Ermeni olayları nedeniyle Amerikan kamuoyu Türk düşmanı kesildi.[1085] Ağustos 1894'te Ermeni Hınçak komitesi Bitlis'in Sason kazasında bir ayaklanma çıkardı. Osmanlı askeri ile Ermeni çeteciler arasında bir ay süren çatışmadan sonra ayaklanma bastırıldı. Yaklaşık 900 kişi öldü. Bu olaylar üzerine Amerika'da Protestan kilisesinin öncülük ettiği Amerika'daki Ermeniler ve Amerikan basının katıldığı bir kampanya başladı. Ermenilerin sırf Hiristiyan oldukları için katledildikleri ileri sürüldü. Türkleri lanetleme mitingleri yapıldı. Gazete ve dergilerde Türklere düşmanlık içeren yazılar yazıldı.[1086]

Sason ayaklanması nedeniyle Ermeni sorunu ilk kez Amerikan Senatosu'nun gündemine getirildi. Senatör Newton Blanchard, 3 Aralık 1894'te Senato'ya bir karar tasarısı sundu.[1087] Senato aynı gün konuyu görüştü ve ortak bir karar kabul etti. Burada Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilere, Amerikan vatandaşlarına veya Amerikan vatandaşlığına geçmek niyetinde olanlara yapıldığı söylenen zulümler hakkında Kongre'ye bilgi vermesi için Başkan'a çağrıda bulundu. Aynı zamanda Amerikan Hükümeti'nin yaptığı girişimler hakkında bilgi istendi. Başkan Clevland Osmanlı ülkesinde Amerikan vatandaşlarının veya Amerikan vatandaşlığına geçmek niyetinde olanların zülüm gördüğünü gösteren yeterli bilgi olmadığını belirterek Osmanlı nezdinde bu nedenle girişimde bulunmadığını açıkladı.[1088]

Osmanlı hükümeti de Amerika'ya çağrıda bulundu. Sason olaylarına ilişkin gerçekleri soruşturmak için görevlendirilen komisyona Amerika tarafından bir üye verilmesini istedi. Amerika Başkanı bu isteği kabul etmedi. Sonra Amerika fikrini değiştirerek Sivas konsolosu Jewett'i görevlendirdi. Ancak Avrupa devletlerinin itirazı karşısında Osmanlı Devleti Amerika konsolosunun Sason tahkik komisyonuna görev almasını kabul edemeyeceğini Amerika'ya bildirdi. Amerika Hükümeti de 26 Aralık 1894'te Jewett'in bölgeye gönderilmesinden vazgeçildiğini beyan etti.[1089]

[1085] Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri ,** s. 193.; Fendoğlu, **a.g.e.,** s. 238.
[1086] Şimşir, **Ermeni Propagandasının,** s. 105- 106.
[1087] Şimşir, **Ahmet Rüstem Bey,** s. 32.
[1088] Şimşir, **Ermeni Propagandasının,** s. 112-113.
[1089] Yay. Haz. Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri), **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1839-1895)-I,** Ankara, 2007, s. 119-133.

1895'te Anadolu'da yeni karışıklıklar çıktı. Bu olaylar 6 Ekim 1895'de Ma'muratü'l-Aziz Vilayetine bağlı Eğin kazasında başlayıp, 4 Kasım Malatya sancağında baş gösteren karışıklıklar, 7 Kasım'da bir Ermeni'nin 3 Müslüman'ı yaralaması ile Harput'a sıçradı. Bir müddet sonra Fırat Koleji karışıklığın odak noktası oldu ve bunun sonucunda Amerikan Board'un Harput'taki Misyon merkezinin 11 Kasım 1895'te iki binası yandı diğer binaları da zarar gördü. Bu olaylar sırasında Amerikan okullarının zarar görmesinin nedeni Ermenilerin çıkarmış olduğu olaylarda Amerikan misyonerlerin ve okulların etkisinin olduğuna inanılmasıydı. Ayrıca olaylar sırasında Ermenilerin Amerikan misyonerleri tarafından korunması ve yardım edilmeye çalışılması da etkili oldu. Misyonerlere göre ise bu olayların nedeni Ermenilerin gelişmesi ve Ermenilerde oluşan bağımsızlık fikri idi.[1090]

Amerikan okullarının ve misyonerlerinin zarar gördüğü haberlerinin Amerika'ya ulaşması üzerine Amerika Senatosu yeniden Ermeni işine karıştı. 9 Aralık 1895'te Senato yeniden bir karar aldı. Karar da Osmanlı Devleti'ndeki tüm Amerikan vatandaşlarının can ve mallarına zarar verilip verilmediği ve Ermenilere yapıldığı söylenen zulümler konusunda Başkan'ın Senato'ya bilgi vermesi istendi.[1091] Kararın alınmasından sonra Başkan Cleveland, Senato'ya olayların gelişimi ile ilgili bir rapor sundu. Rapora göre Osmanlı topraklarında bulunan 172 misyonerden hiç biri fiziki zarar görmemişti. Ancak Harput ve Maraş'taki okullar tahrip edildiğinden 100.000 Doları aşan maddi zarar vardı. Ayrıca Amerika Hükümeti San Fransisko, Marblehead, Minneapolis adlı savaş gemilerini Osmanlı limanlarına göndermiş ve Amerikan vatandaşlarının güvenliği için Bâb-ı âlî'yi zorlamıştı[1092] Bu rapor Senato'ya ulaşınca Amerikan basını ve Protestan kiliselerin temsilcilerinin Kongre üzerinde yoğunlaştırdığı etki sonucunda Kongre'ye tasarılar sunuldu. Ocak 1896'da Osmanlı Devleti aleyhine bir karar kabul edildi.[1093] Senato Osmanlı topraklarındaki Ermenilere mezalim yapıldığını iddia ederek Berlin

---

[1090] Açıkses, **a.g.e.,** s. 114 -116.
[1091] Şimşir, **Ermeni Propagandasının,** s. 113.
[1092] Erhan, **a.g.e.,** s. 326.
[1093] Şimşir, **Ahmet Rüstem Bey,** s. 32.

antlaşmasına imza atan devletlerin ve Amerika başkanının Ermenilerle ilgili hükümlerin hayata geçirilmesi yönünde çaba göstermeleri kararını aldı. [1094]

Amerika'nın zarar gören Amerikan müesseselerine verilen zararın tanzimi yolunda isteği üzerine harekete geçen Amerikan elçisi ise Harput konsolosluğundan gelen bilgiler ışığında Osmanlı Hükümeti'nden 100. 000 Dolar tazminat istedi. Tazminat olayı uzunca bir süre Osmanlı Devleti ile Amerika arasında tartışma konusu oldu. II. Abdülhamit'in olayı zamana yaymaya çalışmasına rağmen, Amerika'nın tehditlerinin ağırlaşması üzerine Osmanlı Devleti nihayet Haziran 1901'de Amerika elçisine 19.000 Sterlin zarar ziyan bedeli ödedi.[1095]

Osmanlı Amerika ilişkilerini uzunca bir süre meşgul eden tazminat sorunun çözülmesiyle varılan rahatlama dönemi uzun sürmedi. Bâb-ı âlî'nin 1904 yılı başından itibaren Ermeni isyanlarına karışan bazı Amerikan vatandaşlarını tutuklaması, Ermeni isyancıların üs olarak kullandığı Amerikan okullarından bazılarını kapatması ve olaylarda zarar gören okulların tamiri için gerekli izni vermemesi üzerine Amerikan elçisi John. G.A. Leishman, Bâb-ı âlî'ye nota vererek sorunun çözülmesine çalışması Washington ve İstanbul'un arasını açtı. Bab-ı âli'nin Amerikan taleplerinin kabul etmemekte direnmesi üzerine Amerika Başkanı 5 savaş gemisinden oluşan güçlü bir filonun Akdeniz'e geçmesi emrini vermesi üzerine bu filo Akdeniz'e gelerek Atina limanında demirledi. Bu süre içinde iki kez Sultan ile görüşmek isteyen Leisman'ın taleplerinin reddedilmesi üzerine sorun 5 Ağustos'ta Başkan Roosevelt tarafından toplantıya çağrılan Amerika Bakanlar Kurulu'nda görüşüldü. Görüşmeler sonucunda donanmanın İzmir'e gönderilmesine ve eğer Bâb-ı âlî bir çözüme yanaşmaz ise bombalamanın başlatılmasına karar verildi. Bu karar doğrultusunda Dışişleri Bakanı Hay, Leisman'a talimat göndererek filonun İzmir'e hareket edeceğini ve Osmanlı Hükümeti ile tatmin edici bir çözüm için müzakere etmesini, bir sonuç alınamaz ise İstanbul'u terk etmesini istedi. 12 Ağustos 1904'te Amerikan donanması İzmir'de demirledi. Durumun ciddiyetini gören Osmanlı Devleti, Amerikan vatandaşı Ermenilerin serbest bırakılacağını ve Amerikan okullarının eğitimlerine devam edebileceği yönünde garanti verdi. Bu garantinin

---

[1094] Şafak, **a.g.m.,** s. 97.
[1095] Fendoğlu, **Amerika Misyonerleri,** s. 193. ; Fendoğlu, **a.g.e,** s. 237.

alınması üzerine Amerikan savaş gemileri 15 Ağustos'ta İzmir'den ayrıldı. Bu olay Osmanlı -Amerikan ilişkilerinde gerginliğin ulaştığı en üst nokta oldu.[1096]

Osmanlı Amerikan ilişkilerinde 1890'lardan itibaren Osmanlı Devleti'nde çıkan Ermeni ayaklanmaları sırasında, Amerikan Hükümeti ve Senatosu ile Amerika vatandaşlığına geçen Ermenilerin tutumları ve bunlara karşı Osmanlı Devleti'nin ortaya koyduğu tutum iki ülke ilişkilerini seyrini etkileyerek gerginliğe neden olsa da bu süreçte iki ülke ilişkileri açısından dikkat çeken olumlu gelişmelerde oldu. Bu gelişmelerden biri Amerika'nın Christophe Colomb tarafından keşfinin 400. yıldönümü nedeniyle 1893'te Chicago'da düzenlenen uluslararası sergidir. Osmanlı Devleti, Amerika Hükümeti'nin Sultan II. Abdülhamit'e özel bir heyet yollayarak davet etmesi üzerine bu sergiye katıldı.[1097]

Osmanlı Devleti'nin üst düzeyde temsil edildiği bu fuarda Osmanlı'nın sanayi ve kültür alanındaki gelişmeleri gösterildi. Bu fuar kapsamında bir çok ülkenin temsil edildiği *"Birinci Dünya Dinleri Kongresi"* adlı bir kongre düzenlendi. 10-27 Eylül 1893 tarihleri arasında gerçekleşen bu Kongre'de İslam dinini temsilen *'Alexander Russell Webb'* büyük takdir toplayan iki önemli konuşma yaptı. Bu kongre Amerika'nın doğu dinleri ve İslam ile karşılaşması açısından önemli bir olaydır.[1098] Webb Amerikalılara İslam'ı tanıtırken Ermeniler de rahat durmadılar. Minas Tcheraz adlı L'Armenie gazetesi yazarı Ermeni dinini açıklayıp Müslümanlardan çektikleri baskı ve ızdırabı dile getirdi.[1099]

Sergiye katılmak için Amerika'ya giden ekipten 350 Ermeni geri dönmedi ve bir kısmı ticaretlerine orada devam etti.[1100] Webb ise İslam adına faaliyetlerine

---

[1096] Erhan, **a.g.e.,** s. 335-336.
[1097] Semra Germaner, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları",**Tarih ve Toplum,** C. 19, S. 95, Kasım 1991, s. 295.
[1098]Bekir Günay, "II. Abdülhamid'in Pan- İslam Politikası Çerçevesinde Muhammed Alexander Russell Webb'in ABD'deki Faaliyetleri", **XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara:9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. II, Kısım II, s. 1378. Konuşmaları için bkz.Omer F. Abdullah, Muhammed Alexander Webb, Tercüme,İbrahim Özdemir, www.nur.org/risale/makaleler/özdemir 10 htm.
[1099]Oğuz Çakıl, Osmanlı İmparatorluğu- Amerika Birleşik Devletleri- Ermeni Münasebetleri (1890-1896), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul,1993, s. 88.
[1100] Çakıl, **a.g.e.,** s. 56 .

Amerika'da kitap yazarak, gazete çıkararak devam etti. Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmesi üzerine Webb'e düzenli ödeme yapıldı ve Amerika'da İslam'ın yayılması ve Osmanlı Devleti lehine güçlü bir kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Amerikan basınında Osmanlı hakkında çıkan aleyhte yazılara cevap verdi.[1101]

Osmanlı Amerika ilişkilerinde ortaya çıkan olumlu gelişmelerden biri de Filipinli Müslümanlara karşı Amerika'nın yardım isteği idi 1898'de Amerika'nın İspanya ile yaptığı savaş sonrası Filipinleri ele geçirmesi üzerine Amerika idaresi altında ilk kez büyük bir Müslüman topluluk girmiş oldu. Amerika Filipinlerin büyük kısmını kontrolü altına almasına rağmen Mindanao ve Sulu'daki isyanları kontrol edemediğinden Müslümanların Halifesi sıfatını taşıyan II. Abdülhamit'in kendilerine yardım edebileceği düşüncesiyle Amerikan elçisi Strauss'a Mart 1899'da Dışişleri Bakanı Hay tarafından talimat göndermesi üzerine II. Strauss Abdülahmit'e başvurdu. Abdülhamit bu yardım teklifini kabul eder eğer Amerikan başkanı isterse bir Osmanlı heyetini de Amerikalı müzakereciler ile göndereceğini söylemesine rağmen Amerikan başkanı bu teklifi reddetti. Abdülhamit Filipinli Müslümanlardan Amerika'nın işgal kuvvetlerine karşı yürüttükleri mücadeleyi sona erdirmelerini istedi. Amerika'nın İslam dininin gereklerinin yerine getirilmesine hiçbir biçimde müdahale etmeyeceğinin garantisini verdi. II. Abdülhamit'in bu girişimi sonucu 1899 yazında Amerika işgal kuvvetleri komutanı General Bates ile Sulu Sultanı ararsında geçici bir antlaşma imzalandı. Abdülhamit'in Amerika ile ilişkileri geliştirmeye yönelik bu adımı Amerika tarafından pek dikkate alınmadı. Bunun ardında tazminat konusu dolayısıyla ilişkilerin gergin bir süreçte olması yatmaktaydı.[1102]

Osmanlı Devleti'nde Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilanı Amerikalılar tarafından takdir ve memnuniyetle karşılandı. Mebusan Meclisi'nin açılması Amerikan Hükümeti ve Kongre tarafından sempati ile karşılandı ve İstanbul'daki elçisi vasıtası ile Meclis Başkanı Ahmed Rıza Bey'e Kongre tebriklerini bildirdi.[1103] Ayrıca Başkan Theodore Roosvelt, Türkiye'de temsili hükümet şeklinin gerçekleşmesine büyük bir sempati duyduğunu Amerika Hükümeti adına telgraf

---

[1101] Günay, **a.g.m.,** s. 1382.
[1102] Erhan, **a.g.e.,** s. 367-368.
[1103] Kurat, **Amerikan Münasebetleri,** s. 38.

çekerek belirtti ve bu olayın Osmanlı milleti için devamlı bir barış sağlamasını temenni etti.[1104]

Meşrutiyet'in ilanı ile daha serbest bir rejimin kurulması iktisadi faaliyetlerin artmasına zemin hazırladı. Bazı Amerikan sermayedarlar, Anadolu'da petrol kuyuları işletmek ve demiryolu inşaatı imtiyazı elde etmek için girişimlerde bulundu. 1901'de U.S.S. Kentuck savaş gemisinin komutanı olarak Ermeni olaylarından doğan zararın tazmin edilmesi için Osmanlı Devleti'ne gelen Amiral Colby M. Chester, Ermenistan'a ulaşım imtiyazı elde etmenin kârlı bir iş olabileceğini düşündü. 1907 yılı sonlarında Amiral'in oğlu Arthur Chester, Doğu Türkiye demiryolu projesini tanıtmak amacıyla Türkiye'ye geldi. Aynı günlerde Arthur Moore ve H. Davenport adlı iki Amerikalı Halep-İskenderun arasında inşa edilecek bir demiryolunun bölge ticareti yönünden yaratacağı imkânı gördüler. Bu üç Amerikalı projelerini geliştirerek hayata geçirmek için uygun fırsat kollamaya başladılar. Mart 1908'de Chester imtiyaz elde etmek için İstanbul'a gelerek temaslarda bulundu. Fakat siyasi durumun karışık olması ve Halep-İskenderun hattı Almanların Berlin-Bağdat hattı için ayrılan bölge ile örtüştüğünden projenin ihtiyatla karşılanmasına neden oldu. Bu olumsuzluk karşısında beklemeye başlayan Chester ve ortaklarının karşısına uygun fırsat Ağustos 1909'da çıktı. Mebusan Meclisi, Sivas Süleymaniye arasında bir demiryolu yapımı için en uygun şartları ileri süren grupla ön anlaşma yapılmasına Nafia Nezareti'ne yetki verdi. Yapılacak yol Harput, Diyarbakır, Musul, Kerkük ve Süleymaniyeye uzanan ve ek hatlarla Bitlis üzerinden Van gölüne ulaşması öngörülüyordu. Chester'in temsil ettiği grup ihaleyi, kazandı. 1909 sonlarına doğru Chester 900 millik bir imtiyaz ele geçirmeyi de başardı. Ancak bu sırada İngiliz, Fransız, Alman sermayedarları da Türkiye'de yapılacak Amerikan yatırımlarını baltalamak için faaliyete geçtiler.[1105] Ekim 1911'de Osmanlı Mebusan Meclisi bu meseleyi müzakere ile Amerikalıların lehine Amerikan şirketi lehine bir karara varmak üzere iken Amerikan şirketi ilk mali taahhütlerini yerine getirmediğinden Chester Projesi diye anılan ve yıllarca tartışılan bu proje imtiyaz alınmış olmasına rağmen gerçekleştirilemedi.[1106] 11 Aralık 1911'de ABD büyükelçisi Rockill

---

[1104] Ezgü, **a.g.e.,** s. 125.
[1105] Tevfik Çavdar, **Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu,** İstanbul, 1970, s. 147-149.
[1106] Kurat, **Amerikan Münasebetleri,** s. 39.

Sadrazam'a Chester Grubu'nun proje ile ilgili girişimden vazgeçtiğini bildirdi.[1107] Böylece Amerikan emperyalizminin Ortadoğu'da yaptığı ilk teşebbüs başarısız oldu. Amerika bu bölgede diğer kapitalist güçlere geçici de olsa yenildi.

1909 yılında Adana ve çevresi Ermenileri, İstanbul'da 31 Mart olayının patlak vermesi üzerine silaha sarıldılar ve Dörtyol'dan Cebeli Bereket sancağı merkezi Erzin'e yürüdüler. Bunun üzerine yerli Türk halkı ile Ermeniler arasında kanlı çarpışmalar başladı. 11 gün sonra Adana içindeki Türkler ile Ermeniler birbirine girdi ve üç gün üç gece sokak çatışmaları devam etti. Bu çarpışmalarda birçok Ermeni ve 1850 Müslüman öldü. Adana'da gerçekleşen bu olaylar üzerine Amerika'da Ermeni propagandasında yeniden patlama oldu. Adana olayları Avrupa ve Amerika'ya büyük bir Ermeni katliamı olarak gösterildi. Washington'daki Amerikan makamları da Ermeni propagandacıları tarafından mektup ve telgraf yağmuruna tutuldu. Amerikan Başkanı'na, Kongre'ye Dışişleri Bakanlığı'na telgraflar çekildi, mektuplar gönderildi. Amerika'nın her yerinde mitingler düzenlendi.[1108] Amerikan Hükümeti üzerine yoğunlaştırılan baskılar sonucunda Osmanlı karasularına Marblehead ve San Fransisco savaş gemisini göndererek yerel makamlara ve Osmanlı Hükümeti'ne gözdağı verdi.[1109]

Amerikan basınında 1880'lerden beri sistematik biçimde yapılan Ermeni propagandası zaman zaman çok şiddetlenmekteydi. Bu propagandalar karşısında Amerika'da yaratılan Türk düşmanlığına karşı mücadele etme görevi Washington Osmanlı elçiliğine düşmekteydi. Washington'a ilk büyükelçi olarak atanan Ahmet Rüstem Bey 24 Haziran 1914'te görevine başladı. Ahmet Rüstem Bey görevine başladıktan sonra Avusturya-Macaristan veliahtının öldürülmesi ile I. Dünya Savaşı'nın fitili ateşlendi. Görevine başladığında karşılaştığı ilk durum Amerika'nın Yunanistan'a 2 zırhlı satıyor olmasıydı. Ahmet Rüstem Bey bu satışı önlemek için harekete geçti. Wilson ile görüşerek bu gemilerin satışının Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı kışkırtacağını, Yunan saldırganlığını artıracağını ve barışa zarar vereceğini anlatarak gemilerin Yunanistan'a teslim edilmemesini istedi, ancak bu girişimleri

[1107] Uluğbay, **a.g.e.,** s. 140.
[1108] Şimşir, **Ermeni Propagandası,** s. 119-123.
[1109] Şimşir, **Ahmet Rüstem Bey,** s. 33.

sonuçsuz kaldı ve Senato gemilerin Yunanistan'a satılmasını kabul etti. Başkan Wilson'da bu kararı onayladı.[1110] Böylece Amerika dünya savaşının başladığı bu günlerde Yunanistan'a iki zırhlı satarak Osmanlı Devleti'ni Yunanistan'a karşı zor durumda bıraktı.

Ahmet Rüstem Bey'in Amerika'da karşılaştığı ikinci durum Amerikan basınında yoğun olarak yapılan Ermeni propagandası oldu. Amerikan basınında Türkler aleyhinde çıkan iddialara Ahmet Rüstem Bey'de Amerikan gazetelerine yazı yazarak cevap verdi. Aynı zamanda basın yoluyla karşı saldırıya geçerek Amerikan siyasetini eleştirdi ve haklı olduğunu ispatlamaya çalıştı. Rüstem Bey'in basında verdiği beyanatlar Başkan Wilson'u rahatsız etti ve Rüstem Bey'in Amerika'yı terk etmesini istedi. Ancak Dışişleri Bakanı Bryan ve yardımcısı Robert Lancing araya girip Wilson'u yatıştırdılar. Rüstem Bey'in gazetelere beyanat vermemesi ve şimdiye kadar verdikleri için özür dilemesi şartıyla kalabileceği bildirildi. Bu durum karşısında Rüstem Bey 15 gün içinde Amerika'yı terk edeceğini Wilson'a bildirdi[1111] ve 9 Eylül 1914'te 3.5 aylık bir görevden sonra Amerika'dan ayrıldı. Bu görev daha önce Amerika'da elçilik ikinci katipliği ve maslahatgüzarlığı da yapmış olan Ahmet Rüstem Bey'in diplomasi mesleğinde son görevi oldu. Amerika'dan döndükten sonra bir daha herhangi bir diplomatik görev almadı.[1112]

Rüstem Bey'in yerine Abdülhak Hüseyin Bey gönderildi. Amerika ile Osmanlı Devleti'nin siyasi ilişkileri 6 Nisan 1917'de Amerika'nın I. Dünya Savaşı'na girmesine kadar devam etti. Amerika savaşa girince Osmanlı Devleti'ne doğrudan doğruya savaş açmadı.[1113] Osmanlı Devleti ise Almanya'nın baskısı ile 20 Nisan 1917'de ABD ile diplomatik ilişkiyi kesti. İlişkiler kesilmesine rağmen Anadolu'daki ve diğer Osmanlı topraklarında Amerikan okullarına ve Amerikalı misyonerlik müesseselerine hiç dokunulmadı.[1114]

[1110]Şimşir, **Ahmet Rüstem Bey,** s. 33-35.; Mine Erol, **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu,** Ankara 1976, s. 30-31.
[1111] Erol, **Birinci Dünya Savaşı,** s. 36-37.; Şimşir, **Ahmet Rüstem Bey,** s. 38.
[1112] Şimşir, **Ahmet Rüstem Bey,** s. 43.
[1113] Erol, **Birinci Dünya Savaşı,** s. 66-67.
[1114] Armaoğlu, **Türk Amerikan,** s. 19.

SONUÇ

İki ülke ilişkileri Amerika'nın Osmanlı Devleti ile ticaretini artırma çabalarından kaynaklanmıştı. Amerika'nın ticari kaygılarla Osmanlı Devleti ile kurduğu ilişkilerde tüccar ve misyoner tipi Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin baş aktörü olmuş diğer faktörlerde bu iki temel etrafında gelişmiştir. Tüccar ve misyoner tipi etrafında zamanla gelişen ve farklı konulara yönelen ilişkilerin, iki ülke ilişkileri üzerinde nasıl bir etkileşim ve değişim yarattığının, nasıl bir sonuca ulaştığının analiz edilip ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışma, iki ülke ilişkileri açısından bazı sonuçların ortaya konmasını sağlamıştır.

İç savaş sırasında ortaya çıkan karşılıklı güven ve dostluk anlayışı diplomatik ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti, Amerika ve Amerika İç savaşı ile ilgili bilgilerden Amerika'nın İstanbul'daki diplomatları ve Avrupa'daki elçilikleri aracılığıyla haberdar olmuştur. Bu savaş sırasında kendi topraklarında da ayrılıkçı ayaklanmalara karşı mücadele vermiş olan Osmanlı devlet adamları isyan fikrine karşı olduklarından, Amerikan İç savaşında Amerika'nın toprak bütünlüğünden yana Kuzey yanlısı bir tavır ortaya koymuşlardır.

Savaş sonrası Amerika'da önemli bir güç olan Rumların Girit'teki asilere yardım etmesi, silah göndermesi ve Amerikan hükümetini harekete geçirdikleri haberlerinin çıkmaya başlaması üzerine, Amerika'yı Avrupa ülkeleri karşısında müttefik edinmede desteğine güvenebileceği bir güç olarak gören Bâb-ı âlî, Rum propagandasına karşı rekabet etmek ve Osmanlı davasını Amerika nezdinde savunabilmek için Washington'da elçilik açmıştır. Siyasi koşullar gereği Amerika'nın desteğini sağlamak amacıyla açılan Washington elçiliği Osmanlı diplomatlarına fırsat sunan bir görev olmamıştır. Buraya atanan Rüstem Bey'de çeşitli gerekçelerle gitmemiştir.

Washington'a atanan elçiler görevlerini başarı ile yürütmüşlerdir. Washington'a elçi olarak atanan Blacque Bey Rum propagandasına karşı verdiği mücadelede başarılı olmuş ve Amerika'nın Girit konusunda tarafsız bir siyaset sürmesinde etkili olmuştur. Washington'a atanan Osmanlı elçileri diplomasiyi etkin

bir biçimde kullanıp Osmanlı çıkarlarını diplomatik yolla gerçekleştirmişlerdir. Washington'daki Osmanlı elçileri Amerika'da Osmanlı siyasal etkinliğini artırmaya çalışmışlardır.

Washington'da Osmanlı elçiliği açılmasından sonra Amerika'da şehbenderlik ağı güçlendirilmiştir. Amerikan da oturan Osmanlıların sayısının artması, Amerika ticaretinin gittikçe büyümesi ve iş gücünün artması nedeniyle yeni şehbenderlikler açılmıştır. Boston, New York, Baltimore şehbenderliğine Chicago, Philadelphia, San Francisco, New Orleans şehbenderlikleri eklenerek Amerika'daki şehbenderliklerin sayısı 7'ye çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin mali konuda yaşadığı sıkıntılar şehbender atamalarına da yansımıştır. Osmanlı Devleti'nin maaş vermesi mümkün olmadığından şehbenderler fahri olarak görev yapmışlardır.

Amerika, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde üçüncü devletleri dikkate almış ve tepki çekmemek için dikkatli adımlar atmayı tercih etmiştir. 1830 antlaşmasının Amerika'ya verdiği 'en ziyade müsaadeye mazhar devlet' statüsü ayrıcalığının yarattığı ticaret ortamı, iki ülke ticaretinde artışa neden olmuştu. 1830 Antlaşmasının tek taraflı ayrıcalıklar vermesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin duyduğu rahatsızlığı bilen Amerika, antlaşmanın süresinin dolmasından sonra harekete geçerek elde ettiği ayrıcalıkları kaybetmek istememiş ve yeni bir antlaşma yapılması için 1830 antlaşmasında olduğu gibi girişimlerde bulunan taraf olmuştur. Bu kez doğrudan Osmanlı Devleti ile görüşmelere başlamadan önce Avrupa Devletleri temsilcileri ile birlikte yeni gümrük tarifelerinin belirlenmesine katkıda bulunmuş, ancak ortak bir uzlaşma sağladıktan sonra Osmanlı Devleti ile antlaşma için masaya oturmuştur. Osmanlı Devleti ise 1862 antlaşmasının düzenlenmesi konusunda daha dikkatli olmuş bir çok yenilikler getiren ve ticari ilişkileri detaylı düzenleyen bu anlaşmaya 'karşılıklılık' esasını koydurarak kendi çıkarlarını korumaya çalışmıştır.

İki ülke ticari ilişkileri Amerika'da ki gelişmelerden etkilenmiştir. 1862 antlaşmasında yer alan yeni düzenlemeler elverişli bir ticaret ortamı ortaya çıkarmış olmasına rağmen Amerikan İç savaşı ticari ilişkileri olumsuz etkilemiş ve iki ülkenin ticaret hacminde daralma olmuş ve beklenilen patlama yaşanmamıştır.

İç savaş iki ülke ticaretini olumsuz etkilemiş olmasına rağmen, savaş sonrası iki ülke ticareti üzerinde olumlu etki yapmıştır. "Tüfekler Savaşı" olarak görülen İç savaşı silah üstünlüğü sayesinde Kuzey'in kazanmasının ordusunu güçlendirip vurucu gücünü artırmaya çalışan Osmanlı Devleti üzerinde yarattığı etki ile, İç savaş sona erdikten sonra Osmanlı geleneksel ithal politikasının dışına çıkarak Amerikan silahlarına yönelmiştir. Amerika'nın savaş sonrası ordularını terhis etmesi üzerine savaş sonrası kullanım alanı bulamadığından elde kalmış silahlarını satışa çıkartması ve Osmanlı Devleti'nin bu silahlara talip olmasıyla iki ülke ilişkilerine yeni bir boyut eklenmiştir. Amerika ve Osmanlı tüccarı arasında gerçekleşen ticarete hükümetler arası yapılan ticarette eklenmiş ve iki ülke ticaret hacmi daha büyük boyutlara taşınmıştır. İki hükümet arasında yaşanan Amerika'dan savaş artığı silah alımı siyasi ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuş ve devlet başkanları arasında kişisel dostlukların kurulmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti Amerika'dan ordusunun vurucu gücünü artırmak ve silah üretim teknolojisini transfer etmek konusunda yararlanmıştır. İç savaş sırasında silah üretim teknolojisi konusunda önemli ilerlemeler kaydetmiş olan özel silah şirketlerinden yeni tarz silah ve mühimmat alımı gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti Amerika'dan makineler satın alarak üretimi içselleştirmeye çalışmıştır. Amerika ile büyük miktarlarda gerçekleşen tüfek ve mühimmat alımı ticaret hacminin artışında etkili olmuştur. Ticaret hacminin artışında Amerika'dan petrol ithal edilmesi de etkili olmuştur.

Amerikan İç savaşı Osmanlı tarımı ve Osmanlı'nın Avrupa Devletleri ile ticareti üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti İç savaş sırasında Kuzey'e destek vererek İç savaş sırasında ortaya çıkan pamuk sıkıntısını ülke ekonomisini düzeltme yolunda bir fırsat olarak görüp değerlendirmeye çalışmıştır. Sanayi Devrimi'nin etkisiyle dünya ekonomisinin çok hızlı bir büyüme yaşadığı bu süreçte dokuma endüstrisini hammaddesini oluşturan pamuğun İç savaş nedeniyle Amerika'dan karşılanmasının güçleşmesi ve ham pamuk sıkıntısı çekilmeye başlanmasını göz önüne alan Osmanlı Devleti, Avrupa'da pamuğa duyulan ihtiyacın ülke ekonomisine katkısı olduğunu düşündüğünden, pamuk üretim ve ihraç imkânlarının canlandırılması için çabalarını hızlandırarak İngiltere aracılığıyla Amerikan pamuk

tohumu ithali yoluna gitmiştir. Pamuk üretimi artırılmaya çalışılırken Kuzey ile ilişkilerin iyi düzeyde devam ettirilmesi ve bu alanda en büyük rakip olan Güney'in başarısını sağlayacak tüm girişimlerin engellenmesi, pamuk ihracatında etkili bir konuma gelebilmek için önem taşıdığından, Osmanlı Devleti Kuzey'in Güney limanlarını ablukaya alma kararına uymuştur. Osmanlı Devleti İç savaştan yararlanarak pamuk üretimi ve ihracatını artırmış olsa da savaş sonrası Amerika'nın yeniden piyasaya dönmesi ile Osmanlı Devleti'nin pamuk üretim ve ihracatında elde ettiği kazançta azalmaya neden olmuştur.

Avrupa işlerinden mümkün olduğunca uzak duran Amerika, Osmanlı Devleti'nin doğrudan yönlendiren politikalar oluşturup Avrupa politikalarını biçimlendirmeye çalışmamıştır. Ancak Avrupa'nın oluşturduğu politikaların sonuçlarına katılmıştır. 1868 sırasında yılında Amiral Farragut İstanbul ziyareti sırasında Franklin adlı savaş gemisi ile Boğazlardan geçmek istediğinde Amerika'nın taraf olmadığı 1856 Paris antlaşmasının sınırlamaları ile karşılaşmıştır. Bu sınırlama İngiltere ve Rusya elçisinin geçişin engellenmesine yönelik itirazlarına rağmen Abdülaziz'in Amerika'ya duyduğu dostluğun bir nişanesi olarak özel izinle aşılmıştır. Amerika her ne kadar Boğazlarla ilgili hukuki düzenlemelerin sonuçlarına katılmış olsa da fırsat buldukça fiilen Boğazlarla ilgili antlaşma hükümlerine katılmak istememiştir. Selanik olayı üzerine daha önce geçişinde sorun yaşanan Franklin gemisi ile Amiral Warden Boğazlardan geçmek istemiştir.

İki ülke ilişkileri Amerika'nın ticaret yapabilme isteği sonucu şekillenmiş olsa da ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar hukuki nitelik taşımıştır. Hukuki sorunların temelini ilişkilerin temel dayanağı olan 1830 antlaşmasının dördüncü maddesinin Türkçe orijinali ile ABD Senatosu tarafından onaylanan İngilizce metni arasındaki anlam farkından dolayı tarafların antlaşmayı farklı yorumlaması oluşturmuştur. Bu noktada Osmanlı ülkesinde suç işleyen Amerikan vatandaşları ile Amerikan vatandaşlarına karşı suç işleyen Osmanlı tebaasının ve Amerika'ya göç ederek Amerikan vatandaşlığına geçtikten sonra Osmanlı topraklarında ikamet etmeye devam edip ABD vatandaşı olduklarını iddia ederek Osmanlı Devleti ile Amerika arasında imzalanmış antlaşmalardan yararlanmak isteyenlerin hangi hukuka bağlı

olacağı ile Amerika elçi ve konsoloslarının himayesine giren kişileri koruma iddiası, iki ülke ilişkilerinde yaşanan hukuki sorunlara temel olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 1868'de Lamar ve Romer adlı iki Amerikan vatandaşını tutuklatıp hapse etmesi iki ülkenin dördüncü maddeyi farklı yorumlaması sonucu iki ülke ilişkilerinde ciddi bir krize neden olmuştur. Osmanlı Devleti yargılama yetkisinden vazgeçmek istememiştir. ABD ise kendi vatandaşlarının yargılanamayacağını ileri sürmüştür.

Amerikan diplomatik temsilcileri Amerikan vatandaşlarına karşı suç işleyenlerin cezalandırılması için olayın üzerinden ne kadar uzun zaman geçerse geçsin olayın peşini bırakmamış ve sürekli olarak Osmanlı makamlarına baskı yapmış ve tazminat talebinde bulunmaktan geri durmamıştır. Hatta Osmanlı yöneticilerinin azlini dahi istemiş ve suçluların en ağır biçimde cezalandırılmasını sağlamıştır. Amerikan misyoneri Coffing'in öldürülmesi Amerikan vatandaşlarına karşı işlenen suçlarda Amerikan elçi ve konsoloslarının tutumunu ortaya koymak açısından önemli bir örnek özelliği göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nin Amerikan vatandaşlığına geçip tekrar Osmanlı topraklarında oturanları Osmanlı Tâbiiyyet kanununa göre Amerikan vatandaşı kabul etmemesi iki ülke arasında tâbiiyyet sorununu ortaya çıkarmıştır. Yaşanan bu tarz sorunlar karşısında Osmanlı Devleti'nin hukuki bir düzenleme yaparak sorunları çözmeye çalışması üzerine yapılan Tâbiiyet anlaşmasını Amerika kabul etmemiştir. Osmanlı Devleti Amerikan vatandaşlığına geçtikten sonra Osmanlı topraklarında oturmaya devam edenlerin sonradan kazandığı bu tâbiiyyeti kabul etmemek yönünde bir politika izlemiş olmasına rağmen uzlaşmacı bir tutum içinde olmuştur. Amerika ise kendi tâbiiyyetine giren kişileri Osmanlı topraklarında himaye etmekte ısrarlı bir tutum içinde olduğundan bu farklı yaklaşımlar iki ülke arasında hukuki bir düzenleme olmadığından ihtilafların devam etmesine neden olmuştur.

Amerikan elçi ve konsoloslarının himayesine giren kişileri koruma iddiası iki ülke ilişkilerinde diplomatik sorunlara da neden olmuştur. Amerikan konsolosları

Amerikan vatandaşlarının ve Amerikan çıkarının korunmasında taviz vermemişler ve büyük gayret sarf etmişlerdir. Aynı gayreti Osmanlı tebaasından olup yasakçı, tercüman v.s adı altında konsolosluk hizmetine alarak Amerikan himayesi sağladıkları kişilerin korunmasında da göstermişlerdir. Kendilerine tanınan dokunulmazlık ve ayrıcalık haklarını sadece kendileri için değil himayeleri altındakiler için kullanmaları Osmanlı yerel yöneticileri ile gerginlikler yaşanmasına neden olmuştur. Amerikan konsolosları yerel makamlarla yaşadıkları sorunlarda ısrarlı bir tutum içinde olmuşlardır. Sorunlarla karşılaştıklarında tehditkâr bir dil kullanmaktan çekinmemişler, gerektiğinde Amerikan elçisi aracılığıyla Osmanlı Devleti üzerinde siyasal bir baskı kurarak isteklerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Amaçlarına ulaşana kadar mücadelelerine devam eden Amerikan konsolosları genelde Osmanlı yerel yöneticileri ile girdikleri mücadelede başarılı olmuş ve istediklerini elde etmişlerdir. Bu isteklerin elde edilmesinde Bâb-ı âlî üzerinde baskı kurabilmek için Osmanlı karasularına savaş gemisi gönderilmesi de bir metot olarak benimsenmiştir.

Amerikan konsoloslarının davranışlarını ve yöntemlerini yansıtan en iyi örneklerden biri Kıbrıs Amerikan Konsolosu Cesnola'dır. Askerlik hizmeti gelen bir kişiyi yasakçı olarak tayin etmesi ve ada yöneticilerinin bu tayini kabul etmeyip asker kaçağı olarak bu kişiyi tutuklaması üzerine durumu protesto eden Cesnola, ada yöneticileri ile bir mücadele içine girmiştir. Ada yöneticilerinden yasakçı tayin ettiği kişinin teslimini istemesine rağmen başarılı olmayınca olayı büyüterek bizzat İstanbul'a kadar gitmiş ve Amerikan elçisi aracılığı Bâb-ı âlî'den bazı ağır taleplerde bulunmuştur. Olay karşısında Osmanlı Hükümeti'nin tutumu gerçeğin ortaya konması için özel bir komisyon kurulması olmuş ve komisyonun raporlarını değerlendirmeye almışken konsolosuna tam destek veren Amerikan elçiliği taleplerin kabul edilmemesi karşısında Amerikan bayrağının indirileceği ültimatomunu vermiştir. Bununla yetinilmemiş Kıbrıs'ın Larnaka limanına iki savaş gemisi gönderilerek Bâb-ı âlî'nin istekleri kabulü sağlanmıştır. Amerikan konsolosları devletlerinin desteğiyle bulundukları bölgelerde yerel yöneticilere karşı etkin ve söz sahibi diplomat konumuna gelebilmişlerdir.

Amerikan konsolosları bulundukları bölgelerde Osmanlı yöneticilerine aldırış etmeden, yöneticilere kafa tutarak, kural tanımaz ve yasaları çiğneyen davranışlar içinde bulunmuşlardır. Konsolosluğun kendilerine tanıdığı hak ve ayrıcalıkları kötüye kullanarak hem yöneticilerin hem de halkın şikâyetlerine neden olmuşlardır. Kıbrıs konsolosu Cesnola adada izinsiz kaçak kazılar yapmış, Osmanlı yöneticilerinin uyarıları ve engellemesine rağmen kazılarına devam etmiş ve kendisine güçlük çıkaran kişileri şantaj ve tehditle sindirmiştir.

Amerikan konsolosları zaman zaman görevleri dışına çıkarak Osmanlı Devleti aleyhinde çalışmışlar hatta Osmanlı Devleti'nin iç sorunu ile ilgili konularına müdahil olarak diplomatik kurallara uymayan davranışlar içinde de bulunmuşlardır. Amerikan kamuoyunu harekete geçirerek Amerikan hükümetinin tutumu üzerinde etkili olmuşlardır. Amerikan konsoloslarının Amerikan kamuoyunda ortaya çıkardıkları hareketlenmeler Osmanlı Amerikan ilişkileri üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Kandiye konsolosu Stillman Girit ayaklanması sırasında Giritli Rumlarla görüşerek onlarla yakın ilişkiler kurmuş ve Rum ileri gelenlerini kışkırtarak Osmanlı Devleti'nin uzlaşmacı tavırlarını baltalamıştır. Giritli Rum asilerle işbirliği yapmıştır. Amerikan gazeteleri ve Amerikan hükümetine Girit ayaklanması ile ilgili yazdığı mektuplarla, Amerikan kamuoyunun hareketlenmesini sağlamıştır. Bu hareketlenme yoğunlaşan kamuoyu baskısı karşısında Temsilciler Meclisi Dışişleri Bakanı Seward'dan Girit'teki durum hakkında bilgi istemiş ve Seward adaya sivil halkın tahliyesi için Amerikan savaş gemisi gönderileceğini belirtmiştir. Böylece Amerikan hükümeti insani yardım adı altında Girit meselesine doğrudan müdahale yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti Stillman'ın yarattığı Amerika'da yarattığı negatif etkiyi yok etmek için Washington'da elçilik açmıştır.

Amerikan konsolosları cüretkâr davranışları ve kural tanımaz tutumları ile yaşanan sorunun temel unsuru olmuştur. Selanik Amerika Konsolosu Haci Lazari'nin bir kız meselesi yüzünden karıştığı olay nedeniyle Almanya ve Fransa konsoloslarının öldürülmesi bir anda uluslararası bir kriz haline gelmiş ve Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya ve İtalya Selanik limanına savaş gemileri göndermiş ve Osmanlı işgal tehdidi altında kalmıştır. Her şart altında Amerika böyle büyük bir soruna neden olmuş kişi olarak Haci Lazari'yi geri çekmek yerine güvenliğini

sağlamak için bölgeye savaş gemisi göndermiş ve çok az vatandaşı olmasına rağmen İzmir'e de savaş gemisi göndermekten çekinmemiştir. Amerikan çıkarlarını her şeyin üstünde gören Amerika, her şart ve durumda Amerikan vatandaşlarını korumaya devam etmiştir. Bir tek Amerikan vatandaşı için dahi Amerikan donanmasını kuvvet unsuru olarak kullanmaktan çekinmemiş ve Bâb-ı âlî üzerinde baskı uygulamıştır.

Amerika Osmanlı topraklarında kurduğu konsolosluk ağı ile Osmanlı topraklarındaki varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. Konsolosluklarının sayısı ise zaman içinde ihtiyaçlar çerçevesinde değişim göstermiştir. Konsolosluk ağını güçlendirmeye çalışan Amerika, kendisi için daha az önem arz eden yerlere konsolos vekilleri tayin etmiştir.

Amerikan misyonerlerinin yoğunlaştığı yerlerde açılan Amerikan konsoloslukları misyoner ve misyonerlik faaliyetlerini desteklemiştir. Amerikan konsoloslarının resmi görevlerinin dışında misyonerlere yardımcı olmaları tepkiyle karşılanmış şikâyetlere neden olmuştur. Trablusşam konsolos vekili ile Suriye'deki Amerikan konsolosunun Protestan misyonerlere yardım ederek bazı kişileri Protestanlığa teşvik ettiklerine yönelik şikâyetler olmuştur.

Çalışmalarını bölgelerin özelliklerine göre çeşitli Hıristiyan topluluklar üzerinde yoğunlaştıran Amerikan misyonerlerin birinci derecede ilgilendikleri topluluklar Ermeniler ve Bulgarlar olmuştur. Amerikan misyonerlerin Bulgarları Ortodoks hiyerarşisi ve Türk despotizminin pençesinden kurtarmak ve Bulgarlar arasında Protestanlığı yaymak amacıyla başladıkları çalışmaları, Bulgar milli çıkarlarına hizmet ettiği halde, başlangıçta Bulgarlar üzerinde istedikleri etkiyi yaratamamıştır. Bulgaristan Protestanlaştırılmadan Osmanlı topraklarında yapılacak işin tamamlanmayacağını düşünen Amerikan misyonerler, çalışmalarının pek ilgi görmemesi ve tepkilere rağmen bölgeyi terk etmemişlerdir. Çalışmaları 1871 yılında Bulgar misyonunun Avrupa Türkiye Misyonu adı altında örgütlenmesi sonucu bu misyonda hızlı bir gelişme olmuş ve böylece Amerika, bölgede misyonerlik faaliyetleri ile kendine doğrudan ve dolaylı bir hayat alanı yaratmıştır. Bunda Bulgarlar arasında Bulgarlık bilincinin gelişmesinde etkili olan Robert Koleji'nde etkisi olmuştur.

Asıl çalışmalarını Ermeniler üzerinde yürüten Amerikan misyonerleri, Ermeni nüfusun yoğun olması nedeniyle özellikle faaliyetlerini Doğu Anadolu bölgesinde yoğunlaştırmıştır. Merkezi yönetimden kopuk olan bu bölge halkları arasında misyoner faaliyetleri etkin bir şekilde kontrol edilememiş ve bölgede Protestanlaşan bir kitle ortaya çıkmıştır. Osmanlı topraklarında izin almadan serbestçe faaliyette bulunmalarına rağmen Osmanlı Devleti'ni mezhep özgürlüğüne saygılı olmadığını belirterek şikâyetlerini Avrupa ve Amerika kamuoyuna aktarmışlardır. Anadolu'nun en ücra köşelerine giderek faaliyetlerini yürüten Amerikan misyonerlerinden Ermeni din adamları ve halkta rahatsızlık duymuş ve tepkileri misyonerlere yönelik fiili hareketlere varmıştır. Amerikan misyonerler karşılaştıkları zorluklarda Amerikan diplomatik temsilciliği ve İngiliz diplomatik temsilciliklerinin desteğine sığınmışlardır. Amerikan bayrağının gücüne sığınan Amerikan misyonerler, karşılaştıkları tepkilere rağmen Anadolu'daki faaliyetlerine devam etmiş ve özellikle 1870'lerden sonra faaliyetleri daha da artmıştır. Amerikan diplomatik temsilcilikleri de misyonerlerin haklarını korumak için sonuna kadar mücadele etmiş ve olayların peşini bırakmamıştır.

Amerikan misyonerlerin çalışmalarını Hıristiyan topluluklar oluşturduğu halde Müslümanları da gözden uzak tutmamışlardır. Müslümanlar arasında faaliyetlerini yoğunlaştıran Amerikan misyonerler, Ermenilerle aynı bölgede yaşayan Kürtleri de Protestanlığa yönlendirmişlerdir. Az sayıda olsa da Protestanlığı kabul eden Müslümanlar olmuştur. Müslüman halkın tepkisinin artması ve devletin aldığı önlemlerle Amerikan misyonerler Müslümanlar üzerindeki çalışmalarını asgari düzeye indirmişler ve etkileri sınırlı olmuştur.

Dini çalışmalarına ibadet yerleri ve kiliseler aracılığıyla başlamış olan Amerikan misyonerleri cemaat sayısındaki artışa paralel olarak kiliselerini genişletmişler ya da yeni kiliseler açmışlardır.

Eğitimi Hıristiyanlığı yaymada etkili bir araç olarak gören Amerikan misyonerleri bulundukları bölgelerdeki eğitim yetersizliğinden istifade ederek Osmanlı topraklarının en ücra köylerine kadar rahatlıkla istedikleri nitelikte ve

sayıda okul açabilmiştir. Bu okulların faaliyetlerinden rahatsız olan Osmanlı Devleti yabancı okulları kontrol altına almak ve misyoner faaliyetlerini düzene sokmak için bazı düzenlemeler yapmıştır. Çıkartılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne rağmen özellikle Suriye, Beyrut ve Lübnan bölgesinde ruhsatsız okullar açılmış ve faaliyetlerine devam etmiştir.

Amerikan misyonerleri açtıkları ilkokullar dışında din adamı yetiştirmeye yönelik İlahiyat okulları da açmışlardır. Bu ilahiyat okullarından biri Merzifon'da açılmıştır. Merzifon İlahiyat okulunun inşaatı konusunda sorun çıkarmayan yerel Osmanlı yöneticileri misyonerlerin kendilerine ev yapması konusunda aynı tavrı göstermemiş ve misyonerleri engellemeye yönelik bir tutum içinde olmuştur.

Amerikan misyonerleri eğitim alanındaki yaygın örgütlenme sonucu artan nitelikli eğitim taleplerini ve sosyo-ekonomik değişmeleri değerlendirerek eğitim politikasında değişiklik yapmış ve yeni bir eğitim modeli geliştirmiştir. Böylece 1860'lardan itibaren Amerikan misyoner eğitiminin laik yönünün temsil eden Dünya'ya ihtiyaç duyduğu Hıristiyan bakış açısına sahip liderler yetiştirmeyi amaçlayan Kolejler kurulmuştur.

Robert Kolej Bâb-ı âlî ile girişilen uzun bir mücadelenin eseridir. Robert Kolej'in yeri yüzünden Bâb-ı âlî ile Hamlin arasında başlayan mücadele diplomatik bir iş olmamasına rağmen iş diplomatik bir noktaya çekilmiştir. Kolej'in yeri konusunda ısrarlı tutumunu sürdüren Hamlin İngiliz elçiliği desteğini arkasına alıp Bâb-ı âlî'ye baskı uygulatmış ayrıca seyahat için İstanbul'a gelen Amiral Farragut'tan destek istemiştir. Misyonerlerinde ABD kamuoyu ve Kongre üzerinde etkili olması sonucu Amerika Hükümeti de doğrudan müdahale etmiş ve Washington Osmanlı elçisine nota verilmiştir. Amerikan isteklerinin gerçekleştirilmesi konusunda her türlü manevraya başvurulmuş, tüm karşı çıkış ve engellemelere rağmen inşaat izni alınmıştır. Robert Kolej bir misyoner okulu olmamakla beraber bir misyoner tarafından kurulmuş ve kolejler misyoner eğitimin geldiği son nokta olmuştur.

Amerikan misyonerlerin faaliyetlerine misyoner matbaasında yapılan basım yayım faaliyetleri önemli bir lojistik destek sağlamıştır. Bir çok dilde dinsel yayın yapan Amerikan matbaalarının çalışmalarından rahatsızlık duyan Bâb-ı âlî matbaaları sıkı teftişten geçirmiş ve zaman zaman çeşitli gerekçelerle kapatmış olsa da Amerikan matbaaları etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüştür. Hatta 1872 yılından sonra İstanbul'daki misyoner matbaası bina ve makine olarak daha gelişmiş bir hale getirilmiş ve basım faaliyetleri hızlandırılmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin denetleme çabası başarılı olamamıştır. Ruhsatsız olarak dahi matbaa açılmıştır. Osmanlı Devleti Amerikan misyonerlerinin antlaşmalardan doğan haklarına yönelik kısıtlamalar getirerek faaliyetlerini önlemeye çalışmış ise de başarılı olamamıştır. Amerikan misyonerleri ise Osmanlı topraklarında yaptıkları çok yönlü çalışmalar ile özellikle Ermenilerin Protestanlaşmasını sağlamış ve Protestanlaşan bu kitlenin gelecekleri üzerinde etkili olmuştur. Misyonerler vasıtasıyla eğitim amaçlı öğrenci gönderme şeklinde başlayan Amerika'ya göç, 1870'den itibaren misyonerlerinde teşvikiyle sıradan halkın göçüne dönüşmüştür. Her geçen gün artan Ermeni göçü ile beraber Türk düşmanlığı da Amerika'ya taşınmıştır.

Sonuç olarak, Amerika Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerin arkasındaki temel güçlerden biri olmamıştır. İki devlet arasında savaş yapılmamış olması ve ABD'nin doğrudan Osmanlı içişlerine karışmayan politikası Osmanlı Amerikan ilişkilerinin seyrini olumlu etkilemiş ve iki ülke ilişkilerini 'dostane' olarak tanımlamıştır. İlişkilerin seyrinde ticaret ana gündem maddesi olma özelliğini kaybederken siyasi ilişkilerin kapsam ve boyutunda artış olmuştur. Bunda Amerikan konsoloslarının ve misyonerlerin katkısı büyük olmuştur. Amerika'nın Osmanlı topraklarında misyonerler aracılığıyla yürüttüğü faaliyetleri gittikçe yayılıp güç kazanmıştır. Misyonerler açtıkları okullarla Osmanlı toplumu üzerinde derin izler bırakmıştır. Kolejler Amerikan çıkarının belkemiğini oluşturmuştur. Amerika ise misyonerlere yakın bir diplomatik koruma sağlamış ve misyonerleri desteklemiştir. Kendi devletlerinin siyasi gücünden yararlanan misyonerler Amerika'da Ermeni varlığını oluşmasını sağlamışlar ve Ermeni propagandasının temelleri Amerika'da atılmıştır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

1. BAB-I ÂLÎ EVRAK ODASI SADARET EVRAKI

a) Düvel-i Ecnebiye Kısmı Belgeleri

A. DVN. DVE, Dosya No: 25-C, Gömlek No: 74.

A. DVN. DVE, Dosya No: 26-A, Gömlek No: 34.

A. DVN. DVE, Dosya No: 26-A, Gömlek No: 71.

A. DVN. DVE, Dosya No: 26- B, Gömlek No: 82.

b) Sadaret Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kısmı Belgeleri

A. DVN. NMH, Dosya No: 13, Gömlek No: 15.

A. DVN. NMH, Dosya No: 21, Gömlek No: 13.

c) Sadaret Divan-ı Hümayun Mühime Kısmı Belgeleri

A. DVN. MHM, Dosya No: 30, Gömlek No: 95.

A. DVN. MHM, Dosya No: 31, Gömlek No: 9.

A. DVN. MHM, Dosya No: 34, Gömlek No: 87.

A. DVN. MHM, Dosya No: 35, Gömlek No: 17.

d) Sadaret Mektubi Kalemi Mühime Kalemi Belgeleri

A. MKT. MHM, Dosya No: 32, Gömlek No: 69.

A. MKT. MHM, Dosya No: 248, Gömlek No: 42.

A. MKT. MHM, Dosya No: 252, Gömlek No: 92.

A. MKT. MHM, Dosya No: 253, Gömlek No: 11.

A. MKT. MHM, Dosya No: 256, Gömlek No: 79.

A. MKT. MHM, Dosya No: 272, Gömlek No: 95.

A. MKT. MHM, Dosya No: 352, Gömlek No: 63.

A. MKT. MHM, Dosya No: 352, Gömlek No: 70.

A. MKT. MHM, Dosya No: 354, Gömlek No: 94.

A. MKT. MHM, Dosya No: 357, Gömlek No: 95.

A. MKT. MHM, Dosya No: 364, Gömlek No: 85.

A. MKT. MHM, Dosya No: 397, Gömlek No: 95.

A. MKT. MHM, Dosya No: 438, Gömlek No: 85.

A. MKT. MHM, Dosya No: 439, Gömlek No: 6.

A. MKT. MHM, Dosya No: 440, Gömlek No: 63.

A. MKT. MHM, Dosya No: 446, Gömlek No: 63.

A. MKT. MHM, Dosya No: 448, Gömlek No: 51.

A. MKT. MHM, Dosya No: 450, Gömlek No: 70.

A. MKT. MHM, Dosya No: 452, Gömlek No: 33.

A. MKT. MHM, Dosya No: 452, Gömlek No: 97.

A. MKT. MHM, Dosya No: 455, Gömlek No: 24.

A. MKT. MHM, Dosya No: 457, Gömlek No: 33.

A. MKT. MHM, Dosya No: 458, Gömlek No: 26.

A. MKT. MHM, Dosya No: 458, Gömlek No: 31.

A. MKT. MHM, Dosya No: 462, Gömlek No: 38.

A. MKT. MHM, Dosya No: 473, Gömlek No: 39.

A. MKT. MHM, Dosya No: 464, Gömlek No: 99.

A. MKT. MHM, Dosya No: 478, Gömlek No: 62.

e) Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ Yazışmaları

A. MKT. MVL, Dosya No: 144, Gömlek No: 58.

f) Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmaları

A. MKT. UM, Dosya No: 542, Gömlek No: 55.

A. MKT. UM, Dosya No: 554, Gömlek No: 74.

A. MKT. UM, Dosya No: 568, Gömlek No: 54.

2) CEVDET TASNİFİ

a) Cevdet Adliye

C. ADL, 3228.

b) Cevdet Askeriye

C. AS, 31967.

c) Cevdet Dahiliye

C. DH, 609.

d) Cevdet Hariciye

C. HR, 2179.

e) Cevdet Maarif

C. MF, 6925.

3) HARİCİYE NEZARETİ BELGELERİ

a) Hukuk Kısmı Belgeleri

HR. H, Dosya No: 345, Gömlek No: 7.

HR. H, Dosya No: 345, Gömlek No: 10.

HR. H, Dosya No: 345, Gömlek No: 11.

HR. H, Dosya No: 346, Gömlek No: 3.

HR. H, Dosya No: 346, Gömlek No: 7.

HR. H, Dosya No: 346, Gömlek No: 11

HR. H, Dosya No: 346, Gömlek No: 14.

HR. H, Dosya No: 346, Gömlek No: 16.

b) Mektubi Kalemi Belgeleri

HR. MKT, Dosya No: 18, Gömlek No: 156.

c) Siyasi Kısım Belgeleri

HR. SYS, Dosya No: 12, Gömlek No: 40.

HR. SYS, Dosya No: 44, Gömlek No: 14

HR. SYS, Dosya No: 44, Gömlek No: 36.

HR. SYS, Dosya No: 44, Gömlek No: 50.

HR. SYS, Dosya No: 45, Gömlek No: 5.

HR. SYS, Dosya No: 45, Gömlek No: 46.

HR. SYS, Dosya No: 46, Gömlek No: 5.

HR. SYS, Dosya No: 51, Gömlek No: 17.

HR. SYS, Dosya No: 51, Gömlek No: 19.

HR, SYS, Dosya No: 51, Gömlek No: 29.

HR. SYS, Dosya No: 53, Gömlek No: 5.

HR. SYS, Dosya No: 57, Gömlek No: 2.

HR. SYS, Dosya No: 57, Gömlek No: 5.

HR. SYS, Dosya No: 68, Gömlek No: 131.

HR. SYS, Dosya No: 81, Gömlek No: 59.

HR. SYS, Dosya No: 501, Gömlek No: 14.

d) Tercüme Odası Belgeleri

HR. TO, Dosya No: 54, Gömlek No: 63.

HR. TO, Dosya No: 55, Gömlek No: 35.

HR. TO, Dosya No: 56, Gömlek No: 58.

HR. TO, Dosya No: 56, Gömlek No: 56.

HR. TO, Dosya No: 56, Gömlek No: 59.

HR. TO, Dosya No: 56, Gömlek No: 62.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 3.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 4.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 7.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 12.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 14.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 17.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 20.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 21.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 23.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 24.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 25.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 26.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 28.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 31.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 32.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 33.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 35.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 38.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 47.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 66.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 67.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 70.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 73.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 76.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 77.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 79.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 83.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 86.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 88.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 89.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 90.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 95.

HR. TO, Dosya No: 115, Gömlek No: 100.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 109.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 112.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 114.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 116.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 124.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 133.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 134.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 140.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 147.

HR. TO, Dosya No: 117, Gömlek No: 151.

HR. TO, Dosya No: 118, Gömlek No: 1.

HR. TO, Dosya No: 118, Gömlek No: 75.

HR. TO, Dosya No: 118, Gömlek No: 121.

HR. TO, Dosya No: 119, Gömlek No: 37.

HR. TO, Dosya No: 119, Gömlek No: 39.

HR. TO, Dosya No: 124, Gömlek No: 84.

HR. TO, Dosya No: 124, Gömlek No: 86.

HR. TO, Dosya No: 124, Gömlek No: 87.

HR. TO, Dosya No: 124, Gömlek No: 90.

HR. TO, Dosya No: 124, Gömlek No: 100.

HR. TO, Dosya No: 145, Gömlek No: 145.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 82.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 83.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 85.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 87.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 86.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 88.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 93.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 94

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 97.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 103.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 104.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 107.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 109.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 110.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 111.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 116.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No:117.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 122

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 125.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 128

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 129.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 131

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 140.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 143.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 149.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 150.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 154.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 158.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 159.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 161.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 162.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 163.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 164.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 168.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 169.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 175.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 180.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 181.

HR. TO, Dosya No: 146, Gömlek No: 185.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 12.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 14.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 17.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 18.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 19.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 20.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 23.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 24.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 26.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 30.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 34.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 36.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 37.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 38.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 46

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 58.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 65.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 69.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 70.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 74.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 78.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 80.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 86.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 88.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 89.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 91.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 94.

HR. TO, Dosya No: 147, Gömlek No: 97.

HR. TO, Dosya No: 241, Gömlek No: 23.

HR. TO, Dosya No: 248, Gömlek No: 70.

HR. TO, Dosya No: 316, Gömlek No: 34.

HR. TO, Dosya No: 321, Gömlek No: 46.

HR. TO, Dosya No: 321, Gömlek No: 65.

HR. TO, Dosya No: 373, Gömlek No: 75.

HR. TO, Dosya No: 438, Gömlek No: 49.

HR. TO, Dosya No: 441, Gömlek No: 13.

HR TO, Dosya No: 442, Gömlek No: 25.

HR. TO, Dosya No: 446, Gömlek No: 43.

HR. TO, Dosya No: 450, Gömlek No: 29.

HR. TO, Dosya No: 460, Gömlek No: 30.

HR. TO, Dosya No: 492, Gömlek No: 119.

HR. TO, Dosya No: 492, Gömlek No: 76.

HR. TO, Dosya No: 492, Gömlek No: 92.

HR. TO, Dosya No: 492, Gömlek No: 119.

HR. TO, Dosya No: 495, Gömlek No: 51.

HR. TO, Dosya No: 501, Gömlek No: 4.

HR. TO, Dosya No: 507, Gömlek No: 81.

HR. TO, Dosya No: 510, Gömlek No: 117.

HR. TO, Dosya No: 512, Gömlek No: 42.

HR. TO, Dosya No: 516, Gömlek No: 52.

HR. TO, Dosya No: 551, Gömlek No: 62.

HR. TO, Dosya No: 552, Gömlek No: 89.

4) İRADELER TASNİFİ

a) Dahiliye

İ.DH, Dosya No: 492, Gömlek No: 33346

İ.DH, Dosya No: 511, Gömlek No: 34797.

İ.DH, Dosya No: 576, Gömlek No: 40105.

İ.DH, Dosya No: 595, Gömlek No: 41468.

İ.DH, Dosya No: 598, Gömlek No: 41649.

İ.DH, Dosya No: 629, Gömlek No: 43726.

İ.DH, Dosya No:630, Gömlek No: 43829.

İ.DH, Dosya No: 656, Gömlek No: 45659.

İ.DH, Dosya No: 662, Gömlek No: 46078.

İ.DH, Dosya No: 665, Gömlek No: 46320.

İ.DH, Dosya No: 665, Gömlek No: 46349.

İ.DH, Dosya No: 667, Gömlek No: 46434.

İ.DH, Dosya No: 667, Gömlek No: 46459.

İ.DH, Dosya No: 669, Gömlek No: 46597.

İ.DH, Dosya No: 671, Gömlek No: 46770.

İ.DH, Dosya No: 682, Gömlek No: 47505.

İ.DH, Dosya No: 686, Gömlek No: 47797.

İ.DH, Dosya No: 687, Gömlek No: 47914.

İ.DH, Dosya No: 695, Gömlek No: 48608.

İ.DH, Dosya No: 698, Gömlek No: 48841.

İ.DH, Dosya No: 698, Gömlek No: 48860.

İ.DH, Dosya No: 699, Gömlek No: 49828.

İ.DH, Dosya No: 700, Gömlek No: 48977.

İ.DH, Dosya No: 700, Gömlek No: 49020.

İ.DH, Dosya No: 708, Gömlek No: 49558.

İ.DH, Dosya No: 709, Gömlek No: 49643.

İ.DH, Dosya No: 712, Gömlek No: 49827.

İ.DH, Dosya No: 713, Gömlek No: 49908.

İ.DH, Dosya No: 717, Gömlek No: 50084.

İ.DH, Dosya No: 721, Gömlek No: 50345.

b) Dosya Usulu İradeler

İ.DUİT, Dosya No: 138, Gömlek No: 33.

İ.DUİT, Dosya No: 138, Gömlek No: 37.

İ.DUİT, Dosya No: 138, Gömlek No: 38.

İ.DUİT, Dosya No: 138, Gömlek No: 39.

İ.DUİT, Dosya No: 138, Gömlek No: 41.

c) Hariciye

İ.HR, Dosya No: 44, Gömlek No: 15212.

İ.HR, Dosya No: 129, Gömlek No: 6540.

İ.HR, Dosya No: 178, Gömlek No: 9779.

İ.HR, Dosya No: 182, Gömlek No: 10127.

İ.HR, Dosya No: 184, Gömlek No: 10250.

İ.HR, Dosya No: 187, Gömlek No: 10385.

İ.HR, Dosya No: 188, Gömlek No: 10511.

İ.HR, Dosya No: 189, Gömlek No: 10564.

İ.HR, Dosya No:189, Gömlek No: 10570.

İ.HR, Dosya No: 189, Gömlek No: 10595.

İ.HR, Dosya No: 190, Gömlek No: 10620.

İ.HR, Dosya No: 193, Gömlek No: 10861.

İ.HR, Dosya No: 193, Gömlek No: 10880.

İ.HR, Dosya No: 193, Gömlek No: 10892.

İ.HR, Dosya No: 194, Gömlek No: 10983.

İ.HR, Dosya No:194, Gömlek No: 10988.

İ.HR, Dosya No: 195, Gömlek No: 11057.

İ.HR, Dosya No: 202, Gömlek No: 11505.

İ.HR, Dosya No: 203, Gömlek No: 11664.

İ.HR, Dosya No: 207, Gömlek No: 11934-C.

İ.HR, Dosya No: 207, Gömlek No: 11946.

İ.HR, Dosya No: 218, Gömlek No: 12627.

İ.HR, Dosya No: 219, Gömlek No: 12750.

İ.HR, Dosya No: 223, Gömlek No: 13008.

İ.HR, Dosya No: 223, Gömlek No: 13047.

İ.HR, Dosya No: 224, Gömlek No: 13123-2.

İ.HR, Dosya No: 224, Gömlek No: 13161.

İ.HR, Dosya No: 226, Gömlek No: 132115.

İ.HR, Dosya No: 227, Gömlek No: 13288.

İ.HR, Dosya No: 228, Gömlek No: 13378.

İ.HR, Dosya No: 229, Gömlek No: 13454.

İ.HR, Dosya No: 230, Gömlek No: 13531.

İ.HR, Dosya No: 232, Gömlek No: 13707.

İ.HR, Dosya No: 233, Gömlek No: 13745.

İ.HR, Dosya No: 233, Gömlek No: 13756.

İ.HR, Dosya No: 238, Gömlek No: 14103.

İ.HR, Dosya No: 240, Gömlek No. 14224

İ.HR, Dosya No: 240, Gömlek No: 14225.

İ.HR, Dosya No: 242, Gömlek No: 14346.

İ.HR, Dosya No: 242, Gömlek No: 14402.

İ.HR, Dosya No: 243, Gömlek No: 14447.

İ.HR, Dosya No: 244, Gömlek No: 14507.

İ.HR, Dosya No: 246, Gömlek No: 14655.

İ.HR, Dosya No: 247, Gömlek No: 14672.

İ.HR, Dosya No: 247, Gömlek No: 14687.

İ.HR, Dosya No: 249, Gömlek No: 14843.

İ.HR, Dosya No: 250, Gömlek No: 14868.

İ.HR, Dosya No: 250, Gömlek No: 14890.

İ.HR, Dosya No: 250, Gömlek No: 14897.

İ.HR, Dosya No: 251, Gömlek No: 14909.

İ.HR, Dosya No: 252, Gömlek No: 15008.

İ.HR, Dosya No: 253, Gömlek No: 15045.

İ.HR, Dosya No: 253, Gömlek No: 15061.

İ.HR, Dosya No: 255, Gömlek No: 15163.

İ.HR, Dosya No: 255, Gömlek No: 15168.

İ.HR, Dosya No: 255, Gömlek No: 15179.

İ.HR, Dosya No: 255, Gömlek No: 15231.

İ.HR, Dosya No: 257, Gömlek No: 15366.

İ.HR, Dosya No: 259, Gömlek No: 15514.

İ.HR, Dosya No: 260, Gömlek No: 15547.

İ.HR, Dosya No: 260, Gömlek No: 15554.

İ.HR, Dosya No: 260, Gömlek No: 15556.

İ.HR, Dosya No: 261, Gömlek No: 15656.

İ.HR, Dosya No: 262, Gömlek No: 15725.

İ.HR, Dosya No: 262, Gömlek No: 15733.

İ.HR, Dosya No: 264, Gömlek No: 15815.

İ.HR, Dosya No: 264, Gömlek No: 15855.

İ.HR, Dosya No: 266, Gömlek No: 15987.

İ.HR, Dosya No: 266, Gömlek No:15999.

İ.HR, Dosya No: 267, Gömlek No: 16001.

İ.HR, Dosya No: 267, Gömlek No: 16018.

İ.HR, Dosya No: 267, Gömlek No: 16039.

İ.HR, Dosya No: 267, Gömlek No: 16051.

İ.HR, Dosya No: 268, Gömlek No: 16103.

İ.HR, Dosya No: 269, Gömlek No: 16180.

İ.HR, Dosya No: 271, Gömlek No: 16329.

İ.HR, Dosya No: 272, Gömlek No: 16440.

İ.HR, Dosya No: 274, Gömlek No: 16644.

c) Meclis-i Mahsûs

İ.MMS, Dosya No: 36, Gömlek No: 1488.

İ.MMS, Dosya No: 36, Gömlek No: 1833.

İ.MMS, Dosya No: 41, Gömlek No: 1670.

İ.MMS, Dosya No: 44, Gömlek No: 1827.

İ.MMS, Dosya No: 45, Gömlek No: 1919.

İ.MMS, Dosya No: 54, Gömlek No: 2378.

d) Meclis-i Vâlâ

İ.MVL, Dosya No: 462, Gömlek No: 20815.

İ.MVL, Dosya No: 472, Gömlek No: 21365.
İ.MVL, Dosya No: 530, Gömlek No: 23774.
İ.MVL, Dosya No: 555, Gömlek No: 24894.

e) Şûrâ-yı Devlet

İ.ŞD, Dosya No: 26, Gömlek No: 1228.

5. MAARİF NEZARETİ

a) Mektubi Kalemi

MF. MKT, Dosya No: 4, Gömlek No: 77.
MF. MKT, Dosya No: 8, Gömlek No: 103.
MF. MKT, Dosya No: 19, Gömlek No: 81.
MF. MKT, Dosya No: 20, Gömlek No: 25.
MF. MKT, Dosya No: 23, Gömlek No: 56.
MF. MKT, Dosya No: 23, Gömlek No: 144.
MF. MKT, Dosya No: 26, Gömlek No: 78.
MF. MKT, Dosya No: 27, Gömlek No: 181.
MF. MKT, Dosya No: 28, Gömlek No: 111.
MF. MKT, Dosya No: 30, Gömlek No: 170.
MF. MKT, Dosya No: 32, Gömlek No: 54.
MF. MKT, Dosya No: 32, Gömlek No: 183.
M.F. MKT, Dosya No: 33, Gömlek No: 103.
MF. MKT, Dosya No: 34, Gömlek No: 10.
MF. MKT, Dosya No: 34, Gömlek No: 23.
MF. MKT, Dosya No: 34, Gömlek No: 91.

6. YILDIZ TASNİFİ

a) Yıldız Esas

YEE, Dosya No: 42, Gömlek No: 164.

I. KİTAPLAR

Abdurahman Şeref Efendi, **Tarih Musahabeleri**, sad. Enver Koray, Ankara, 1985.

Açba, Sait, **Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması**, Ankara, 2004.

Açıkses, Erdal, **Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara, 2003.

Agoston, Gabor**, Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi,** çev, Tanju Akad, İstanbul, 2006.

Ahmed Cevdet Paşa, **Ma'rûzât,** yay. haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, 1980.

Ahmet Mithat Efendi, **Üss-i İnkılâp: Kırım Muhaberesinden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar,** yay. haz. Talip Galip Seratlı, İstanbul, 2004.

Ahmet Rasim ve Osmanlı Tarihi, düz. Metin Hasırcı, C. VII, İstanbul, 1999.

Akşin, Sina, **İttihat Terakki ve Jön Türkler**, İstanbul, 1987.

Akyılmaz, Gül, **Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı,** Konya, 2000.

Anıl, Yaşar Şahin, **Osmanlı Döneminde İki Dava**, İstanbul, 1995.

Armaoğlu, Fahir, **Belgelerle Türk –Amerikan Münasebetleri,** Ankara, 1991.

Barlas, Uğurol, **Gaziantep Tıp Tarihi ve Kültür Tarihi Araştırmaları**, İstanbul, 2004.

Bağış, Ali İhsan, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler,** Ankara, 1983.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** İstanbul, 2004.

Bozkurt, Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914),** Ankara, 1989.

Büyüktuğrul, Afif, **Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması,** C. III, İstanbul, 1983.

Cevdet Paşa Tezakir 13-20, yay. Cavid Baysun, Ankara, 1991.

_____, Tezâkir 40 -Tetimme, yay. Cavid Baysun, Ankara, 1991.

Çavdar, Tevfik, **Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu,** İstanbul, 1970.

Davison, Roderic H., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856- 1876,** İstanbul, 2005.

Dincer, Nahit, **Yabancı Özel Okullar,** İstanbul, tarihsiz.

Doğan, Nuri, **Cumhuriyet Öncesi Türk Amerikan Ticaret Antlaşmaları,** İstanbul, 1996.

Ediger, Volkan Ş., **Osmanlıda Neft ve Petrol,** Ankara, Aralık 2005.

Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye,** İstanbul, 1999.

Eralp, T. Nejat, **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar,** Ankara, 1993.

Erhan, Çağrı, **Türk- Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri,** Ankara, Mayıs 2001.

Erol, Mine, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları,** Konya, tarihsiz.

_____, **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu,** Ankara, 1976.

Ertuğrul, Halit, **Kültürümüzü Etkileyen Okullar,** İstanbul, 2002.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, **Modernleşme Bağlamında Osmanlı- Amerika İlişkileri,** İstanbul, 2002.

Field, James A., **America and the Mediterranean World 1776-1882,** Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1969.

Gazioğlu, Ahmet C. , **Kıbrıs'ta Türkler (1570- 1878),** Lefkoşa, Aralık 2000.

Gencer, Ali İhsan, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789–1867),** İstanbul, 1985.

Gencer, İhsan, Örenç Ali Fuat, Ünver, Metin, **Türk- Amerikan Silah Ticareti Tarihi,** İstanbul, 2008.

Girgin, Kemal, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz,** İstanbul, Mayıs 2005.

Gülen, Nejat, **Şanlı Bahriye Türk Bahriyesinin İkiyüz Yıllık Tarihçesi 1773-1973,** İstanbul, 2001.

Güngör, Erol, **Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri,** İstanbul, 2007.

Güran, Tevfik, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar,** İstanbul, 1998.

Hamlin, Cyrus, **My Life and Times,** Boston, 1924.

İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler,** İstanbul, 1993.

İrtem, Süleyman Kâni, **Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli,** haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 2004.

Kara, Âdem, **Yeni Kıtaya Osmanlı Göçleri ve Neticeleri,** İstanbul, 2007.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876),** C. VII, Ankara, 1988.

_____, **Osmanlı Tarihi, (I. Mesrutiyet ve İstibdat Devirleri),** C. VIII, Ankara, 1983.

Kasaba, Reşat, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi,** İstanbul, 1993.

Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri,** Ankara, 1990.

Kınlı, Onur, **Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi,** Ankara, 2006.

Kıray, Emine, **Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İstanbul, 1993.

Kıssınger, Henry, **Diplomasi,** çev. İbrahim H. Kurt, Ankara, 1998.

Kocabaş, Süleyman, **Türkiye'de Gizli Tarih III Misyonerlik ve Misyonerler,** İstanbul, 2002.

Kocabaşoğlu, Uygur, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları,** Ankara, Ağustos, 2002.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi" Bir Fransız Ailesinin Bâbıâli Hizmetinde Yüzyılı 1821- 1922,** İstanbul, 1998.

Kurat, Akdes Nimet, **Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959),** Ankara, 1959.

_____, **Türkiye ve Rusya XVIII Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk Rus İlişkileri (1798- 1914),** Ankara, 1970.

Kurdakul, Necdet, **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar,** İstanbul, 1981.

Kurmuş, Orhan, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi,** Ankara, 1982.

Küçükkalay, A.Mesut, **Osmanlı İthalatı İzmir Gümrüğü 1818- 1839,** İstanbul, 2007.

Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat,** haz. İ. Miroğlu, İstanbul, 1979.

Mahmud Fuad, **Tabiiyyet,** İstanbul, 2006.

Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu,** İstanbul, 2004.

_____, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4,** İstanbul, 2005.

Mehmed Salâhî, **Girid Meselesi 1866-1889**, haz. Münir Aktepe, İstanbul, 1967.

Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857–1923), der. Reşat Özalp, 1982.

Mutlu, Şamil, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları,** İstanbul, 2005.

Nevins, Allan, Cenmmağer, Hery Steele, **Amerika Birleşik Devletleri Tarihi,** çev. Halil İnalcık, 1961.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** İstanbul, 2005.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1839-1895)-I, yay. haz. Recep Karacakaya ve diğerleri Ankara, 2007.

Osmanoğlu, Cihan, **Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi,** İstanbul, 2004.

Ökçün, Gündüz, **Osmanlı Sanayi (1913- 1915),** Ankara, 1970.

Pamuk, Şevket, **Bağımlılık ve Büyüme(1820- 1913),** İstanbul, 1994.

_____, **Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913),** Ankara, 1984.

Pekcan, Ahmet, Osmanlı'dan **Günümüze İç Siyaseti Yönlendiren Yabancı Eller ABD Elçisi Samuel S. Cox'un İstanbul Elçilik Yılları (1885-1886),** İstanbul, 2006

Polatoğu, İlknur, **Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar,** Ankara, 1990.

Quataert, Donald, **Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876- 1908**, İstanbul, 2008.

Sağlam, Mehmet Hakan, **Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881 Rüsûm-ı Sitte'den Düyûn-ı Umûmiyye'ye,** İstanbul, 2007.

Sander, Oral, Fişek, Kurthan, **Türk- ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829- 1929),** Ankara, Mayıs 2007.

Sevinç, Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetler,** İstanbul, 2007.

_____, **Ajan Okulları,** İstanbul, 1989.

Sezer, Ayten, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923- 1938),** Ankara, 1999.

Şafak, Nurdan, **Osmanlı Amerika İlişkileri,** İstanbul, Mart 2003.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y., **Sultan Aziz Hususi, Siyasi Hayatı, Devri ve Ölümü,** İstanbul, 1949.

Şişman, Adnan, **Osmanlı Devleti'nde XX. Yüzyıl Başlarında Amerikan Kültürel ve Sosyal Müesseseleri,** Balıkesir, 1994.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü,** Ankara, 1999.

Tozlu, Necmettin, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar,** Ankara, 1991.

Tuncer, Hüner, **Eski ve Yeni Diplomasi,** Ankara, 1995.

_____, **19. Yüzyılda Osmanlı- Avrupa İlişkileri,** Ankara, 2000.

_____, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878)** , Ankara, 2003.

Tuncer, Hadiye, Tuncer, Hüner, **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler,** Ankara, 1997.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1987.

Uluğbay, Hikmet, **İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik,** Ankara, 2003.

Unat, Faik Reşit, **Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış,** Ankara, 1964.

Uzunçarşılı, İ.Hakkı, **Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi,** Ankara, 2000.

Ülke, Recep, **İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihçesi,** İstanbul, 1956.

Ülman, Haluk, **İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrinine Kadar Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939- 1947),** Ankara, 1961.

Vahapoğlu, Hidayet, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar,** Ankara, 1990.

Vak'a-Nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi, C. X, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara, 1988.
_____, C. XI, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara, 1989.

_____, C. XII, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara, 1989.

_____, C. XIII, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara, 1990.

_____, C. XIV, yay haz. M. Münir, Aktepe, Ankara, 1991.

_____, C. XV, yay haz. M. Münir, Aktepe, Ankara, 1993.

Washburn, George, **Robert Kolej'in İlk Müdürü Cennetin Sonbaharı Kolej Anıları (1863-1903),** ter. Z. Bilge Yenice, İstanbul, 2002.

White, George E**., Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, ç**ev. Cem Tarık Yüksel, İstanbul, 1995.

Wilson, H.W., **Zırh Devrinde Deniz Muharebeleri,** C. I, 1850-1914, çev. Lütfü Çekiç, İstanbul, 2007.

Yeliseyeva, N.V., A.Z. Manfred, **Yakınçağlar Tarihi,** İstanbul, 1978.

Yılmaz, Faruk, **Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete (Duyûn-u Umumiye Dış Borçlar),** İstanbul, 1996.

III. MAKALELER

ACEHAN, Işıl, "Eski Dünya'dan Yeni Dünya'ya: Anadolu'dan ABD'ye İlk Müslüman Türk Göçü Üzerine", **Doğu -Batı,** Yıl. VIII, S. 32, Mayıs, Haziran, Temmuz, 2005, s. 221-238.

AÇIKSES, Erdal, "Türk- Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi", **Türkler,** C. XIII, Ankara, 2002, s. 542-557.

_____, "Osmanlı Devleti'ndeki Misyonerlik Faaliyeti ile İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)", **Osmanlı,** C. II, Ankara, 1999, s. 192-203.

_____, "Amerikalı Misyonerlerin Samsun ve Çevresindeki Faaliyetleri", **Geçmişten Geleceğe Samsun,** Samsun 2006, s. 175-197.

AKGÜN, Seçil, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", **OTAM,** S. 3, Ocak 1992, Ankara, s. 1-16.

AKTEPE, M.Münir, " Dünkü Fransızlar Blak Bey ve Oğlu", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Fatih Sultan Mehmet'e Hatıra Sayısı,** S. 33, Mart 1980/81, İstanbul, 1982, s. 255-270.

ALAN, Gülbadi, "Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi" **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S. X, Güz 2001, s. 183-208.

ALTUĞ, Uğur, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz Siyasetinde Korsanların Rolü", **Doğu-Batı,** Yıl. 9, S. 34, Kasım Aralık Ocak 2005-2006, s. 289-295.

ARIKAN, Zeki, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu- Meta)", **Prof.Dr Bekir Kütükoğluna Armağan,** İstanbul 1991, s. 279-306.

AYIN, Faruk - GÖKSU, Erkan "Ana Hatlarıyla Abdülaziz Dönemi Osmanlı Bahriyesi ve Ceride-i Askeriyelere Göre 1864 Yılı Denizcilik Faaliyetleri", **Türkler,** C. XII, Ankara, 2002, s. 822-829.

BAYRAM, Sadi, "Amerikalılar'ın Eğitim Faaliyetleri Merzifon Anatolia Kolej –I", **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi,** Ocak 2006, S. 229, s. 41-48.

BEŞİRLİ, Mehmet, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S. 16, 2004/1, s. 121–139.

_____, "Sultan Abdülaziz'den Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Donanması", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** S. 25, Yıl 11, Erzurum 2004, s. 243-273.

BOURNE, Kenneth, " İngiltere ve Girit İsyanı, 1866-1869", **Tarih Araştırmaları Dergisi,** 1963-1, C. I, S. I, Ankara, 1963, s. 249-274.

BOZKURT, Suzan ve diğerleri, "1865 Kolera Salgınında Mabeyn-i Hümayun Eczacısı Vıncent Peche il Robert Kolej'den Cyrus Hamlin'in Kullandıkları Antikolerik Terkipler", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları,** C. II, S. 2, İstanbul, 2002, s. 55-78.

CLARK, Edward C., "Osmanlı Sanayi Devrimi", çev, Yavuz Cezar, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,** haz. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Nisan 2006, s. 467–480.

ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat Döneminde İzmir",**Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Kurtuluşunun 70.Yılı Dolayısıyla İzmir Sempozyumu,** C. I, S. III, Yıl. 1993, s. 73- 87.

ÇETİN, Birol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Teknolojilerin Takibi (1700–1900)", **Türkler,** C. XIII., Ankara, 2002, s. 812-821.

DANACIOĞLU, Esra, "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. III, S. 9-10, Yıl.1999- 2000, s. 131-145.

_____, "İzmir'de İlk İngilizce Gazete: The Star In The East And Friend of Youth", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. II, S. 4-5,Yıl.1994-1995, İzmir, 1995, s. 121-128.

_____, "Diyarbakır'da Amerikan Misyonerleri", haz. Şevket Beysanoğlu, M.Sabri Koz, Emin Nedret İşki, **Diyarbakır Müze Şehir,** İstanbul, 1999, s. 165-175.

DOĞAN, Ayhan, "Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. XI, Yıl. 2004, s. 271-285.

ERHAN, Çağrı, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları" **Belleten,** C. LXII, S. 30/234, Ağustos,1998, s. 457-465.

_____, "Osmanlı -ABD İlişkileri", **Osmanlı,** C. II, Ankara, 1999, s. 235-247.

EROL, Mine "Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785- 1816)", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi,** S. 32, Mart 1979, s. 689-730.

_____, "Amerikan Trablusgarp İlişkileri", **A.Ü.D.T.C.F.Tarih Araştırmaları Dergisi,** C. XIII, S. 24, s. 129-155.

ERTAN, Sevgi, "Amerika'daki Türklerin Tarihi", **Türkler,** C. XX, Ankara, 2002, s. 881-889.

FENDOĞLU, Tahsin, "Osmanlı- ABD Ticari İlişkileri", **Türkler,** C. XIV, Ankara, 2002, s. 270-282.

_____ , "Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti", **Türkler,** C. XIV, Ankara, 2002, s. 189-196.

FERWERDA, Frank Fokke, "1819- 1919 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Seyyahlar Biyografi- Bibliyografya Notları-I", **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi,** S. XI, 2001, s. 245-360.

_____, "1819-1919 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Seyyahlar Biyografi- Bibliyografya Notları-II ", **Kebikeç,** S.13, 2002, s. 241-253.

FISHER, E., "Hafif Silahların Ağızdan Doldurulmasından Kuyruktan Doldurulmasına Kadarki Gelişmesi", **Askeri Tarih Bülteni,** çev, Fethi Ersoy, Yıl. 4, S.7, Şubat 1979, s. 101-108.

GENCER, Ali İhsan, "XIX Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika" **Fındıkoğlu Armağanı,** İstanbul,1997, s. 359-374.

_____, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik"**, Osmanlı,** C. VI, Ankara, 1999, s. 569-589.

GERMANER, Semra "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları", **Tarih ve Toplum,** C. 19, S. 95, Kasım 1991, s. 289-296.

GÜNDÜZ, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Meselesinin Doğuşu, Gelişmesi", **Türk Dünyası Araştırmaları,** S. 128, Ekim 2000, s. 111-117.

_____, "Balkanlarda Panslavizm Faaliyetleri ve Osmanlı Devletine Etkileri", **Türk Dünyası Araştırmaları,** S. 137, Nisan 2002, s. 105-116.

GÜRAN, Tevfik, "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası (1839- 1876)", **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1071- 1920,** ed.. Osman Okyar- Halil İnalcık, Ankara, 1980, s. 271-277.

HÜLAGÜ, Metin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S. 10, Güz 2001, s. 57-99.

HUREWİTZ, J.C., "Türk- Amerikan İlişkileri ve Atatürk", Ömer Celal Sarc, Macit Gökberk, Tarık Zafer Tunaya, Bülent Daver, Şerif Mardin, v.d., **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk,** İstanbul ,1983, s. 483- 514.

İPEK, Nedim, "Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü", **OTAM,** (1995), V.

ILGAR, İhsan, "İlk Türk Amerikan Ticaret Antlaşması" **Hayat Tarih Mecmuası II,** Ekim, 1969, s. 4-7.

_____, "Tarihte Türk- Amerikan Dostluğu ve Münasebetleri", **Tarih Coğrafya Dünyası,** C. I, S. 3, Haziran,1959, s. 219-224.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", **ODTÜ Gelişim Dergisi 1979-1980 Özel Sayısı,** s.1-65.

KILIÇ, Orhan, "XIX. Yüzyılda Harput'ta Misyoner Faaliyetleri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** C. III, S. I, Elazığ, 1989, s. 119-137.

KİSKİRA, Konstantia P., "19. Yüzyılın Çokuluslu İstanbul'unda Amerikan Misyonerleri", **19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler,** İstanbul, 1999, s. 65-77.

KOCABAŞ, Süleyman, "Rusya'nın Osmanlı Sefiri General İgnatiyev'in Entrikaları", **Türk Dünyası Tarih Dergisi,** Mayıs 89. Yıl 3, S. 29, s. 17-23.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları", **Osmanlı,** C. V, Ankara, 1999, s. 340-349.

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları", **Bahri Savcı'ya Armağan,** Ankara, 1988, s. 205- 326.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayımcılığı", **Murat Sarıca Armağanı,** İstanbul, 1988, s. 267-285.

KOCAMANOĞLU, Emine, "Osmanlı Dönemi'nde Robert Kolej'de Din Eğitimi", **Osmanlı,** C. V, Ankara, 1999, s. 359-366.

KOLOĞLU, Orhan, " 200 Yıllık İlişkilerin Resmi Olmayan Tarihi Türk'le Amerikalı'nın Tanışması", **Tarih ve Toplum,** C. 28, S. 163, Temmuz 1997, s. 17-25.

KOPAR, Metin, "Amerika Birleşik Devletlerinin Ermeni Politikası", **Türk Dünyası Araştırmaları,** S. 152, Ekim 2004, s. 135-146.

KÖPRÜLÜ, Orhan. F.,"Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", **Belleten,** C. LI, S. 200, Ankara, 1987, s. 927-947.

KURAT, Akdes Nimet, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)", **A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi,** C. II, S. 2-3, Ankara 1964, s. 175-213.

_____, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", **A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi,** C. V, S. 8-9, Ankara, 1967, s. 287-371.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "Osmanlı İktisadi Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. X- XI, 1983, s. 151-166.

MARTAL, Abdullah, "Batı Anadolu'da Pamukçuluğun Koperatifleşme Süreci", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. II, S. IV- V, YIL 1994-1995, s. 95-101.

MAY, Arthur. J. "Crete and the United States, 1866-1869". **The Journal of Modern History,** Vol. 16, No. 4, (Dec.,1944), s. 286-293.

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", **Amme İdaresi Dergisi,** C. XIV, S. III, Eylül 1981, s. 87-96.

ÖZCAN, Azmi, BUZPINAR, Ş.Tufan, "Church Mıssıonary Society İstanbul'da Tanzimat, Islahat ve Misyonerlik 1858-1880", **İstanbul Araştırmaları I,** Bahar 1997, s. 63-80.

ÖZKAN, Süleyman, "Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazı ve Müzecilik Faaliyetleri", **Prof Dr İsmail Aka Armağanı,** İzmir, 1999, s. 449-476.

POLAT, İlknur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme", **Belleten,** C. LII, S. 203, Ankara, Ağustos 1988, s. 627-652.

SARIHAN, Recep, "Tarih Boyunca Türk – Amerikan İlişkileri", **Mostar, S**. 4, Haziran 2005, s. 40-44.

SARIKOYUNCU, Ali, "Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu (1793- 1821)", **Türk Dünyası Tarih Dergisi,** S. 80, Yıl. 7, Ağustos 1993, s. 34-40.

SERTOĞLU, Mithat, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türk-Amerikan İlişkileri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın,** S. 4, Mayıs 1997, s. 62-66.

SEZER, Ayten, "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", **Osmanlı,** C. II, Ankara, 1999, s. 181-190.

_____, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Ekim 1999 Osmanlı Devleti'nin 700. Yılı Özel Sayısı,** Ankara, 1999, s. 169-183.

SYRETT, Elena Frangakıs, "İzmir'de Pamuk ve Kumaş Ticareti (18. Yüzyılın İkinci Yarısından 19. Yüzyılın Başlarına)", Editörler Çağlar Keyder- Faruk Tabak, **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım,** Eylül 1998, s. 101-118.

SUBAŞI, Turgut, "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz", **Türkler,** C. XII, Ankara, 2002, s. 753-781.

ŞAFAK, Nurdan, "Osmanlı Devleti'nden ABD'ye Ermeni Göçü (1860-1914) ve Ermeni Sorunu Üzerindeki Etkisi", **Türk Dünyası Araştırmaları, Ermeni Özel Sayısı,** S. 131, Nisan 2001, s. 89-98.

ŞAHİN, Canay, "Yeni Bir Çalışma Işığında Osmanlı'da Dış Borçlanma ve Mali İflas Üzerine", **Doğu- Batı,** Yıl. 4, S. 17, s. 55-66.

ŞARMAN, Kansu, "General Grant İstanbul'da", **Popüler Tarih,** S. 46, İstanbul, Haziran 2004, s. 24–28.

ŞİMŞİR, Bilal, "Amerika'da Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey", **Ermeni Araştırmaları,** S. 2, 2001, s. 30-48.

_____, "Washington'da Osmanlı Elçisi Alexandre Mavroyeni Bey ve Ermeni Gailesi (1887-1896)", **Ermeni Araştırmaları,** S. 4, 2002, s. 32.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Nafia Programları ve Teknoloji Gelişimi Üzerine", **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi,** S. 4, Nisan 1993, s. 27-55.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, "Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti", **Tanzimat I,** İstanbul, 1999, s. 289-323

TONKA, Bünyamin Nami, "The Story of American Board Kitabından Harput'a Bakış", **Dünü ve Bugünüyle Harput I,** Elazığ, 1999, s. 185-191.

TURAN, Ömer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Protestan Misyonerlik Faaliyetleri", **Osmanlı**, C. II, Ankara, 1999, s. 204-211.

TUZCU, Ali, "Merzifon Ermeni Ayaklanmaları", **Belleten,** C. LVII, Ankara, 1994.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki, Gelişmeler (1821-1869)", **Türkler,** C. XII, Ankara, 2002, s. 859-869.

TURGAY, A. Üner, "Ottoman- American Trade During the Nineteenth Century", **Osmanlı Araştırmaları,** C. III, 1982, s. 189-246.

WARD, Judy Upton, "Abdülaziz'in Avrupa Seyahati", **Osmanlı,** C. II, Ankara, 1999, s. 119-129.

IV . TEZLER

Akyul, Mustafa, **Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Misyonerlik Faaliyetlerinin Etkileri (1839- 1923),** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Akpınar, Mahmut, **Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi,** Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2001.

Alan, Gülbadi, **Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okullarının Ermenilere Bakışı (1820-1914),** Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1997.

_____, **Merzifon Anadolu Koleji ve Anadolu'daki Etkileri,** Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2002.

Bağçeci, Yahya, **Sultan Abdülaziz'in Mısır Seyahati,** Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2003.

Büyükkibar, Tuncer, **Cumhuriyetin İlanına Kadar Olan Süreçte ABD -Osmanlı – Ermeni İlişkileri ve ABD'nin Ermeni Politikası,** İnönü Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2007.

Can, Deniz, **Tanzimat Dönemi Osmanlı İngiliz İlişkileri (1833-1878),** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

Cintosun, Mustafa, **Misyonerlik ve Harput'taki Amerikan Misyoner Okulları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma,** Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2006.

Çakıl, Oğuz, **Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri-Ermeni Münasebetleri (1890-1896),** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

Erdoğan, Dilşen İnce, **Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerler ve Van Ermeni İsyanı (1896),** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.

Ezgü, Fuad, **Osmanlı İmparatorluğu- Amerika Birleşik Devletleri İktisadi, Siyasi ve Kültürel Münasebetlerin Kuruluşu ve Gelişmesi (1795-1908),** İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1949.

Gümüşsoy, Emine Atılgan, **Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa (1815–1869),** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Karaer, Nihat, **Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankıları,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

Kocamanoğlu, Emine, **Yabancı Okullarda Din Eğitimi Robert Kolej-Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi Örneği),** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

Koç, Erkan, **XIX. yy'da Osmanlı Devleti'nde Tarım,** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2005.

Konan, Belkis, **Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Martal, Abdullah, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret,** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1992.

Okur, Cansu Uz, **Tanzimat Dönemi Reformlarında İngiliz Etkisi,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Öztürk, Neslihan, **Türk- Amerikan Diplomatik İlişkileri (1870-1930),** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

Pehlivan, İsmail, **Osmanlı- Rus Diplomatik İlişkileri (1839-1878),** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.

Polat, Mustafa, **Mahmud Nedim Paşa,** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Şehsuvar, Görkem, **Osmanlı Diplomasisi'ndeki Gelişmeler (1793-1909,** Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.

Taşkın, Faruk, **Amerikan Misyoner Okullarından Merkezi Türkiye Koleji (1876-1924),** Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2007.

Tunalı, Ayten Can, **Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839–1876),** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003

Uçar, Ahmet, **Amerikan Misyonerlerinin Türkiye'deki Faaliyetleri (1818- 1930),** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1988.

Ulusoy, Şaban, **Robert Koleji ve Yabancı Okullara Yönelik Atatürk Döneminde Yapılan Düzenlemeler,** Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2005.

Ünal, Uğur, **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861–1876),** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Yücel, İdris, **Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması,** Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005.

V. SEMPOZYUM, BİLDİRİLER, ANSİKLOPEDİLER

AÇIKSES, Erdal, "Merzifon – Amerikan Misyonunun Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-5 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. III, Kısım II, Ankara, 2002, s.1-9.

AKGÜN, Seçil, "Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi (1820- 1914)", **X. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım, Ankara (26 Eylül 1986 Bildirileri),** C. V., X. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım, Ankara, s. 2121- 2145.

_____, "Türkiye de Cumhuriyet Öncesi Amerikan Eğitim Kurumları", **V. Milletlerarası Türkiye Soysal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler İstanbul, 21- 25 Ağustos 1989,** Ankara, 1990.

AKYILMAZ, Gül, "Reis-ül Küttablık Müessesesinin Önem Kazanmasına Yol Açan Gelişmeler ve Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Doğuşu", **XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999,** C. III., I. Kısım, Ankara, 2002, s. 279-312.

ÇORUH, Haydar, "1833 Kıbrıs İsyanı, İsyanda Yabancı Konsolosların Rolü ve Adada Tanzimat'ın Uygulanması", **III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13- 17 Kasım / November,** 2000, C. I, s. 295-306.

ERDOĞDU, Akif, "Onsekinci Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs'ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanları", **II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24- 27 Kasım 1998,** yay haz İsmail Bozkurt- Hüseyin Ateşin, M. Kansu, C. II, s. 315-328.

ERDOĞDU, Teyfur, "1856 Paris Kongresi – 1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler,** Ankara, 1999, s.150-172.

ERHAN, Çağrı, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Yabancı Gazetecilere Nişan Verme ve Maaş Bağlama Politikası", **XII. TÜRK Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. III, II. Kısım, Ankara, s. 1-9.

GÖKBEL, Ahmet, "Sivas ve Tokat Çevresinde Misyonerlik", **Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik Sempozyumu (01-01- Ekim 2005),** yay. haz. Asife Ünal, Ankara, 2005. s.219-229.

GÜNAY, Bekir, "II. Abdülhamid'in Pan- İslam Politikası Çerçevesinde Muhammed Alexander Russell Webb'in ABD'deki Faaliyetleri", **XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. II, Kısım II, s.1365- 1387.

KARACA, Ali, "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Bilinci", **CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000 Çeşme,** 2004, Ankara, s. 381-328.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün- Yarın) Ankara 8-9 Mart 1990,** Ankara, 1992, s. 65-73.

_____, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Topraklarında Amerikan Misyoner Faaliyetleri", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim – 3 Kasım 1989,** Ankara, 1994, s. 539-551.

KOÇAK, Cemil, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. II, s. 485-494.

KOÇU, Reşad Ekrem, AKBAY, Mehmet Ali, "Blak Bey", **İstanbul Ansiklopedisi,** C. V, İstanbul, 1861, s. 260- 261.

KURDAKUL, Necdet, "Ticaret Antlaşmaları",**Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** C. III, s. 666-667.

KÜÇÜK, Cevdet, "Abdülaziz", **DİA,** C. I, İstanbul, 1998.

ÖNSOY, Rıfat, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Subayları ve Alman Silah Sanayinin Çıkarı (1871–1914) ", **IX. Türk Tarih Kongresi, 21–25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. II, Ankara, 1988, s. 1207-1213.

PAMUK, Şevket, "19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** C. III, s. 653-665.

QUATAERT, Donalt, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Ansiklopedisi,** C. VI, s. 1556- 1562.

ŞİMŞİR, Bilal, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu (8–12 Ekim) 1984**, Erzurum, s. 79-131.

TEKELİ, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C. III, s. 650–675.

TÖZEREN, Nebahat, " Türkiye'de Ecnebilerin Mülk Edinmeleri", **IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948 Kongreye Sunulan Tebliğler,** Ankara, 1952, s. 354-362.

TURAN, Ömer, "Amerikan Misyonerlerinden E. Smıth ve H.G.O. Dwıght'e Göre 1830-1831 Yıllarında Ermeniler", **XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. II, Kısım II, Ankara, 2005, s. 1459-1483.

_____, "19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri", **XII. Türk Tarih Kongresi Ankara–4- 8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. III, III Kısım, Ankara, 2002, s.1-16.

_____, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", **XII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. III, Ankara, 1999. s.1097-1109.

VERSAN, Vakur, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Batı Devletler Hukukunun Benimsenmesi ", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler,** Ankara,1999, s.105-112.

YAKITAL, Emin, "Abdülaziz Donanmasına Dair Bir İnceleme", **VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 11- 15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. II, Ankara, 1981, s.1334-1357.

YAVUZ, Celalaettin, "Sultan Abdül Aziz Donanması- Yelkenli Teknelerden Buhar Makineli Gemilere Geçiş, Bitmeyen Reform İhtiyaçları", **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. III, Kısım II, Ankara, 2002, s. 1-31.

YURDUSEV, A. Nuri, YURDUSEV, Esin, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Devletler Sistemine Girişi ve 1856 Paris Konferansı", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler,** Ankara, 1999, s. 137-147.

VI. GAZETE ve İNTERNET KAYNAKLARI

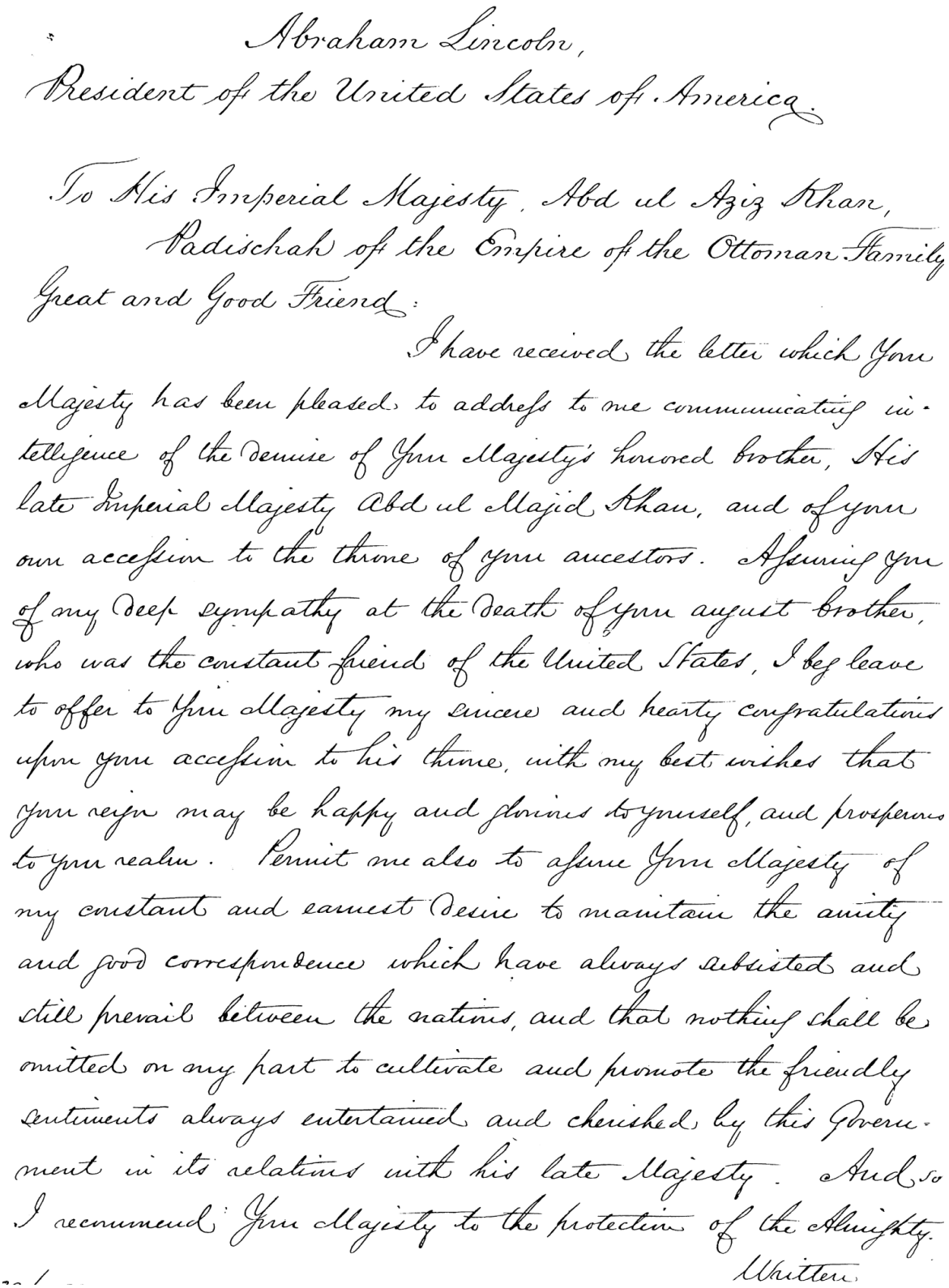
New York Times, 9 July 1901
http://query.nytimes.com/mem/archivefree/pdf?_r=1&res=9B00E3D71030E132A2575AC0A9619C946097D6CF

New York Times, 12 March 1867.
http://query.nytimes.com/mem/archivefree/pdf?res=940CE4D6123AEF34BC4A52DFB566838C679FDE

Fatma Ürekli, Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları
http://www.manas.kg/pdf/sbd-3-22.pdf

Mustafa Kemal Kasapoğlu, Kıbrıs'ta bir Amerikan Konsolosu,
http://ileritarih.blogspot.com/2008/02/kibrista-bir-amerikan-konsolosu.html.

Omer F. Abdullah, Muhammed Alexander Webb, ter. İbrahim Özdemir, www.nur.org/risale/makaleler/özdemir 10 htm.

Abraham Lincoln,
President of the United States of America.

To His Imperial Majesty, Abd ul Aziz Khan,
Padischah of the Empire of the Ottoman Family
Great and Good Friend:

I have received the letter which Your Majesty has been pleased to address to me communicating intelligence of the demise of Your Majesty's honored brother, His late Imperial Majesty Abd ul Majid Khan, and of your own accession to the throne of your ancestors. Assuring You of my deep sympathy at the death of your august brother, who was the constant friend of the United States, I beg leave to offer to Your Majesty my sincere and hearty congratulations upon your accession to his throne, with my best wishes that your reign may be happy and glorious to yourself, and prosperous to your realm. Permit me also to assure Your Majesty of my constant and earnest desire to maintain the amity and good correspondence which have always subsisted and still prevail between the nations, and that nothing shall be omitted on my part to cultivate and promote the friendly sentiments always entertained and cherished by this Government in its relations with his late Majesty. And so I recommend Your Majesty to the protection of the Almighty.

Written

BOA, İ.HR,189/10570. Amerika reisi cumhuru tarafından irsal buyrulmuş name-i hümayununun varid olan cevabına dair.

Written at Washington the second day of October Anno Domini, 1861.

Your Good Friend,

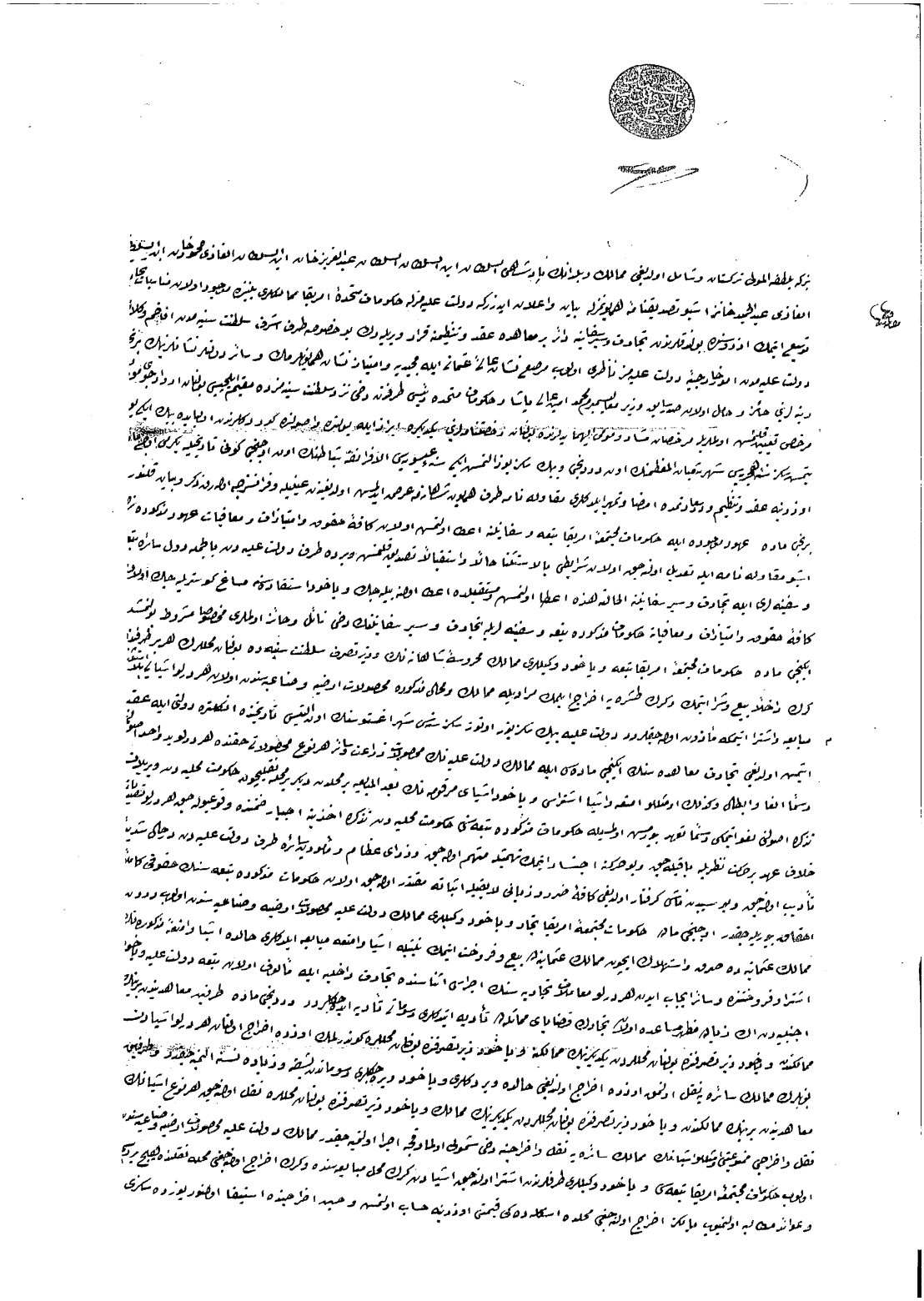
Abraham Lincoln

By the President:

William H. Seward.

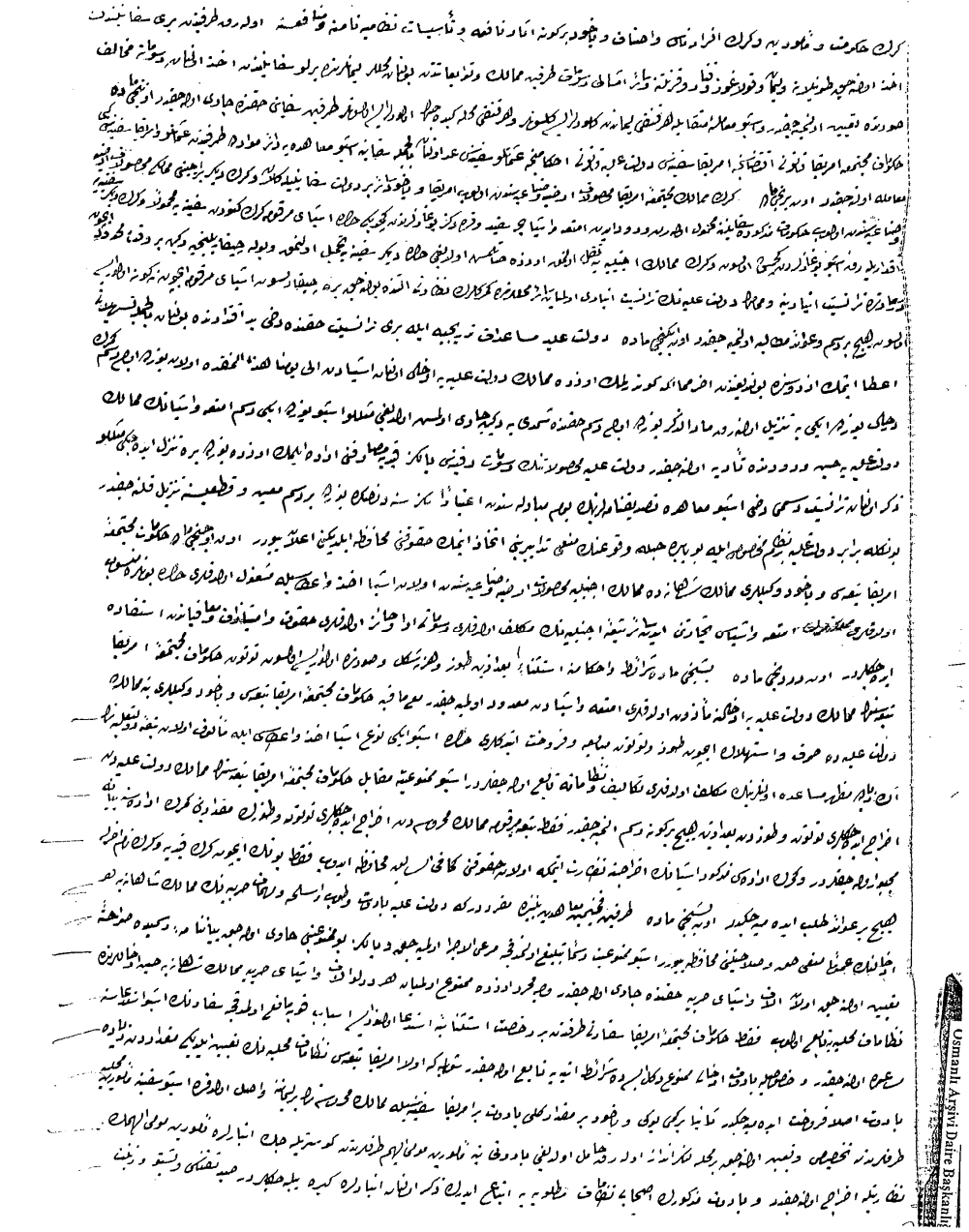
Secretary of State.

EK-2

BOA, A.DVN.NMH, 13/15. Amerika ile akd olunan yeni ticaret muahedesinin buyruldusu.

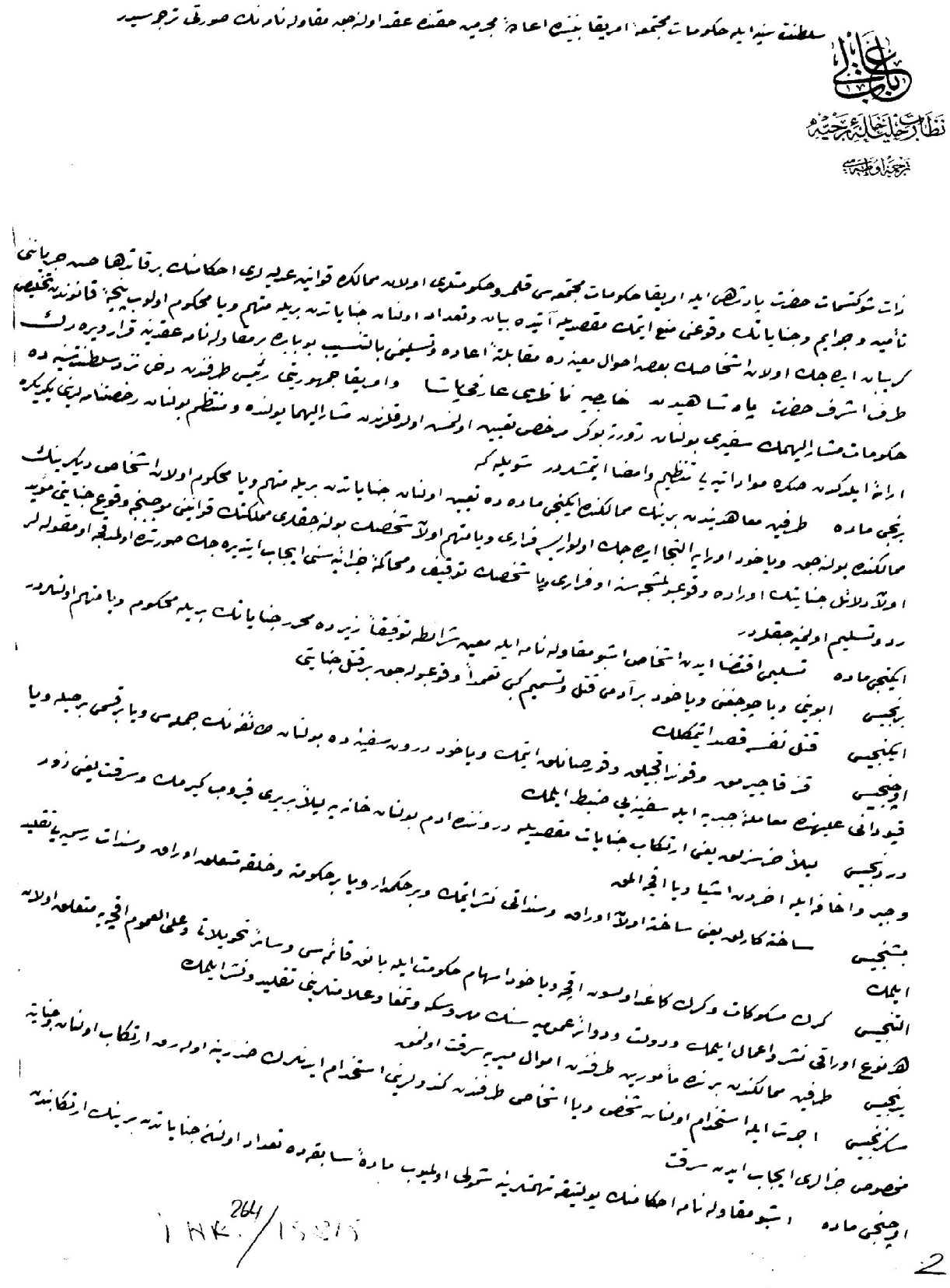

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

EK-3

BOA, İ.HR,264/15815.Amerika Cumhuriyeti ile tabiiyyet değişikliği hakkında mukavele tanzimi.

طولانی اعاده وتسلیم اولنه جه اشخاصك اوجاقلرینه ارتکاب ایتمه اولدقلری دیگر جنایات ایچون تحقیق وجه محاکمه سی

هیئت اولیه جقدر

ده رجی ماده اشبو مقاوله نامه احکامنه توفیقاً تسلیمی طلب اولنان اشخاص التجا ایدیکی ممالکك جنح ده طولانی توقیف

اولنه جه ویاخود محکوم اولمه جه اولوب ایسه تبعه دولت ویاخود محکوم اولدقلری محکومیت مدتی اکمال ایدنجه یه قدر تسلیمی تأخیر اولنه جقدر

ثانی ماده بنجه قانونه نه تخلیص کبنایه ایچون اولان اشخاص تسلیمی ایچون واقع اولنه جه طلب طرفیه معاهده یه جنایتدن معاقبه

وسفارت بدلریدن هاکم قونسولاتوری واسطه سیله اجرا اولنه جقدر اعاده وتسلیمی طلب اولنان شخص حقنده جنایتدن طولانی حکم اولنه جه

اولسه ایسه اوحکمی اعطا ایدن محکمه نك مدیری محرر ومصدقه اعلام صورتیله حاکمك صفتنی کسب ایدن مقامك تصدیقی هاوی اقتضا ایدن ورقه نك وفقط

وانك دخی دولتجه علیه ویا امریقا حکومات متحده سی سفیر ویا قونسلوسندی طرفندن تصدیقی مقتضی اولنه اعضا نامه نك ویاخود

قاری ورقوم محکوم اولدیغی یا لکز مقام ایسه جنایتك وقوعولدیغی مملکت کندوسنك اخذ وتوقیفی مقتضی اولنه اعضا نامه نك ویاخود

بولنمسنه اولدیغی شهادت وافاداتی هاوی بولنان ورقه صورتنك دخی اشخاص ورقوم نك مطابق سی صدره سنجا رسالی لازم کلور

سلطنتیه اجرا مأمورلری ویاخود امریقا حکومات متحده سی تبعیس طرفندن قرارنامك لاجل المحاکمه اقتضا ایدن محکمه یه تسلیمه قرار ویریلدیکی

وکرفته دائر اولنه اعضا نامه نسطه اولنه قدر محکمه اشبو مقاوله نامه موجبنجه قرائنه ودلائل واقعه یکوره اعاده وتسلیمه قرار ویریلوب

احوال محاکمه ده مبنیه اولنه شرائطه توفیقاً تسلیمی اجرا اولنه جقدر

الثنجی ماده اعاده وتسلیمی طلب اولنان اشخاص اخذ وتوقیف ونقلی مصارفی طلب ایدن حکومت طرفندن تسویه اولنه جقدر

یدنجی ماده طرفیه معاهد بندن هیچ بری کندو تبعه والهالیسنه بولنان اشخاصی بو مقاوله نامه شرائطی تحت اولنه رقه تسلیم محبور اولنه جقدر

سکزنجی ماده اشبو مقاوله نامه تصدیقه وتبادلی تاریخندن اعتبارا ایکی سنه مدت رعی الاجرا اولنه جه وفقط بونك فسخ دائر حکومتنا

هیچ بری طرفندن التی ای اول بركونه تبلیغات وافع اولمه جه اولوب ایسه بو سنه دها والحاصل هر دفعه سنك تبلیغات اجرا اولدیغی تاریخدن سنه دها

مرعی طولنیله جقدر

اشبو مقاوله نامه تصدیقه اولنه جه وتصدیقنامه لری بر سنه ظرفنده وممکنه ایسه دها اول درسعادتده تعاطی ومبادله قلنه جقدر

درسعادتده ایکی نسخه اولمرقه تنظیم وطرفیه مرخصدی

بنابرینه اشبو مقاوله نامه

طرفندن امضا وتحریر قلنمشدر

INR. 15815

سلطنت سنیه ایله حکومات متحده امریقا جمهوری بینلرنده یکدیگری ممالکنه تبدیل تابعیت ایده جك تعهدنامه دائر امضا اولنمش مقاوله
نامه نك صورت ترجمه سیدر

نظارت جلیله جنابلرینه

ترجمه اولنمشدر

سلطنت سنیه ایله حکومات متحده امریقا جمهوری طرفینه بریلك تبعه سنه اولوب دیگر بیلك تابعیتنه رجعت ایده جك اولنلرك حقوق و امتیازاتی
تعیین ایچون ارزوسیله برمعاهده عقدینی تنسیب ایتمش اولدیغندن بو مقصد ایچون جمهور رئیسی طرفندن درسعادت الچیسی مایسور تورنر بوکره سلطنت سنیه
جانبندن ده رشدی و رخص تعیین اولنمشدر و مشارالیها بینلرنده مواد آتیه یه قرار ویرمشلر

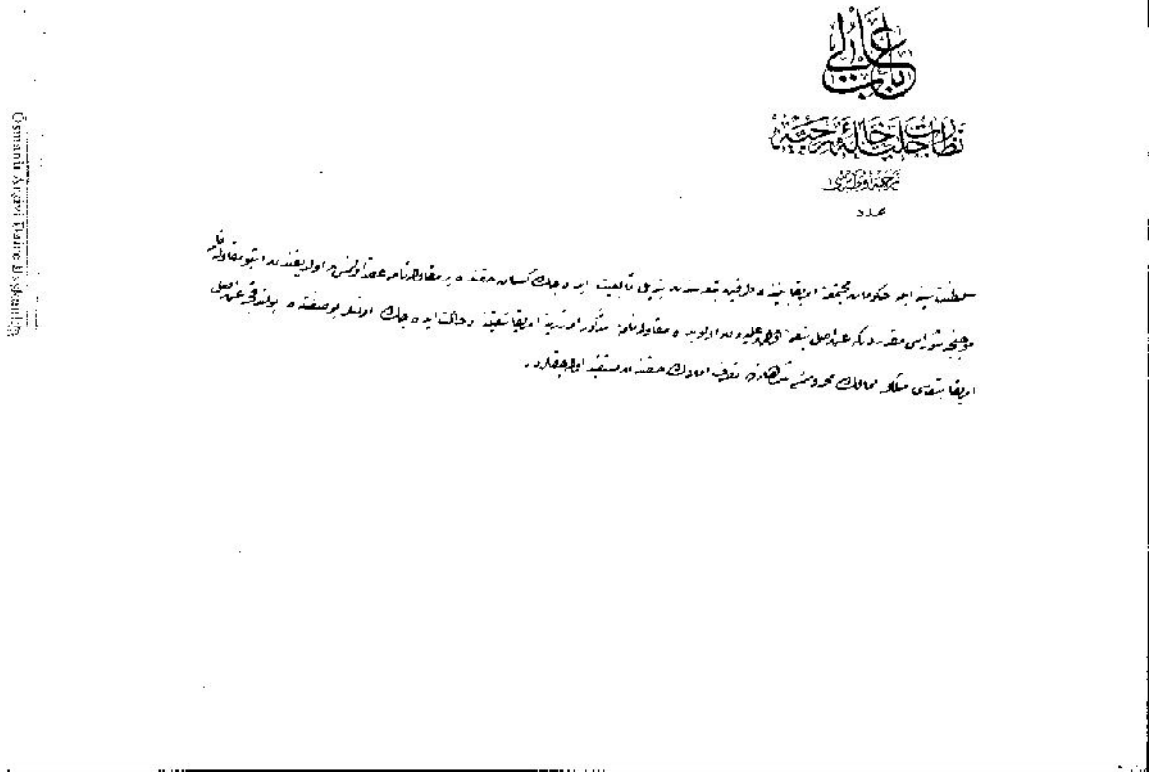
برنجی ماده سلطنت سنیه کندو تبعه سنه اولوب جانب امریقا تابعیتنه شرائط لازمه سنی حایز اولیه رك ایده جك اولنلرك امریقا تبعه سی
و حکومات متارایا رشی ممالك محروسه سنه ساکن اولدقلری حالده رشدی و جاری اولنلر اصول و نظامات توجهاً دولت علیه تابعیتنه رجعت ایده جك اولنلر
امریقالولری سلطنت سنیه تبعه سی صفتیله معامله یه جقدر

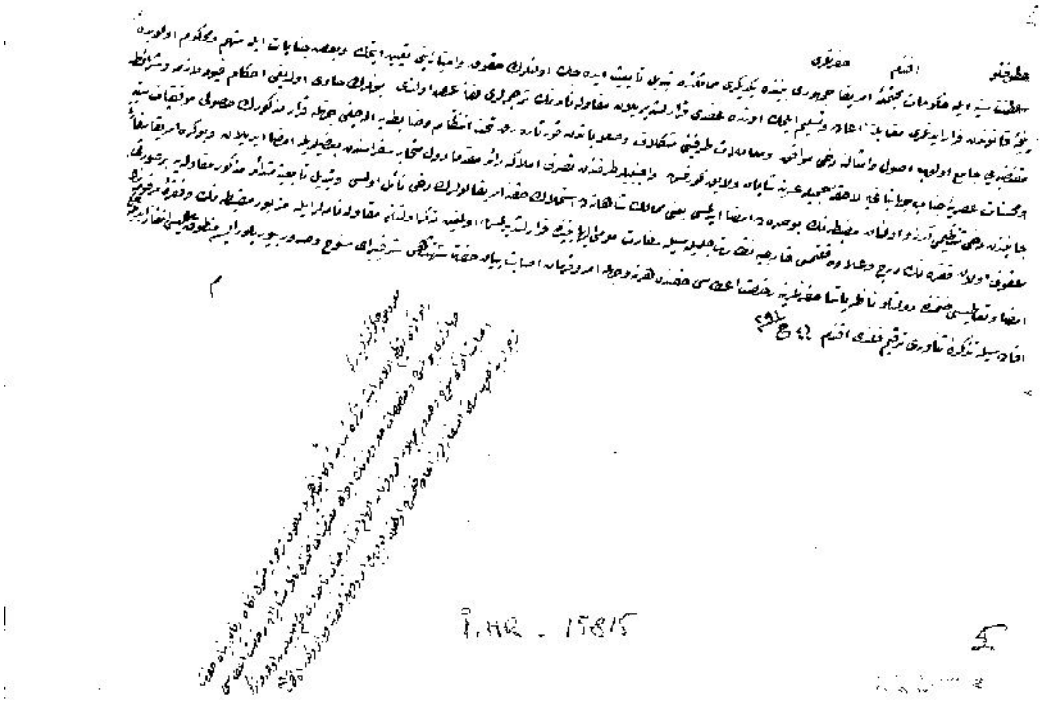
ایکنجی ماده تبعه دولت علیه دن ممالك متحده امریقاده تبدیل تابعیت ایتمش اولنلرك امریقایه عودت ایتمامك بینلرینه ممالك محروسه سنه اقامت
سکنه و مبادی ایده رلرسه امریقا تابعیتنی عیب ایده جکدر بونلرك کی امریقا تبعه سنه دولت علیه تابعیتنه رجعت ایده جك اولنلرك ممالك محروسه
عودت ایتمامك بینلرینه کیدوب امریقاده اقامت ایده جك اردیرشی دولت علیه تابعیتنه محو ایدیلمشدر طرفینه ممالکنك برنده تبدیل تابعیت
ایتمش اولنلر برکیسی دیگر بیلك ممالکنك علی الدوام ایکی سنه اقامت ایده رلرسه عودت ایتمامك بینلرینی ثابت اولمشدر

اوچنجی ماده برکیسی طرفینه بریلك ممالکنه تبدیل تابعیت ایتمکله مقدما تبعه سنه بولنمیوب دولت سنیه اعضاسندن اولمشدر ایسه تبدیل
تابعیت خصوصنه سابقه تبعه اعضاسنه مطلوب اولنلر شرائط و معاملاتی اجرا ایتمکجه تابعیت اصلیه سنه رجعت ایده میه جکدر

دردنجی ماده اشبو معاهده طرفینه قبول و تصدیق اولنوب حاله تحریر اولنه جق موقع اجرایه قویلدیغی اوچنجی سنه دولت جاری اولمشدر دولت
مشکوره حاضره طرفینه بری اشبو معاهده یی فسخ ایتمك بینلرینی التی ای اول دیگرینه تبلیغ و اخطار ایتمکله رسما تبلیغ ایتدیکی قدر
وقتی طولمیوب اون تاریخنه قدر اعتبارا رشی اولمیه جکی ای دلخا حکمی جاری اولمشدر

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

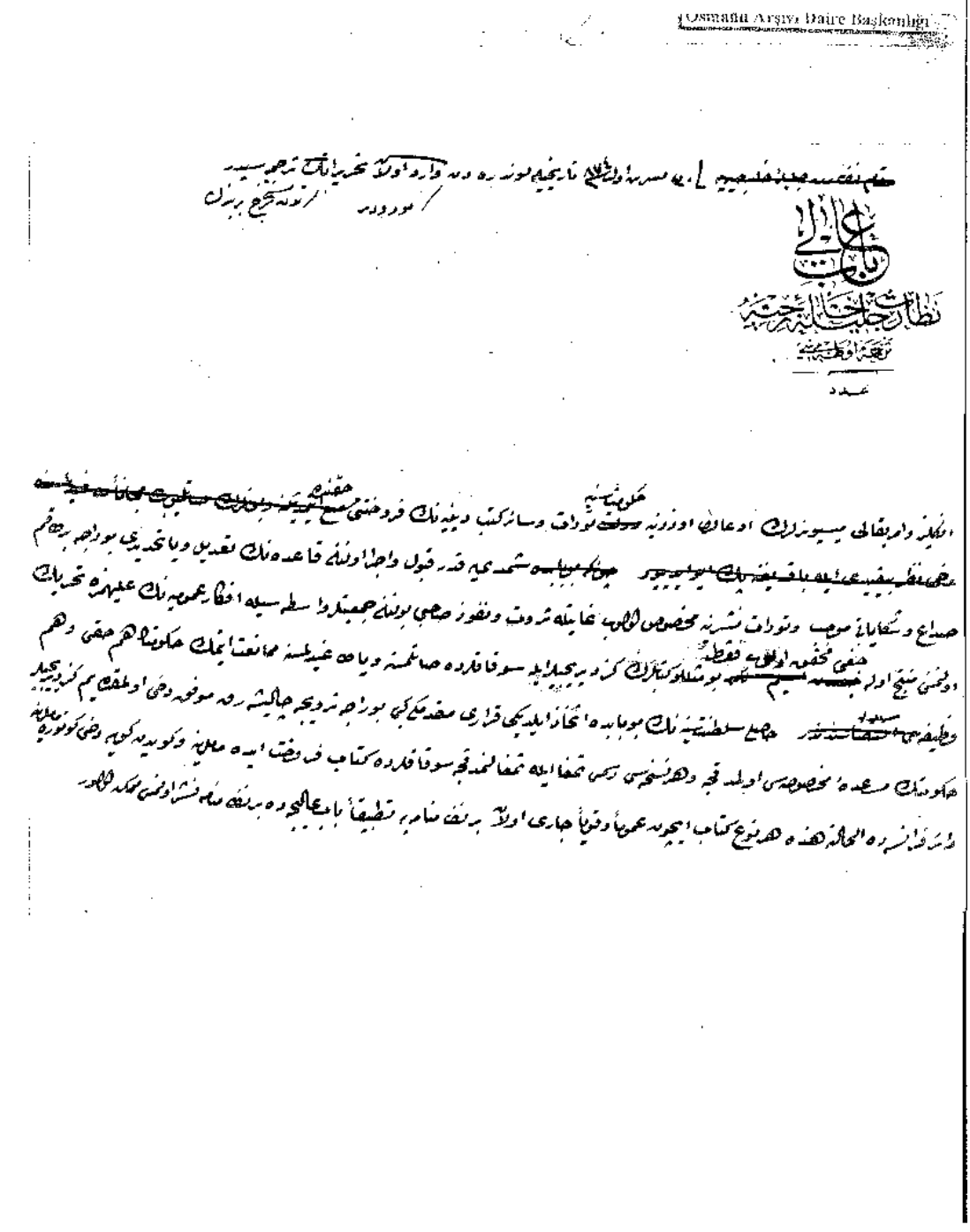

İ.HR - 1581

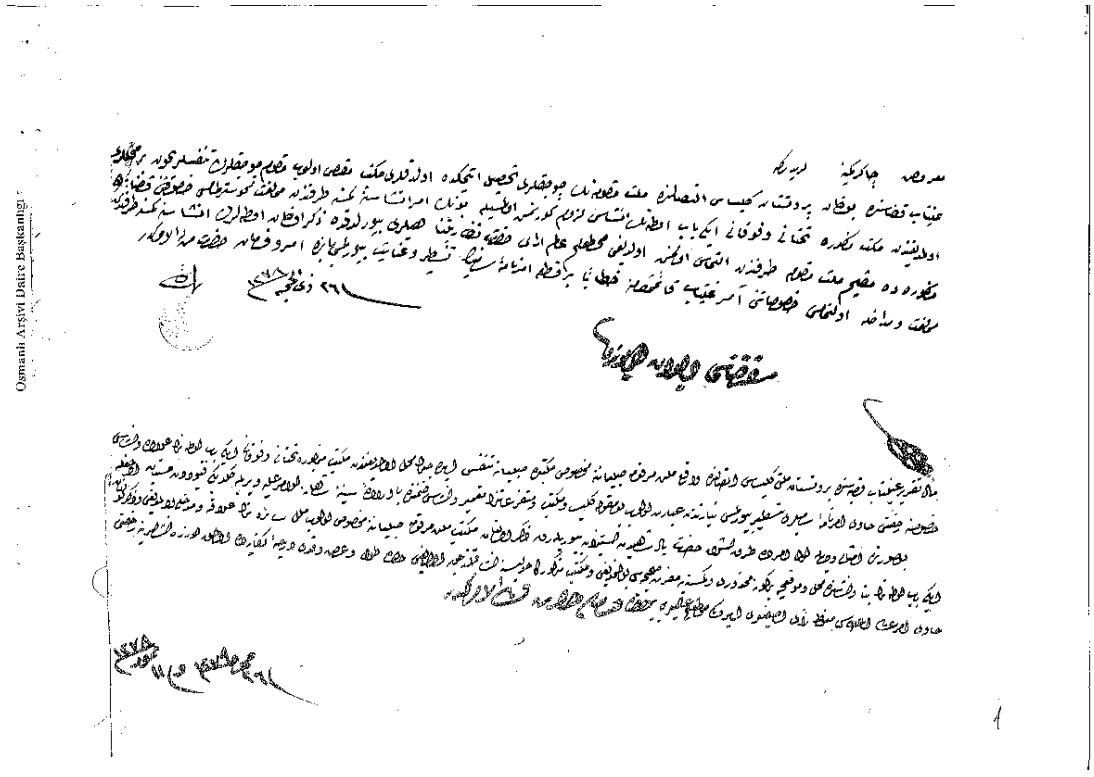
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

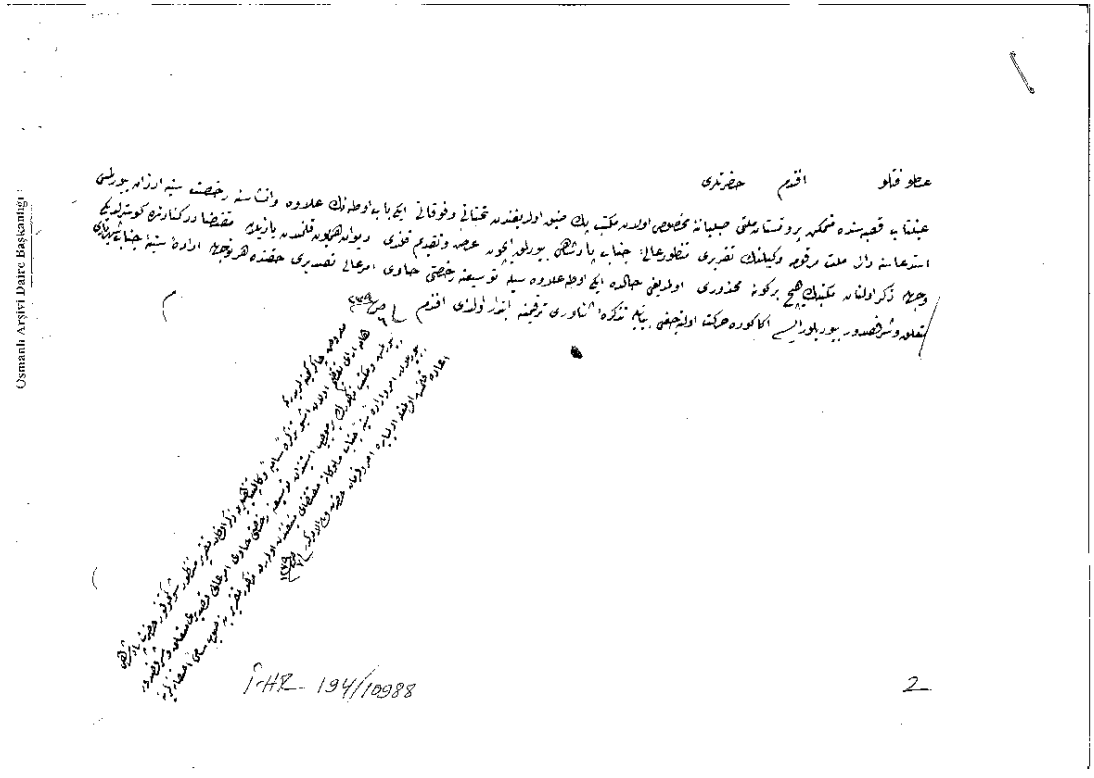
EK-4

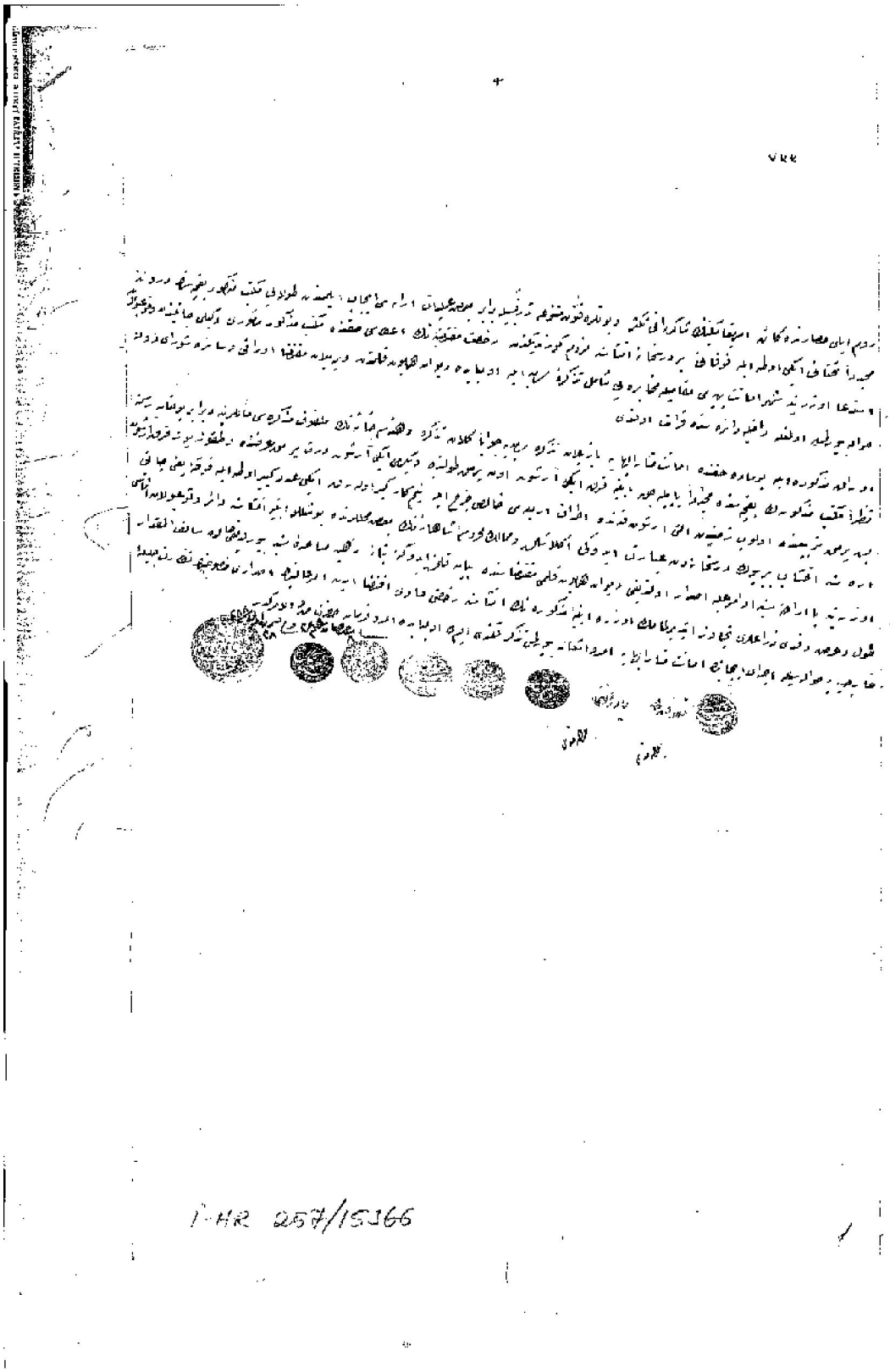
BOA, HR. TO, 58/62 Memalik-i Şahanede bulunan misyonerler hakkında.

EK-5

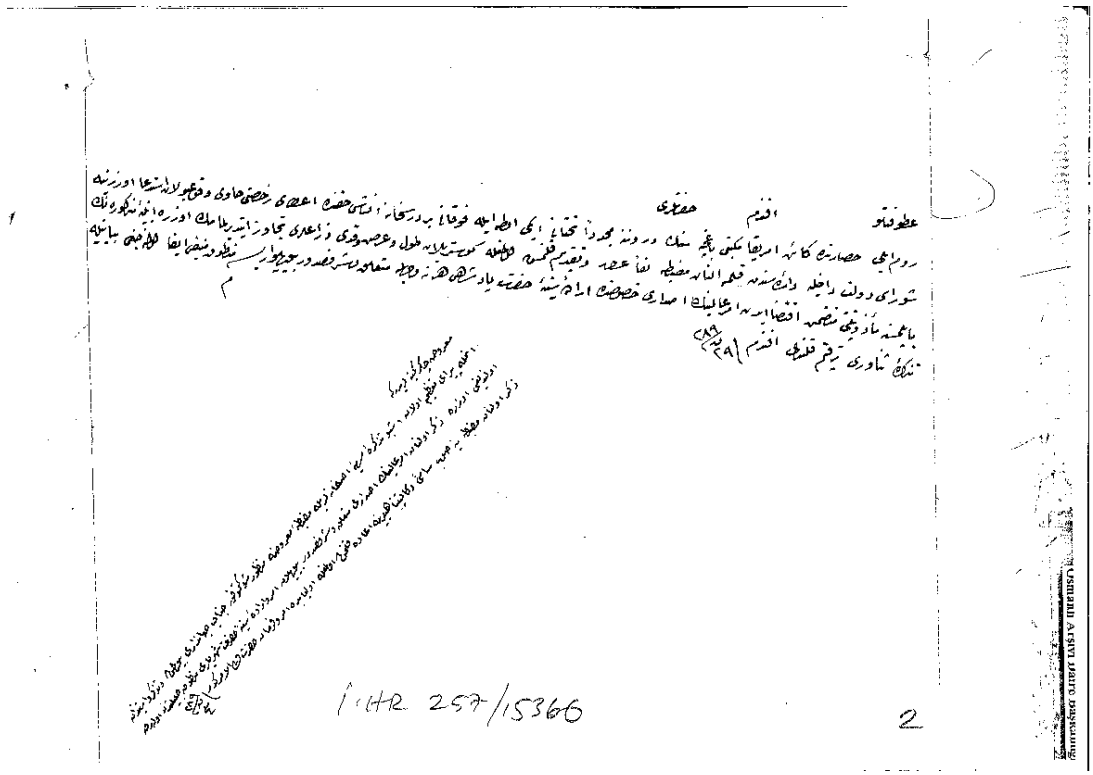

BOA, İ.HR, 194/10988. Ayıntab kasabasında Protestan mektebi inşası.

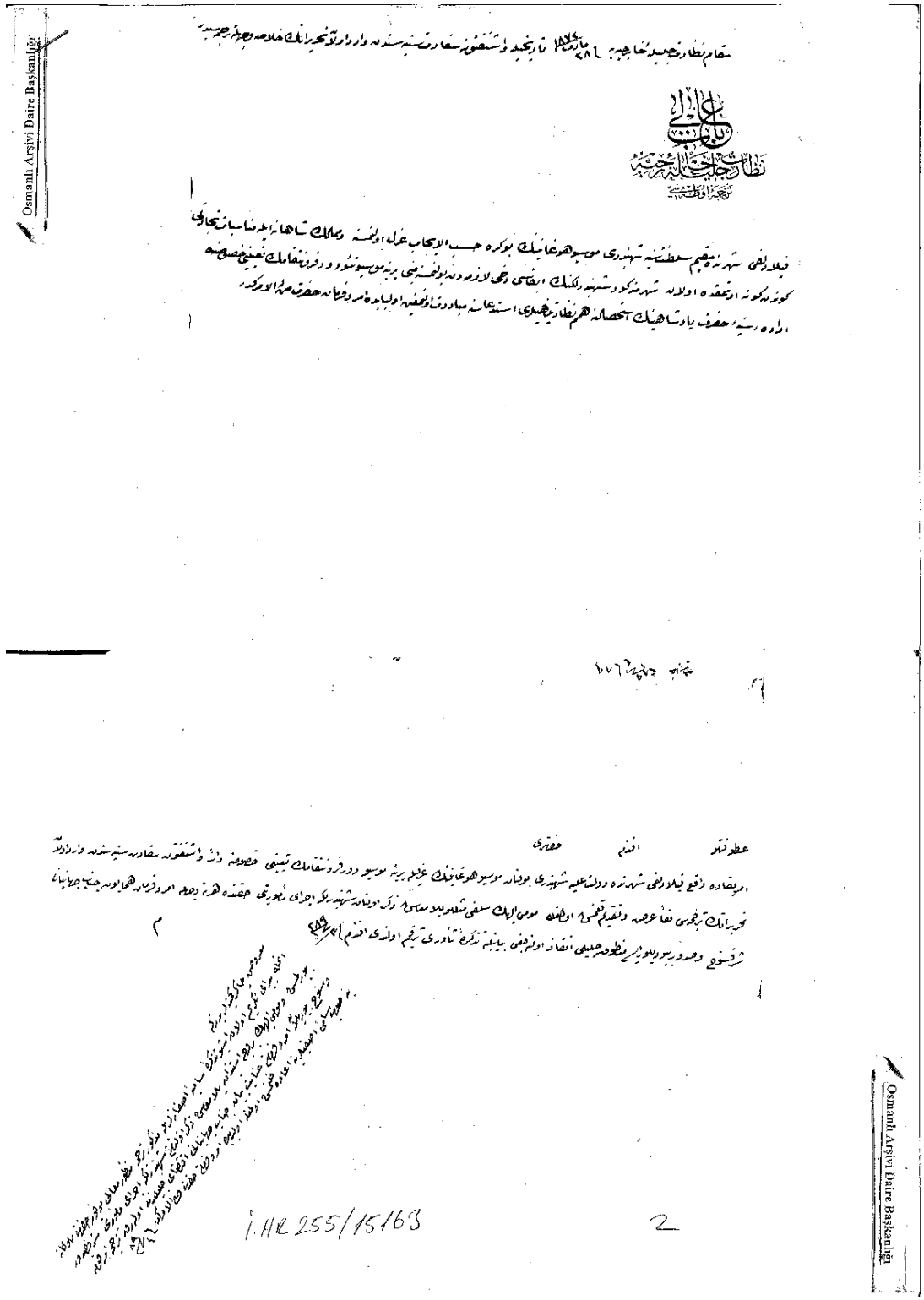

BOA, İ.HR, 257/15366. Rumelihisarı'ndaki Amerika Mektebi bahçesinde yapılacak ebniye

IOR 257/5366

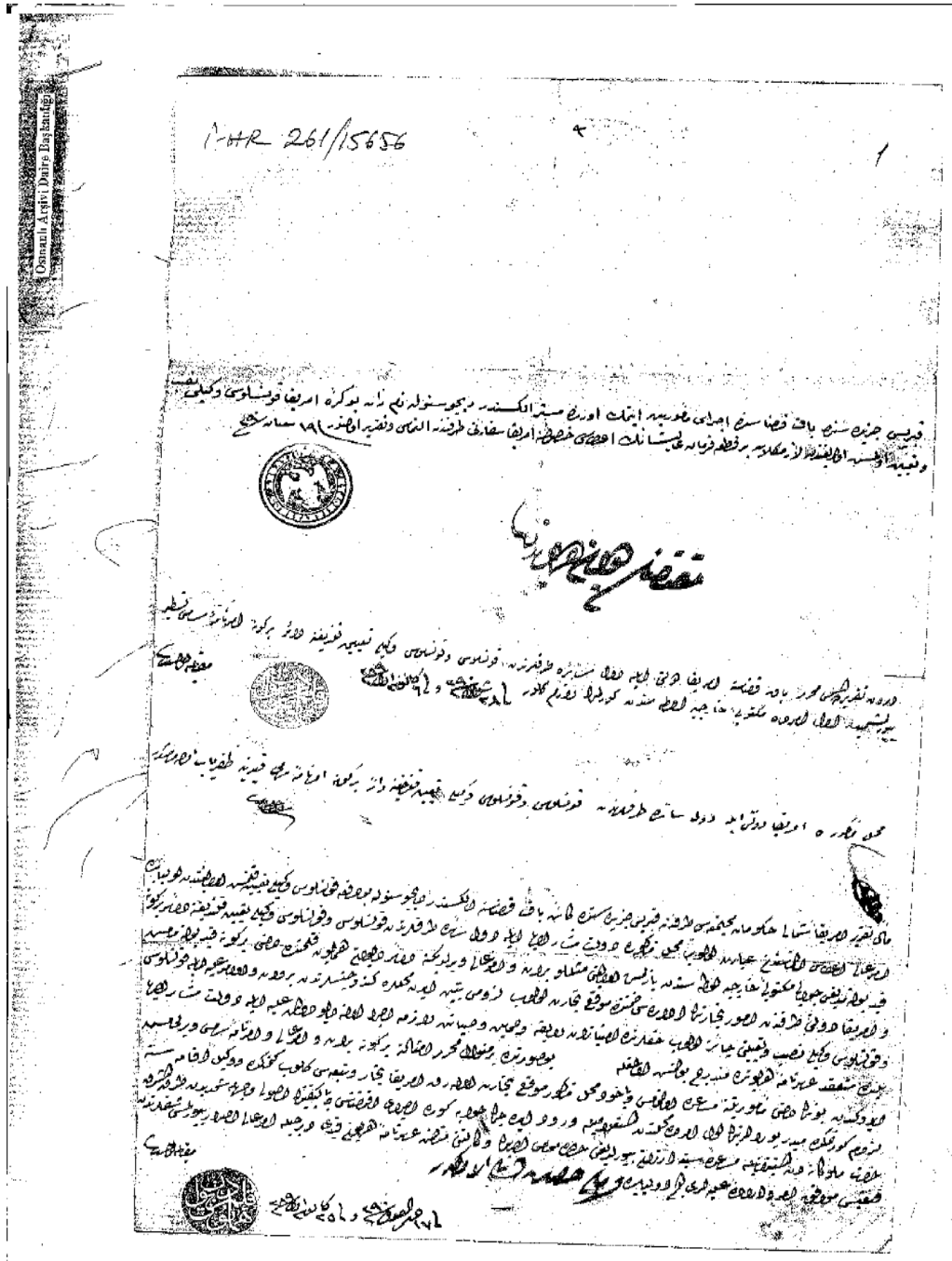
EK-7

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

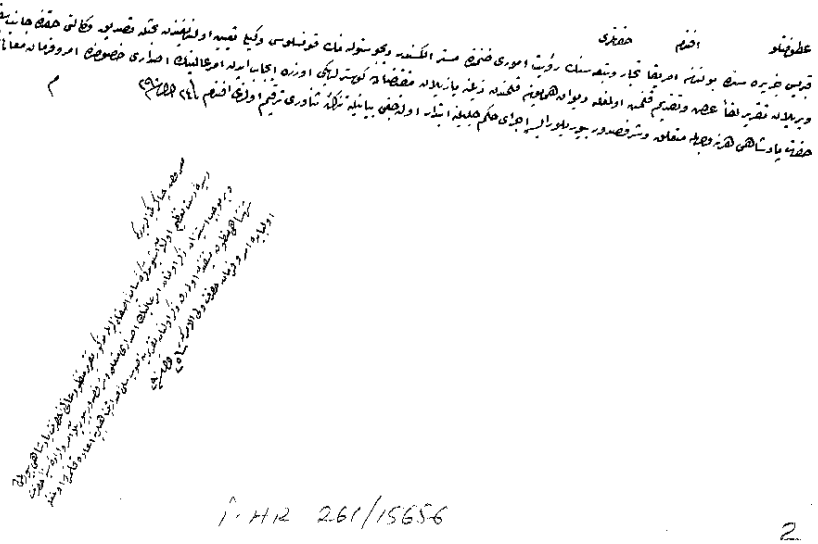
İ.HR 255/15163

BOA, İ. HR, 255/151063 Amerika'da Filadelfiya Şehbenderliğine dair.

EK-8

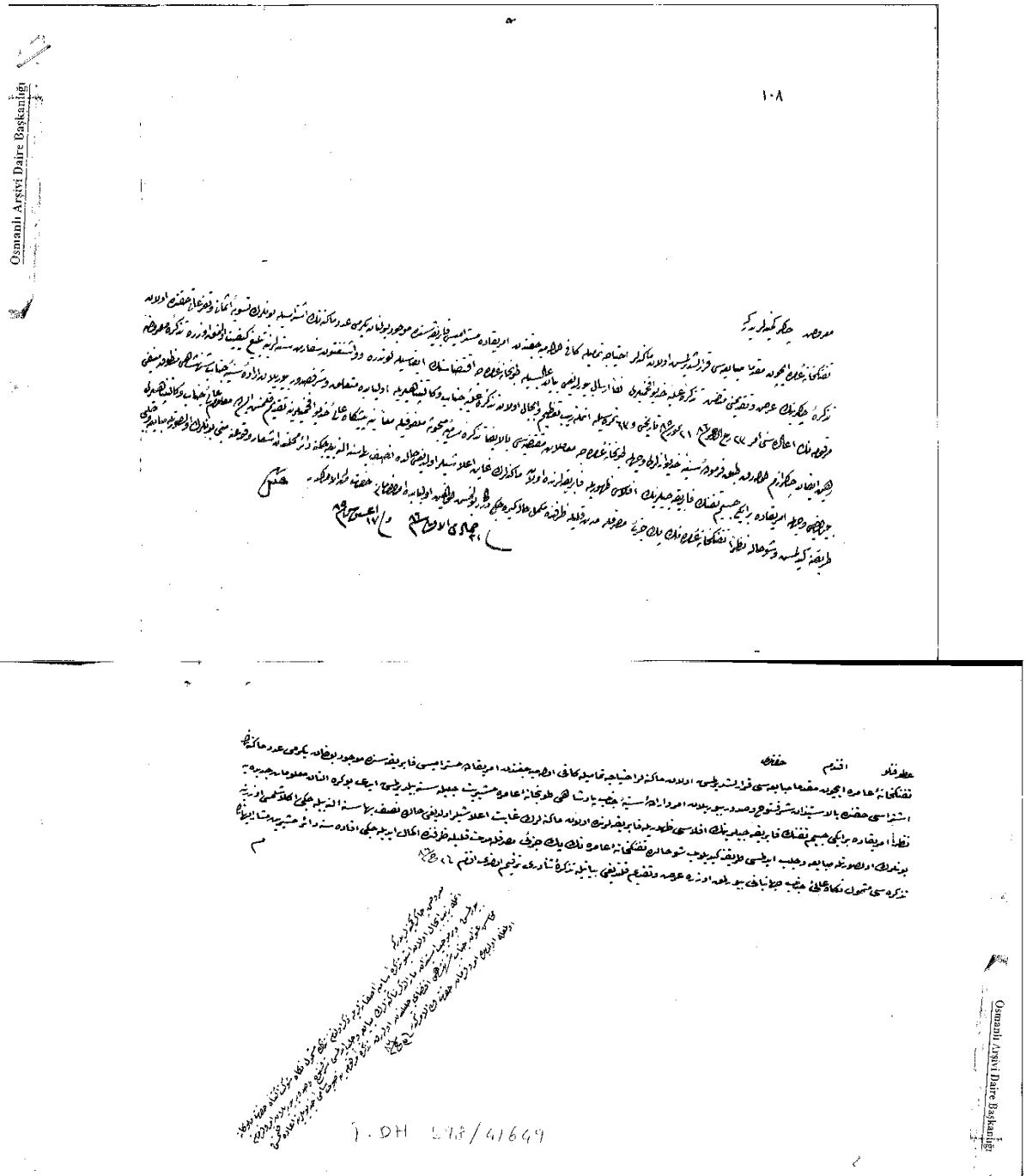
BOA, İ.HR, 261/15656. Kıbrıs Amerika konsolosunun tasdiki.

İ.HR 261/15656

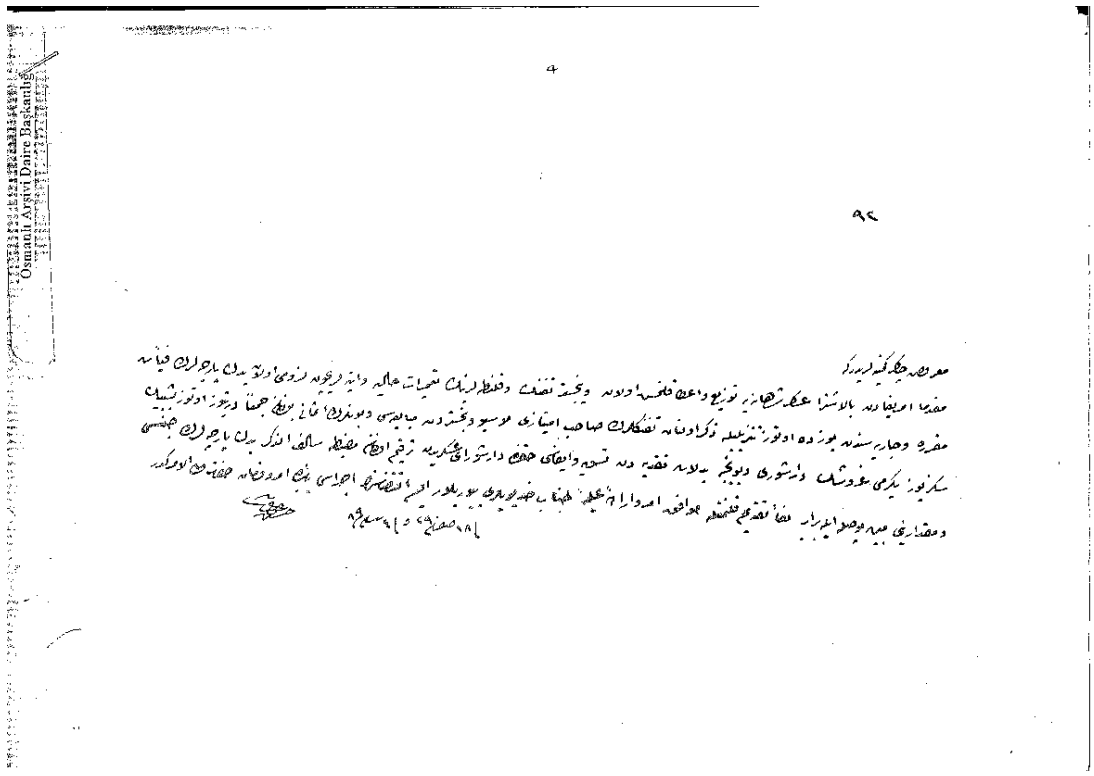
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

EK-9

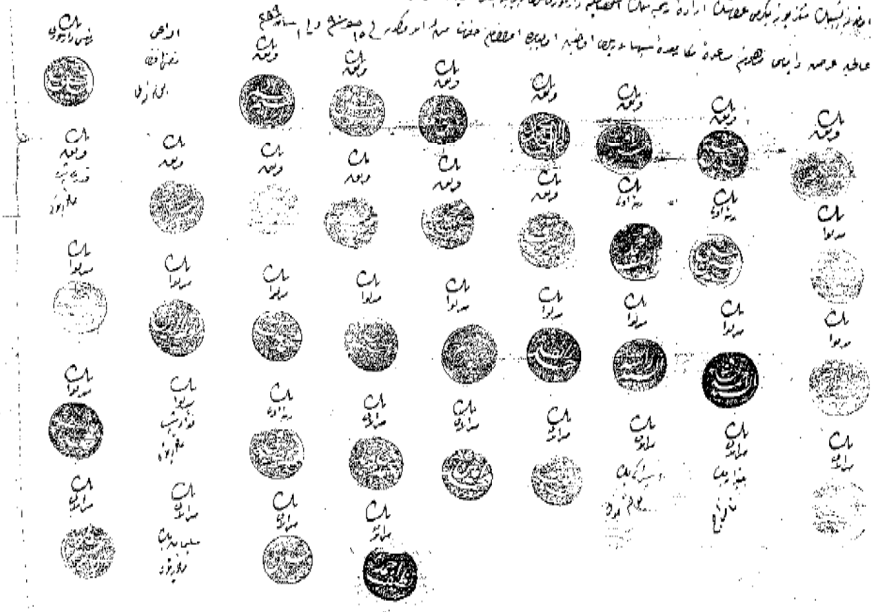
BOA, İ.DH, 598/41649. Tüfekhane için Amerika'dan makine satın alınması.

EK-10

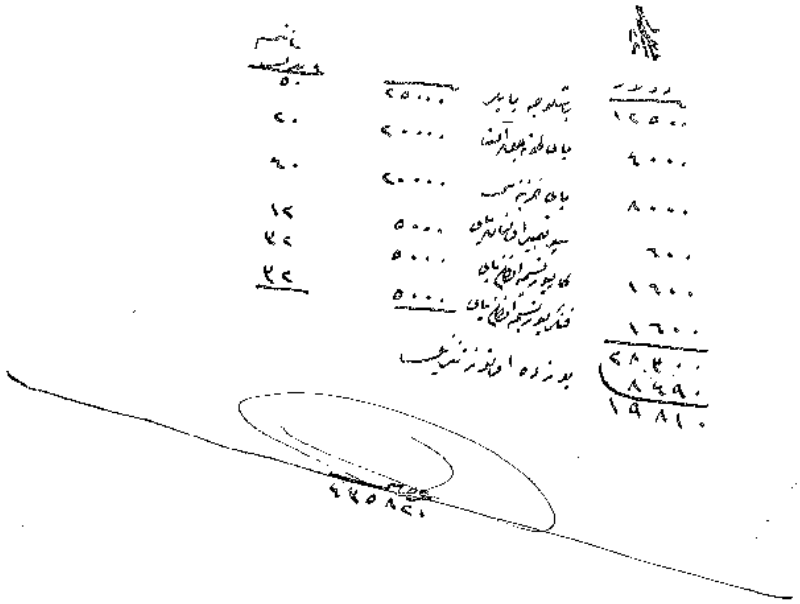

BOA, İ.DH, 665/46349. Amerika'dan celb olunan Winchester tüfekleri için parçalar mübayaasına dair.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

I.DH 665/46349

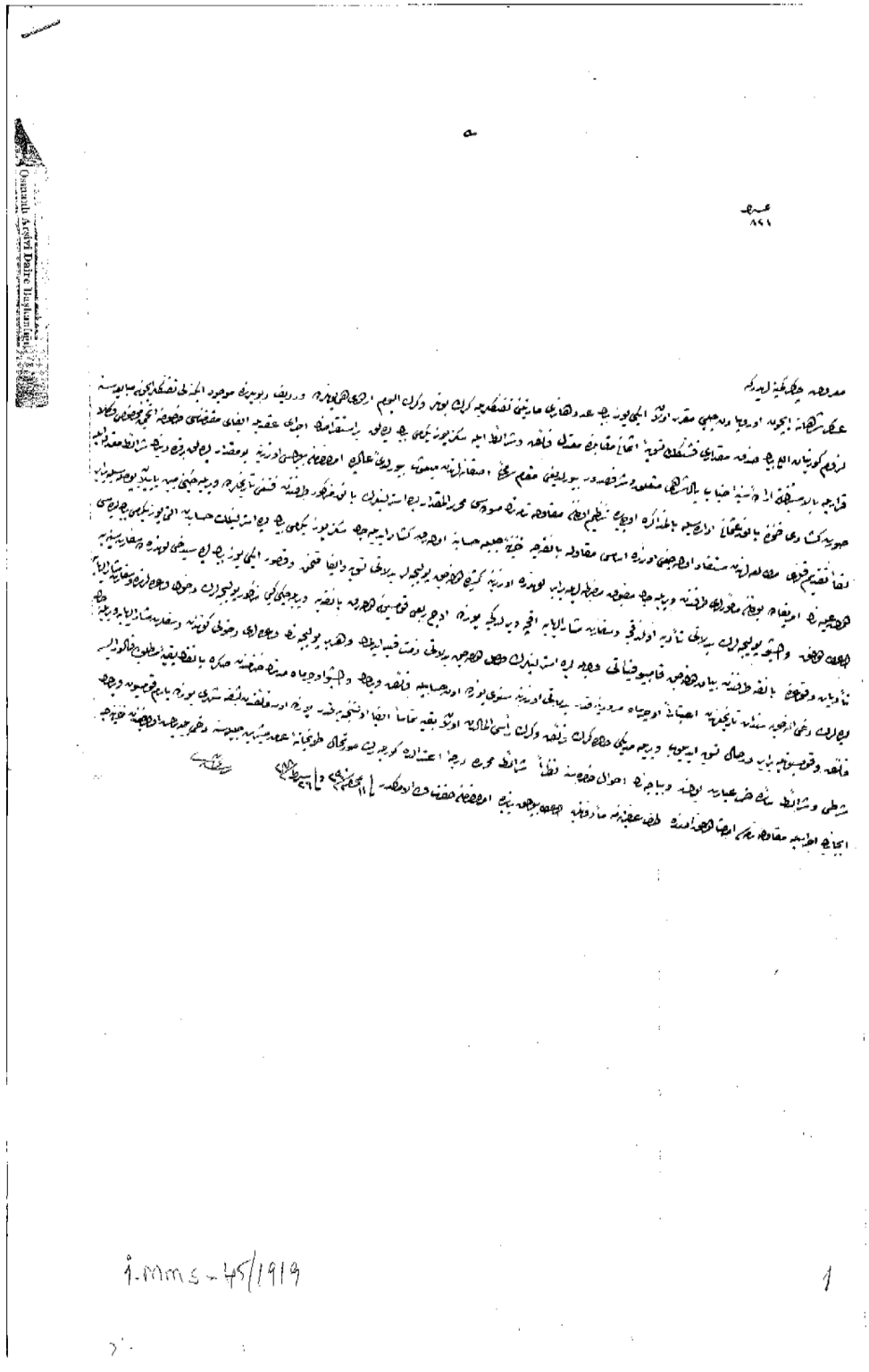

İ.DH 665/04634

4

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

EK-11

BOA, İ.MMS, 45/1919. Hanri Martini tüfekleri ile iğneli tüfekler için yapılacak borçlanmaya dair.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

ایکینجی بانک عدد مارق هازره تفصیلی اعانه تقسیماتی

تقسیمات	مبلغ
۱۵	۱۵۵۰۰
۱۵	۱۵۵۰۰
۱۵	۱۱۰۰۰
۱۵	۱۱۰۰۰
۱۵	۱۱۰۰۰
۱۸	۱۱۰۰۰
۱۸	۲۸۷۵۰
۱۵	۲۸۷۵۰
۱۵	۲۸۷۵۰
۱۵

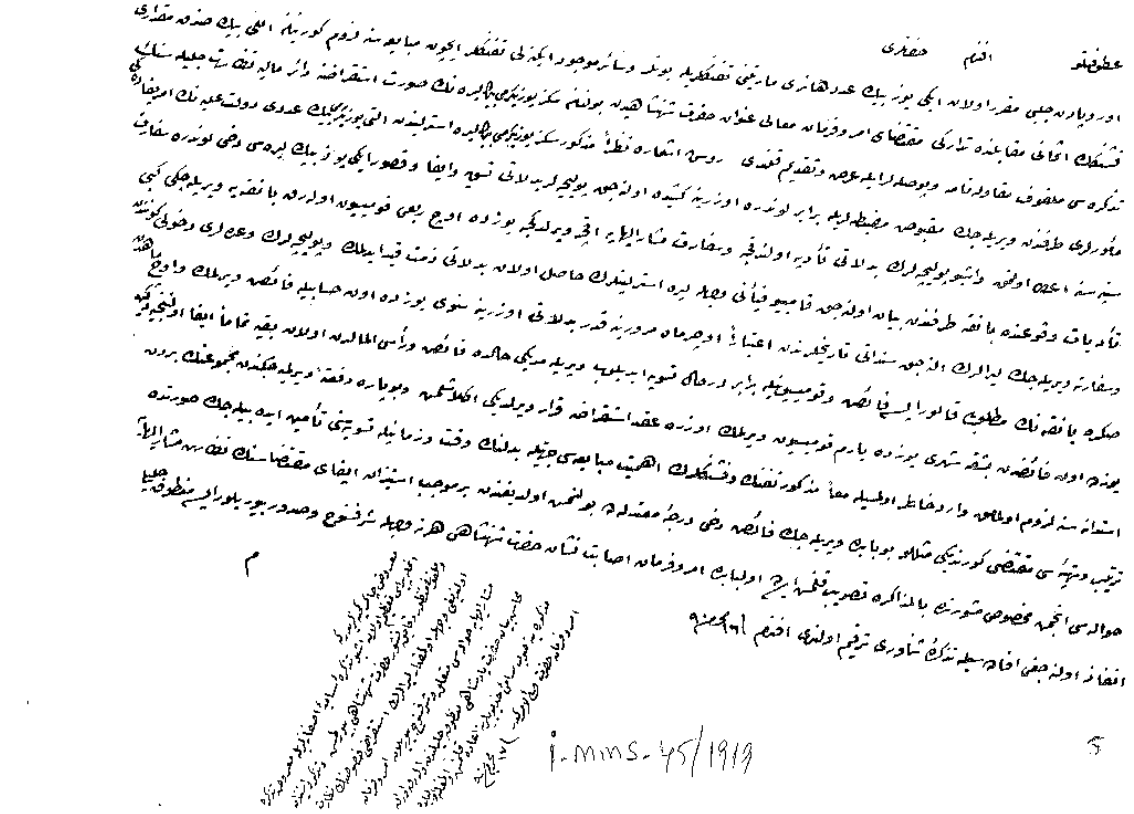
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

فتنه اشمان نفاسیه

۷	۶۰۰۰	۷	۶۰۰۰
۱۵	۶۰۰۰	۱۵	۶۰۰۰
۲۲	۶۰۰۰	۲۲	۶۰۰۰
۴۰	۶۰۰۰	۴۰	۶۰۰۰
۷	۶۰۰۰	۷	۶۰۰۰
۱۵	۶۰۰۰	۱۵	۶۰۰۰
۲۲	۶۰۰۰	۲۲	۶۰۰۰
۴۰	۶۰۰۰	۴۰	۶۰۰۰
۷	۶۰۰۰	۷	۶۰۰۰
۱۵	۶۰۰۰	۱۵	۶۰۰۰
۲۲	۶۰۰۰	۲۲	۶۰۰۰
۴۰	۶۰۰۰	۴۰	۶۰۰۰
۷	۶۰۰۰	۷	۶۰۰۰
۱۵	۶۰۰۰	۱۵	۶۰۰۰
۲۲	۶۰۰۰	۲۲	۶۰۰۰
۴۰	۶۰۰۰	۴۰	۶۰۰۰
۷	۶۰۰۰	۷	۶۰۰۰
۱۵	۶۰۰۰	۱۵	۶۰۰۰
۲۲	۶۰۰۰	۲۲	۶۰۰۰
۴۰	۶۰۰۰	۴۰	۶۰۰۰
۷	۶۰۰۰	۷	۶۰۰۰
۱۵	۶۰۰۰	۱۵	۶۰۰۰
۲۲	۶۰۰۰	۲۲	۶۰۰۰
۴۰	۶۰۰۰	۴۰	۶۰۰۰
۷	۶۰۰۰	۷	۶۰۰۰
۱۵	۶۰۰۰	۱۵	۶۰۰۰
۲۲	۶۰۰۰	۲۲	۶۰۰۰
۴۰	۶۰۰۰	۴۰	۶۰۰۰
۷	۶۰۰۰	۷	۶۰۰۰
۱۵	۶۰۰۰	۱۵	۶۰۰۰

i.mms.45/1919

3

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

İ.MMS-45/1919

ÖZGEÇMİŞ

İŞ HAYATI

2003-..... Kocaeli Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümünde Okutmanlık

1998- 2003 Kocaeli Anadolu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesinde Tarih Öğretmenliği

ÖĞRENİM HAYATI

1992-1996 Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

1985- 1988 İzmir Özel Fatih Koleji

1982-1985 Rize Gündoğdu Ortaokulu

1977-1982 Rize Yenikale İlkokulu

Doğum Yeri ve Tarihi

Rize-1971